

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELÂGATI BİLİM DALI

**MÜLK SÛRESİ’NİN EDEBÎ TAHLÎLİ VE TÛRKÇE KUR’ÂN
MEÂLİNE YANSIMASI**

Yüksek Lisans Tezi

TAHİR TAŞDELEN

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELÂGATI BİLİM DALI

**MÜLK SÛRESİ’NİN EDEBÎ TAHLÎLİ VE TÜRKÇE KUR’ÂN
MEÂLİNE YANSIMASI**

Yüksek Lisans Tezi

TAHİR TAŞDELEN

Danışman: PROF. DR. HALİL İBRAHİM KAÇAR

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı ARAP DİLİ VE BELAGATI Bilim Dalı
TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi TAHİR TAŞDELEN'nin MÜLK SÛRESİ'NİN EDEBÎ
TAHLİLİ VE TÜRKÇE KUR'ÂN MEÂLİNE YANSIMASI adlı tez çalışması, Enstitümüz
Yönetim Kurulunun 22.08.2019 tarih ve 2019-27/11 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından
oy birliği /oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 25.10.2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. HALİL İBRAHİM KAÇAR	
2.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. ŞÜKRAN FAZLIOĞLU	
3.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. ALİ BULUT	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Tahir Taşdelen
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Arap Dili ve Belagatı
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Halil İbrahim Kaçar
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – Ağustos 2019
Anahtar Kelimeler	: Mülk Suresi, Belâğat, Meânî, Beyân, Meâl

ÖZET

MÜLK SÛRESİ’NİN EDEBÎ TAHLÎLİ VE TÜRKÇE KUR’ÂN MEÂLİNE YANSIMASI

İlâhî sırlarla dolu bir hazine olan Kur’ân-ı Kerîm, fesâhat ve belâgatin zirveye eriştiği bir dönemde, her fırsatta dilleriyle iftihâr eden muhâtaplarından kendisini inkâr edenlere bir benzerini getirmeleri hususunda meydan okumuş ve dönemin en meşhur söz ustaları ve edipleri buna teşebbüs dahi edememişlerdir. Her yönüyle mu’cize olan Kur’ân, fesâhat ve belâgat yönüyle de beşerin asla ulaşamayacağı bir seviyede yüksek edebî bir üslûba sahiptir. İslâm ulemâsı yüzyıllar boyunca sırf Allâh’ın mesajını daha iyi anlayabilmek ve onun i’câz perdesini aralayıp sırlarına vakıf olabilmek amacıyla başta belâğat olmak üzere birçok ilim dalında önemli çalışmalara imza atmışlardır.

Şüphesiz Kur’ân-ı Kerîm’i kendi aslî dilinden anlamaya çalışmak, ilâhî mesajla daha iyi bir ünsiyet kurmayı sağlar. Ancak Kur’ân’ı anlayabilecek düzeyde Arapça ve belâğat gibi ilimlere vakıf olmak, uzun soluklu bir çaba gerektirir. Herkesin böyle bir tahsile sahip olmasını beklemek mümkün olmadığından Kur’ân’ın mesajını tüm insanlığa ulaştırmak amacıyla Kur’ân tercümeleri ortaya çıkmış ve zamanla hızla yayılmıştır. Ülkemizde de iki yüz civarında Türkçe Kur’ân meâli bulunmaktadır. Bu meâllerin birçoğunda Kur’ân’ın edebî üslûbunun tercümeye yansıtılması noktasında bazı sorunlar olduğu görülmektedir. Elbette Kur’ân’ın eşsiz edebî üslûbunun meal düzeyinde başka bir dile birebir aktarılması mümkün değildir. Ancak bu üslûp, gerekirse dilin tüm sınırları zorlanarak mümkün mertebe meâllere yansıtılmalı ve meâl okuyucusunun da bu edebî zevki hissetmesi sağlanmalıdır. Çalışmamızda Mülk Sûresi özelinde ve belâğatın ilk iki disiplini olan me’ânî ve beyân ilimleri çerçevesinde Kur’ân’ın edebî i’câzını

gösteren belâgat sanatlarının âyetlere kattığı manaları ve bu manaların Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı Meâllerine nasıl yansıtıldığını göstermeye çalıştık. Edebî sanatların anlam ve yorum merkezli tefsîrî tercüme yöntemiyle daha başarılı bir şekilde meâllere aktarıldığını, metne ve lâfza bağlı kalma kaygısıyla yapılan harfî tercümede ise bu sanatlara gereken önemin verilmediği sonucuna vardık. Temenni ediyoruz ki bu çalışmamız, mananın anlaşılmasında edebî sanatların rolünün ne denli önemli olduğunu hatırlatır ve bundan sonra yazılacak meâllere bu konuda katkı sağlar.

GENERAL KNOWLEDGE

Name & Surname	: Tahir Taşdelen
Field	: Basic Islamic Sciences
Subfield	: Arabic Language and Rhetoric
Thesis Supervisor	: Prof. Dr. Halil İbrahim Kaçar
Degree Awarded & Date	: Master's Degree – August 2019
Keywords	: Surah Al-Mulk, Rhetoric, Denotation, Description, Translation

ABSTRACT

LITERARY ANALYSIS OF SURAH MULK AND ITS REFLECTION ON TURKISH TRANSLATIONS OF THE HOLY QURAN

The Holy Quran which is infested with many celestial secrets, challenged the unbelievers of its addressees who were proud of their language on every occasions, in an era when facility and rhetoric in language had reached its peak, to replicate its surahs yet the most renowned language masters and men of letters were not able to make such attempt. Aside from being a miracle with its every aspect, The Holy Quran has a supreme literal wording on a level that the humankind cannot possibly reach in terms of facility and rhetoric. Muslim scholars throughout centuries have achieved astounding scientific works in many fields, the rhetoric being in the first place, for the sole purpose of having a better understanding of Allah's message and have a grasp of its secrets by unveiling the laconic curtain.

Trying to understand The Holy Quran in its original language beyond any doubt allows one to have a better relationship with the divine message. Yet to have expertise on sciences such as Arabic and rhetoric requires a long running effort. Since it is not possible to expect for everybody to have such education, Quran translation came to existence and spread far and wide to convey its message to the whole humanity. There are some two hundred Quran translations in Turkey. In many of these translations, there seems to be difficulties in reflecting the literary wording to the translation. It is without a doubt impossible to transfer Quran's unique literary wording word-for-word to another language in translations. However this wording should be

reflected on the translations as much as possible by pushing the limits of language if required, therefore the reader would be able to feel this literary pleasure.

In this study, we tried to present the meanings that are provided by the rhetorical arts which demonstrate the literary laconic of Quran and the reflection of these meanings in the translations of Directorate of Religious Affairs and Turkish Religious Foundation, particularly in Surah Mulk within the frame of two main disciplines of the rhetoric: Denotation (Maani) and description (Bayaan). We concluded that the literary arts are able to be transferred to the translation by meaning and interpretation oriented exegesis method, on the other hand in the word-for-word translation which is made with the concern of staying with the script and grammar, it is seen that these arts are not given due importance to. We sincerely hope that this study reminds the readers of how important the literary arts in understanding the meanings and contributes in this sense to the translations that are to be written in the future.

ÖNSÖZ

Tüm insanlığa gönderilen son ilâhî mesaj Kur'ân, her yönüyle olduğu gibi fesâhat ve belâgat yönüyle de zirveyi temsil eden mucize bir kitaptır. Vahyin muhâtabı olan insanın ilâhî irâdeye uygun bir biçimde hayatını tanzim edebilmesi, ancak yaratıcısının kendisine gönderdiği bu mesajı doğru bir şekilde anlamasıyla mümkündür. Buradan hareketle İslâm uleması, Kur'ân'ın i'câz perdesini aralayan belâgat ilmine çok büyük önem vermiş ve bu alanda birçok eser kaleme almışlardır.

Ülkemizde günümüze kadar hazırlanan iki yüz civarında Türkçe Kur'ân meali bulunmaktadır. Tezimizde Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı meâllerinde ve Mülk Sûresi özelinde edebî sanatların tercüme ne denli yansıtıldığını ve bu konuda karşılaşılan sorunları incelemeye çalıştık.

Tezimiz; giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş Bölümünde; öncelikle araştırma konusu ve önemi, konunun amacı, sınırlılıklar, araştırma yöntemi, veri toplama tekniği ve konuyla ilgili yapılan bazı akademik çalışmalar anlatıldıktan sonra araştırmamızın temelini teşkil eden belâgat ilminin tarihçesi, amaçları ve dalları üzerinde durulmuştur. Daha sonra Mülk Sûresi hakkında genel bilgiler verilmiş ve akabinde araştırmanın temel kavramları olan tercüme; tercüme çeşitleri, meâl, tefsir ve te'vîl kavramları açıklanmıştır.

Birinci Bölüm: Araştırmamızın bu bölümünü iki kısma ayırdık. **Birinci kısımda** Me'ânî ilminin konuları incelenmiş ve Mülk Sûresinin âyetleri bu konular çerçevesinde tahlîl edilmiştir. **İkinci kısımda** ise Beyân ilminin konuları ele alındıktan sonra bu konular çerçevesinde suredeki âyetler incelenmiştir. Belâgat konuları açıklanırken; *Delâilü'l-İ'câz*, *Esrârü'l-Belâğa*, *Miftâhü'l-'Ulûm*, *et-Telhîs fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, *el-Îzâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, *el-Mutavvel Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-'Ulûm*, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* ve *el-'Umde fî Mahâsini'ş-Şi'ri* ve *Âdâbihî* ve *Nakdihi* gibi klasik eserlere ve *Cevâhirü'l-Belâğa*, *el-Belâğatü'l-'Arabîyye* ve *'Ulümü'l-Belâğa* gibi benzer isimlere sahip son dönemlerde te'lîf edilmiş farklı belâgat kitaplarına başvurulmuştur. Suredeki âyetler edebî sanatlar yönünden değerlendirilirken ise *el-Keşşâf*, *et-Tahrîr* ve *t-Tenvîr* ve *Safvetü't-Tefâsîr* gibi gramer ve belâgat yönüyle istihâr etmiş tefsirlerden yararlanılmıştır.

İkinci Bölümde ise birinci bölümde işlenen belâğat konuları çerçevesinde manaya doğrudan etkisinin olduğunu düşündüğümüz değerlendirme kriterleri belirlenerek Mülk Sûresinin tüm ayetleri sırasıyla tahlil edilmiş ve daha sonra gerek görülmesi halinde meâl, tashîh, dipnot veya parantez içi açıklama önerilerinde bulunulmuştur.

Tez konusunun belirlenmesinden son aşamaya gelene kadar değerli tenkîd ve önerileriyle bana rehberlik eden danışman hocam Sayın Prof. Dr. Halil İbrahim Kaçar'a, Arapça başta olmak üzere İslâmî ilimleri bana sevdiren ve bu konuda üzerimde büyük emeği bulunan değerli büyüğüm Molla Abdullah Yıldız hocama, sabır ve hoşgörüsüyle tezimin bitmesini bekleyen ve desteklerini benden esirgemeyen sevgili eşime şükranlarımı sunuyor, çalışmamın ilim hayatına bir nebze de olsa katkı sağlamasını temenni ediyorum.

Tahir TAŞDELEN
İstanbul – 2019

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, SINIRLILIĞI, METODU VE KAYNAKLARI	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
1.2. Araştırmanın Sınırlılığı.....	2
1.3. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları	3
1.4. Araştırma ile İlgili Yapılan Çalışmalar	5
2. BELÂĞAT İLMİNİN DOĞUŞU, GELİŞİMİ, HEDEFLERİ, TARİFİ VE DALLARI	7
2.1. Belâğat İlminin Kısa Tarihi	7
2.2. Belâğat İlminin Amaçları	9
2.2.1. Edebî (Sanatsal) Amaç.....	9
2.2.2. Dînî Amaç	9
2.3. Belâğat İlminin Tanımı ve Dalları.....	10
2.3.1. Belâğatın Tanımı.....	10
2.3.2. Belâğatın Dalları	10
3. MÜLK SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	11
3.1. Sûrenin Adı ve Nüzûlü	11
3.2. Sûrenin Muhtevâsı.....	12
3.3. Sûrenin Fazîleti.....	13
4. ARAŞTIRMAYLA İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR	14
4.1. Tercüme	14
4.1.1. Tercümenin Tanımı.....	14
4.1.2. Tercüme Türleri	15
4.1.2.1. Harfî Tercüme	15
4.1.2.2. Tefsîrî Tercüme	16
4.2. Meâl.....	16
4.2.1. Tefsîr	17
4.2.2. Te'vîl.....	18
BİRİNCİ BÖLÜM.....	19
SÛRESİNİN EDEBÎ TAHLÎLİ	19

BİRİNCİ KISIM: MEÂNÎ İLMÎ ÇERÇEVESİNDE	19
1.1. Haber Cümlesi	20
1.1.1. Haber Cümlesinin Kuruluş Amaçları.....	22
1.1.2. Haber Cümlesinin Çeşitleri.....	22
1.1.3. Haber Cümlelerinde Kullanılan Te'kîd Edatları.....	23
1.1.4. Haber Cümlesinin Bağlam (Muktezâ-i Zâhir) Dışına Çıkması	24
1.2. Talebî İnşâ	28
1.2.1. Emir.....	28
1.2.2. İstifhâm	32
1.2.3. Temennâ	38
1.3. Cümle Öğelerinin Halleri	38
1.3.1. Zikir ve Hazif	39
1.3.1.1. Hazfi Mümkün Olan Ögenin Özellikle Zikredilmenin Sebepleri	40
1.3.1.2. Hazif Üslûbu	41
1.3.2. Takdîm ve Te'hîr	43
1.3.2.1. Cümle Unsurları Arasında Takdîm ve Te'hîr	44
1.3.2.2. Aralarında Anlamsal Bağlantı Olan Unsurların Takdîm ve Te'hîri.....	47
1.3.2.2.1. Ölüm ve Yaşam	47
1.3.2.2.2. İşitmek ve Akletmek.....	48
1.3.2.2.3. Gizlilik ve Alenîlik	48
1.3.2.2.4. Tehdit Sıralaması (16. ve 17. âyetler).....	49
1.3.3. Ta'rîf ve Tenkîr.....	50
1.4. Fasıl ve Vasıl	53
1.4.1. Fasıl Yapılan Yerler	54
1.4.1.1. Kemâl-i İttisâl / İttihâd-i Tâ'm (كمال الاتصال / الاتحاد التام) (Tam Bağlantı)	54
1.4.1.2. Şibh-i Kemâl-i İttisâl (شبه كمال الاتصال) (Kısmî Tam Bağlantı).....	55
1.4.1.3. Kemâl-i İnkîât' / Tebâyün-i Tâ'm (كمال الانقطاع / التباين التام) (Tam Kopukluk).....	56
1.4.1.4. Şibh-i Kemâl-i İnkîât' (شبه كمال الانقطاع) (Kısmî Kopukluk).....	57
1.4.2. Vasıl Yapılan Yerler	58
1.4.2.1. Cümleler Arasında İ'râb Yönünden Ortaklık.....	58
1.4.2.2. Cümleler Arasında Lafız ve Mana Yönünden Uyum.....	59
1.4.2.3. İki Cümle Arasında Haberî ve İnşâî Üslûp Yönünden Uyumsuzluk	59

1.5. Kasr Üslûbu	60
1.5.1. Kasrın Türleri.....	60
1.5.1.1. Hakîkî Kasr	61
1.5.2.2. İzâfî Kasr	61
1.5.2.2.1. Kasr-ı İfrâd	61
1.5.2.2.2. Kasr-ı Kalb	62
1.5.2.2.3. Kasr-ı Ta'yîn.....	62
1.5.1.2. Kasr Yöntemleri	62
1.5.1.2.1. Nefy ve İstisnâ Edatlarıyla Yapılan Kasr	63
1.5.1.2.2. (إنما) ile Yapılan Kasr	65
1.5.1.2.3. Takdîm Yoluyla Yapılan Kasr.....	65
1.5.1.2.4. Cümle Öğelerinin Ma'rife (Belirli İsim) Yapılmasıyla Oluşan Kasr.....	67
1.6. Müsâvât, İcâz ve İtnâb.....	67
1.6.1. Müsâvât.....	68
1.6.2. İcâz.....	69
1.6.3.1. İcâz-ı Kısar	70
1.6.3.2. İcâz bi'l-Hazf.....	70
1.6.3. İtnâb	72
1.6.3.1. Tekrâr (Tekrîr).....	72
1.6.3.2. Tezyîl.....	73
1.6.3.3. Tekmîl (İhtirâs)	74
1.6.3.4. Tetmîm	75
1.6.3.5. İ'tirâz Cümlesi (Ara Cümle)	75
İKİNCİ KISIM: BEYÂN İLMÎ ÇERÇEVESİNDE.....	77
1.1. Teşbîh (Benzetme).....	78
1.2. Hakîkat.....	81
1.3. Mecâz ve Kısımları.....	81
1.3.1. Mecâz-ı Aklî	82
1.3.2. Mecâz-ı Lügavî	85
1.3.2.1. Mecâz-ı Mürsel ve Alâkaları.....	85
1.3.2.1.1. Sebebiyet Alâkası	86
1.3.2.1.2. Müsebbebiyet Alâkası	87

1.3.2.1.3. Külliyyet Alâkası.....	87
1.3.2.1.4. Mahalliyyet Alâkası.....	88
1.4. İsti'âre (Eğretileme).....	88
1.4.1. İsti'âre-i Tasrîhiyye (Açık İsti'âre).....	90
1.4.2. İsti'âre-i Mekniyye (Kapalı/Kinâyeli İsti'âre).....	91
1.4.3. İsti'âre-i Temsîliyye (Mürekkab İsti'âre / Alegori).....	91
1.5. Kinâye (Örtülü Anlatım).....	95
İKİNCİ BÖLÜM.....	101
SÛREDEKİ EDEBÎ SANATLARIN MEÂLLERE YANSIMASI.....	101
1.1. Birinci Âyet.....	101
1.1.1. Değerlendirme Kriterleri.....	101
1.1.2. Tahlîl.....	102
1.1.2.1. (تبارك) “Tebâreke” Fiilinin Anlamı – Haberî ve İnşâî Üslûp.....	102
1.1.2.2. Fâilin/Müsnedün İleyh’in İsm-i Mevsûl Olarak Seçilmesi.....	102
1.1.2.3. (يد) “Yed” Kelimesinin Mecâzî Anlamı.....	102
1.1.2.4. (بيده الملك) Cümlesindeki Kasr Üslûbu.....	103
1.1.2.5. (الملك) “el-Mülk” Kelimesindeki Ma’rifelik.....	103
1.1.2.6. (وهو على كل شيء قدير) Cümlesi ve Öncesiyle İ’râb İlişkisi.....	104
1.1.3. Meâl Önerisi.....	104
1.2. İkinci Âyet.....	105
1.2.1. Değerlendirme Kriterleri.....	105
1.2.2. Tahlîl.....	105
1.2.2.1. İsm-i Mevsûl’ün İ’râbı Hakkında.....	105
1.2.2.2. (يبلو) Fiilinin Mânâsı.....	106
1.2.2.3. (العزیز) ve (الغفور) Kelimelerinin Âyetin Muhtevâsıyla İlgisi.....	106
1.2.3. Dipnot Önerisi.....	106
1.2.3.1. Birinci Dipnot.....	106
1.2.3.2. İkinci Dipnot.....	107
1.3. Üçüncü Âyet.....	107
1.3.1. Değerlendirme Kriterleri.....	107
1.3.2. Tahlîl.....	107
1.3.2.1. (طباقا) Kelimesinin Mânâsı ve İ’râb Durumu.....	107
1.3.2.2. (الرحمن) Kelimesinin Zikredilmesi.....	108

1.3.2.3. (من فطور) ve (من تفاوت) İfadeleri	108
1.3.3. Tashîh ve Dipnot Önerisi	109
1.4. Dördüncü Âyet	109
1.4.1. Değerlendirme Kriterleri.....	109
1.4.2. Tahlîl.....	109
1.4.2.1. (كرتين) Kelimesinin Anlamı	109
1.5. Beşinci Âyet	110
1.5.1. Değerlendirme Kriterleri.....	110
1.5.2. Tahlîl.....	110
1.5.2.1. (مصاييح) Kelimesindeki Tenkîr Üslûbu ve İsti'âre Sanatı.....	110
1.5.2.2. (وجعلناها رجوما للشياطين) Cümlesi ve (ها) Zamirinin Mecâz Anlamı.....	111
1.6. Altıncı Âyet	112
1.6.1. Değerlendirme Kriterleri.....	112
1.6.2. Tahlîl.....	113
1.6.2.1. Haberî İsnâd ve İsim Cümlesi	113
1.6.2.2. Takdîm ve Te'hîr Üslûbu	113
1.6.2.3. İtnâb Üslûbu	114
1.6.2.4. Hazif Üslûbu	114
1.6.3. Meâl Önerisi.....	114
1.7. Yedinci Âyet.....	114
1.7.1. Değerlendirme Kriterleri.....	115
1.7.2. Tahlîl.....	115
1.7.2.1. Müsnedün İleyh Ögenin Hazfı	115
1.7.2.2. Muktezâ-i Zâhirin Dışına Çıkılması.....	115
1.7.2.3. İsti'âre Sanatı.....	116
1.7.3. Meâl Önerisi.....	116
1.8. Sekizinci Âyet.....	117
1.8.1. Değerlendirme Kriterleri.....	117
1.8.2. Tahlîl.....	117
1.8.2.1. İsti'âre Sanatı.....	117
1.8.2.2. İstifhâm Üslûbu	118
1.8.3. Meâl Önerisi.....	118
1.9. Dokuzuncu Âyet	119

1.9.1. Değerlendirme Kriterleri.....	119
1.9.2. Tahlîl.....	119
1.9.2.1. Haberin Muktezâ-i Zâhirin Dışına Çıkması	119
1.9.2.2. Kasr Üslûbu.....	120
1.9.3. Meâl Önerisi.....	121
1.10. Onuncu Âyet.....	121
1.10.1. Değerlendirme Kriterleri.....	122
1.10.2. Tahlîl.....	122
1.10.2.1. İnşâî Üslûp: (لو) “Lev” Edatının Temennî Anlamı.....	122
1.10.3. Meâl Önerisi.....	123
1.11. On Birinci Âyet	123
1.11.1. Değerlendirme Kriterleri.....	123
1.11.2. Tahlîl.....	123
1.11.2.1. (الفاء) “Fe” Harflerinin Anlamı.....	123
1.11.2.2. (سحقاً) Kelimesi.....	124
1.12. On İkinci Âyet	125
1.12.1. Değerlendirme Kriterleri.....	125
1.12.2. Tahlîl.....	125
1.12.2.1. Haberî İsnâd	125
1.12.2.2. (بالغيب) İfadesi	126
1.13. On Üçüncü Âyet	127
1.13.1. Değerlendirme Kriterleri:.....	127
1.13.2. Tahlîl.....	127
1.13.2.1. (و) “Vâv” Harfinin Semantik Boyutu	127
1.13.2.2. İnşâ Cümlesi – Emir Fiil	128
1.13.2.3. Haber Cümlesi.....	128
1.13.2.4. Kinâye Sanatı	129
1.13.2.5. Tashîh Önerisi	129
1.14. On Dördüncü Âyet.....	129
1.14.1. Değerlendirme Kriterleri.....	129
1.14.2. Tahlîl.....	129
1.14.2.1. İstifhâm Üslûbu	129
1.14.2.2. (من خلق) İfadesi	130

1.14.3. Tashîh ve Dipnot Önerisi	130
1.15. On Beşinci Âyet.....	131
1.15.1. Değerlendirme Kriterleri.....	131
1.15.2. Tahlîl.....	131
1.15.2.1. İsti'âre Sanatı.....	131
1.15.2.1. Kasr Üslûbu.....	132
1.15.3. Meâl Önerisi.....	133
1.16. On Altıncı Âyet	133
1.16.1. Değerlendirme Kriterleri.....	133
1.16.2. Tahlîl.....	134
1.16.2.1. (من في السماء) İfadesi	134
1.16.2.2. İstifhâm Üslûbu	134
1.16.2.3. İzmâr Makâmında İzhar	135
1.16.3. Meâl ve Dipnot Önerisi.....	135
1.17. On Yedinci Âyet.....	135
1.17.1. Değerlendirme Kriterleri.....	136
1.17.2. Tahlîl.....	136
1.17.2.1. İstifhâm Üslûbu	136
1.17.3. Meâl Önerisi.....	137
1.18. On Sekizinci Âyet.....	137
1.18.1. Değerlendirme Kriterleri.....	137
1.18.2. Tahlîl.....	137
1.18.2.1. Haberî İsnâd	137
1.18.3. Meâl Önerisi.....	139
1.19. On Dokuzuncu Âyet	139
1.19.1. Değerlendirme Kriterleri.....	139
1.19.2. Tahlîl.....	139
1.19.2.1. İstifhâm Üslûbu	139
1.19.2.2. Kasr Üslûbu.....	140
1.19.2.3. Haberî İsnâd	140
1.19.3. Meâl Önerisi.....	141
1.20. Yirminci Âyet.....	141
1.20.1. Değerlendirme Kriterleri:.....	141

1.20.2. Tahlîl	142
1.20.2.1. İstifhâm Üslûbu	142
1.20.2.2. Kasr Üslûbu	142
1.20.3. Meâl Önerisi	143
1.21. Yirmi Birinci Âyet	143
1.21.1. Değerlendirme Kriterleri	143
1.21.2. Tahlîl	144
1.21.3. Mecâz-ı Mürsel	144
1.22. Yirmi İkinci Âyet	144
1.22.1. Değerlendirme Kriterleri	144
1.22.2. Tahlîl	145
1.22.2.1. İsti'âre Sanatı	145
1.23. Yirmi Üçüncü Âyet	146
1.23.1. Değerlendirme Kriterleri	146
1.23.2. Tahlîl	146
1.23.2.1. Haberî ve İnşâî Üslûp	146
1.23.3. Meâl Önerisi	147
1.24. Yirmi Dördüncü Âyet	147
1.24.1. Değerlendirme Kriterleri	148
1.24.2. Tahlîl	148
1.24.2.1. Takdîm Üslûbu	148
1.25. Yirmi Beşinci Âyet	148
1.25.1. Değerlendirme Kriterleri	149
1.25.2. Tahlîl	149
1.25.2.1. İstifhâm Üslûbu	149
1.26. Yirmi Altıncı Âyet	149
1.26.1. Değerlendirme Kriterleri	150
1.26.2. Tahlîl	150
1.26.2.1. Kasr Üslûbu	150
1.26.2.2. Ta'rîf Üslûbu	151
1.27. Yirmi Yedinci Âyet	151
1.27.1. Değerlendirme Kriterleri	152
1.27.2. Tahlîl	152

1.27.2.1. Hazif Üslûbu	152
1.27.2.2. Kasr Üslûbu.....	153
1.28. Yirmi Sekizinci Âyet	153
1.28.1. Değerlendirme Kriterleri.....	154
1.28.2. Tahlîl.....	154
1.28.2.1. İstifhâm Üslûbu	154
1.29. Yirmi Dokuzuncu Âyet	154
1.29.1. Değerlendirme Kriterleri.....	155
1.29.2. Tahlîl.....	155
1.29.2.1. Kasr Üslûbu.....	155
1.29.2.2. İstifhâm Üslûbu	155
1.29.3. Meâl Önerisi.....	155
1.30. Otuzuncu Âyet.....	156
1.30.1. Değerlendirme Kriterleri.....	156
1.30.2. Tahlîl.....	156
1.30.2.1. İstifhâm Üslûbu	156
SONUÇ	158
KAYNAKÇA	161

KISALTMALAR

b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
m.	: Mîlâdî
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm Tarihi
r.a.	: Radıyallahu Anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
sy.	: Sayı
şrh.	: Şerh
t.y.	: Tarih Yok
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkîk
thr.	: Tahrîc
tlk.	: Ta'lîk
tsh.	: Tashîh
tkk.	: Tetkîk
tsk.	: Tevsîk
vb.	: Ve Benzeri
y.y.	: Yayın Yeri Yok

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, SINIRLILIĞI, METODU VE KAYNAKLARI

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Arap toplumunun edebiyatta zirveye eriştiği bir dönemde nâzil olan ilâhî kitap Kur'ân-ı Kerîm, ilk muhâtaplarının en mâhir oldukları edebî alanda daha önce eşi benzeri görülmemiş bir üslupla dilin tüm inceliklerini ustaca kullanmış ve böylece yüklendiği mesajı eksiksiz bir şekilde zihinlere ulaştırmıştır. Kur'ân'ın bir benzerinin insanlar tarafından getirilmesinin imkânsız olması gerçeği, onun hem lâfzen hem de mânâ itibarıyla mu'cize olduğunun bir göstergesidir. Kur'ân'ı doğru anlamanın yolu, vahyin ilk muhâtapları kadîm Arapların toplumsal ve kültürel hâfızası olan Arapçanın tüm özellikleriyle bilinmesinden geçmektedir. Nitekim ilk dönemden itibaren günümüze kadar yapılagelen tefsir çalışmalarının ortak özelliği, öncelikle âyetleri dil ekseninde anlamaya ve yorumlamaya çalışmak olmuş ve bu ihtiyaçtan dolayı tefsîr, kırâat, fıkıh, kelâm, sarf-nahiv ve belâğat gibi ilimler ortaya çıkmış ve gelişmiştir.

Kur'ân'ı hakkıyla anlamak, başta Arap Dili ve Belâğatı olmak üzere İslâmî ilimleri bilmekle mümkündür. Günümüzde anadili Arapça olan ülkelerde bile ancak belirli bir eğitimden geçtikten sonra öğrenilebilen, dolayısıyla sadece eğitilmiş ve entelektüel bir zümre tarafından anlaşılabilen Kur'ân dili, yâni fasîh Arapça, ülkemizde nüfusa oranla çok az kişi tarafından bilinmekte ve bu durumun doğal bir sonucu olarak Kur'ân-ı Kerîm'i anlayarak okumak isteyen samimi insanlar, Türkçe Kur'ân meâllerine ve tefsirlerine müracaat etmektedirler. Cumhuriyet döneminden itibaren günümüze kadar bu ihtiyâcın karşılanması için birçok meâl kaleme alınmıştır.

Kur'ân'ın zengin dil, üslûp ve belâğat özelliklerinin bir başka lisâna eksiksiz bir şekilde aktarılması, Kur'ân'ın mûcîz¹ ve mu'cîz² olma mantığına aykırıdır ve mümkün değildir. Ancak âyetlerin ihtivâ ettiği belâğî sanatlar ve bu sanatların mânâyâ kazandırdığı edebî zenginlik ve derinliklerin, tercüman/meâl yazarı tarafından bilinmesi elzemdir. Ayrıca eğer mümkünse bu mânâlar doğrudan tercüme metnine katılmalı, mümkün değilse de kastedilen

¹ Çok şeyi az sözle ifâde eden, kısa ve özlü bir biçimde anlatan (bkz. <http://lugatim.com/s/muciz>)

² Taklit edilemeyecek bir üslûp veya ifâde tarzına erişen (bkz. <http://lugatim.com/s/muciz>)

mânânın doğru bir şekilde anlaşılması ya da en azından âyetin anlaşılma veya yanlış anlaşılma sorununu ortadan kaldırmak gayesiyle duruma göre dipnot ya da parantez içi açıklamalarla belirtilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Bugüne kadar Kur’ân’ı doğru bir şekilde anlamak isteyen insanların istifadesine sunulmak üzere Kur’ân’ın belâğî yönünü araştıran birçok akademik çalışma yapılmıştır. Ancak yapılan bu çalışmaların birçoğunun ya Kur’ân’ın çeşitli sûrelerinde belirli bir belâğat konusu üzerinde yapıldığını, ya sadece belâğat konuları işlenip meâllere yansması meselesinin ele alınmadığını, ya da meâl yansması meselesiyle birlikte tüm belâğat konularının ele alınmasına rağmen çalışmanın belirli bir sûre üzerinde değil de muhtelif sûrelerin belâğat konusuyla ilgili muhtelif ayetlerinde dağınık halde yapıldığını gördük. Biz de hem ilâhî kelâmın edebî inceliklerini okuyucuya tanıtmak ve bundan sonra te’lif edilecek meâllerde yol gösterici olması, hem de bu konuda daha derli toplu bir çalışma ortaya koymak amacıyla Mülk Sûresi’ni me’ânî ve beyân ilimleri çerçevesinde tahlil ederek, edebî sanatların Türkçe Kur’ân meâllerine yansıtılıp yansıtılmadığını araştırdık.

1.2. Araştırmanın Sınırlılığı

Seçimimizi Mülk Sûresi olarak belirlememiz, iki sebebe dayanmaktadır: Birinci sebep, sûreyle ilgili bu alanda daha önce detaylı bir araştırmanın yapılmamış olması ve sûrenin me’ânî ve beyân ilmi açısından oldukça zengin edebî sanat içeriğine sahip olması; ikinci sebep ise Mülk sûresine yüklenen özel değerdir. Şüphesiz Kur’ân’ın her sûresi ve âyeti, Allâh’ın kelâmıdır ve son derece önemli ve değerlidir. Ancak zaman ve mekânların birbirine üstünlüğü olduğu gibi Kur’ân’daki bazı sûre ve âyetlerin farklı gerekçelerle birbirlerine üstünlüğü söz konusudur. Sûrenin faziletini bildiren hadîs-i şerifler ve rivâyetler ayrı bir başlık altında aktarılacaktır.

Meâl seçimi konusunda ise; II. Meşrutiyet’ten günümüze kadar iki yüz civarında Türkçe Kur’ân Meâlî te’lif edilmiştir.³ Bu kadar meâl üzerinde tez çalışmak mümkün olmayacağından çalışmamızı iki meâlle sınırlandırdık. Bunlardan ilki 2005 yılında Diyânet

³ Mustafa Öztürk, “İkinci Meşrutiyetten Günümüze Kur’ân Mealleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 9, sy. 18 (2011), s. 139-189 (162-163).

İşleri Başkanlığı'na bastırılan ve başkanlığın resmî meâli sayılan “*Kur’ân-ı Kerîm Meâli*”⁴, diğeri ise 1975 yılında dönemin Diyânet İşleri Başkanı Lütî Doğan tarafından başkanlığın faaliyetlerine destek olması amacıyla kurulması sağlanan Türkiye Diyânet Vakfı’na ait Haziran 2016 tarihinde basılmış “*Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*”⁵dir.

Çalışmamızın konusu olan Mülk Sûresindeki edebî sanatlar, belâğatın üç disiplininden klasik tertibe göre ilk ikisi, yani meânî ve beyân ilimleri sınırları içinde kalmıştır. Daha önce farklı sûreler üzerinde yapılan bazı çalışmalarda, bedî’ ilminin lâfız ve mânâ ile ilgili söz sanatlarının tercümeğe yansıtılmasının güç, hatta imkânsız olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla çalışmamız, söz sanatlarının meâllere yansımaları araştırma temeline dayalı olduğu için hem bu gerekçeyle, hem de lâfızla ilgili söz sanatları olan cinâs ve secî’ dışında sûrenin bedî’ ilmini ilgilendiren lâfzî ve manevî söz sanatlarını içermemesi sebebiyle, çalışmamızı me’ânî ve beyân ilimleriyle sınırlandırdık.

1.3. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Çalışmamızda, me’ânî ve beyân ilimleri çerçevesinde edebî söz sanatları ve bu sanatların bahsini ettiğimiz iki meâldeki Mülk Sûresinin tercümesine nasıl yansıtıldığı ya da yansıtılıp yansıtılmadığı incelenmiştir. Çalışma, “*Sûrenin Edebî Tahlîli*” ve “*Sûredeki Edebî Sanatların Meâllere Yansımaları*” ana başlıklarıyla iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Mülk Sûresinin ihtivâ ettiği edebî sanatlar, “*Me’ânî İlmi Çerçevesinde*” ve “*Beyân İlmi Çerçevesinde*” olmak üzere iki kısım halinde ele alınmıştır. Her kısımda ilgili belâğat dalı hakkında lügat ve ıstılâh anlamlarıyla beraber kısa bilgiler verildikten sonra büyük ölçüde klasik belâğat kitaplarının konu tertibine bağlı kalınarak belâğat konuları anlatılmış ve konuyla ilgili Mülk Sûresinin âyetleri tahlîl edilmiştir. “*Me’ânî İlmi Çerçevesinde*” başlıklı birinci kısımda; haber cümlesi, inşâ cümlesi, cümle öğelerinin halleri (zikir ve hazif, takdîm ve te’hîr, ta’rîf ve tenkîr üslupları), kasr sanatı, fasl ve vasl, müsâvât, icâz ve itnâb şeklinde konu sıralaması esas alınırken, “*Beyân İlmi Çerçevesinde*” başlıklı ikinci kısımda ise, hakikat-mecâz, isti’âre ve kinâye şeklindeki sıralamaya göre konular işlenmiştir. İkinci bölümde ise Mülk

⁴ Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 12. Baskı, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011

⁵ Hayrettin Karaman, Ali Özek, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrı, Sadrettin Gümüş ve Ali Turgut, *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, 29. Baskı, Ankara, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları / 86 – A, Haziran/2016
Meâlin önsözünde, 1-48. ve 518-604. sayfalardan oluşan bölümün, Ali Özek tarafından tercüme edildiği belirtilmiş olup, Mülk Sûresi’nin bulunduğu 561-563. sayfalar bu bölüme denk gelmektedir.

Sûresinin tüm âyetleri sırayla tahlîl edilmiştir. Âyetler tahlîl edilirken tezimizin birinci bölümünde açıkladığımız edebî sanatlar ve mânâyâ etki edebileceğini düşündüğümüz bazı kelime ve ifadeler, değerlendirme kriteri olarak belirlenmiş, akabinde bu kriterler ışığında maddeler halinde âyetlerin tercümeleri incelenmiştir. Her bir âyetin tahlîli bittikten sonra gerekli görülmesi halinde ilgili âyetin tercüme değerlendirmesine göre meâl, dipnot veya parantez içi açıklama önerilerinde bulunulmuştur.

Çalışmamızda öncelikli olarak Kur'ân'ı dil ve belâğat yönünden inceleyen kaynak eserlere başvurulmuştur. Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*'ı, Beydâvî'nin (ö. 685/1286) *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*'i, Âlûsî'nin (ö. 1270/1854) *Rûhu'l-Me'ânî*'si, İbn 'Âdil'in (VIII./XIV. yüzyıl) *el-Lübâb*'ı, İbn 'Âşûr'un (ö. 1973) *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*'i ve Sâbûnî'nin *Safvetü't-Tefâsîr*'i çalışmamızın başlıca kaynak eserleri arasında yer almaktadır. Ayrıca edebî nüktelerin araştırılmasında farklı tefsir kaynaklarına da müracaat edilmiştir.

Belâğat konularının açıklanmasında ise klasik ve modern dönemde te'lîf edilen kaynak eserlere müracaat edilmiştir. 'Abdülkâhir el-Cürcânî'nin (ö. 471/1078-79) *Delâilü'l-İ'câz*'ı, Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) *Miftâhü'l-'Ulûm*'u, Kazvînî'nin (ö. 739/1338) *Telhîs 'ül-Miftâh*'ı ve *el-Îzâh*'ı, Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-İtkân*'ı, Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) *el-Bürhân*'ı, İbn Raşîk'ın (ö. 456/1064) *el-'Umde*'si, Hafâcî'nin (ö. 466/1073) *Sırru'l-Fesâha*'sı ve İbn 'Akîle'nin (ö. 1150/1737) *ez-Ziyâde*'si çalışmamızda müracaat ettiğimiz başlıca klasik kaynak eserler arasında yer almaktadır.

Kavramların lügat mânâları açıklanırken ise genellikle İbn Manzûr'un *Lisânü'l-'Arab*'ı, Zemahşerî'nin *Esâsü'l-Belâğâ*'sı, Fîrûzâbâdî'nin *el-Kâmûsü'l-Muhîr*'i ve İbn Fâris'in *Mekâyîsü'l-Lüga*'sı gibi klasik sözlüklere başvurulmuştur.

Tüm bu kaynakların yanı sıra âyetlerin i'râbı konusunda Ebü'l-Bekâ'nın *et-Tibyân*'ına ve Behçet Abdülvâhid'in *el-İ'râbü'l-Mufasssal* adlı eserine müracaat edilmiştir. Ayrıca araştırmamız sırasında faydalandığımız tezler ve akademik makaleler de dâhil olmak üzere tüm kaynaklar alfabetik sırayla kaynakça bölümünde gösterilecektir.

1.4. Araştırma ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Tez konumuzla kısmî olarak ilgili olduğunu düşündüğümüz daha önce yapılmış başlıca Türkçe ve Arapça yüksek lisans / doktora tezleri ve makaleler şunlardır: ⁶

- Selim GÜZEL, “*Tâhâ Sûresinin Meânî İlmi Açısından Tahlîli*” adlı yüksek lisans tezinde, me’ânî ilmi konuları çerçevesinde Tâhâ sûresini tahlîl etmiş olup, tez adından da anlaşılacağı üzere edebî sanatların Kur’ân meallerine yansımaları meselesine değinmemiştir. Sûrenin kısır içerikli olması nedeniyle âyetlerde daha çok haberî üslubun kullanıldığı, bir takım belâğî gayelerle muktezâ-i zâhirin dışına çıkıldığı, sûrede hazif ve zikir üsluplarının bulunduğu, fiilin müteallaklarıyla ilgili örneklerin surede fazla bulunmadığı, müsâvât ve kasr-ı nisbiyye sanatlarına ait örneklerin ise tespit edilemediği sonucuna varmıştır.

- Harun YILMAZ, “*Edebî Sanatlar Açısından Bakara Sûresi Örneği*” adlı yüksek lisans tezinde, Kur’ân-ı Kerîm’in en uzun sûresi olması hasebiyle Bakara Sûresinde söz sanatlarının hemen hepsinin bulunduğunu, en fazla görülen söz sanatlarının ise teşbîh ve mecâz sanatları olduğunu, sûrenin bazı âyetlerinde birden fazla söz sanatının bulunduğunu tespit etmiş, gerek Kur’ân’da gerekse de hadîs-i şeriflerde söz sanatları çok fazla kullanıldığı için İslâm’ın bu temel iki kaynağını doğru anlayabilmek amacıyla belâğat ilminin ve inceliklerinin çok iyi idrâk edilmesi gerektiği sonucuna varmıştır.

- Süleyman GÜR, “*Kâzî Beyzâvî Tefsîrinde Belâğat İlmi ve Uygulanışı*” adlı doktora tezinde, Beyzâvî’nin Arap Dili ve Belâğatı’na hâkim bir ilim adamı olduğunu, beş yüzün üzerinde âyette belâğat ilmini uyguladığını, belâğatın me’ânî bölümü üzerinde yoğunlaştığını tespit etmiş ve daha itinalı bir şekilde üzerinde durduğu belâğat sanatlarını göstermiştir. Beyzâvî’nin selef âlimlerinin görüşlerini ve kendi bilgi dağarcığındaki bütün malumatı “*Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*” adlı eserinde gayet vecîz bir tarzda ortaya koyduğu için üslubuyla, yöntemiyle ve muhtevâsıyla tefsirinin benzerleri arasında üstün bir yere sahip olduğu sonucuna varmıştır.

- Faruk GÜRBÜZ, “*Tercüme Problemleri ve Meâller*” adlı doktora tezinde tercümedeki genel sorunları tespit ettikten sonra metne sadık kalma kaygısıyla Kur’ân’ın harfî

⁶ Türkçe tezler Yükseköğretim Kurulu’nun Ulusal Tez Merkezi sayfasından (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>) alınmıştır. Tezler hakkındaki bilgiler, ilgili tezler incelendikten sonra sonuç bölümlerinden derlenmiştir. Arapça tezler ise Google arama motoru sonuçlarına göre Arapça sitelerden ya da dosya depolama ve senkronize etme hizmeti veren Google Drive üzerinden pdf formatıyla indirilmiştir.

tercümesine ilişkin sorunları açıklamaya çalışmış, harfî tercüme dışındaki diğer tercüme çeşitlerinin olumlu ve olumsuz yönlerini ele almıştır. Netice olarak da hangi tercüme türüyle yapılırsa yapılsın meâllerdeki tercüme sorunlarının mutlaka az ya da çok devam edeceğine dikkat çekmiştir.

- Süleyman Recep ÇIBIKLI, “*Söz Sanatları Açısından Meâl Problemleri*” adlı yüksek lisans tezinde, en çok okunan altı meâlî belâğat yönünden inceledikten sonra haber cümlesini vurgulayan edatların başarılı bir şekilde vurgulu olarak çevrildiğini, ancak edebî bir nükteden dolayı muktezâ-i zâhirin dışına çıkan haber cümlelerinde meâllerin edebî nükteyi yansıtmakta başarısız olduğunu, mecâzi kullanımın kazandırdığı anlamların meâllere yansıtılmadığını, yine cümle öğelerinin durumlarına ilişkin bir takım belâğî üsluplardan kaynaklanan anlam zenginliğinin meâllerde bulunmadığını tespit etmiştir. Ayrıca beyân ilminin konularını da etraflıca araştırdıktan sonra meâllere nasıl yansıtıldığını incelemiş ve harfî tercüme çeşidinin kullanılması nedeniyle bu sanatların meâllere yansıtılmadığı ve harfî tercüme yerine Türkçedeki deyimlere müracaat edilmesini gerektiği yönünde tavsiyelerde bulunmuştur. Bedî’ ilmiyle ilgili edebî sanatların tercümeyle aktarılmasının çok zor hatta imkânsız olduğunu belirttikten sonra meâl okuma ve çalışmalarında dikkat edilmesi gereken başlıca hususları sıralamıştır.

- Abdülmecid b. Sellûm el-Harbî, 35 sayfadan ibaret olan (أسلوب الاستفهام في سورة الملك) “*Üslûbü ’l-İstifhâm fî Sûreti ’l-Mülk (Mülk Sûresinde İstifhâm Üslûbu)*” adlı yüksek lisans tezinde, Mülk suresinde geçen istifhâm üslûplarını inceledikten sonra bu üslubun, Kur’ân’ın anlaşılmasında ve mânâları üzerinde tedebbür etmekte büyük bir öneme sahip olduğunu belirtmekle yetinmiştir.

- Dr. Riyâd Mahmûd Câbir Kâsım, (الظواهر البلاغية في سورة الملك) “*ez-Zevâhirü ’l-Belâğiyye fî Sûreti ’l-Mülk (Mülk Sûresindeki Belâğî Olgular)*” adlı Mülk Sûresinin belâğî yönden incelenmesine ilişkin yaptığı yüzeysel çalışmasında, surede geçen bazı edebî sanatları ve bu sanatların içerdiği nükteleri açıkladıktan sonra, Kur’ân’da hiçbir lâfzın, hatta hiç bir harfin boş yere kullanılmadığını, mutlaka bir mânâyı delâlet ettiğini, tekrarların bir takım maksatlara dayandığını ifade etmiştir.

- Nûr el-Ârife, üç bölümden oluşan (المحسنات اللفظية والمعنوية في سورة الملك) “*el-Muhassinâtü ’l-Lâfziyye ve ’l-Ma’neviyye fî Sûreti ’l-Mülk (Mülk Sûresindeki Lâfzî ve Manevî Güzelleştiriciler)*” adlı yüksek lisans tezinde, sûredeki bedî’ ilminin lâfız ve mânâ ile ilgili edebî

sanatlarını tespit edip açıklamış ve bu alanda araştırma yapan öğrencilere başarılı olması temennisiyle çalışmasını sonlandırmıştır.

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz tezlerde ve benzeri diğer çalışmalarda, tespit edebildiğimiz kadarıyla Mülk Sûresinin tamamını belâğî yönden tahlîl edip edebî sanatların meâllere yansıtılması sorununu ele alan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmamızda bu tezlerden farklı olarak, bütüncül bir yaklaşımla Mülk Sûresini belâğat yönünden tahlîl etmeye ve içerdiği edebî sanatların Türkçe meâle yansıtılması meselesiyle ilgili katkılar sunmaya çalışacağız.

2. BELÂĞAT İLMİNİN DOĞUŞU, GELİŞİMİ, HEDEFLERİ, TARİFİ VE DALLARI

2.1. Belâğat İlminin Kısa Tarihi

Câhiliye döneminin büyük şairleri arasında yer alan Nâbiğatü’z-Zübyânî (ö. 604), ‘Ukâz Panayırı’nda kırmızı deriden yapılmış kubbenin içinde bir kürsüye oturur ve şâirler ona gelip şiirlerini takdim ederlerdi. O da şiirleri dinler ve hangisinin iyi, hangisinin kötü olduğu hakkında hakemlik yapardı. Bu olay, Câhiliye döneminde Arapların belâğatı tanıdıklarını göstermektedir. Ancak bu belâğat, bugün bildiğimiz anlamda kuralları yerli yerine oturmuş bir ilim değil, fitrî bir melekedir ibaretti.⁷ Belâğatın insanın doğuştan sahip olduğu bir yetenek ve sanata yatkınlığı şeklinde anlaşılması, İbnü’l-Mukaffâ’dan başlayarak Câhiz (ö. 255/869), Kudâme b. Ca’fer (ö. 337/948) ve Rummânî’ye (ö. 384/994) gelinceye kadar devam etmiştir.⁸

Vahyin nüzûlünden yaklaşık hicrî dördüncü asrın sonralarına kadar belâğat çalışmaları, dil ve edebiyat, tefsîr, tenkîd ve kelâm gibi ilimlerle karışık bir şekilde ele alınmıştır. Asıl hedef ise her zaman Kur’ân’ı hakkıyla anlamak olmuştur. İlk başlarda her ne kadar Arapların hepsi olmasa da büyük bir çoğunluğu Kur’ân’ı rahatlıkla anlayabiliyorlardı, ancak yeni nesillerin ve özellikle de Arap olmayan Müslümanların onu anlayabilmeleri için çeşitli çalışmalar yapılmıştır.⁹

⁷ ‘Abdü’l-Müte’âl es-Sa’îdî, *el-Belâğatü’l-‘Âliye ‘İlmü’l-Me’ânî*, 2. Baskı, Kahire, Mektebetü’l-Âdâb, 1991, s. 34.

⁸ Hulusi Kılıç, “Belâğat”, *DİA*, V, 380-383.

⁹ Kılıç, “Belâğat”, *DİA*, V, 381.

Başlangıçta belâğat ilmi, bedî' adıyla anılmıştır. Buradan hareketle İbn Mu'tez, bedî' sanatlarının yanı sıra isti'âre, teşbîh, kinâye ve ta'rîz gibi belâğat sanatlarını da ele almasına rağmen kitabına “*el-Bedî*” adını vermiştir. Ayrıca belâğat ilmine beyân adı da verilmiştir. “*el-Burhân fî vucûhi'l-Beyân*” isimli eserin sahibi İbn Vehb ve “*el-Meselu's-Sâir*” isimli eserin sahibi Ziyâuddîn İbnü'l Esir, belâğata “*beyan*” adını veren âlimler arasında yer almaktadır. Belâğat henüz kendi içinde disiplinlere ayrılıp bağımsız bir ilim haline gelene kadar “*Nakdu's-Şi'r, Sinâ'atu's-Şi'r, Nakdu'l-Kelâm*” gibi farklı isimlerle de anılmıştır. Mesela Ebû Hilâl el-'Askerî, belâğat hakkında nazım ve nesri kastederek “*Kitâbu's-Sinâ'ateyn*” adlı eser kaleme almıştır. Yine İbn Sinân el-Hafâcî te'lif ettiği “*Sırru'l-Fesâha*” isimli kitabındaki fesâhat ile belâğatı kastetmiştir.¹⁰

Beyân ilmiyle ilgili ilk eseri te'lif eden âlim, nahiv ilmi alanında da şöhrat sahibi olan Halîl b. Ahmed'in talebesi Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ'dır ve Kur'ân'da hakîkî mânâlarının dışında başka mânâlarda kullanılan lâfızları topladığı “*Mecâzü'l-Kur'ân*” adlı eseri kaleme almıştır. İlk defa me'ânî ilmiyle ilgili eser te'lif eden âlim Câhîz'dır ve “*el-Beyân ve't-Tebyîn*” adlı eserinde teşbîh, mecâz, isti'âre ve kinâye gibi konuları ayrıntılı bir şekilde izah etmiştir. Böylece belâğatın bağımsız bir ilim haline gelmesi, Câhîz'ın bu eseriyle birlikte başlamıştır denilebilir. Câhîz'ı, “*eş-Şi'r ve 'ş-Şu'arâ*” adlı eseriyle İbn Kuteybe, “*el-Kâmil*” adlı eseriyle Müberrid izlemiştir. Bedî' ilmini ilk defa tedvîn eden kişi ise “*el-Bedî*” adlı kitabıyla Halife 'Abdullah b. el-Mu'tez olmuştur. Kitabında, kinâye, isti'âre, tevriye, cinâs gibi birçok edebî sanatı incelemiştir.¹¹

Hicri beşinci yüzyılda me'ânî ilmiyle beraber diğer belâğat ilimlerinin kâidelerini belirleyen ve bu ilmi müstakil hale getiren âlim, Ebu Bekr 'Abdülkâhir el-Cürcânî'dir. “*Esrâru'l-Belâğa*” ve “*Delâilü'l-İ'câz*” adlı iki eseriyle belâğat ilminin temellerini atmıştır.¹²

Belâğat ilminin zirveye ulaşmasını sağlayan zincirin son halkası ise Ebû Ya'kûb Yusuf es-Sekkâkî olmuştur. Sekkâkî, dağınık halde bulunan bilgileri “*Miftâhu'l-'Ulûm*” adlı eserinde toplamış, bölümlere ayırmış ve son şeklini vermiştir. Sekkâkî'den sonra belâğat ilminde bir

¹⁰ Ahmet Mustafa el-Merâğî, ‘*Ulûmü'l-Belâğa el-Beyân ve'l-Me'ânî ve'l-Bedî*’, 3. Baskı, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993, s. 5-12; 'Abdülazîz 'Atîk, ‘*İlmü'l-Me'ânî*’, 1. Baskı, Beyrut, Dârü'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 2009, s. 25-33; Kılıç, “Belâğat”, *DİA*, V, 381.

¹¹ Merâğî, ‘*Ulûmü'l-Belâğa*’, s. 5-12; 'Abdülazîz 'Atîk, ‘*İlmü'l-Me'ânî*’, s. 25-33.

¹² Merâğî, ‘*Ulûmü'l-Belâğa*’, s. 8.

duraklama dönemi yaşanmış ve artık şerh ve hâşiyelerle eski bilgiler tekrar izah edilmiştir. Hatîb el-Kazvînî, Sekkâkî'nin eserini “*Telhîsü'l-Miftâh*” adıyla ihtisâr etmiş ve yine “*el-Îzâh*” adlı eseriyle Sekkâkî ve Cürcânî'nin eserlerini özet halinde nakletmiştir. Daha sonraki dönemde Taftazânî (ö. 792/1390), Kazvînî'nin “*Telhîsü'l-Miftâh*” adlı eserini şerh etmek üzere “*el-Mutavvel 'ala't-Telhîs*” adlı eser kaleme almıştır. Taftazânî'nin el-Mutavvel'i üzerine Seyyid Şerif el-Cürcânî tarafından “*Havâşî's-Seyyid 'ala'l-Mutavvel*” adlı hâşiyeler yazılmıştır.¹³

2.2. Belâğat İlminin Amaçları

Belâğat ilmiyle ilgili yapılan araştırmalar iki amaca dayanmaktadır.

2.2.1. Edebî (Sanatsal) Amaç

İlk başlarda güzel söz söylemek isteyen kişilere bu ilmin inceliklerini öğretmek, onlara bir rehber niteliğinde olmasını sağlamak, hatiplerin, siyasi kişiliklerin ve toplum önünde konuşma yapan kimselerin takip edecekleri bir yönteme sahip olmalarına yardımcı olmak gibi amaçlarla belâğat alanında çalışmalar yapılmıştır. Böylece belâğat, kelâmın güzel olanının kötü olanından ayırt edilmesi ve edebiyatın güzel yönlerinin ortaya çıkarılmasında kullanılan bir vâsıta haline dönüşmüştür. “*'İyâru's-Şi'r*” adlı eser kaleme alan Tabâtabâ, bu amacı gözeterek belâğat alanında çalışmalar yapan âlimlerdendir. Kitabında şiir yazma tekniklerini ve şiirin belâğî değerini ölçen kıstasları konu edinmiştir. Yine Kudâme b. Ca'fer de “*Nakdü's-Şi'r*” adlı eserini bu amaç doğrultusunda te'lîf etmiştir.¹⁴

2.2.2. Dînî Amaç

Kur'ân-ı Kerîm, benzerinin olmadığına ve asla oluşturulamayacağına dair meydan okuyan ilâhî bir kitaptır. Kur'ân'ın âyetlerini ve üslûbunu doğru bir şekilde anlayabilmek ve ondan doğru hükümler çıkarabilmek maksadıyla, Kur'ân'ın i'câz perdesini aralamak için âlimler belâğat alanında araştırmalar yapmaya yönelmişlerdir. Bakıllânî'nin *Î'câzü'l-Kur'ân*'ı, 'Abdülkâhir el-Cürcânî'nin *Delâilü'l-Î'câz*'ı ve Rummânî'nin *en-Nüket fî Î'câzi'l-Kur'ân*'ı bu

¹³ Merâğî, *'Ulümü'l-Belâğâ*, s. 9-10.

¹⁴ Ahmed Matlûb, *el-Bahsü'l-Belâğî 'inde'l-'Arab*, Bağdat, Menşûrât Dârü'l-Câhîz li'n-Neşr, 1982, s. 21-28.

amaç doğrultusunda te'lîf edilmiş belâğat alanındaki çok değerli eserler arasında yer almaktadır.¹⁵

2.3. Belâğat İlminin Tanımı ve Dalları

2.3.1. Belâğatın Tanımı

Belâğat ilmiyle ilgili yapılan tanımlar dönemden döneme ve müelliften müellife değişiklik göstermiş, böylece ortaya birbirinden farklı tanımlar çıkmıştır. İstilahta belâğatın birçok tanımı vardır. Bunlardan meşhur olanları şöyle zikredebiliriz:

Rummânî belâğatı şöyle tanımlar: “Güzel ve uygun lâfızlarla mânânın kalbe ulaştırılmasıdır.” Kazvî’ye göre belâğat, “Fesâhatiyle beraber kelâmın muktezâ-i hâle mutâbık/uygun olmasıdır”. Ebû Hilal el-‘Askerî ise belâğatı “Düşünceyi dinleyiciye açık, anlaşılır ve çarpıcı bir biçimde aktarabilmektir.” şeklinde tanımlamıştır. Fahreddîn er-Râzî de “İhlâl derecesinde icâzdan/kısaltmadan ve usandırarak derecede itâleden/uzatmadan kaçınarak lâfızlarla kastedilen mânâyâ ulaşmaktır.” şeklinde tarif eder. İhlâl, kelâmın kastedilen mânâyı bozacak kadar kısa olması demektir.¹⁶

2.3.2. Belâğatın Dalları

Belâğat ilmi, me’ânî, beyân ve bedî’ olmak üzere üç ana bölümden oluşur. Çalışmamızın birinci bölümünde me’ânî ve beyân kelimelerinin lügat ve ıstılah anlamları detaylı bir şekilde izah edilmiştir. Tezimizin konusu dışında kalmasına rağmen bedî’ ilmine değinmeden geçmek mümkün değildir.

¹⁵ Matlûb, el-Bahsü'l-Belâğî ‘inde’l-‘Arab, s. 21-28; Bedevî Tabâne, el-Beyânü'l-‘Arabî (Dirâse Târîhiyye Fenniyye fî Usûli'l-Belâğati'l-‘Arabiyye), 2. Baskı, Kahire, Mektebetü Angilu'l-Mısıriyye, 1958, s. 16.

¹⁶ Ebü'l-Hasen ‘Alî b. ‘Îsâ b. Alî er-Rummânî el-Bağdâdî (ö. 384/994), *en-Nüket fî l’câzi l-Kur’ân* (Selâsü Resâil fî l’câzi l-Kur’ân adlı kitaptaki ikinci risale), thk. ve tlk. Muhammed Halefullâh Ahmed ve Muhammed Zağlûl Selâm, 3. Baskı, Kahire, Dârü'l-Me’ârif, 1976, s. 75-76; Ebü'l-Me’âlî Celâlüddîn el-Hafîb Muhammed b. Abdîrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvîni eş-Şâfiî (ö. 739/1338), *el-İzâh fî ‘Ulûmi l-Belâğa ‘İlmü l-Me’ânî ve l-Beyân ve l-Bedî’*, 1. Baskı, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-‘İlmiyye, 2003, s. 20; Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-‘Askerî (ö. 400/1009’dan sonra), *Kitâbü’s-Sinâ’ateyn el-Kitâbetü ve’s-Şi’r*, 1. Baskı, Kahire, nşr. Matba’atü ‘Îsâ el-Bâbî el-Halebî, 1952, s. 10; Ebü ‘Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210), *Nihâyetü l-İcâz fî Dirâyetü l-İ’câz*, thk. ve tlk. Nasrullah Hacımüftüoğlu, 1. Baskı, Beyrut, Dârü Sadr, 2004, s. 31.

Bedî' (بدیع) kelimesi, (بدع) fiilinden türemiş ve müf'ilün (مُفْعِل) ya da mef'ûlün (مفعول) anlamlarına gelen fe'ilün (فَعِيل) kalıbında olup sözlükte “bir şeyi eşi ve benzeri olmadan yaratan, icâd eden / yaratılmış, icâd edilmiş” demektir. Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de (بدیع) (السموات والأرض...) “O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır.” şeklinde biri Bakara sûresinde, diğeri ise En'âm suresinde olmak üzere iki yerde geçmekte olup her iki ayette de ism-i fâil manasında kullanılmıştır. Bir belâğat terimi olarak ise “Muktezâ-i hâle uygun kelâmın, lâfız bakımından kusursuz, mânâ yönünden makul ve aynı zamanda bir ahenge sahip olmasının usul ve kâidelerini inceleyen ilim” demektir.¹⁷ Belâğat kitaplarının bedî' bölümünde incelenen edebî sanatlar, kelâmı lâfız yönünden süsleyen edebî sanatlar (المحسنات اللفظية) “el-muhassinâtü'l-lâfziyye” ve mânâ yönünden süsleyen edebî sanatlar (المحسنات المعنوية) “el-muhassinâtü'l-ma'neviyye” olmak üzere iki kısma ayrılır.

3. MÜLK SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

3.1. Sûrenin Adı ve Nüzûlü

Tûr sûresinden sonra, Hâkka sûresinden önce Mekke'de nâzil olan Mülk sûresi, otuz âyettir. Mushaftaki sıralamada altmış yedinci, nüzûl sırasına göre yetmiş yedinci sûredir. Adını sûrenin birinci âyetinde geçen “hükümlerlik, egemenlik, yönetim, hâkimiyet” gibi anlamlara gelen (الملك) “el-Mülk” kelimesinden almış olup, ayrıca kendisini okuyanları kabir azâbından koruduğunu belirten rivâyetlere dayanılarak “Tebâreke, Mücâdile, Mâni'a, Münciye, Vâkıye ve Mennâ'a” gibi isimlerle de anılmıştır. Taberânî'nin naklettiğine göre İbn Mes'ûd şöyle demiştir: “Biz, Hz. Peygamber zamanında bu sûreye “Mâni'a” adını verirdik.” Sûrenin “Sözünüzü ister gizli ister âşikâre söyleyin, O kalplerdeki duygu ve düşünceleri hakkıyla bilendir” meâlindeki on üçüncü âyetinin, müşriklerin Hz. Peygamber'in aleyhinde konuşmaları

¹⁷ Ebu'l-Fadl Cemâlu'd-dîn Muhammed b. el- 'İzz b. el-Mukarrem el-Ensârî İbn Manzûr (ö. 711/1311), *Lisânü'l-'Arab*, Beyrut, Dâr'ü Sâdır, Beyrut, t.y. c. VIII, s. 6-8; Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği), *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, 4. Baskı, Şam, Dârü'l-Kalem, 2009, s. 110-111; Kazvînî, *el-Îzâh*, s. 5; Es-Seyyid Ahmet el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâga fi'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, tkk. ve tsk. Yusuf es-Sumeylî, 1. Baskı, Beyrut, el-Mektebetü'l-Asriyye, 1999, s. 298-299; Nusrettin Bolelli, *Belâgat (Beyân – Meânî – Bedî' İlimleri) Arap Edebiyatı*, 11. baskı, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No: 72, Mart/2017, s. 405.

ve birbirlerine, “*Muhammed’in tanrısının duymaması için gizli konuşun.*” demeleri üzerine nâzil olduğu bildirilir.¹⁸

3.2. Sûrenin Muhtevâsı

Mülk sûresinin temel konusu, Allâh’ın varlığını, birliğini, kâinatı yaratıp yönettiğini ve âhiretin varlığını kanıtlamaktır. Sûrenin muhtevâsı iki bölüm hâlinde açıklanabilir:

Evrenin yaratılış ve idâre edilmesinin yalnız Allâh’ın elinde ve tasarrufunda olduğunu bildirerek başlayan birinci bölümün ilk âyetlerinde, insanoğlunun üzerinde yaşadığı yeryüzünün bir imtihan sahası olduğu haber verilmektedir. Daha sonra ilâhî kudretin evrendeki mükemmelliğine bazı örneklerle değinilir. Evrenin mükemmel ve kusursuz işleyişini gözlemleyerek yüce yaratıcıya ulaşabilmesi için akıl sahibi canlılar olarak yaratılan insanların bir kısmının bu gerçek karşısındaki tutundukları nankörce tutum gözler önüne serilir ve bu kimselerin hesap gününde karşılaşacakları elem verici azap sahneleri tasvîr edilir. Cehennem ehlinin dünya hayatında ilâhî mesajı kulak ardı etmeyip peygamberlerin uyarılarını dikkate almış olsalardı, ateşe atılmayacakları hususunda inkârcıların itirafta bulunacakları haber verilir. Ancak görmedikleri halde rablerinden korkanlar, âhirette çok güzel bir muamele ile karşılaşacakları ifade edilmekte ve sonrasında Allâh’ın açık ya da gizli yapılan her türlü davranıştan ve düşünceden haberdâr olduğu bildirilmektedir.

En yakın göğün yıldızlarla tezyîn edilmesi örneğiyle kâinatın mükemmel oluşuna işaret edilen birinci bölüme karşılık ikinci bölümde ise yeryüzünün, insanın yaşamasına uygun hale getirilişinin ilâhî bir lütuf olduğu bildirilmektedir. İnsanın günlük hayatında sıradan bir olay olarak gördüğü kuşların gökyüzünde kanat çırparak uçuşması ve süzülmesinin, aslında Allâh’ın sanat ve kudretinin bir göstergesi olduğuna değinilmiştir. Tabiata hâkîm olan ilâhî yasaların aksaması durumunda insanın elinden hiçbir şeyin gelmeyeceği belirtilmiş ve tüm bunlara rağmen geçmiş kavimlerde olduğu gibi peygamberlerin uyarılarına kulak asmayan ve onları yalanlayanları çetin bir azabın beklediği haber verilmiştir.¹⁹

¹⁸ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili Tefsîri*, (Sadeleştireler: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli ve Abdullah Yücel), İstanbul, Azim Dağıtım, t.y., c. VIII, s. 173; Hayrettin Karaman ve Diğerleri, *Kur’ân Yolu Tefsîri*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, c. V, s. 416-417; M. Kâmil Yaşaroğlu, “Mülk Sûresi”, *DİA*, XXXI, 542.

¹⁹ Yaşaroğlu, “Mülk Sûresi”, *DİA*, XXXI, 542; Hayrettin Karaman ve Diğerleri, *Kur’ân Yolu Tefsîri*, s. 416-417.

3.3. Sûrenin Fazîleti

Sûrenin fazileti hakkında²⁰ Tirmizî ve diğer muhaddisler, İbn ‘Abbas’dan (r.a.) şöyle rivâyet etmişlerdir: “Hz. Peygamberin ashâbından birisi bir kabrin üzerine çadır kurmuştu, ancak onun bir kabir olduğunu bilmiyordu. Bir de baktı ki, orada bir adam (تبارك الذي بيده الملك) “Tebâreke’l-llezî bi Yedihi’l-Mülk” Sûresini okuyor. Sonuna kadar okudu. Bunun üzerine çadır sahibi Peygamber’e gelerek, “Ey Allâh’ın Resûlü, ben çadırımı bir kabir üzerine kurmuştum, fakat onun bir kabir olduğunu bilmiyordum. Baktım ki orada bir adam Mülk Sûresini (تبارك الذي بيده الملك) okuyor, sonuna kadar okudu. Resûlüllah (s.a.v.) “O sûre, Mânia’dır. O zâtı kabir azâbından kurtarır.” Tirmizî şöyle der: “Bu bir hasen hadistir. Bu yönden gariptir.”²¹ Ebû Hureyre’den (r.a.) şöyle rivâyet edilmiştir: “Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: “Kur’ân’da otuz âyetli bir sûre, bir adama şefâat etti ve o bağışlandı. İşte bu sûre (تبارك الذي بيده الملك) “Tebâreke’l-llezî bi Yedihi’l-Mülk” Sûresidir.” Bu bir hasen hadistir. Bu hadîsi Ahmed, Ebû Dâvut, Nesâî, İbn Mâce ve Hâkim rivâyet etmişlerdir.²² Yine Tirmizî’de Câbir’den (r.a.) şöyle rivâyet edilmiştir: “Hz. Peygamber, Secde ve Mülk sûrelerini okumadan uyumazdı.”²³

Âlûsî şöyle der: “Bu sûrenin fazileti hakkında zikredilen bu gibi haberlerden dolayı söz konusu sûrenin her gece okunmasının mendûb olduğu söylenmiştir. Buhârî şerhlerinden birinde de şöyle denildiğini gördüm: «Hilâl görüldüğü zaman bu sûrenin otuz âyetinin, bir kişinin o ay içinde kötülüklerden korunması ümidiyle okunması menduptur.»”²⁴

²⁰ Sûrenin fazileti hakkındaki rivayetleri bir arada görmek için bkz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili Tefsîri*, c. VIII, s. 173-174.

²¹ Ebû ‘İsâ Muhammed b. ‘Îsâ et-Tirmizî, *el-Câmi’u’l-Kebîr*, thk. thr. tlk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf, 1. Baskı, Beyrut, Dârü’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1996, c. V, s. 16.

²² Tirmizî, *el-Câmi’u’l-Kebîr*, c. V, s. 17.

²³ Tirmizî, *el-Câmi’u’l-Kebîr*, c. V, s. 17.

²⁴ Ebû’s-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî (ö. 1270/1854), *Rûhu’l-Meânî fî Tefsîri’l-Kur’ânî’l-Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî*, Beyrut, Dârü İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, t.y., c. XXIX, s. 3.

4. ARAŞTIRMAYLA İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

4.1. Tercüme

4.1.1. Tercümenin Tanımı

Tercüme kelimesi, kök harfleri itibariyle sözlükte dörtlü (ترجم) “terceme” ve üçlü (رجم) “raceme” fiilleriyle ilişkilendirilmiş olup “sözü açıklamak, yorumlamak” anlamlarına gelir. Bilinen manada ise tercüme “bir dildeki sözün başka bir dilde söylenmesi, anlatılması, yorumlanması” demektir. İbn Manzûr’un *Lisânü’l-‘Arab*’ında şöyle geçmektedir: (الترجمان هو) “Tercüman, söz yorumcusudur.” Cevherî ise şöyle der: (وقد ترجمه وترجم عنه إذا فسر) “Bir kişi, kelâmını başka bir lisanda yorumladığında o kişi «sözünü tercüme etmiştir».” Ayrıca tercüme “bir kişinin hayatı, özgeçmişi” anlamına gelmektedir ki bu anlamıyla da dilimizde “tercümeihâl” olarak kullanılmaktayız.²⁵

Türk Dil Kurumu’na ait Güncel Türkçe Sözlük’te çeviri kelimesi şöyle tanımlanmıştır: “1. isim Bir dilden başka bir dile aktarma, çevirme, tercüme: 2. isim: Bir dilden başka bir dile çevrilmiş yazı veya kitap, tercüme”²⁶

Yeryüzünde farklı dillere ve kültürlere sahip insanoğlunun birbiriyle iletişime geçmesinin önündeki en büyük sorun “yabancı dil” engelidir. Tercüme ise bu engelden kaynaklanan iletişim kopukluğunu ortadan kaldıran en az insanlık tarihi kadar eski bir aktarım vasıtasıdır. İnsanlar farklı diller konuşmaya devam ettiği sürece de her zaman önemini koruyacak ve varlığını sürdürecektir.

Kur’ân, Peygamberimizin (s.a.v) mensup olduğu kabile Arapça konuşup anlaştığı için Arapça nâzil olmuştur. Çünkü insan, vahiyden sorumlu tutulmuştur ve bunun gereği olarak onu en doğru biçimde anlaması ve kavraması gerekir. Kur’ân’da geçen (قرآنا عربيا) “Arapça Kur’ân” ifadesi, Allah’ın kelâmını okuma ve anlamının birinci şartı olan dilin, beşeri algının sınırlarını aşmamasını imâ etmektedir.²⁷ Bu nedenle insanlık, yaratıcısının kendisini sorumlu tuttuğu

²⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. XII, s. 66 (ترجم maddesi) ve s. 227 (رجم maddesi); Muhammed ‘Abdülazîm ez-Zerkânî, *Menâhilü’l-‘İrfân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, 3. Baskı, Kahire, Matba’atü ‘Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şurakâuhu, 1943, c. II, s. 109.

²⁶ Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*, “çeviri” maddesi (<http://sozluk.gov.tr/>)

²⁷ Mustafa Öztürk, *Kur’ân Dili ve Retoriği*, 4. Baskı, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2015, s. 9.

vahyi anlayabilmek için tercümeye ihtiyaç duyar. Kur’ân’ın eşsiz bir edebî üslûba sahip olması, onun asla başka bir dile aktarılamayacağı anlamına gelmez. Ancak bununla birlikte tercüme edilen metin, asla onun yerini tutamaz.

4.1.2. Tercüme Türleri

Tercüme, sözü/yazıyı bir dilden başka bir dile aktarmak anlamına geldiğinden tercüme yaparken tercümesi yapılacak olan sözle neyin kastedildiği ve içerdiği tüm anlamlar dikkate alınmalıdır. Bu bakımından Kur’ân-ı Kerîm’i başka bir dile tercüme ederken âyetlerin hedef dilde anlaşılır bir üslûpla aktarılması gerekir. Tercümeyi genel olarak harfî ve tefsîri tercüme olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.²⁸

4.1.2.1. Harfî Tercüme

Lâfzî veya müsâvî tercüme olarak da adlandırılan harfî tercüme, nazmında ve tertibinde aslının taklit edilmesi dikkate alınarak yapılan tercümedir. Bir başka deyişle harfî tercüme, müradifleri müradiflerinin yerine koymak suretiyle yapılır. Tercüman, kaynak metne bağlı kalarak tercüme edeceği metindeki tüm kelimelere hedef dilde eşdeğer karşılık ve mana bulmaya çalışır. Metnin kelimesi kelimesine tercüme edildiği bu tercüme türünün bilimsel ve hukuki alanlarda kolay ve pratik bir şekilde kullanımı mümkünken edebî içerikli metinlerde, özellikle de söz konusu Kur’ân-ı Kerîm ise harfî tercümeyle kastedilen manaların hedef dile yansıtılması oldukça güç, hatta bazı durumda imkânsızdır.²⁹

Harfî tercüme türünde hem metnin nazmı ve tertibi gözetilmeli, hem de kaynak metindeki lâfzın içerdiği tüm manalar korunarak hedef dile aktarılmalıdır. Yâni tercüme aslına uygun ve metne sadık kalınarak yapılmalı; tercüme edilen söz, kaynak metindeki manasını, üslup ve belâğatını aynen muhafaza etmelidir. Harfî tercüme yöntemiyle böyle bir şeyin gerçekleşmesi fevkalade zordur. Çünkü insanlar tarafından yazılan edebî metinlerin bile harfî

²⁸ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, c.II, s. 111; Ebû Cemâl Kutbu'l-İslâm Nu'mânî, “et-Tercüme: Darûra Hadâriyye”, *Dirâsâtu'l-Câmi'ati'l-İslâmiyyeti'l-Âlemiyye*, Chittagong, ISSN 1813-7733, c. 3, Aralık/2006, s. 185-198.

²⁹ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, c. II, s. 111-113; Hasan Yılmaz, “Kur’ân Meali Bağlamında Harfî Tercüme ile Tefsîrî Tercüme Türü Arasında Bir Mukayese”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6, Kars, 2016, s. 1-18.

tercümeyle tercüme edilmesi ciddi bir sorunken, ne kadar çaba harcanırsa harcanсын edebî yönden eşsiz olan Kur’ân’ın bu yöntemle tamı tamına tercüme edilmesi mümkün değildir.³⁰

4.1.2.2. Tefsîrî Tercüme

Manevî tercüme olarak da adlandırılan tefsîrî tercüme, harfî tercümenin aksine sözün, nazmını ve tertibini gözetmeden ve kendisiyle kastedilen tüm manaları korumadan başka bir dilde açıklanmasıdır. Bir başka deyişle bu tercüme türü, harfî tercüme gibi metin ve lafız merkezli değil, anlam ve yorum merkezlidir. Bu nedenle metnin manası esas alındığından bazı kelimeler hedef dile aktarılmayabilir, bazı durumlarda ilaveler yapılabilir. Tercüman kaynak metindeki ifadeleri doğru bir şekilde anladıktan sonra bu ifadelerin delalet ettiği manayı hedef dile kendi ifadesiyle aktarır.³¹

Kur’ân-ı Kerîm’in bu tercüme türüyle başka bir dile aktarılmasıyla kastedilen ise terkipteki kelime dizilişine riayet etmeden doğrudan mana ve mefhum hedef alınarak serbest bir şekilde anlamı anlamına tercüme edilmesidir. İslâm âlimleri, güçleri nispetinde tefsir yapabilme ehliyetine sahip kimselerin, Kur’ân’ı tefsir etmelerinin caiz olduğunda ittifak etmişlerdir. Kur’ân’ın tefsîrî tercümesi de bu kapsamda değerlendirilir. Çünkü tefsiri tercüme türü, aslında bir tefsirdir. O halde tefsirdeki genel şartlar, tefsiri tercüme için de geçerlidir. Bu nedenle tefsiri tercüme yapacak olan mütercim, müfessirde olduğu gibi Peygamberin (s.a.v) sünnetine bağlı, Arap dili ve edebiyatıyla ilgili dil ilimlerine vakıf ve dinde tespit edilmiş usul kaidelerine sadık olmalıdır. Her iki dili çok iyi derecede bilmeli; her iki dilin edebî zevkine, gramer kurallarına, belâğat ve fesahatine vakıf olmalıdır.³²

4.2. Meâl

Sözlükte “dönmek, ıslâh etmek, çıkarım yapmak, isnât etmek, sebep olmak” vb. anlamlara gelen (أول) kökünden mimli mastar olan meâl, “ulaşılacak hedef, gaye, amaç” anlamlarında mastar-isim olarak kullanılır. Ayrıca kelime, “bir şeyi eksik/noksan yapmak” anlamına da gelir. Kur’ân tercümesine meal denilmesi Türkçeye özgü yeni bir durumdur. Meâl kelimesi, son dönem Osmanlı Türkçesinde “mana ve mefhum” anlamında kullanılmış ve sözün

³⁰ Mennâ’ el-Kattân, *Mebâhisü fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, 11. Baskı, Kahire, Mektebetü Vehbe, 2000, s. 308-309.

³¹ Zerkânî, *Menâhilü’l-İrfân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, c. II, s. 114-116.

³² Yılmaz, “Kur’ân Meali Bağlamında Harfî Tercüme ile Tefsîrî Tercüme Türü Arasında Bir Mukayese”, s. 5-6; el-Kattân, *Mebâhisü fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, 31-32.

lafzi veya harfi olarak değil, mana ve mefhuma dayalı olarak başka bir dile aktarılması kastedilmiştir. Böylece kelime, sözün aktarım biçimini ifade eden örfi bir anlam kazanmıştır. Daha sonra ise “*Kur’ân’ın harfiyen değil, mana ve mefhum bakımından tercümesi*” anlamında bir terim haline gelmiştir.³³

Kelimenin terim anlamı kazanmasına çok büyük katkı sağlayan Elmalılı Muhammed Hamdi YAZIR, meâli şöyle tanımlar: “*Esâsen te’vîlin me’hazı olan “evl” mânâsına mastar-ı mîmîdir. Bir şeyin varacağı gaye mânâsına ism-i mekân olur ki te’vîlin hâsılı demektir. Bundan başka meâl bir şeyi eksiltmek mânâsına da gelir. Onun için urfte bir kelamın manasını her vechiyle aynen değil de biraz noksanıyla hâsılına göre ifâde etmeye de meâl denilmiştir. Bizim meâl tabirini ihtiyar ettiğimiz de bu eksiklik haysiyetiyledir*”³⁴

Elmalılı’nın yaptığı bu meâl tanımından da anlaşıldığı gibi Kur’ân tercümesine “meâl” denilmesi, Kur’ân’ın tam olarak başka bir dile aktarılmasının imkânsızlığına işaret etme maksadını taşıdığı için “evl” fiilinin “*yorum yapmak, çıkarımda bulunmak*” anlamıyla değil, “*bir şeyi eksik, noksan yapmak*” anlamıyla ilişkilidir.³⁵

4.2.1. Tefsîr

Tefsir, (فسر) kökünden türemiş olup tef’îl babından mastardır ve “*bir şeyi açıklamak, ortaya çıkarmak, örtülü bir şeyi açmak*” anlamına gelir. Râgıb el-İsfahânî ve Fîrûzâbâdî’ye göre tefsir, soyut şeylerin açıklanması ve makul olan mananın ortaya çıkarılması demektir. İbnü’l-A’râbî’ye göre ise tefsîr ve te’vîl aynı manadadır.³⁶

Terim olarak ise insanın gücü nispetinde Allâh’ın kastettiği manayı ortaya çıkarmak için Kur’ân üzerinde araştırma yapan ilimdir.³⁷ İbn Âşûr ise “*et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*” adlı tefsîrinin

³³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. XI, s. 32-33; Ebü’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), *el-Kâmûsü’l-Muhît*, 8. Baskı, Beyrut, Müessesetü’r-Risâle, 2005, s. 963; Mustafa Öztürk, “Meâl”, *DİA*, EK-II, 205-207.

³⁴ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili Tefsîri*, c. I, s. 22.

³⁵ Mustafa Öztürk, “İkinci Meşrutiyetten Günümüze Kur’ân Mealleri”, s. 144.

³⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. V, s. 55; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhît*, s. 456; İsfahânî, *Müfredâtü Elfâzi’l-Kur’ân*, s. 636.

³⁷ Zerkânî, *Menâhilü’l-‘İrfân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, c. II, s. 471.

mukaddimesinde tefsîri şöyle tanımlar: “*Gerek muhtasar gerek detaylı olsun Kur’ân lafızlarının manalarını ve o lafızlardan elde edilenleri beyan eden bir ilmin ismidir.*”³⁸

4.2.2. Te’vîl

Te’vîl kelimesi de meâl gibi “geri dönmek” anlamında (وَل) kökünden türemiş olup tef’îl babından mastardır ve “*döndürmek, sözü iyice inceleyip varacağı manaya yormak; bir şeyi amaçlanan son noktaya ulaştırmak*” demektir.³⁹

Terim olarak ise “*naslarda geçen bir lafzı bir delile dayanarak aslî mânasından alıp taşıdığı muhtemel mânalardan birine nakletmek*” olarak tanımlanmıştır.⁴⁰ İbn ‘Âşûr, tefsirinin mukaddimesinde ulemanın bu kavramla ilgili tanımlarını şöyle aktarır: “*Bazıları tefsir zahîrî manayı, tevil ise müteşâbihî ifade eder demişlerdir. Bazılarına göre tevil; bir delille lafzı zahîrî manasından muhtemel başka bir manaya kaydırmaktır. Bu tevilin usûlî manasıdır. Mesela* ⁴¹ *(يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ) ayeti “yumurtadan kuşu çıkartır” ile açıklanırsa bu tefsir; “bir kâfirden [iman vesilesiyle] Müslüman çıkarır” şeklinde açıklanırsa bu da tevidir. Bu konuda dikkate değer olmayan başka görüşler de vardır. Tartışmasız bunların tamamı istilahtır; ancak dil ve haberler ilk görüşü desteklemektedir. Tevil, kastedilen gayeye döndürme/ulaşma anlamında (وَل) “evvele”nin mastarıdır. Buradaki kastedilen gaye de lafzın anlamı ve konuşanın kastettiği manalardır. Böylelikle de tevil, makul ve gizli mananın kendisiyle tafsil edildiği şey olarak kullanılmak üzere tefsirle aynı olmuş olur.*”⁴²

³⁸ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir b. ‘Âşûr et-Tûnisî (1879-1973), *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, Tunus, ed-Dârü’t-Tûnisîyye, 1984, c. I, s. 11-12.

³⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. XI, s. 33; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhît*, s. 963.

⁴⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “Te’vîl”, *DİA*, c. 41, s. 27.

⁴¹ En’âm, 6/95; Yûnus, 10/31; Rûm, 30/19

⁴² Muhammed et-Tâhir b. ‘Âşûr, “Tefsir, Tevil ve Tefsir’in İlim Oluşu Hakkında”, tercüme eden: Enes Büyük, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 3, sy. 2, Güz 2016, s. 157-168 (166-167)

BİRİNCİ BÖLÜM

SÛRESİNİN EDEBÎ TAHLÎLİ

Çalışmamızın bu bölümünde belâğat kitaplarındaki klasik tasnife bağlı kalınarak me’ânî ve beyân ilimlerinin konuları ve Mülk Sûresi’nin ihtivâ ettiği edebî sanatlar iki kısımda incelenmiştir. Kuşkusuz belâğat konularının her biri tek başına bir tez konusu olacak kadar önemli ve kapsamlıdır. Bu nedenle konular, çok fazla ayrıntıya yer verilmeden sadece önemli kabul edilen özellikler üzerinde durularak ele alınmış ve akabinde sûrenin konuyla ilgili başlıca âyetleri, içerdiği edebî üslûp doğrultusunda tahlil edilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ KISIM: MEÂNÎ İLMİ ÇERÇEVESİNDE

Meânî (معاني) kelimesi, “*istenilen ve kastedilen şey*” manasına gelen ma’nâ (معنى) kelimesinin çoğuludur.⁴³ Belâğat terimi olarak ise; “*Arabî lafızların muktezâ-i hâle (hâlin gereğine) uygunluk durumlarını bildiren ilimdir.*”⁴⁴ Bir başka deyişle sözü, duruma; yere, zamana ve muhâtaba göre ayarlamaktır. Her zaman kısa ve öz konuşmak, belîğ olmak anlamına gelmediği gibi, uzun uzadıya konuşmak da belîğ olmamak anlamına gelmez. Kelâmda asıl olan, kelâmın açık ve anlaşılır olmasıdır. Mütakellimin muhâtabla olan ilişkisi, doktorun hastasıyla olan ilişkisine benzer; doktor önce hastasının durumunu teşhîs eder, sonra onu tedâvî etmek için ona uygun ilacı verir. Kelam da böyledir, muhâtabın ihtiyacı kadar söylenmelidir; ne eksik, ne fazla.⁴⁵

Sekkâkî, “*Miftâhu’l-‘Ulûm*” adlı eserinin meânî ilmine ayırdığı birinci bölümünde, meânî ilmini; haberî isnâdın halleri, müsnedün ileyhın halleri, müsnedin halleri, fiilin müteallikâtının (fâil, mef’ûl ve benzeri cümle ögeleri) halleri, kasr, inşa, fasıl ve vasıl, îcâz, itnâb ve müsâvât olmak üzere sekiz başlık altında ele almıştır.⁴⁶ Dolayısıyla meânî ilmi; cümle yapısını, haber ve inşâ cümlelerinin ne zaman kurulacağını, zikir, hazif, takdîm, te’hîr; tenkîr, ta’rîf gibi cümle ögelerinin durumlarını, peşi sıra gelen cümleler arasındaki bağlantının ne

⁴³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, c. XV, s. 105.

⁴⁴ El-Hatîb Celâluddîn Muhammed b. Abdurrahmân el-Kazvînî (ö. 739/1338), *Telhîsü’l-Miftâh Ma’a Şerhuhü’l-Cedîd Tenvîrü’l-Misbâh*, Şrh. İbn-ü Dâvûd Abdülvâhid el-Attârî, 1. Baskı, Pakistan, Mektebetü’l-Medîne, 2016, s. 21; Abdülfettâh Besyûnî, *İlmü’l-Meânî: dirâse belâğîyye ve nakdiyye li-mesâili’l-meânî*, 4. Baskı, Kahire, Müessesetü’l-Muhtâr, 2015, s. 42.

⁴⁵ Hâşimî, *Cevâhirü’l-Belâga*, s. 57.

⁴⁶ Kazvînî, *el-Îzâh*, s. 23-24.

zaman ve nasıl yapılacağını, kasr, îcâz, itnâb ve müsâvât gibi belâğî sanatları uygulama yöntemlerini inceler. Biz de bu bölümde meânî ilmi çerçevesinde sûrede geçen belâğat konularını ve bu konulara göre âyetleri tahlîl edeceğiz.

1.1. Haber Cümlesi

Haber kelimesi lügat olarak “bir şeyi hakkıyla bilmek, öğrenmek” anlamlarına gelen (خبر) kökünden türemiş bir isimdir.⁴⁷ Klasik belâğat kitaplarının çoğunda haberin bilinen yaygın tanımı; (الكلام المحتمل للصدق والكذب) “Doğru veya yalan olma ihtimali barından kelimadır.” şeklinde yapılmıştır. Bu tanıma bazı ilaveler yapan el-Meydânî, haberi şöyle tanımlamaktadır; “Haber, söyleyen kişiye ve doğru veya yalan olduğunu kesin olarak kanıtlayan herhangi bir karineye bakılmaksızın, sadece kelâm olması itibariyle doğru veya yalan ihtimali barındıran bir hükmü bildiren cümledir.”⁴⁸ Bir başka ifadeyle haber cümlesi, doğru veya yanlış bir hüküm ve yargı ihtiva eden cümledir. Meselâ (طلعت الشمس) “Güneş doğdu.” cümlesi, güneşin doğduğunu bildirir. Eğer cümledeki yargı, gerçeğe uygunsa doğru haber; gerçeğe uygun değilse yalan haber sayılır.

Ancak cümleyi söyleyen açısından durum farklıdır. Söyleyen kişi doğru sözlü biriye, söylediği cümle gerçeğe uygun olmasa bile o kişiye yalancı denmez, çünkü o, söylediğinin doğru olduğunu düşünerek söyler. Eğer söyleyen kişi yalan sözlü biriye, söylediği cümle gerçeğe uygun olsa bile o kişi yalancıdır, çünkü o, söylediğinin doğru olduğuna inanarak söylemez. Meselâ, (محمد رسول الله) “Muhammed, Allah’ın Resûlüdür.” diyen bir münâfık, her ne kadar söylediği söz gerçeğe mutâbık olsa bile bu sözünde yalancıdır, çünkü bunu inanarak söylemez.⁴⁹ Nitekim Allâh-u Teâlâ, bu ince ayrımı bize şöyle göstermektedir:

إِذْ جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ أَنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ⁵⁰

⁴⁷ İbn Manzûr, c. IX, s. 226-227; İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr, Beyrut, Dârü'l-‘İlm li'l-Melâyîn, 1990, c. II, s. 641.

⁴⁸ Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye Ususühâ ve Ulûmühâ ve Fünûnuhâ*, 1. Baskı, Şam, Dârü'l-Kalem, 1996, c. I, s. 168.

⁴⁹ Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, s. 171.

⁵⁰ Münâfikûn, 63/1.

“Münâfıklar sana geldiklerinde: Şahitlik ederiz ki sen Allah'ın Peygamberisin, derler. Allah da bilir ki sen elbette, O'nun Peygamberisin. Allah, münâfıkların kesinlikle yalancı olduklarını bilmektedir.”

Kazvînî, el-Îzâh adlı eserinde “*Haberin, doğru ve yanlışla sınırlanması hakkında farklı görüşler*” başlığı altında münâfıkların âyet-i kerîmedeki (إِنَّكَ لِرَسُولِ اللَّهِ) sözüne ilişkin görüşleri şöyle sıralamaktadır:

“**Birinci Görüş:** Münâfıklar, (شَهِدَ إِنَّكَ لِرَسُولِ اللَّهِ) “Şahitlik ederiz ki sen Allah'ın Peygamberisin” dediklerinde, cümleyi te'kîr harfleriyle ve isim cümlesi şeklinde söyleyerek, dilimizin söylediğini kalbimizin tasdik ettiğine şahitlik ederiz derler. Onların bu sözündeki yalan, (إِنَّكَ لِرَسُولِ اللَّهِ) sözü değil, (شَهِدَ) kısmındadır; yâni dillerinin söylediğini kalplerinin tasdik ettiğini iddia etmeleridir.

İkinci Görüş: Onların sözündeki yalan, haber verdikleri şeyi şehâdet etmek olarak isimlendirmeleridir. Çünkü söylenen söz, kendi inandıkları şeye uygun değilse burada bir şahitlikten söz edilemez.

Üçüncü Görüş: Ayetteki (لَكَانُوا) ifadesi, onların (إِنَّكَ لِرَسُولِ اللَّهِ) sözüne değil, bu söze kendileri inanmadıkları halde söyledikleri için bizâtihi kendilerine tevcîhen zikredilmiştir.”⁵¹

Her haber cümlesi, “mahkûmun aleyh” (müsnedün ileyh) ve “mahkûmun bihi” (müsned) olmak üzere iki temel ögeden oluşur. Cümlelerin bu iki temel ögesi dışında – mânâ tam olmadığı için muzâfun ileyh ve sıla cümlesi hâriç – kalan diğer ögelere “kayıt” denir. Meselâ: (الصادق) dediğimizde, kendisine seyahat etme eylemi isnâd edildiği için (الصادق) kelimesi mahkûmun aleyh, yâni müsnedün ileyhtir. (سافر) fiili ise mahkûmun bihi, yâni müsneddur. Bir başka misâl olarak (الناجح مسرور) cümlesini ele aldığımızda; kendisine mutluluk isnâd edilen öge (الناجح) müsnedün ileyhtir, (مسرور) ise müsneddur. Müsnedün ileyh genellikle fâil, nâib-i fâil, haberi olan mübtedâ, aslı mübtedâ olan kâne ve benzerleri ile inne ve benzerlerinin ismi olarak gelirken, müsned ise tam fiil, haber, aslı haber olan kâne ve benzerleri ile inne ve benzerlerinin haberi ve emir fiil yerine kullanılan mastarlar olarak gelir. Kayıt olarak adlandırılan cümle ögeleri ise; şart edatları, nefy edatları, mef'ûller (mef'ûl-ü mutlak, mef'ûl-ü

⁵¹ Kazvînî, el-Îzâh, s. 25.

bih, mef'ûl-ü leh, mef'ûl-ü fih ve mef'ûl-ü ma'ah), hâl, temyiz, ef'âl-i nâsiha ve tevâbî' (*na'at, atıf, tevkîd ve bedel*) ögeleridir.⁵²

1.1.1. Haber Cümlesinin Kuruluş Amaçları

Belâgat ehli, haber cümlesinin iki temel amaçla kurulduğunu belirtmişlerdir. Bunlardan ilki; muhâtabın konu hakkında herhangi bir bilgisinin olmadığı durumda cümlelerin içerdiği yargıyı muhâtaba bildirmektir ve buna “*fâidetü'l-haber*” (muhâtabı bilgilendirme) denir. Diğerinde ise mütekellim, söylediği cümlelerin içerdiği hüküm hakkında muhatabın bilgisi olduğunu bilir. Buna da “*lâzımü'l-haber*” (muhâtabın bildiği şeyi, kendisinin de bildiğini ona bildirmek) denir.⁵³ Haber cümlesi, bu iki temel amacın dışında farklı amaçlar için de kurulabilir. Cümle bağlamına göre anlaşılabilen bu amaçların sayısını belirlemek her ne kadar mümkün olmasa da başlıca amaçları; methetmek, vadetmek, emir, korkutmak, sakındırmak, tahkîr etmek, alay etmek, acziyet belirtmek, yüceltmek, kınamak, üzüntü belirtmek ve meydan okumak şeklinde sıralayabiliriz.⁵⁴

1.1.2. Haber Cümlesinin Çeşitleri

Haber cümlesinin türlerine ilk işâret eden âlim, Müberrid'dir.⁵⁵ Müberrid, kendisine “*Arapların kelimasında gereksiz uzatmalar (haşv) görüyorum. Anlamları aynı olmasına rağmen (عبد الله قائم), (إن عبد الله قائم) ve (إن عبد الله لقائم) şeklinde farklı cümleler kuruyorlar.*” diyen Filozof Kindî'ye⁵⁶ cevâben “*Hayır, aksine her cümlelerin anlamı bir diğerinden farklıdır. Şöyle ki (عبد الله قائم) cümlesi, Abdullah'ın ayağa kalktığını haber verir; (إن عبد الله قائم) cümlesi ise Abdullah'ın ayağa kalkıp kalkmadığı konusunda mütereddit halde bilgi isteyen kişinin sorusuna cevaptır ve son olarak (إن عبد الله لقائم) cümlesi ise Abdullah'ın ayağa kalktığını inkâr eden kişiye söylenir.*”

⁵² 'Atîk, *İlmü'l-Meânî*, s. 48.

⁵³ 'Atîk, *İlmü'l-Meânî*, 52; Bolelli, *Belâgat*, s. 195; Ali Bulut, *Belâgat-i Müyessera Meânî, Beyân, Bedî'*, 4. Baskı, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No: 349, Ekim/2016, s. 50-52.

⁵⁴ Kazvînî, *Telhîs*, s. 13.

⁵⁵ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred el-Ezdî es-Sümâlî (ö. 286/900): “Müberrid, Basra dil mektebinin Sîbeveyhi'den sonra ikinci otoritesidir. “Soğutulmuş” anlamındaki “Müberred” lakabının, hocası Ebû Osman el-Mâzinî'nin sorularına gönüle serinlik veren isabetli cevaplar vermesi sebebiyle Mâzinî'nin, “Sen müberridsin” şeklindeki sözünden ortaya çıktığı, ancak bu kelimenin, kendisini çekemeyenler ve Kûfe mektebi mensupları tarafından alay etmek amacıyla “müberred” şekline dönüştürüldüğü kaydedilir.” (Daha fazla bilgi için bkz. İsmail Durmuş, “Müberred”, *DİA*, c. XXI, s. 432-434)

⁵⁶ Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk b. es-Sabbâh el-Kindî (ö. 252/866): İlk İslam filozofu ve Meşşâî okulunun kurucusu (Daha fazla bilgi için bkz. Mahmut Kaya, “KİNDÎ, Ya'kûb b. İshak”, *DİA*, c. XXVI, s. 41-58; Ahmet Hakkı Tûrabi, “KİNDÎ, Ya'kûb b. İshak”, *DİA*, c. XXVI, s. 58-59)

şeklinde cevap verir.⁵⁷ ‘Abdülkâhir el-Cürçânî de aynı meseleyi aynı misallerle zikredip lafızlar değiştiğinde anlamın da değişeceğine ve te’kîd unsurlarının anlam farklılıklarına yol açacağına işaret etmiştir.⁵⁸ Dolayısıyla yukarıda verilen misalden anlaşılmaktadır ki haber cümlesi muhâtabın durumu dikkate alınarak kurulur.

Nitekim belâğat ulemâsı Müberrid’in bu cevâbından istifâde ederek, mütekellimin muhâtabın durumunu bilmek zorunda olduğunu ve kelâmı bu duruma uygun olarak söylemesi gerektiğini belirtmişlerdir.⁵⁹ Bu nedenle haber cümlesi, maksada erişmek amacıyla muhâtabın durumu dikkate alınarak kurulmalıdır. Muhâtap, şu üç durumdan birinde olabilir:

1) **İbtidâî Haber:** Haber cümlesinin muhâtabı, verilecek haber hakkında herhangi bir bilgiye sahip değilse ve zihninde bu konuda bir şüphe veya haberi inkâr ettiği bilgisi yoksa kurulacak haber cümlesinde pekiştirme edatı kullanılmaz. Meselâ: (جاء أخوك) Kardeşin geldi.

2) **Talebî Haber:** Muhâtap, sözün doğruluğu hakkında tereddüt eder ve sözü “doğru bir şekilde” öğrenmek istiyorsa, bu durumda zihnine yerleşmesi için sözü pekiştirmek uygundur. Meselâ: (إن أخاك جاء) Gerçekten kardeşin geldi.

3) **İnkârî Haber:** Eğer muhâtap, haber cümlesinin anlamını asla kabul etmiyorsa bu durumda muhâtabın durumuna ve tepki derecesine göre sözü bir, iki veya daha fazla tekit edatıyla pekiştirmek gerekir. Meselâ: İnkârında mübâlağa etmiyorsa (إن أخاك جاء); eğer inkârında mübâlağa ediyorsa (إن أخاك قد جاء); eğer inkârında çok fazla mübâlağa ediyorsa (والله إن أخاك قد جاء) şeklinde haber cümlesi kurulabilir.⁶⁰

1.1.3. Haber Cümlelerinde Kullanılan Te’kîd Edatları

Yukarıda verilen misallerden anlaşılacağı üzere haber cümlesini farklı yollarla te’kît etmek mümkündür. Haberî cümlelerin içerdiği yargıyı pekiştiren başlıca te’kîd edatları; inne (cümleyi pekiştirir), enne (müsnedi pekiştirir), te’kîd nûnu, ibtidâ lâmı, şart edatı olan emmâ,

⁵⁷ Besyûnî, *İlmü’l-Meânî*, s. 49.

⁵⁸ Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdîrahmân b. Muhammed el-Cürçânî (ö. 471/1078-79), *Delâilü’l-İ’câz fî ‘İlmi’l-Me’ânî*, tsh. Muhammed Reşit Rıza, 1. Baskı, Beyrut, Dârü’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1988, s. 242

⁵⁹ Besyûnî, *İlmü’l-Meânî*, s. 49.

⁶⁰ Ebû Ya’kûb Yûsuf b. Ebû Bekr Muhammed b. Ali es-Sekkâkî (ö. 626/1229), *Miftâhü’l-‘Ulûm*, Darü’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2. Baskı, Beyrut, Kitâbü’l-‘İlmiyye, 1987, s. 170-171; Kazvînî, *Telhîs*, s. 25; Kazvînî, *el-İzâh*, s. 92-93; Besyûnî, *İlmü’l-Meânî*, s. 48, 49; Bolelli, *Belâğat*, s. 206-207; Bulut, *Belâgat-i Müyessera Meânî, Beyân, Bedî’*, s. 53-56.

tembih edatları, kasem, kad harfi, fasıl zamiri, zâid harfler, sîn ve sevfe ile te'kîd ve kasr edatları olarak sayılabilir. Ayrıca haber cümlesi te'kîd edatlarıyla pekiştirildiği gibi fiil cümlesi yerine isim cümlesi tercih edilerek de pekiştirilir. Fâilin fiili üzerine takdim etmesi belâğat âlimlerine göre te'kîd ifade etmektedir. Bu bağlamda (طلعت الشمس) ile (الشمس طلعت) cümlesi arasında anlam bakımından fark vardır. Belâğat âlimleri öğelerinin mübtedâ ve haber şeklinde isim cümlesi olduğu konusunda nahiv âlimleriyle hemfikir olmakla beraber cümledeki (الشمس) kelimesine anlam yönünden fâil demişlerdir. Böylece fail olan (الشمس) kelimesi hem zâhir isim olarak hem de müstetir zamir olarak iki defa tekrar edilmiş olur. Bu ise isnâdın tekrarı anlamına gelmektedir ki cümlede bir ögeyi iki defa söylemek cümleye te'kîd anlamı kazandırır.⁶¹

1.1.4. Haber Cümlesinin Bağlam (Muktezâ-i Zâhir) Dışına Çıkması

Bazen de haber, yukarıda bahsini ettiğimiz haber cümlesi çeşitlerinin dışına çıkılarak muhâtabın zâhirî durumuna uygun olmayacak şekilde verilir. Buna haberin muktezâ-i zâhirin dışına çıkması denir. Mütakellim, haberi veriş şeklini muhâtabın durumuna göre ayarlar. Bazen herhangi bir gerekçeyle muhâtabın durumunun görüldüğü gibi olmadığına hükmedebilir. Bu durumda haberi farklı bir şekillerde düzenler.

1. İnkâr eden muhâtabın, haber hakkında hiçbir bilgisi olmadığına karar verilir ve cümle te'kidsiz olarak kurulur.
2. İnkâr etmeyen muhâtab, inkâr eden muhâtab olarak kabul edilir ve haber birden fazla te'kîd edatıyla kurulur.
3. Haber konusunda bilgisi olmayan; yâni şüphe ve tereddüt içine girmeyen muhâtabı, haberin doğruluğundan şüphe duyan muhâtab gibi kabul ederek haber cümlesi te'kîdli kurulur.⁶²

Kur'ân-ı Kerîm'in üslûbu Allah merkezlidir ve âyetlerde anlatılan olayların ve haber verilen meselelerin gerisinde mutlak irâde sahibi Allah vardır.⁶³ Dolayısıyla Kur'ân'da, Peygamber'in (s.a.v.) sözlerinde ve doğruluğu konusunda şüphe götürmeyen gerçeklerde geçen

⁶¹ Fadl Hasen Abbâs, *el-Belâğâ; Fünûnuhâ ve Efnânuhâ; 'İlmü'l-Me'ânî*, 12. Baskı, Amman, Dârü'n-Nefâis, 2009, s. 124; Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabîyye*, s. 186-187.

⁶² Kazvîni, *Telhîs*, s. 42-43; Muhammedî el-Bamyânî, *Dürûs fî'l-Belâğâ (Şerhu Muhtasar'il-Me'ânî li't-Taftâzânî)*, 1. Baskı, Beyrut, Müessesetü'l-Belâğ, 2008, s. 223.

⁶³ Mustafa Öztürk, *Kur'an Dili ve Retoriği*, s. 9.

haberlerin yalan ihtimali içermesi düşünülemez.⁶⁴ Kur'ân-ı Kerîm, genel olarak Allah inancından, geçmiş milletlerin haberlerinden, onlara gönderilen peygamberlerden, peygamberlerin kendi toplumlarıyla girmiş oldukları mücadelelerinden, insanın sonuyla ilgili ahiret inancından ve yeniden dirilmeden, bir takım melek ve cin vb. varlıklardan, insanın ahlâkî sorumluluğundan, emir ve yasaklardan bahseden bir mesajlar bütünü olarak tasvîr edilebilir. Bu bağlamdan hareketle Kur'an metnini genel manada haber ve inşâ olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Genellikle Allah'ın sıfatlarından, âhiretin ahvâlinden, geçmiş milletlerin haberlerinden bahseden anlatıları haberî üslûp, bunun dışında kalan anlatı ve hitapları ise inşâî üslûp olarak değerlendirmek mümkündür.⁶⁵ Giriş bölümünde bahsettiğimiz gibi Mülk Sûresi genel olarak Allah'ın varlığı ve birliğini, azametini, evrendeki hükümlanlığını, tek tanrı ve tek yaratıcı olduğunu, hayatın ve ölümün var ediliş amacını ve öldükten sonra dirilmeyi konu edinmektedir. Sûrede ayrıca insanlığın ilâhî vahyin uyarıcılığına muhtaç olduğuna işaret edilmekte, bunu kabul etmeyenlerin karşılaşacakları kötü âkıbetle ilgili uyarılar yapılmaktadır. Dolayısıyla ayetler genellikle haber formatında gelmiştir.

Şimdi Mülk Sûresinde geçen haberî cümle üsluplarını ve içerdiği belâğî anlamları inceleyelim:

تبارك الذي بيده الملك وهو على كل شيء قدير (1)

Mutlak hükümlanlık elinde olan Allah, yüceler yücesidir ve O'nun her şeye gücü yeter.

Bu ayet, insanlara sadece Allah'ın yüceliğini ve sıfatlarındaki kemâlini bildirme maksadı taşıyan ibtidâî haber cümlesi olabileceği gibi, ayrıca gerek ayetin senâ makâmı kastedilen bir kinâye üslubu barındırması, gerekse de hem haberî cümle hem de inşâî cümle üsluplarında mana itibariyle kullanılabilecek ortak bir fiille başlaması sebebiyle, (الحمد لله رب العالمين)⁶⁶ ayetinde olduğu gibi insanlara Allah'ı nasıl öveceklerini ve ona nasıl hamd edeceklerini öğretme amacı taşıyan inşâî bir cümle olarak da değerlendirilebilir. Zira bu üslup

⁶⁴ Ahmet Matlûb, *Esâlib Belâğiyye*, 1. Baskı, Kuveyt, Vekâletü'l-Matbû'ât, 1980, s. 90.

⁶⁵ Süleyman Gezer, "İnşâ ve Haber Bağlamında Kur'ân Dilinin Yapısı", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007/1, c. VI, sy. 11, s. 135-153 (144 – 145)

⁶⁶ Fâtiha, 1/2: "Hamd, âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur."

dışında farklı bir üslup kullanılmış olsaydı her iki manaya da delâlet etmesi söz konusu olmazdı.⁶⁷

ولقد زينا السماء الدنيا بمصابيح وجعلناها رجوما للشياطين وأعتدنا لهم عذاب السعير (5)

Andolsun ki biz, (dünyaya) en yakın olan göğü kandillerle donattık. Bunları şeytanlara atış taneleri yaptık ve onlara alevli ateş azabını hazırladık.

Haber cümlesini pekiştiren edatlardan biri de kasemdir. Âyet-i kerîme, muhâtabın dikkatini tümüyle âyetin muhtevâsına vermesini sağlamak amacıyla kasemle başlamış olup takdîri (والله لقد زينا السماء الدنيا...) şeklindedir. (و) harfi, vâv-ı isti'nâfiyye⁶⁸, (ل) harfi ise lâmü'l-ibtidâ ya da lâmü't-tevkîddir. Bazıları bu lâmı, lâmü'l-kasem olarak adlandırır. Kasem, muhatabın zihnindeki şüpheyi izâle etmek, haberi tasdîk etmek, gelecekte meydana gelecek veya geçmişte vukûu bulmuş bir olayı te'kîd etmek maksadıyla kullanılan bir üsluptur. Yazı toplumlarında belge ne kadar önemliyse, sözsel toplumlarda da yemin ve şâhitlik o kadar önemlidir. Bir iddiayı ispat etmede ve muhâtabın güvenini sağlamada kaçınılmaz olarak kullanılan yol, şâhitlik ve yemindir. İndiği toplumun diliyle hitâp eden Kur'ân da bu yolu önemsemiştir.⁶⁹

Haber cümlesini pekiştiren ikinci edat ise (قد) harfidir. Zerkeşî, “*el-Bürhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*” adlı eserinde “*fîl cümlesini pekiştiren edatlar*” başlığı altında (قد) harfi hakkında şöyle der: “*Fîl cümlesini pekiştiren edatlardan biri de harf-i tahkîk olan (قد) harfidir ve te'kîd ifade eder. Zemahşerî, (ومن يعتصم بالله فقد هدي إلى صراط مستقيم)*⁷⁰ ayetindeki (قد) harfinin mâzi fiile kattığı

⁶⁷ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 9.

⁶⁸ “Konusmanın ifadeye dökülmediği mukadder bir soruya cevap gibi söylenen ifadeye isti'nâf cümlesi denir. Önceki cümleye i'râb bakımından bir ortaklığının olmadığını ve mana bakımından aralarındaki bağlantının kesildiğini ve yeni bir cümlele başladığını bildiren bu cümlelerin başında yer alan vâv ise, vâv'ül-isti'nâfiyye'dir. Bu vâv, öncesindeki ve sonrasındaki iki cümlelerin anlam ve kalıp bakımından birbirine atfedilmesinin mümkün olmadığını göstermek için kullanılır. Bazı kaynaklarda ibtidâiyye ve isti'nâfiyye ayrı ayrı vav çeşidi olarak zikredilse de çoğu zaman ortak işlevi sebebiyle ikisi bir tür olarak kabul edilir. Bu vâv'ın cümleleri birbirinden ayırma işlevi dışında cümleye yansıyan somut bir karşılığı bulunmamaktadır.” Daha fazla bilgi için bkz. Fatih Tiyek, “Vâv Harfi ve Kur'ân'ı Anlamaya Etkisi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Bilimname Düşünce Platformu*, XXX, 2016/1, s. 278 (275-296)

⁶⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî (ö. 1250/1834), *Fethu'l-Kadîri'l-Câmi'i Beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min 'İlmi't-Tefsîr*, 4. Baskı, Beyrut, Dârü'l Ma'rife, 2007, s. 1511; Âlûsî, *Rûhu'l Me'ânî*, c. XXIX, s. 8; İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 21-22; Subhî Ömer Şû, *Üslûb'ü's-Şart ve'l-Kasem fî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, 1. Baskı, Amman, Dârü'l-Fikr, 2009, s. 59.

⁷⁰ Al-i 'İmrân, 3/101.

anlamı “Kim Allah’a sınıksız bağlanırsa, artık o kimse **kesinlikle** doğru yola iletilmiştir.” şeklinde açıklamıştır.”⁷¹

Sonuç olarak âyet-i kerîmedeki haberî üslubun hem kasem, hem de harf-i tahkîk ile pekiştirilmiş olması muhâtabın hükme karşı mütereddit halde olduğunu ya da hükmü inkâr ettiğini göstermektedir. Nitekim Cahiliye döneminde bazı insanlar, yıldızları inceleyerek gelecekte vukûu bulacak açıklık, kıtlık, savaş vb. bazı olayları bildiklerini iddia ediyorlardı.⁷² Allah-u Teâlâ, sonsuz kudretinin tecellisi olan yıldızlarla ilgili bu ve diğer âyetlerde⁷³ yıldızların yaratılış amaçlarını açıklamıştır. Ayet, bu amaçların dışında insanların kaderinin yıldızlarda yazılı olduğu gibi onlara farklı anlamlar yükleyerek gaybi bildiklerini iddia edenlerin ve onlara inanların durumuna uygun cevap niteliği taşımaktadır.

Muktezâ-i zâhirin dışına çıkan haber cümlesine şu âyet-i kerîmeyi misal verebiliriz:

قالوا بلى قد جاءنا نذير فكذبنا وقلنا ما نزل الله من شيء... (9)

Onlar şöyle cevap verirler: Evet, doğrusu bize uyarıcı gelmişti. Fakat biz onu yalanlamış ve “Allah hiçbir şey indirmemiştir...” demiştik.

Âyet-i kerîmedeki (بلى قد جاءنا نذير...) cümlesi, hem te’kît ifade eden itnâb üslûbuyla hem de tahkik manasına delâlet eden (قد) harfi ile pekiştirilmiştir. Çünkü (بلى) demek, bir önceki âyetteki (الَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ) “Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?” sorusuna cevap olarak yeterliken, akabinde cevabı pekiştirmek için aynı manaya delâlet eden (قد جاءنا نذير) “Evet, bize bir uyarıcı gelmişti.” cümlesi getirilmiş ve bu cümledeki (جاء) fiili de (قد) harfiyle te’kit edilmiştir. Hâlbuki muhâtab, yâni “Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?” sorusunu inkârcılara yönelten azap melekleri, haberin doğruluğu hakkında ne şüphe etmektedirler, ne de haberi inkâr etmektedirler. İnşâ cümlesi konusunda değineceğimiz bir önceki âyetteki istifhâm üslûbuyla zaten soruya cevap verilmesi de beklenmemektedir. Haberin muktezâ-i zâhirin dışına çıkmasındaki edebî nükte, inkârcıların gerçekten ateşi hak ettiklerini kendi dilleriyle itiraf etmelerini sağlamaktır.⁷⁴

⁷¹ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfiî (ö. 794/1392), *el-Burhân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Ebü’l-Fadl el-Dimyâtî, Kahire, Darü’l-Hadîs, 2006, s. 566.

⁷² Yusuf ‘Abdullah el-Karadâvî, *Mevkîfü’l-İslâm*, 1. Baskı, Kahire, Mektebetü Vehîbe, 1994, s. 194-195

⁷³ En’âm, 6/97; Hicr, 15/16; Sâffât, 37/6.

⁷⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 25-26.

Ayetteki haberi üslup ve bu üslûbun meâle yansıtılmasına ilişkin detaylı inceleme ikinci bölümde yapılacaktır.

1. İnşâ Cümlesi

İnşâ, sözlükte “*bir şeyi icât etmek, yaratmak ve meydâna getirmek*”⁷⁵ anlamlarına gelmekte olup *if’âl* bâbından mastardır. İstılahta ise haber cümlesinin aksine içerdiği hüküm hakkında doğrudur veya yanlıştır şeklinde bir karar verilemeyen cümledir.⁷⁶ Meselâ (واظِبْ عَلَى الْقِرَاءَةِ) dediğimizde, düzenli bir şekilde okumayı sürdürmek ve bunun için çaba sarf etmek üzere muhataba bir emir vermiş oluruz. Bu cümleyi söylemeden önce eylemin gerçekleşip gerçekleşmediğine dâir herhangi bir hükme varamayız; yâni hakkında doğru veya yanlış dememiz söz konusu değildir.

İnşâ cümlesi, istek ihtivâ edip etmemesi yönünden *talebî* ve *gayri talebî* olmak üzere iki kısımda incelenir. Herhangi bir isteğe delâlet etmeyen gayri talebî inşâ cümlesi; teaccüb, medih, zem, kasem, recâ fiilleri ve ukûd sığıları gibi üsluplarla yapılır. Belâğat ulemâsının kâhir ekseriyetine göre nahiv konusu olması hasebiyle gayri talebî inşâ, meânî ilmi konuları arasında yer almamıştır.⁷⁷ Bu nedenle biz de sadece talebî inşâ üsluplarını ele alacağız.

1.2. Talebî İnşâ

Muhâtaba söylendiği vakitte henüz meydâna gelmemiş bir eylemin yapılmasını talep eden cümledir. Bu ise; emir, nehiy, istifhâm, temennî ve nidâ ile yapılır.⁷⁸

1.2.1. Emir

Emir, hiyerarşi / astlık-üstlük / rütbe düzeni dikkate alınarak, kendine has sığılarla, muhâtabtan bir eylemi gerçekleştirmesini talep etmektir.⁷⁹ Arapçada emir için dört farklı sığa

⁷⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. I, s. 170; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûs 'ül-Muhît*, s. 54.

⁷⁶ Kazvînî, *el-Îzâh*, s. 108; ‘Atîk, *‘İlmü'l-Meânî*, s. 70; Bolelli, *Belâgat*, s. 229; Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, c. I, s. 223; Bulut, *Belâgat-i Müyessera Meânî, Beyân, Bedî*, s. 49.

⁷⁷ Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, c. I, s. 224-228.

⁷⁸ Atîk, *‘İlmü'l-Meânî*, s. 70; Bolelli, *Belâgat*, s. 229; Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa*, s. 52.

⁷⁹ Sa‘düddîn Mes‘ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî (ö. 792/1390), *el-Mutavvel Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-'Ulûm*, thk. Abdülhamit Hindâvî, 3. Baskı, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-‘İlmiyye, 2013, s.424; Kazvînî, *Telhîs*, s.86; Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa*, s. 53; ‘Atîk, *‘İlmü'l-Me’ânî*, s. 75.

kullanılmaktadır. Bunlar; (اشرب) gibi emr-i hâzır, (لينصر) gibi emr-i ğâib (عليك بالصدق) veya (صه) gibi emir manasındaki isim fiiller ve son olarak ise (صبرا) ya da (سعيًا) gibi emir fiil yerine kullanılan mastarlardır. Bazen bu emir sığaları, aslî manalarından çıkararak, irşâd, duâ, iltimâs, temennî, tahyîr, tesviye, ta'cîz, tehdîd, ibâha gibi farklı manalara delâlet ederler⁸⁰ Meselâ:

قال رب اشرح لي صدري ويسر لي أمري واحلل عقدة من لساني يفقهوا قولي⁸¹

Musa: “Rabbim! dedi, yüreğime genişlik ver. İşimi bana kolaylaştır. Dilimden bağı çöz ki sözümü anlasınlar.

Yukarıdaki âyet-i kerîmelerin siyâk ve sibâkından anlaşılacağı üzere Mûsâ (a.s.) kendisine tevdî edilen görevin ağırlığı karşısında başarısız olmaktan endişelenmiş ve bunun üzerine rabbinin engin lütfuna sığınarak; O'na yalvarıp yakararak ve acziyetini izhâr ederek vazîfesini başarıyla tamamlayabilmek için gönlünün ferahlatılması, zihninin açılması, işinin kolaylaştırılması ve diline açıklık verilmesine ilişkin dileklerini sıralamıştır. Âyet-i kerîmelerdeki emir sığalarının tamamı duâ manasındadır.⁸²

Mülk sûresinin bazı âyetlerinde de emir sığaları aslî manalarının dışına çıkarak farklı manalara delâlet etmektedir.

الذي خلق سبع سموات طباقا ما ترى في خلق الرحمن من تفاوت فارجع البصر هل ترى من فطور (3)

O ki, birbiri ile âhenktar yedi göğü yaratmıştır. Rahmân olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsın. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun?

ثم ارجع البصر كرتين ينقلب إليك البصر خاسئا وهو حسير(4)

⁸⁰ Kazvînî, *el-Îzâh*, s. 117; Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabîyye*, s. 228; Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ebü'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *el-Hâşiyetü 'âle'l-Mutavvel; Şerhu Telhîsi Miftâhî'l-'Ulûm*, thk. Reşid A'radî, 1. Baskı, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2007, s. 265; Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa*, s. 71.

⁸¹ Tâhâ, 20/25-28.

⁸² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XVI, s. 210; Hayrettin Karaman ve Diğerleri, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/T%C3%A2h%C3%A2-suresi/2373/25-55-ayet-tefsiri>, (Tâhâ, 20/25-55); Ebu's-Suûd Muhammed b. Muhammed el-'Amâdî (ö. 982/1574), *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Merâye'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y., c. VI, s. 12.

Sonra gözünü, tekrar tekrar çevir bak; göz (aradığı bozukluğu bulmaktan) âciz ve bitkin halde sana dönecektir.

Bu âyetlerde evrenin eksiksiz – kusursuz yaratılışına, mükemmel işleyişine ve düzenine dikkat çekilmekte, böylece bu muhteşem varlık düzeninin bir tesâdüfle meydâna gelmiş olamayacağı ve devâm edemeyeceği; bunun ancak üstün bir ilim, irâde ve kudret sahibinin yaratması ve yönetmesiyle mümkün olduğu belirtilmektedir.⁸³ Allâh-u Teâlâ, art arda meydan okuyarak bu mükemmel yaratılışa rağmen evrende bir düzensizlik ve bozukluk bulmaya çalışan müşrikleri âciz bırakmıştır. İbn Âşûr, âyetteki emir fiilleri hakkında şöyle der: “Kendisinden delil istenilen kişinin Allâh'ın sıfatlarının delillerine bakması bir gereklilik olduğu için âyetlerde kullanılan emir fiiller, Müslümanlar için vücûba delâlet ederken, müşrikler için ise irşâd (yol gösterme ve rehberlik etme) manasında kullanılmıştır.”⁸⁴ Diğer taraftan ayetteki emir fiillerin delâlet ettiği manaya ilişkin Tantâvî *et-Tefsîrû'l-Vasît li'l-Kurâni'l-Kerîm* adlı eserinde (ارجع) emir fiillerinin tekrar tekrar âciz bırakmak ve meydan okumak anlamlarına geldiğini ifade etmektedir.⁸⁵

فاعترفوا بذنبيهم فسحقا لأصحاب السعير (11)

Böylece günahlarını itiraf ederler. Artık (Allah'ın rahmetinden) uzak olsun, o alevli cehennemin mahkûmları!

Âyetteki (السحق) kelimesi, (البعد) uzak olmak manasında (سحق) fiilinin mastarıdır. Burada uzaklaştırmak anlamında, duâ makâmında olduğu için (الإسحاق) kelimesinin yerine kullanılmıştır. Fiilinin yerine kullanılan öge mefûl-ü mutlakıdır. Takdîri ise (أسحقهم الله إسحاقا) şeklindedir. Ayrıca bu duâdan, taaccüp makâmında kullanılan (قاتلهم الله) ve (ويل لهم) gibi onların durumlarına yönelik bir şaşkınlık hali de kastedilmiş olabilir.⁸⁶ Habenneke *el-Meydânî el-Belâğatü'l-Arabiyye; Ususühâ ve Ulûmühâ ve Fünûnuha* adlı eserinde, emir ve nehiy başlığı altındaki “emir fiil yerine kullanılan mastar sığası” konusunda bu âyet-i kerîmeyi misâl göstererek şöyle der: “(يُعَذِّبُ أَشَدَّ الْبَعْدِ) fiilinin mastarı olup (سحق) anlamında (فيعذب أشديدا) yani (فسحقا);”

⁸³ Hayrettin Karaman ve Diğerleri, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*, c. V, s. 416-417.

⁸⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XIX, s. 18.

⁸⁵ Muhammed Seyyid Tantâvî, *et-Tefsîrû'l-Vasît fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2. baskı, Kahire, Dâru'r-Risâle, 1986, c. XV, s. 11.

⁸⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XIX, s. 28

demektir ve emir fiil yerine kullanılmıştır. Takdîri ise (اسحقوا) yani (ابتعدوا ابتعاداً شديداً) şeklindedir.”⁸⁷

وَأَسْرُوا قَوْلَكُمْ أَوْ أَجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (13)

Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun; bilin ki O, kalplerin içindekini bilmektedir.

Sûrenin tümüyle ilgili bir nüzûl sebebi elimizde bulunmamakla beraber bu âyet, İbn Abbâs’tan (r.a.) gelen bir rivâyete göre, peygamber ve inanlarla ilgili ileri geri konuşan müşrikler hakkında indirilmiştir. Müşrikler aralarında “Sözlerinizi gizli söyleyin ki Muhammed’in ilâhı işitmesin.” demeleri üzerine bu âyet onlara cevaben nâzil olmuştur.⁸⁸ Sözlerinizi gizleseniz de açığa vursanız da fark etmez; bu durum Allah için birdir, eşittir ve O’ndan hiçbir şeyi saklı tutamazsınız. (أسروا) emir fiili, zıddı olan (اجهروا) emir fiiline vav harfîyle atfedilmiştir ve her ikisi birlikte tesviye (birbirine zıt ifadelerin sözü söyleyene göre eşitliğini ifade etmek) manasındadır.⁸⁹

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِن رِّزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ (15)

Yeryüzünü size boyun eğdiren O’dur. Şu halde yerin omuzlarında (üzerinde) dolaşın ve Allah’ın rızından yeyin. Dönüş ancak O’nadır.

Âyetteki (فامشوا) ve (كلوا) emir fiilleri ibâha⁹⁰ manasındadır.⁹¹ İbn Âşûr buradaki emir fiillerinin, Allah’ın insanlara yeryüzünü ve içindeki rızıkları onların hizmetine âmâde kıldığını hatırlatarak bundan dolayı kendisine minnettâr olmalarını istediğini ve bu nedenle de idâme manasında kullanıldığını belirtmektedir.⁹²

⁸⁷ Meydânî, *el-Belâğatü’l-‘Arabîyye*, c. I, s. 230

⁸⁸ İbn Suûd, *İrşâdû’l-Akli’s-Selîm*, c. IX, s. 6; Ebû Abdillâh (Ebû’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210), *Mefâtihu’l-Ğayb*, 1. Baskı, Beyrut, Dârü’l-Fıkr, 1981, c. XXX, s. 66

⁸⁹ Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf ‘an Hakâiki Ğavâmizi’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l-Ekâvîl fî Vücûhi’t-Te’vîl*, 3. Baskı, Beyrut, Dârü’l-Ma’rife, 2009, s. 1126; Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, s. 1512; Muhammed ‘Ali es-Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, 4. Baskı, Beyrut, Dârü’l-Kur’ânî’l-Kerîm, 1981, c. III, s. 418; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XIX, s. 30; Hâşimî, *Cevâhirü’l-Belâğa*, s. 73.

⁹⁰ “Sözlükte “açık olmak; açığa çıkarmak” anlamlarındaki (ب و ح) kökünden türetilmiş ibâha “serbest bırakmak, müsaade etmek, yasaklığı kaldırmak” demektir (Lisânü’l-‘Arab). Fıkıh usulü terimi olarak “Şâriin mükellefi yapıp yapmamakta serbest bıraktığı fiil” mânasına gelir.” (Daha fazla bilgi için bkz. İbrahim Kâfi Dönmez, “Mubah”, DİA, c. XXX, s. 341-345)

⁹¹ Tantâvî, *et-Tefsîrü’l-Vasît*, c. XV, s. 23.

⁹² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XIX, s. 32.

1.2.2. İstifhâm

Talebî inşâ türlerinden biri de istifhâm üslûbudur. İstifhâm, özel bir edatla daha önceden bilinmeyen bir şeyi öğrenmeyi/bilmeyi talep etmektir.⁹³ Klasik kitaplardaki meşhur tanımı ise şöyledir: (طلب حصول صورة الشيء في الذهن) “Bir şeyin sûretinin zihinde hâsıl olmasını talep etmektir.”⁹⁴ Bu üslûp; hemze (أ), hel (هل), men (من), mâ (ما), metâ (متى), eyyâne (أيان), keyfe (كيف), eyne (أين), ennâ (أنى), kem (كم) ve eyyü (أي) gibi istifhâm edatlarıyla yapılır.

Talep bakımından istifham üç grupta incelenir. Bunlar:

1. Kendisiyle bazen tasavvur, bazen de tasdîk istenilen istifhâm (hemze): (أ دبس في؟) “*Kapta pekmez mi var, yoksa bal mı?*” sorusunda amaç, kapta bulunan şeyin pekmez mi yoksa bal mı olduğunu öğrenmektir. Olumlu ya da olumsuz bir hüküm ifâde etmeyen bu istifhâm tasavvurîdir. Ancak (أقام زيد؟) “*Zeyd kalktı mı?*” misalindeki istifhâmın amacı, Zeyd’in ayakta olup olmadığını bilmeye yöneliktir; yâni olumlu ya da olumsuz bir hüküm hakkında bilgi edinmektir. Dolayısıyla buradaki istifhâm tasdîkîdir.

2. Kendisiyle sadece tasdik istenilen istifham (hel): (هل قام زيد؟) “*Zeyd kalktı mı?*” sorusunda ise amaç, sadece Zeyd’in ayakta olup olmadığını öğrenmeye yöneliktir, yani tasdîkîdir.

3. Kendisiyle sadece tasavvur istenilen istifham (diğer istifham edatları)⁹⁵

Kur’ân-ı Kerîm’de istifhâm üslûbu içeren âyetler önemli bir yer tutmaktadır. Mülk Suresinde de toplamda on üç yerde istifhâm üslûbu geçmektedir. Ancak sûredeki istifhâm üsluplarına, soru sormaya yönelik olan aslî amacının dışına çıkarak farklı belâğî manalar yüklenmiştir.

فارجع البصر هل ترى من فطور (3)

Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun?

⁹³ Hâşimî, *Cevâhirü’l-Belâğâ*, s. 78; ‘Atîk, *‘İlmü’l-Meânî*, s. 88.

⁹⁴ Kazvînî, *Telhîs*, s. 89; Kazvînî, *Îzâh*, s. 108; Taftazânî, *Mutavvel*, s. 409.

⁹⁵ Seyyid Şerif el-Cürcânî, *el-Hâşiyetü ala Mutavvel*, s. 253; Hâşimî, *Cevâhirü’l-Belâğâ*, s. 78; Meydânî, *el-Belâğatü’l-Arabiyye*, s. 257.

İbn Âşur ayetteki istifhâm üslûbuyla ilgili şöyle der: “Bu ayetteki istifhâm, takrîr anlamında kullanılmıştır ve (هل) edatı ile yapılmıştır. Çünkü (هل) soru edatı, istifhâmın pekiştirildiğini ifâde eder. Zira (هل) edatı, istifhamda (ف) manasındadır.”⁹⁶ Takrîr, soru soran kimsenin muhâtabın ikrârını almak amacıyla kullanılan bir üsluptur.⁹⁷ Ancak Abdülazîm el-Mut’înî, “et-Tefsîrû’l-Belâgî li’l-İstifhâm” adlı eserinde ayetteki istifhâma yüklediği mana hususunda İbn Âşûr’u şöyle eleştirmektedir: “İmam Tâhir (İbn Âşur) bu âyetteki istifhâma takrîr manası hamlederek hata etmiştir. Bu doğru değildir. Burada istifhâm, hem neyf (olumsuzluk) hem de Allah’ın yaratışındaki mükemmeliyet karşısında taaccüp ifade eder.”⁹⁸

الم يأتيكم نذير (8)

Size, (bu azap ile) korkutucu bir peygamber gelmemiş miydi?

Hemze (إ) şeklinde gelen istifhâm, asıl manasının dışına çıkarak azarlama ve kınama anlamında inkârî istifhâm olarak gelmiştir.⁹⁹ İbn Âşûr istifhâmın delâlet ettiği manaya bir ilâve daha yaparak “Onların üzüntüsünü artırmak için tendîm (pişman ettirme) manası içindir.” der.¹⁰⁰ Âyette cehenneme atılan topluluğa, ateşin bekçileri cevâbı bildikleri halde öfkeyle bu soruyu yöneltirler ki onların nedâmeti artsın ve henüz bedenî bir azap çekmeden yaptıkları karşısında rûhen de azap çeksinler. Âyette dünyada peygamberin çağrısına ve uyarılarına kulak tıkayıp inkâr ve isyanlarını sürdürmekte direnenlere, yarın kıyâmet gününde, “Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?” diye sorulacağını bildiren ifade aslında yaşayanlar için bir uyarıdır.¹⁰¹

ألا يعلم من خلق وهو اللطيف الخبير (14)

Hiç yaratan bilmez mi? O, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdârdır.

Âyet-i kerîmedeki istifhâm, inkâr manasındadır.¹⁰² Daha önce bahsettiğimiz gibi bir önceki ayette müşrikler, birbirlerine “Aranızda gizli konuşun ki Muhammed’in rabbi

⁹⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 19.

⁹⁷ Taftazânî, *Mutavvel*, s. 419.

⁹⁸ Abdülazîm İbrahim el-Mut’înî, *et-Tefsîrû’l-Belâgî li’l-İstifhâm*, 1. Baskı, Kahire, Mektebetü Vehbe, 1991, c. II, s. 27.

⁹⁹ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, c. III, s. 422.

¹⁰⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 25.

¹⁰¹ Hayrettin Karaman ve Diğerleri, *Kur’ân Yolu; Türkçe Meâl ve Tefsîr*, c. V, s. 419.

¹⁰² Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Nûreddîn Alî b. Âdil en-Nu‘mânî ed-Dımaşkî (VIII./XIV. yüzyıl), *el-Lübâb fi ‘Ulûmi’l-Kitâb*, thk: Âdil Ahmed Abülmevcût ve Ali Muhammed Muavvad, 1. Baskı, Beyrut, Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1998, c. XIX, s. 243.

söylediklerinizi duymasın.” diyerek Allâh’ın onların gizlediklerini bilemeyeceğini iddiâ ederler. Allah da onların bu zanlarına cevâben her şeyin en ince ayrıntısını bilen, her şeyden haberdâr olan ve sizi yoktan var eden hiç bilmez olur mu? diyerek onların bu iddiâlarını boşa çıkarmaktadır.

ءأمنتكم من في السماء أن يخسف بكم الأرض فإذا هي تمور (16)

Gökte olanın, sizi yere batırıvermeyeceğinden emin misiniz? O zaman yer sarsıldıkça sarsılır.

İnkâr, tevbiîh (kınama) ve tahzîr (uyarma) anlamlarında kullanılan istifhamla başlayan bu âyet-i kerîme, kâfirleri muhâtap almaktadır.¹⁰³ Âyeti bağlamında değerlendirdiğimizde, Allah kâfirlere adetâ şöyle diyor: Ey kâfirler topluluğu! Eğer Allah’ın size verdiği nimetlerden yararlanırken azgınlık ve taşkınlık ederseniz, Allah da bunun karşılığında sizi felâketlerle cezâlandırır.¹⁰⁴

أم أمنتكم من في السماء أن يرسل عليكم حاصبا فستعلمون كيف نذير (17)

Yahut gökte olanın üzerinize taş yağdıran (bir fırtına) göndermeyeceğinden emin misiniz? İşte (bu) tehdidimin ne demek olduğunu yakında bileceksiniz!

Bu âyette (كيف) istifhâm edatı, delâlet ettiği aslî manasının dışında çıkararak tehdit ve tehvîl (korkutma) manasında kullanılmıştır.¹⁰⁵ İbn Abbâs’tan (r.a.) nakleden Atâ’ya göre buradaki uyarıcı (نذير؛ منذر) ile Muhammed (s.a.v.) kastedilmiştir. (كيف) soru edatının ayete kattığı anlam şöyle açıklanabilir: O vakit resûlümü, yâni onun uyarılarının doğruluğunu yakinen görmüş olacaksınız, ancak iş işten çoktan geçmiş olacak.¹⁰⁶

ولقد كذب الذين من قبلهم فكيف كان نكير (18)

Andolsun ki, onlardan öncekiler de (bunu) yalan saymışlardı; ama benim karşılık olarak verdiğim azap nasıl olmuştu!

¹⁰³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 33.

¹⁰⁴ İbn ‘Âdil, *el-Lübâb*, c. XIX, s. 249.

¹⁰⁵ Tantâvî, *et-Tefsîrü’l-Vasît*, c. XV, s. 27; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 35.

¹⁰⁶ İbn ‘Âdil, *el-Lübâb*, c. XIX, s. 250.

Âyette zımnen inkârcılara şöyle deniyor: “Sizden önce yaşamış Âd, Semûd ve Lût gibi kavimler de Allâh’ın uyarılarını kulak ardı etmişlerdi. Ancak yaptıklarına karşılık benim azâbım nasıl da onları kuşatıvermişti.” Beydâvî soru edatının ayete kattığı anlamın, müşrikleri uyararak vazifesini bilfiil yerine getiren Resûlullah (s.a.v.) için bir teselli, müşrikler için ise tehdit olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁷

أولم يروا إلى الطير فوقهم صافات ويقبضن ما يمسكهن إلا الرحمن إنه بكل شيء بصير (19)

Üstlerinde kanatlarını aç-a-kapata uçan kuşları (hiç) görmediler mi? Onları (havada) Rahmân olan Allah'tan başkası tutmuyor. Şüphesiz O her şeyi görmektedir.

Âyet yine inkâr manasında hemze-i istifhâm ile başlamıştır.¹⁰⁸ Kuşların gökyüzünde yerçekimine rağmen kanat çırparak uçuşması ve süzülmesi, her gün gördüğümüz için önemini gözden kaçırdığımız, gerçekte ise Allâh’ın sanat ve kudretini gösteren harika olaylardır. Allah, “görmediler mi?” diyerek olumsuz soru şeklinde gelen ayette, muhataplara bu olayı her gün görmelerine rağmen sanki görmüyorlarmış gibi hitap etmekte ve onlardan bu olay üzerinde düşüncelerini istemektedir. Tantâvî ise (أولم يروا) ifadesindeki hemze-i istifhâmın, bu olayın kendilerini düşünmeye sevk etmesi gerekirken hiç düşünmedikleri için onların bu durumunun şaşkınlık verici olduğu bağlamında taaccübe delâlet ettiğini belirtir.¹⁰⁹

أم من هذا الذي هو جند لكم ينصركم من دون الرحمن... (20)

Rahmân olan Allah'a karşı şu size yardım edecek askerleriniz hani kimlerdir?

أم من هذا الذي يرزقكم إن أمسك رزقه... (21)

Allah size verdiği rızkı kesiverse, size rızık verebilecek olan kimdir?

Bu iki âyetteki (من) istifhâm edatları, tahkîr/küçümseme amacı taşımaktadır.¹¹⁰ Allâh, onların rızkını kesse; faydalanmalarını ve böylece hayatlarını sürdürmelerini sağlayan sebepleri ortadan kaldırsa; yağmur yağdırmasa ve ürünlerini helâk etse, kendilerine kim rızık

¹⁰⁷ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286), *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 1. Baskı, Beyrut, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, t.y., c. V, s. 230; Ebû Suûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, c. IX, s. 7.

¹⁰⁸ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 39.

¹⁰⁹ Tantâvî, *et-Tefsîrü'l-Vasîl*, c. XV, s. 29.

¹¹⁰ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 41.

ulaştıracak?¹¹¹ Ne hayır nâmına bir fayda sağlayan, ne de başlarına gelecek kötülükten onları koruyabilecek olan taptıkları putları mı? Ayrıca istifhamlar, tevbîh/azarlama manasına da kullanılmış olabilir, yâni sizi o gün Allâh'ın azabından kurtarabilecek hiçbir ordunuz olmayacak.¹¹² Tantâvî ise istifham edatlarının tehaddî/mezdan okuma ve ta'cîz /aciz bırakma anlamı taşıdığını belirtir.¹¹³

أفمن يمشي مكبا على وجهه أهدى أم من يمشي سويا على صراط مستقيم (22)

Şimdi (düşünün bakalım), yüz üstü kapanarak yürüyen mi (varılacak) yere daha iyi erişir, yoksa doğru yolda düzgün yürüyen mi?

Hemze (إ), istifhâm-ı inkârîdir.¹¹⁴ Şeytanlara uyararak, manevî körlük içinde bâtıl yollarda giden inkârcı nankör ile hak yolda yürüyen mümin temsilî olarak karşılaştırılmakta, bunlardan hangisinin hedefine daha güvenli olarak ve şaşmadan ulaşacağı soru-cevap yöntemiyle anlatılmaktadır.¹¹⁵ İbn Âşûr istifhâmın takrîrî olduğunu belirtir.¹¹⁶ Böylece ayet, muhâtabı “*dosdoğru yolda düzgün yürüyen hedefine daha iyi erişir.*” şeklinde ikrar etmeye zorlamak için soru şeklinde gelmiştir.

ويقولون متى هذا الوعد إن كنتم صادقين (25)

«Doğru sözlü iseniz (söyleyin), bu tehdit hani ne zaman (gerçekleşecek)?» derler.

(متى هذا الوعد) ifadesindeki (متى) soru edatı, tehekküm/istihzâ (alay etme) manasında kullanılmıştır.¹¹⁷ İsrâ suresinin 51. ayetinden¹¹⁸ de çok açık bir şekilde anlaşılıyor ki alay etmek müşriklerin sık başvurdukları davranış biçimiydi. Müşrikler, Peygambere alaycı bir üslupla “Ne

¹¹¹ Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, c. V, s. 231; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, c. XXX, s. 72; Tantâvî, *et-Tefsîrü'l-Vasît*, c. XV, s. 31-32.

¹¹² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, s. 1513.

¹¹³ Tantâvî, *et-Tefsîrü'l-Vasît*, c. XV, s. 30.

¹¹⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, s. 1514.

¹¹⁵ Hayrettin Karaman ve Diğerleri, *Kur'an Yolu Tefsiri*, c. V, s. 423.

¹¹⁶ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 46.

¹¹⁷ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 49.

¹¹⁸ “Bizi tekrar (hayata) kim döndürecek? De ki: Sizi ilk kez yaratan. Bunun üzerine onlar sana alaylı bir tarzda başlarını sallayacak ve Ne zamanmış o? diyecekler.”

zamanmış bu vaat?” diye soruyorlar ve Allah da Resûlüne bir sonraki ayette¹¹⁹ onlara nasıl cevap vereceğini öğretiyor.¹²⁰

قل أرأيتم إن أهلكني الله ومن معي أو رحمتنا فمن يجير الكافرين من عذاب أليم (28)

De ki: Allah beni ve beraberimdekileri (sizin istediğiniz üzere) yok etse veya (öyle olmayıp da) bizi esirgese, (söyleyin bakalım) inkârcıları yakıcı azaptan kurtaracak kimdir?

Âyetin başındaki hemze-i istifhâm ve (فمن يجير) cümlesindeki (من) istifham edatı, her ikisi de istifhâm-ı inkârîdir.¹²¹ Mekke müşrikleri, Peygamberi ve beraberindeki inananları ölümle tehdit ediyorlar ve bunu gerçekleştirdiklerinde ise kurtulacaklarını sanıyorlardı. Âyet-i kerîmede Peygamberin ve beraberindekilerin ölmelerinin veya ölümlerinin geciktirilmesinin onlara herhangi bir yarar sağlamayacağı, elem verici azaptan onları hiçbir gücün kurtaramayacağı ve onların bu faydasız isteklerinin, sadece nefret ve kıskançlıklarından kaynaklandığı belirtilmiştir.¹²²

قل أرأيتم إن أصبح مأوكم غورا فمن يأتكم بماء معين (30)

De ki: Suyunuz çekilirse, söyleyin bakalım, size kim bir akar su getirebilir?

*Kur’ân Yolu Tefsîri’nde âyetteki istifhâm üslûbunun amacı şöyle açıklanır: “Allah’ın kudretini ve ne kadar lütufkâr olduğunu hatırlatan bu ayet, 15 ve 21 numaralı ayetlerle de ilişkili olup kuvvetle muhtemel Peygamber ile Mekke müşrikleri arasında cereyan eden bir tartışmanın neticesinde onlara yöneltilmiş uyarı amaçlı bir sorudur.”*¹²³ Tantâvî’ye göre hemze-i istifhâm, müşriklerin kötü niyetli düşünceleri karşısında taaccüp/şaşkınlık ve inkâr manasına delâlet etmekte olup, âyet-i kerîme genel manada tehdit ve inzâr/uyarma maksadı taşımaktadır.¹²⁴ İbn Âşûr’a göre ise (فمن يأتكم بماء معين) cümlesindeki (من) soru edatı da istifhâm-ı inkârîdir ve “Eğer Allah, suyunuzu çekip alırsa, onu geri getirmeye kimsenin gücü yetmez.” demektir.¹²⁵

¹¹⁹ Mülk, 67/29.

¹²⁰ İbn ‘Âdil, *el-Lübâb*, c. XIX, s. 257.

¹²¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 53.

¹²² Hayrettin Karaman ve Diğerleri, *Kur’ân Yolu Tefsîri*, c. V, s. 425.

¹²³ Hayrettin Karaman ve Diğerleri, *Kur’ân Yolu Tefsîri*, c. V, s. 425-426.

¹²⁴ Tantâvî, *et-Tefsîrü’l-Vasît*, c. XV, s. 40-41.

¹²⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 56.

1.2.3. Temennî

Talebî inşâ cümlesi türlerinden biri de temennidir. Temennî; severek arzu edilen bir şeyin yapılmasını istemektir. Ancak arzu edilen bu şeyin gerçekleşmesi şart koşulmamıştır. Çünkü insanoğlu çoğu kez muhal olan şeyi sever ve gerçekleşmesini ister. Bazen bu istek (ليت) (ليت الشباب يعود) “*Keşke Zeyd gelse.*” misâlinde olduğu gibi gerçekleşirken, bazen de (ليت) (ليت الشباب يعود) “*Keşke gençlik geri dönse.*” misâlinde olduğu gibi gerçekleşmesi mümkün değildir. Temennî için vaz’ olunan lafız (ليت) leyte’dir.¹²⁶ Ancak belâğî amaçlarla (هل), (لعل) ve (لو) edatları da temennî için kullanılır.

Şart edatı olan (لو) bazen bir karîne nedeniyle temennî anlamında kullanılabilir. Mülk sûresinde açık bir şekilde temenni edatının (leyte’nin) kullanıldığı ayet olmamakla beraber, temennî manasında kullanılan (لو) edatının geçtiği sadece bir âyet vardır.

لو كنا نسمع أو نعقل ما كنا في أصحاب السعير (10)

Ve: Şayet kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, (şimdi) şu alevli cehennem mahkûmları arasında olmazdık! diye ilâve ederler.

Siyâk ve sibâk karinesinden anlaşıldığı üzere önceki ayetlerde cehennem sahneleri sergilendikten sonra kâfirler acı verici bu kötü akıbetlerini görünce hayıflanıyorlar ve cehennem ateşinden kurtulmak için dillerinden “Keşke dünya hayatında peygamberlerin sözünü dinleseydik ve akıllarımızı kullansaydık.” şeklindeki sözler, şiddetli bir nedâmet haliyle dökülüyor.¹²⁷

1.3. Cümle Ögelerinin Halleri

Daha önce belirttiğimiz gibi Arapçada cümle, ister haberî olsun ister inşâî, müsned/yüklem ve müsnedün ileyh/özne olmak üzere iki temel ögeden oluşur. Sîbeveyh *el-Kitâb* adlı eserinde (هذا باب المسند والمسند إليه) “*Bu bölüm müsned ve müsnedün ileyh hakkındadır*”

¹²⁶ Taftazânî, *Mutavvel*, s. 407; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505), *El-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'an (Kur'an ilimleri ansiklopedisi)*, tercüme: Sâkıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik, 1. Baskı, İstanbul, Mavde Yayınları, 2002, c. II, s. 221; Seyyid Şerif el-Cürcânî, *el-Hâşiyetü 'âle'l-Mutavvel*, s. 251-267.

¹²⁷ Dr. Riyâd Mahmûd Câbir Kâsım, “Zevâhiru'l-Belâğiyye fî Sûreti'l-Mülk (Dirâse Tefsîriyye Tahlîliyye)”, *İslam Üniversitesi İslâmî Araştırmalar Dergisi*, c. XXIII, sy. 1, Ocak/2015, s. 177 – 220 (ISSN 1726-6807 <http://www.iugaza.edu.ps/ar/periodical/>)

başlığı altında şöyle der: “*Bu bâb, müsned ve müsnedün ileyh bâbıdır. Bir cümlede birinin diğerinden ayrılması söz konusu değildir. Müttekellim, bir cümle kurduğunda bu iki unsuru kullanmak zorundadır. Müsned ve müsnedün ileyh birlikteliklerinden biri de (عبد الله أخوك) “Abdullah, kardeşindir.” ve (هذا أخوك) “Bu, kardeşindir.” misallerinde olduğu gibi mübtedâ olan isim ve onun yüklemi olan isimdir. Yine benzer birliktelik (يذهب زيد) “Zeyd gidiyor.” cümlesinde mevcuttur. Bu misalde isim, fiil için zorunludur. Aynı şekilde ilk misalde de ikinci isim, birinci isim için zorunludur.”*¹²⁸ Müsned genellikle tam fiil, isim fiil, haber, aslı haber olan kâne ve benzerleri ile inne ve benzerlerinin haberi, emir fiil yerine kullanılan mastarlar olarak gelirken, müsnedün ileyh ise fâil, nâib-i fâil, mübtedâ, aslı mübtedâ olan kâne ve benzerleri ile inne ve benzerlerinin ismi olarak gelir.

Müsned ve müsnedün ileyh dışında cümleye ilâve edilen her bir öge, cümlenin anlamını geliştirme ve muhâtabı daha fazla bilgilendirme amacı taşır ve bu ögelere “*kayıt*” adı verilir. Kayıt ögeleri; mef’ûller (mef’ûl-ü bih, mef’ûl-ü fih, mef’ûl-ü leh, mef’ûl-ü mutlak ve mef’ûl-ü ma’ah), tevâbî’ (na’t, atıf, tevkîd ve bedel), ef’âl-i nâsiha, hâl ve temyîz olarak sıralayabiliriz.¹²⁹

Yukarıda bahsettiğimiz cümle ögeleri, bazen bir takım belâğî amaçlar çerçevesinde zikir-hazif, takdîm-te’hîr, ta’rîf-tenkîr ve benzeri durumlarla karşılaşır. Bu başlıkta cümle ögelerinin başlıca durumlarını açıkladıktan sonra Mülk sûresinde cümle ögelerinin durumlarını ve bu durumlardan kaynaklanan edebî nükteleri ele alacağız.

1.3.1. Zikir ve Hazif

Müsned ve müsnedün ileyhte asıl olan her ikisinin de kelimada zikredilmesidir. Kelamda mahzûf ögeye delâlet eden herhangi bir karîne yoksa hazif yapılmaz. Bazen kelimada hazfe delâlet eden bir karîne olmasına rağmen bazı belâğî maksatlarla zikir üslûbu tercih edilir.¹³⁰

¹²⁸ Ebû Bîşr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyhi (ö. 180/796), *el-Kitâb*, thk. ve şrh. Abdüsselam Muhammed Harun, 3. Baskı, Kahire, Mektebetü’l-Hâncî, 1988, c. I, s. 23

¹²⁹ Meydânî, *el-Belâğatü’l-‘Arabiyye*, c. I, s. 451.

¹³⁰ Kazvînî, *el-İzâh*, s. 24; ‘Atîk, *İlmü’l-Meânî*, s. 132.

1.3.1.1. Hazfî Mümükün Olan Ögenin Özellikle Zikredilmesinin Sebepleri

Sözlükte, “hatırlamak, zihinde tutmak, yâd etmek, unutmamak ve anmak”¹³¹ manalarına gelen zikir, meânî ilminde bir ıstılâh olarak ise cümlede hazfedilmesi mümkün olmasına rağmen bir ögenin muayyen bir gayeye istînâden cümlede özellikle bulundurulmasıdır. Diğer edebî üsluplarda olduğu gibi zikir üslûbunun cümleye kazandırdığı edebî anlamları, nahiv kaidelerinde olduğu gibi belirli bir çerçeveye sınırlandırmak mümkün değildir. Zira bu üslûbun siyâk ve sibâktan yola çıkılarak anlamlandırıldığını ve bu anlamlandırma işleminin yoruma açık bir şekilde yorumcunun edebî zevkine göre değişiklik gösterebileceğini söylemek mümkündür. Zikir üslûbundaki belâğî amaçları; manayı etkili hale getirmek, tahsîs, pekiştirme, özlem – iştîyâk, muhâtabın kıt anlayışlı olduğu imâsında bulunmak / ta’rîz, takrîr, inkâra fırsat vermemek, övmek, telezzüz (haz almak), tahkîr, saygı ve hürmet şeklinde sıralayabiliriz.¹³²

نكاد تميز من الغيظ كلما ألقى فيها فوج سألهم خزنتها ألم يأتكم نذير (8)

Neredeyse cehennem öfkesinden çatlayacak! Her ne zaman oraya bir topluluk atılsa, onun bekçileri onlara: Size, (bu azap ile) korkutucu bir peygamber gelmemiş miydi? diye sorarlar.

قالوا بلى قد جاءنا نذير فكذبنا وقلنا ما نزل الله من شيء إن أنتم إلا في ضلال كبير (9)

Onlar şöyle cevap verirler: Evet, doğrusu bize, (bu azap ile) korkutan bir peygamber gelmişti; fakat biz (onu) yalan saymış ve: Allah'ın bir şey gönderdiği yok; siz olsa olsa büyük bir sapıklık içindesiniz! demiştik.

Cehennem bekçileri (خزنتها), cehennemliklere (ألم يأتكم نذير) “Size uyarıcı gelmedi mi?” şeklinde, daha önce inşâî üslup bölümünde belirttiğimiz gibi azarlama ve kınama manası taşıyan bir suâl yöneltiliyorlar. Onlar da bu suâle (بلى قد جاءنا نذير) “Evet, bize bir uyarıcı gelmişti.” diye karşılık verdikten sonra ardından kendilerine gelen uyarıcıya nasıl davrandıklarını itiraf ediyorlar. Ayetteki (قد جاءنا نذير) cümlesi hafzedilmiş olsa bile yine bu cümlenin varlığı,

¹³¹ İbn Manzûr, *Lisânü 'l- 'Arab*, c. IV, s. 308-309.

¹³² Meydânî, *el-Belâğatü 'l-Arabiyye*, c. I, s. 315-328; Halil İbrahim Kaçar, “Belâgat Açısından Eksiltisiz İfadelerin (Zikir Üslûbu) Anlam Boyutu”, *Marmara Üniversitesi Fakültesi Dergisi*, 22 (2002/1), 57-79.

cehennemliklerin (بلى) şeklinde cevap vermelerinden açık bir şekilde anlaşılabilir. Cümlelerin özellikle ayette bulundurulmasının belâgat açısından gâyesi, kendilerine gönderilen uyarıcıya kulak vermedikleri için karşılaştıkları kötü âkıbet neticesinde üzüntü ve pişmanlıklarının açığa vurulmak istenmesi olabilir.¹³³ Siyâk – sibâk ve cümle kuruluş tarzından da anlaşılacağı üzere hem bir sonraki ayette (لو كنا نسمع أو نعقل ما كنا في أصحاب السعير) “Şayet kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şu alevli cehennemin mahkûmları arasında olmazdık!” demeleri, hem de cümlelerin (بلى) ifadesinden sonra gelmesi ve harf-i tahkîk (قد) ile başlaması, itiraflarını pekiştirdiği gibi onların ne kadar üzüntü ve pişmanlık içinde olduklarını da göstermektedir.

Diğer taraftan ayetteki “gelmek” eyleminin farklı fiillerle kullanılması da dikkat çekmektedir. Fâzıl Sâlih es-Sâmîrî (أتى) ve (جاء) fiilleri arasındaki farkı, konuyla ilgili birçok âyeti tahlil ettikten sonra şöyle açıklamaktadır: “Bu ayetlerdeki kullanımlardan anlaşılmaktadır ki (جاء) fiili daha zor, ağır ve meşakkatli durumlarda kullanılırken, (أتى) fiili ise daha kolay, sâde ve rahat durumlarda kullanılmıştır.”¹³⁴ İki fiil arasındaki anlam farkı açısından değerlendirildiğinde ise cehennemliklerin ne kadar zor ve sıkıntılı bir durumda olduklarını göstermek amacıyla da zikir üslûbunun tercih edilmiş olması muhtemeldir.

1.3.1.2. Hazif Üslûbu

Lügat manası “atmak, düşürmek, çıkarmak, bir şeyin bir tarafını kesip atmak” olan hazif, bir delîle istînâden kelâmın bir kısmının ya da tamamının düşürülmesi demektir.¹³⁵ Edebî zevki yüksek belîğ bir konuşmacı, bağlam veya üslup karinelerine dayalı olarak ya da gizli veya alenî bir şekilde anlaşılabilir ipuçlarıyla ve parlak bir zekâ ile idrâk edilebilecek bir takım işaretlerle dinleyici tarafından anlaşılması mümkün olan ögeyi, cümleden çıkarmayı veya cümlelerin tamamını söylememeyi uygun görebilir.¹³⁶ Abdülkâhir el-Cürânî, “Bu konu, titiz bir yöntem, hoş bir kaynak ve sihre benzer harika bir meseledir. Çünkü zikri terk etmenin zikirden daha fasih olduğunu, ifadeyi terk etmenin ifadenin gücünü artırdığını görürsün ve böylece kendini konuşmadığın vakit daha iyi anlatır, açıklama yapmadığın vakit açıklamayı daha tam

¹³³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX. s. 24-26; Ahmed b. Yûsuf el-Halebî, *ed-Dürü’l-Mesûn fî ‘Ulûmî’l-Kitâbî’l-Meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dimaşk, Dârü’l-Kalem, t.y., c. X, s. 387.

¹³⁴ Fâzıl Sâlih es-Sâmîrî, *Lemsâtün Beyâniyyetün fî Nüsûsin mine’t-Tenzîl*, 3. Baskı, Amman, Dârü ‘Ammâr li’n-Neşr, 2003, s. 104 (100-105).

¹³⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 685.

¹³⁶ Meydânî, *el-Belâğatü’l-Arabiyye*, c. I, s. 329-330.

ve doğru bir şekilde yapar bulursun.”¹³⁷ diyerek karîne veya işâretlerle zekî ve tez kavrayışlı insanların anlayabileceği sözün cümleden düşülmesinin, kelâmı belâğat ve beyânî güzellik bakımından yüksek seviyeye çıkartacağına dikkat çekmiştir. Kur’ân’daki hazif üslupları da mutlaka edebî bir nükteye dayalı olarak gerçekleşmiştir. Mesela; ... وأوحينا إلى موسى إذ استسقاہ (قومه أن اضرب بعصاك الحجر فانجست منه اثنتا عشرة عينا قد علم كل أناس مشربهم... “Kavmi kendisinden su isteyince, Musa’ya, «Asanı taşa vur!» diye vahyettik. Derhal ondan on iki pınar fışkırdı. Her kabile içeceği yeri belledi.” (Araf, 7/160) âyetinin tefsirinde Beydâvî, hazfedilen kısmı (فضرب عينا فانجست منه اثنتا عشرة عينا) “vurdu ve akabinde ondan on iki pınar fışkırdı” şeklinde takdîr eder ve bu üslûptaki edebî nüktayı şöyle açıklar: “Burada (فضرب) “vurdu” cümlesinin hazfî, Hz. Musa’nın Rabbinin emrini yerine getirmede asla tereddüt etmediğine, ancak pınarın fışkırmasının asıl sebebinin Hz. Musa’nın taşa asâsını vurması değil, Allâh’ın vahyi olduğuna îma içindir.”¹³⁸

Mülk sûresinin bazı âyetlerinde de hazif üslûbunun kullanıldığını görmekteyiz. Sûrede hazif, üç temel nedene dayanmaktadır. Bunlar: mahzûf ögenin takdîriyle tekrardan kaçınmak, lûgat ve lafız delâleti ve siyâk-sibâk (bağlam) delâletidir.¹³⁹

Mülk suresinde hazif üslûbu içeren bazı âyetleri inceleyelim:

وللذين كفروا بربهم عذاب جهنم وبئس المصير (6)

Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. O, ne kötü dönüşür!

Zem üslûbuyla kurulan (وبئس المصير عذاب جهنم) cümlesinin takdîri (وبئس المصير) cümlesinin takdîri (وبئس المصير عذاب جهنم) şeklindedir. (عذاب جهنم) ögesi (mahsûsun bi’z-zemm) ayet bağlamı karînesine istinâden hazfedilmiş ve böylece gereksiz tekrardan kaçınılmıştır.

أولم يروا إلى الطير فوقهم صافات ويقبضن ما يمسكهن إلا الرحمن إنه بكل شيء بصير (19)

Üstlerinde kanatlarını aç-a-kapata uçan kuşları (hiç) görmediler mi? Onları (havada) Rahmân olan Allah’tan başkası tutmuyor. Şüphesiz O her şeyi görmektedir.

Âyetteki (صافات) ve (يقبضن) ifadelerinin mef’ûlleri hazf edilmiştir. (صافات) kelimesinin takdîri; (يضممن أجنحتهن) “(باسطات أجنحتهن)”, (يقبضن) ifadesinin takdîri ise (يضممن أجنحتهن)

¹³⁷ Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdîrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (ö. 471/1078-79), *Delâilü’l-Î’câz*, thk. Mahmut Muhammed Şakir, Kahire, Mektebetü’l-Hâncî, t.y., s. 146.

¹³⁸ Beydâvî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, c. III, s. 38.

¹³⁹ Subhî İbrâhîm el-Fakî, *İlmü’l-Lügati’n-Nassî Beyne’n-Nazariyyeti ve’t-Tatbîk*, Kahire, Dârü Kuba, 2000, c. II, s. 221-222.

“kanatlarını kapatırlar” şeklindedir. Her iki ifadenin de ortak mef’ûlü olan (أجنحة) kelimesi, âmillerinin içerdiği mana karînesiyle hazf edilmiştir.¹⁴⁰ Böylece gereksiz tekrardan kaçınılmıştır. Gereksiz tekrar, muhataba kendisinin kıt anlayışlı olduğunu hissettirir ve mesajın etkisini azaltır, hatta mesajın muhataba ulaşmasını bile engelleyebilir.

أفمن يمشي مكبا على وجهه أهدى أم من يمشي سويا على صراط مستقيم (22)

Şimdi (düşünün bakalım), yüz üstü kapanarak yürüyen mi (varılacak) yere daha iyi erişir, yoksa doğru yolda düzgün yürüyen mi?

Âyetteki (من يمشي) ifadesinde (من) mübteda, haberi ise (أهدى) dir. İkinci (من) de mübtedâdır ancak haberi hazf edilmiştir. Takdîri şöyledir: (أم من يمشي سويا أهدى) şeklindedir ve (أهدى) kelimesinin ikinci defa zikredilmesine gerek yoktur. Çünkü (أزيد قائم أم عمر؟) dediğimizde bağlam karînesiyle ikinci mübtedânın haberinin zikredilmesine gerek duyulmaz.¹⁴¹

1.3.2. Takdîm ve Te’hîr

Takdîm kelimesi, (قدم) kökünden türemiş olup (تفعيل) babından mastardır ve sözlükte “öne almak, bir şeyi başka bir şeyin önüne geçirmek” demektir.¹⁴² Te’hîr kelimesi ise (أخر) kökünden türemiş olup yine (تفعيل) bâbından mastardır ve sözlükte “ertelemek, geciktirmek, bir şeyi sonraya bırakmak” anlamlarına gelir.¹⁴³

Dilimizde olduğu gibi Arapçada da her bir cümle ögesinin cümle yapısı düzeni içerisinde belirli bir yeri vardır. Mübtedâ ve haber olmak üzere iki temel ögeden oluşan isim cümlesinde mübtedâ, haberinden önce gelmeli; fiil, fâil ve mef’ûlden oluşan bir fiil cümlesinde ise önce fiil, sonra fâil ve daha sonra mef’ûl gelmelidir. Habenneke el-Meydâni, bir cümlede tüm ögelerin bir araya gelmesi durumunda sıralamanın isim cümlesinde “mübtedâ > haber > mef’ûl-u bih > haberin diğer ögeleri (zarf-ı zaman ve mekân vb. ögeleri) > hâl > mef’ûl lieclihi”, fiil cümlesinde ise “fiil > fâil > 1. mef’ûl-u bih > 2. mef’ûl-u bih (varsa) > 3. mef’ûl-u bih (varsa) > mef’ûl-u mutlak > mef’ûl-u fih > hâl > mef’ûl lieclihi” şeklinde sıralanması

¹⁴⁰ Ebü’l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyin b. Abdillâh el-Ukberî el-Ezecî el-Bağdâdî (ö. 616/1219), *et-Tibyân fî İ’râbi’l-Kur’ân*, thk. Ali Muhammed el-Bucâvî, nşr. ‘Îsâ el-Bâbî el-Halebî, 1976, t.y, s. 1233; İbn ‘Âdil, *el-Lübâb*, c. XIX, s. 251.

¹⁴¹ İbn ‘Âdil, *el-Lübâb*, c. XIX, s. 255; el-Ukberî, *et-Tibyân*, s. 1233.

¹⁴² İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, c. XII, s. 465.

¹⁴³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, c. IV, s. 12.

gerektiğini belirtmektedir.¹⁴⁴ Ancak ögelerin cümle içindeki bu tertibi bazen nahiv kâideleri gereğince değişirken, bazen de bir takım edebî nüktelerle değişmektedir.

Mülk sûresinde on beş defa takdîm ve te'hîr üslûbu kullanılmıştır. Diğer taraftan sûrede ölüm-yaşam, yer-gök ve işitmek-akletmek gibi aralarında anlamsal bağlantı bulunmayan kelimelerin sıralanışı da dikkat çekmektedir. Şimdi bu üslubun geçtiği başlıca ayetleri, hem cümle unsurlarının hem de aralarında anlamsal bir bağlantı bulunan unsurların takdîm ve te'hîri ile ortaya çıkan edebî nükteler açısından inceleyelim.

1.3.2.1. Cümle Unsurları Arasında Takdîm ve Te'hîr

تبارك الذي بيده الملك وهو على كل شيء قدير (1)

Mutlak hükümler elinde olan Allah, yüceler yücesidir ve O'nun her şeye gücü yeter.

Câr ve mecrûrdan oluşan şibh-i cümle haber (müsned) öge (بيده), mübteda (müsnedün ileyh) olan (الملك) ögesi üzerine takdîm ederek, yine bu kısımda bir başlık altında değineceğimiz kasr (hasr) üslûbu oluşmuştur. Edebî nükte, mülkün yalnızca Allah'ın elinde olduğuna, O'nun dışında hiçbir gücün mülke iştirak edemeyeceğine vurgu yapmaktır.¹⁴⁵ Nitekim Kur'ân'da bu bağlamda mülkün sadece Allah'a ait olduğunu, mülkü istediğine verip istediğinden geri alma yetkisine yalnız Allah'ın sahip olduğunu beyan eden başka ayetler de mevcuttur.¹⁴⁶

Sıla cümlesi (بيده الملك) cümlesine ma'tûf olan (وهو على كل شيء قدير) cümlesi, tahsîsten sonra ta'mîm ifade etmektedir. Nitekim birinci cümle (بيده الملك) Allah'ın tüm mevcûdâtta tasarrufunun umûmîliğine delâlet ederken, ikinci cümle olan (وهو على كل شيء قدير) ise tüm mevcûdât ve ma'dûmâtta (hem varlıkta hem de yoklukta) tasarrufunun umûmîliğine delâlet etmektedir. Var olanı yok etmek ve yok olanı da var etmek yalnız O'nun elindedir. Ayrıca (وهو على كل شيء قدير) cümlesinde câr-mecrûrun takdîmiyle cümlenin içerdği ta'mîm manasına vurgu yapılırken diğer taraftan müşrikleri, taptıkları putların gökleri ve yeri, ölümü ve yaşamı

¹⁴⁴ Meydânî, *el-Belâğatü'l-Arabiyye*, c. I, s. 352-354.

¹⁴⁵ İbn 'Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 11.

¹⁴⁶ Bkz. İsrâ, 17/111 ve Kehf, 18/26.

yaratmaya güçlerinin yetmediğini itirafa zorlayarak onlara ulûhiyet sıfatını yükleme düşüncesini boşa çıkartmaktadır.¹⁴⁷

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبُئْسَ الْمَصِيرُ (6)

Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. O, ne kötü dönüşür!

(وَالَّذِينَ كَفَرُوا) mukaddem haber, (عَذَابُ جَهَنَّمَ) ifadesi ise mübtedâdır.¹⁴⁸ Bir diğer deyişle mûsnedin, mûsnedün ileyh üzerine takdimi söz konusudur. İsim cümlesinin tercih edilmiş olması cümlelerin içerdiği yargıyı pekiştirirken, diğer taraftan haber ögesinin öne alınması, bu pekiştirmeyi hemen öncesindeki ayetle bağlantılı olarak haber ögesinde yoğunlaştırmıştır. Böylece azabın sadece şeytanlar için değil, rablerini inkâr edenlerin de bu azaptan paylarını alacaklarına vurgu yapılmıştır.

إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ (12)

Fakat daha görmeden Rablerinden (azabından) korkanlara gelince, onlar için gerçekten hem bağışlanma hem de büyük mükâfat vardır.

(لَهُمْ مَغْفِرَةٌ) cümlesinde câr ve mecrûrdan oluşan (لَهُمْ) mûsned ögenin, mûsnedün ileyh öge (مَغْفِرَةٌ) üzerine takdîmi, mübtedânın nekre olarak gelmesinden ve fâsılaya¹⁴⁹ uygunluktan kaynaklanmaktadır. Ayrıca (لَهُمْ) ögesinin takdîmiyle, mü'minlere verilen değer ve önem ön plana çıkartılmak istenmiştir.¹⁵⁰

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ زَرْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ (15)

¹⁴⁷ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, c. XXIX, s. 3-4; İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 10; Tantâvî, *et-Tefsîrû'l-Vasîl*, c. XV, s. 5.

¹⁴⁸ İbn 'Âdil, *el-Lübâb*, c. XIX, s. 238; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, s. 1511.

¹⁴⁹ Süyûtî, *el-İtkân*'ında fasıla hakkında şöyle der: "Fâsıla, şiirdeki kâfiye, secideki karine gibi, ayetin son kelimesine verilen isimdir. Bazı ulema şöyle der: Fasıla, konuşurken nefes alma sırasında sözü güzelleştirmek gayesiyle yapılır. Kur'ân'ın bu şekilde okunuşu, beşer kelimasına nazaran farklılık gösterir. Bu farklılığa, كتاب فصلت آياته **ayetleri açıklanmış bir kitaptır.**» (Fussilet, 3) ayetinden istifade edilerek fasıla adı verilir. Çünkü fasıla yapılırca cümle ikiye ayrılır. Bu ayrılma, ayetin sonu ile müteakip ayetin başlangıcı arasında yer alan fasıla ile olur. Fasılaya kafiye denilmesi icmâen caiz değildir. Allah, Kur'ân'ın şiir olmadığını açıkça beyan ettiğinden, ıstılahta şiire mahsus olan kafiyenin Kur'ân'da varlığı söz konusu olamaz. Bu bakımından Kur'ân'da kafiyenin varlığı nasıl söz konusu değilse, şiirde de fasılanın varlığı mümkün değildir. Fasıla, Kur'ân'a mahsus bir sıfat olduğundan, Kur'ân'dan başka bir yerde kullanılamaz." (Daha fazla bilgi için bkz. Süyûtî, *el-İtkân*, Mavde Yayınları, c. II, s. 260)

¹⁵⁰ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 29; İbn 'Âdil, *el-Lübâb*, c. XIX, s. 243.

Yeryüzünü size boyun eğdiren O'dur. Şu halde yerin omuzlarında (üzerinde) dolaşın ve Allah'ın rızından yeyin. Dönüş ancak O'nadır.

Âyet-i kerîmede câr ve mecrûrdan müteşekkîl (لكم) ifadesinin cümle öğelerinin tertibine göre (جعل) fiilinin mefullerinden sonra gelmesi gerekirken (الأرض) ve (ذلولا)¹⁵¹ mefulleri üzerine takdîm etmesi, mukaddem öğeye dikkat çekildiğine delâlet ederken, diğer taraftan muahhar öğeye olan arzu ve isteğe delâlet etmektedir. Muahhar öge, muhatabın yararına olduğu durumlarda cümle tertibine göre takdîm etmesi gerekirken tehir eder ki böylece kişi muahhar ögenin gelip gelmeyeceği konusunda endişe duyar ve zikredildiğinde ise rahatlar ve huzur bulur.¹⁵²

(النشور) cümlesinde (إليه) mukaddem haber, (النشور) ise muahhar mübtedâdır. Burada takdîm üslûbu, tahsîs (kasr) ifade etmektedir ve bu durumda âyetin anlamı “Size boyun eğdirilen yeryüzünde hayatınız sona erdikten sonra dönüşünüz yalnız Allah’a olacaktır.” şeklindedir.¹⁵³

... إنه بكل شيء بصير (19)

... Şüphesiz O her şeyi görmektedir.

Sûrenin on üçüncü ayetinde kendilerine “Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun; bilin ki O, kalplerin içindekini bilmektedir.” denilen kimseler gibi Allâh’ın her şeyi bilmediğini iddia eden müşriklere yanıt olarak (بكل شيء) ifadesi, müteallakı olan (بصير) kelimesi üzerine takdîm ederek kasr¹⁵⁴ ifade etmiştir. Müşriklerin iddialarının aksine Allah, her şeyi hakkıyla bilir ve görür.¹⁵⁵

قل هو الرحمن أمانا به وعليه توكلنا فستعلمون من هو في ضلال كبير (29)

¹⁵¹ (جعل) fiilinin ikinci mef’ûlü ya da hâl (bkz. Halebî, *ed-Dürri’l-Mesûn*, c. X, s. 387)

¹⁵² Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, c. XXIX, s. 14; Ebû Suûd, *İrşâdu’l-‘Akli’s-Selîm*, c. IX, s. 7.

¹⁵³ İbn-i ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 32; Tantâvî, *et-Tefsîrü’l-Vasît*, c. XV, s. 25; Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, s. 1512.

¹⁵⁴ “Kasr Üslûbu” konusunda türü hakkında detaylı bilgi verilecektir.

¹⁵⁵ İbn-i ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 40; Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, c. XXIX, s. 18; Ebû’s-Su’ûd, *İrşâdu’l-‘Akli’s-Selîm*, c. IX, s. 8.

De ki: (Sizi imana davet ettiğimiz) O (Allah) çok esirgeyicidir; biz O'na iman etmiş ve sırf O'na güvenip dayanmışızdır. Siz kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu yakında öğreneceksiniz!

Bu âyet-i kerîmede de (وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا) cümlesinde, ma'mûlün (عليه), 'âmil (توكلنا) üzerine takdîmi, kasr (ihtisas) ifade etmektedir. Bir önceki ayetle bağlantılı olarak düşünüldüğünde zımnen şöyle bir anlam ortaya çıkmaktadır: “Söyle onlara Ey Muhammed! Yakıcı azaptan kurtaracak tek güç Rahmân olan Allah’tır. Biz O’na iman ettik ve sizin gibi O’na şirk koşmadık. O’nun dışında kimseye tevekkül etmedik, yalnız O’na güvendik ve dayandık. Ancak sizler O’nun dışında putlarınıza, mallarınıza ve evlatlarınıza güveniyorsunuz.” Böylece cümlede, tevekkül konusunda müşriklerin durumuna yönelik ince bir iğneleme (ta’rîz üslûbu) meydana gelmiştir.¹⁵⁶

1.3.2.2. Aralarında Anlamsal Bağlantı Olan Unsurların Takdîm ve Te’hîri

Zemahşerî, Beydâvî, Ebû Suûd, İbn ‘Âşûr ve Âlûsî gibi bazı klasik ve modern dönem müfessirleri, Mülk Sûresinin tefsîrini yaparlarken ölüm-hayat, işitmek-akletmek ve gizlilik-alenîlik gibi aralarında mana yönünden irtibat bulunan unsurlar arasında gerçekleşmiş takdîm ve te’hîr üsluplarının edebî bir nükteye dayalı olduğunu düşünerek açıklama yolunu tercih etmişlerdir. Mülk sûresinde konuyla ilgili örnekler şunlardır:

1.3.2.2.1. Ölüm ve Yaşam

الذي خلق الموت والحياة ليبلوكم أيكم أحسن عملا وهو العزيز الغفور (2)

O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak galiptir, çok bağışlayıcıdır.

Ayette ölüm (الموت), yaşamdan (الحياة) önce zikredilmiştir. Bu iki kelime arasındaki takdîm ve te’hîrden kaynaklanan edebî nükteye ilişkin Zemahşerî şöyle der: “Allah, bu ayette ölümü, hayattan önce zikretmiştir. Çünkü insanların amele en fazla yöneleni, ölümü asla aklından çıkarmayan, öleceğini her daim hesaba katarak hareket eden kimsedir. Bu nedenle

¹⁵⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 54; Tantâvî, *et-Tefsîrü'l-Vasîl*, XV, s. 41; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XXIX, s. 22; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1128; Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl*, c. V, s. 232

ölüm hayattan önce zikredilmiştir.”¹⁵⁷ İbn ‘Âdil ise bu konuda şöyle der: “Denildi ki: Allah, ölümü dünyada, hayatı ise ahirette yaratmıştır. Ölümün, hayattan önce zikredilmesi ise yok olmaya daha yakın olmasındandır. Denildi ki: Ölüm, hayat kelimesi üzerine takdim etmiştir, çünkü ölüm en eski olanıdır ve nutfе, toprak vb. gibi başlangıçtaki şeyler yok hükmündedir. Denildi ki: Ölüm, hayat üzerine takdim etmiştir. Çünkü ölümü gözlerinin önünden hiç ayırmayan kişi için ölüm, kendisini sâlih amel yapmaya sevk eden en güçlü ve etkili müsebbiptir.”¹⁵⁸

Ölümün hayattan önce zikredilmesindeki edebî nükteye dair Beydâvî, Şevkânî, Kurtubî ve Ebû Suud gibi müfessirler de (إحسان العمل), (حسن العمل) veya (العمل الصالح) şeklinde farklı formatlarda yukarıda bahsini ettiğimiz görüşleri serdetmişlerdir.

1.3.2.2.2. İşitmek ve Akletmek

لو كنا نسمع أو نعقل ما كنا في أصحاب السعير (10)

Ve: Şayet kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, (şimdi) şu alevli cehennemin mahkûmları arasında olmazdık! diye ilâve ederler.

Âyet-i kerîmede (نسمع) fiili, (نعقل) fiili üzerine takdîm etmiştir. Çünkü akletmek, küllî konumda iken işitmek cüzî konumdur. Ayrıca tabîî sıralama dikkate alınmıştır. Zira uyarıcının dâvetini işitmek, uyarılanların karşılaştıkları ilk aşamadır, daha sonra işittikleri hakkında tedebbür ederek akıllarını çalıştırırlar.¹⁵⁹ Bu ayetteki fiillerin sıralanışına ilişkin Elmalılı tefsirinde, kulak ve aklın insana dünya ve ahireti, geçmiş ve geleceği tanıttırarak en faydalı iki rehber olduğuna, diğer duyuların ise yalnızca şimdiki zamanı tanıttığına, lisan ve aklın ise her ilme baktığına ve bu nedenle kulağın akıldan önce geldiğine dikkat çekmiştir.¹⁶⁰

1.3.2.2.3. Gizlilik ve Alenîlik

وأسروا قولكم أو اجهروا به إنه عليم بذات الصدور (13)

Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun; bilin ki O, kalplerin içindekini bilmektedir.

¹⁵⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1124.

¹⁵⁸ İbn ‘Âdil, *el-Lübâb*, c. XIX, s. 224.

¹⁵⁹ İbn ‘Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 28; Tantâvî, *et-Tefsîrü'l-Vasît*, c. XXIX, s. 19.

¹⁶⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, c. VIII, s. 225.

Âyette gizliliğin (السر), alenîlikten (الجهر) önce zikredilmesindeki nüktayı, Âlûsî “Rûhu’l-meânî” adlı tefsirinde şöyle açıklar: “Gizliliğin, alenîlik üzerine takdîmi, birbirlerine “Söylediklerinizi gizli tutun ki Muhammed’in Rabbi sizi duymasın” diyen müşriklerin afişe olduklarını ve daha işin başında hakkında uyarıldıkları gerçeğin meydana geldiğini duyurmak, Allah’ın ilminin ne kadar kapsamlı olduğunu göstermek içindir. Ayrıca gizlilik aşaması, alenîlik aşamasından öncedir. Çünkü alenî bir şekilde ifade edilen hiçbir şey yoktur ki ilk başta kalpte gizli olmasın.”¹⁶¹ Allah’ın bilgisi, sadece ortaya çıkan ve açıklanan bilgiyi değil, aksine henüz dile dökülmeden sînelerin gizledikleri her türlü bilgiyi de kapsar.¹⁶²

1.3.2.2.4. Tehdit Sıralaması (16. ve 17. âyetler)

أَأَمْنَمُ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ (16)

Gökte olanın, sizi yere batırıvermeyeceğinden emin misiniz? O zaman yer sarsıldıkça sarsılır.

أَأَمْنَمُ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ (17)

Yahut gökte olanın üzerinize taş yağdıran (bir fırtına) göndermeyeceğinden emin misiniz? İşte (bu) tehdidimin ne demek olduğunu yakında bileceksiniz!

Yere batırma (الخسف) tehdidinin, gökten taş yağdırma (إرسال الحاصب) tehdidine takdîmini Âlûsî şöyle bir nükte ile izah etmektedir: “Râğıb’ın Ğurratü’t tenzîl’inde¹⁶³ şöyle geçer: Allah’ın onlar için yarattığı ve onların yaşam sürmeleri için hazırladığı yeryüzünde onlar yaratıcının dışında başka varlıklara tapıyorlar, yeryüzüne ait taştan ve tahtadan yaptıkları putlara tazim ediyorlar. Allah da onları kendilerinden öncekileri helak ettiği şeylere daha yakın olanla korkutuyor. İkinci ayette ise gökyüzünden taş yağdırmakla tehdit ediyor ki

¹⁶¹ Âlûsî, Rûhu’l-Me’ânî, c. XXIX, s. 13.

¹⁶² Ebû Suûd, İrşâdu’l-‘Akli’s-Selîm, c. IX, s. 6; Ebü’l-Berekât Hâfızuddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî (ö. 710/1310), Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl, 1. Baskı, Beyrut, Dârü’l-Kelimi’t-Tayyib, 1998, c. III, 513-514.

¹⁶³ Kitabın tam adı: Dürratü’t-Tenzîl ve Ğurratü’t-Te’vîl, Müellifi: Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râğıb el-İsfahânî (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği) (bkz. Ömer Kara, “Râğıb el-İsfahânî”, DİA, c. XXXIV, s. 398-402)

vurgu, muhatapların müşrikler olduğunu düşündüğümüzde ayetin ana teması olan **بيده الملك** “*mülkü elinde bulunduran*” sıla cümlesi üzerinde yoğunlaşmış olacaktır.¹⁶⁶ Ayrıca alem isim lafzatullâh yerine (الذي) *ism-i mevsûlünün* getirilmesi tefhîr ve ta’zîm içindir ki bu durum ayetin anlamından bariz bir şekilde anlaşılmaktadır.

(الملك) kelimesi lââm-ı ta’rîf ile marife yapılmıştır. Burada lââm-ı ta’rîf, cins için gelmiştir ve cins için gelen lââm-ı ta’rîfte, isim mana yönüyle nekreligini devam ettirirken lafız cihetiyle marife olmaktadır. Varlığını bildiğimiz ya da bilmediğimiz hakiki anlamda tüm mülkleri kapsayan müşterek bir isim olması hasebiyle medlûlünü tek bir mülke hasretmek söz konusu değildir. Dolayısıyla ayette (الملك) kelimesiyle, istisnasız her türlü mülk; mutlak anlamda hâkimiyet ve tasarruf yetkisi kastedilmiştir.¹⁶⁷

Aşağıdaki tabloda klasik tefsir kitaplarından tespit edebildiğimiz kadarıyla edebi nükteleri açıklanan lââm-ı ta’rîf ile marife yapılmış kelimeler gösterilmiştir.

Anlamı	Kelime	Ayet	Ayet Metni
Lâm-ı cins (umum ifade eder)	الملك	1	تبارك الذي بيده الملك...
Lâm-ı cins (umum ifade eder)	الموت والحياة	2	الذي خلق الموت والحياة...
Lâm-ı Ahd (Belirli bir şey)	العلم	26	قل إنما العلم عند الله...
İstiğrâk (Kapsayıcı)	الكافرين	28	فمن يجير الكافرين من...

Mülk Sûresinde birçok nekre kelime bulunmaktadır. İçerdiği tenkîr üslûbundan kaynaklanan edebi manasının doğrudan meale yansıtılabileceğini düşündüğümüz kelimeleri ikinci kısımda inceleyeceğiz. Şimdi tenkîr üslûbuna da bir misal verelim:

ولقد زينا السماء الدنيا بمصابيح ... (1)

¹⁶⁶ Halil İbrahim Kaçar, “Ma’rife (Belirli İsim) Kullanımların Semantik Boyutu (Ta’rîf Üslûbu)”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (2005), s. 189 (167-205)

¹⁶⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 3; Tantâvî, *et-Tefsîrü'l-Vasît*, c. XV, s. 5; Süleyman Pak, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Tefsir Denemesi: Mülk Sûresi Tefsiri” (Araştırma Makalesi), *Journal of Turkish Studies*, Volume 13/25, Fall 2018, DOI: 10.7827/TurkishStudies.14626, ISSN: 1308-2140, Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY, s. 373-400

Andolsun ki biz, (dünyaya) en yakın olan göğü kandillerle donattık.

Âyetteki (مصاييح) kelimesi, “*kandil, lamba, ışık*” vb. anlamlara gelen (مصباح) kelimesinin çoğuludur ve (سراج) manasındadır.¹⁶⁸ Ve (بالمصاييح) şeklinde marife isim yerine nekre isim tercih edilmiştir. Ayette (مصاييح) kelimesinin nekre olarak gelmesi, ta’zîm (yüceltme) ifade etmektedir. İsti’âre yoluyla kandillere benzetilen yıldızların çok büyüktür olduğuna işaret edilmiştir. Böylece muhataba âdete şöyle denilmek istenmiştir: “*Sizin bildiğiniz kandillere benzemez, o kandiller! Onların ne kadar büyük olduğunu tahayyül bile edemezsiniz.*”¹⁶⁹

Aşağıdaki tabloda ise tenkîr üslûbunun olduğu yerler ve belâğî anlamları belirtilmiştir.

Anlamı	Kelime	Ayet	Ayet Metni
Ta’zîm (Yüceltme)	قدیر	1	وهو على كل شيء قدير
Umûm (Genellik)	تفاوت	3	ما ترى في خلق الرحمن من تفاوت
Ta’zîm (Yüceltme)	مصاييح	5	ولقد زينا السماء الدنيا بمصاييح
Tahkîr (Küçümseme)	فوج	8	كلما ألقي فيها فوج ...
Umûm (Genellik)	شيء	9	فكذبنا وقلنا ما نزل الله من شيء
Ta’zîm (Yüceltme)	مغفرة	12	لهم مغفرة وأجر كبير
Tehvîl (Korkutma)	حاصبا	17	أن يرسل عليكم حاصبا
Tenvî’ ve Teksîr (Çeřitlilik/Çokluk)	صافات	19	أولم يروا إلى الطير فوقهم صافات
Ta’zîm (Yüceltme)	بصير	19	إنه بكل شيء بصير
Tahkîr (Küçümseme)	جند	20	أمن هذا الذي هو جند لكم
Umûm (Genellik)	غرور	20	إن الكافرون إلا في غرور
Tenvî’ (Çeřitlendirme)	عتو/نفور	21	بل لحوا في عتو ونفور
Tehvîl (Korkutma)	عذاب	28	فمن يجبر الكافرين من عذاب أليم

¹⁶⁸ İbn ‘Âdil, *el-Lübâb*, c. XIX, s. 233.

¹⁶⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1125; Râzî, *Fethu’l-Kadîr*, s. 1511; Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, c. XXIX, s. 8; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 21.

1.4. Fasıl ve Vasıl

Belâğat ilminin doğuşundan itibaren ulemânın azamî ölçüde önem gösterdiği en eski konulardan biri olan “fasıl ve vasıl” konusu, atıf yapılması gereken ve gerekmeyen yerleri bilmek demektir. Nitekim bazı belâğat âlimleri, bu konunun önemine dikkat çekmek amacıyla belâğat ilmini bilmeyi, fasıl ve vasıl yapılması gereken yerleri bilmekle eş değer tutmuşlardır. Araplar fitratları gereği güzel söz söyleme istîdâdına sahiptiler. Bu nedenle konuşurlarken cümleleri birbirine ne zaman bağlayıp bağlamayacaklarını biliyorlardı. Çoğu zaman özellikle (و) “vav” ile atıf yapmayı gerektiren ya da gerektirmeyen üslup; yâni fasıl ve vasıl kendiliğinden tatbîk edilirdi.¹⁷⁰

Lügat manası “iki şeyi birbirinden ayırmak, uzaklaştırmak” olan fasıl, sülâsî mücerredin ikinci bâbından (فَصْلٌ / يَفْصِلُ / فَصَلَ) mastardır.¹⁷¹ Belâğatta ise “peşi sıra gelen cümleleri (و) “vav” harfî ile birbirine birleştirmeden zikretmek” demektir. Fasılın tam zıddı olan ve sözlükte “ulaşmak, ulaştırmak ve bağlamak” anlamlarına gelen vasıl ise yine sülâsî mücerredin ikinci bâbından misâl fiil (وَصَلَ / يَصِلُ / وَصَلًا وَصِلَةً) fiilinin mastarıdır¹⁷² ve belâğat ıstîlâhında ise “peşi sıra gelen cümleleri (و) “vav” harfîyle birbirine bağlamak” demektir.¹⁷³ Tanımlardan da açık bir şekilde anlaşıldığı üzere fasıl ve vasıl, müfret lâfızlar arasında değil, sadece cümleler arasında gerçekleşir ve vasıl, sadece (و) “vav” harfî ile yapılır. Belâğat âlimlerinin cümleler arasındaki vasılda sadece (و) “vav” harfine yoğunlaşmalarının nedeni, (و) “vav” harfinin mutlak birliktelik ve ortaklığa delâlet etmesidir. Diğer atıf harfleri ise ortaklıkla

¹⁷⁰ Sabbâh ‘Ubeyd Dirâz, *Esrâru’l-Fasl ve’l-Vasl*, 1. Baskı, Kahire, Matbaatü’l-Emâne, 1986, s. 9; el-‘Askerî, *Kitâbü’s-Sinâ’ateyn*, s. 438; ‘Atîk, *‘İlmü’l-Meânî*, s. 160.

“Ebû Bekr (r.a.), elinde elbiseyle kendisine uğrayan bir adama, “Elbiseyi satıyor musun?” diye sorduğunda, adamın (لا، وعافاك الله) “Allah sana afiyet vermesin.” şeklinde cevap vermesi üzerine ona “Öyle deme, (الله) “Hayır, Allah sana afiyet versin.” de.” şeklinde adamın cümlesini düzeltmesi, bu konuya verilen önemi göstermektedir.” (bkz. Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî (ö. 255/869), el-Beyân ve’t-Tebyîn, thk. ve şrh. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, 7. Baskı, Kahire, Mektebetü’l-Hâncî, 1998, c. I, s. 261)

¹⁷¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. XI, s. 521; Zemahşerî, *Esâsü’l-Belâğa*, thk. Muhammed Bâsil, ‘Uyûn es-Sûd, 1. Baskı, Beyrut, Dârü’l-Fikri’l-‘Arabî, c. II, s. 25.

¹⁷² İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. XI, s. 726; Zemahşerî, *Esâsü’l-Belâğa*, c. II, s. 339.

¹⁷³ ‘Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü’l-Î‘câz*, s. 222; Sekkâkî, *Miftâhü’l-‘Ulûm*, s. 249; Kazvînî, *Telhîs*, s. 90; Taftazânî, *Mutavvel*, s. 434; Seyyid Şerif el-Cürçânî, *el-Hâşiyetü ‘alâ’l-Mutavvel*, s. 272; ‘Atîk, *‘İlmü’l-Meânî*, s. 160; Besyûnî, *‘İlmü’l-Meânî*, s. 429; Hâşimî, *Cevâhirü’l-Belâğa*, s. 179; Meydânî, *el-Belâğatü’l-‘Arabîyye*, s. 557.

birlikte kolay anlaşılabilen manalara¹⁷⁴ da delâlet ettikleri için burada asıl önemli olan (و) “vav” harfini anlamaktır.¹⁷⁵ Bazen cümleler arasındaki (و) “vav”, “vâv-ı isti'nâfiyye” olduğu için lafzen vasıl varmış gibi görünse de aslında o cümleler arasında fasıl üslûbu vardır.¹⁷⁶

1.4.1. Fasıl Yapılan Yerler

Fasıl yapıldığı yerleri, Mülk sûresindeki örneklerle birlikte açıklayalım:

1.4.1.1. Kemâl-i İttisâl / İttihâd-i Tâmm (كمال الاتصال / الاتحاد التام) (Tam Bağlantı)

Art arda gelen cümleler arasında ikinci cümle, birinciye te'kid eder, beyân eder veya ondan bedel olursa, bu cümleler arasında tam bir mana birliği meydana gelmiş olur ve bu durumda cümleler arasında fasıl yapılıır.

الذي خلق سبع سموات طباقا ما ترى في خلق الرحمن من تفاوت (3)

O ki, birbiri ile âhenktar yedi göğü yaratmıştır. Rahmân olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin.

(الذي خلق سبع سموات طباقا) cümlesini mânâ yönünden te'kid ettiği için iki cümle arasında tam bir bağlantı (كمال الاتصال) meydana gelmiştir ve bu nedenle (و) “vav” ile atfedilmemiş fasıl yapılmıştır. Allâh-u Teâlâ, eşsiz kudretinin bir tecellisi olarak gökleri herhangi bir kusur, bozukluk ve tenâkustan uzak, birbiriyle uyum, ahenk ve denge içinde yaratmıştır. (الذي خلق سبع سموات طباقا) ifadesinin muhatabı olan kimselerin bu sözü inkâr etmelerini engellemek, şüphelerini izale etmek, onları bu hususta uyarmak, sözü

¹⁷⁴ Cürccânî ve Sekkâkî, vasılda cümleler arasındaki bağlantının sadece (و) “vav” ile değil, aynı zamanda ف, ثم, و, بل, حتى ve لا gibi diğer atf harfleriyle de yapılabileceğini, (و) “vav” dışındaki atf harflerinin açık, anlaşılır ve kolay manalara delâlet etmesi sebebiyle vasılın kolay anlaşıldığını, asıl zor olanın ise (و) “vav” harfi ile yapılan vasıl olduğunu söylemişlerdir. Cürccânî, (و) “vav” dışındaki atf harflerinin delalet ettiği manaları açıklarken şöyle örnekler verir: “Bana verdi ve ben de ona teşekkür ettim.” dediğinde teşekkür etme eylemi, verme eyleminin sonucu olarak verme eylemine müteakiben gerçekleşmiştir. إذا قلت: خرجت ثم خرج زيد. “Ben çıktım, sonra Zeyd çıktı.” dediğinde ise Zeyd'in çıkışı, senin çıkışından sonra gerçekleştiği ve iki çıkış eylemi arasında bir müddet olduğu anlaşılmalıdır. وإذا قلت يعطيك أو يكسوك. “Sana verir veya seni giydendir.” dediğinde iki eylemden birinin tercih edileceği anlaşılmaktadır.” (bkz. Cürccânî, *Delâilü'l-İ'câz*, s. 224)

¹⁷⁵ Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa*, s. 180; Dirâz, *Esrâru'l-Fasl ve'l-Vasl*, s. 17; Besyûnî, *İlmü'l-Meânî*, s. 429-430.

¹⁷⁶ “İsti'nâf vâvı, diğer adıyla vâv-ı ibtidâiyye, iraptan mahalli olmayan cümleleri birbirine bağlar ve cümleler arasında mana yönüyle herhangi bir bağlantının olmadığını, yâni i'râb ve hüküm ortaklığının söz konusu olmadığını gösterir. Bu harfe, ikinci cümlelerin birincisine atfedildiği düşülmesin diye “isti'nâfiyye” denilmiştir.” (bkz. el-Hasen b. Kâsım el-Murâdî, *el-Cena'd-Dânî fî Hurûfî'l-Meânî*, thk. Fahrettin Kabâve ve Muhammed Nedîm Fazıl, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992, s.163.)

mecâzî mânâda yorumlamalarını önlemek ve sözün zihinlerinde iyice yer etmesini sağlamak maksadıyla hemen peşinden selbî haber cümlesiyle, (الذي خلق سبع سموات طباقا) cümlesinin içerdiği hüküm pekiştirilmiştir. Bir sonraki ayetten de açık bir şekilde anlaşıldığı üzere buradaki te’kîd cümlesinin manasını şöyle açıklayabiliriz: Ey muhâtap! Allah’ın yarattıkları hususunda bizim sana haber verdiklerimize inanmıyor ve bu konuda en ufak bir şüpheyeye düşüyorsan, Allah’ın yarattıklarına defaatle bak ve incele ki zihnindeki şüphelerden arınıp Allah’ın eşsiz sanatına vâkıf olabilesin. Diğer taraftan (ما ترى في خلق الرحمن من تفاوت) cümlesindeki (من) harfi, zâid harfi cerdir ve te’kîd için gelmiştir. (من) harfi, olumsuz cümlede hükmün umûmîliğini te’kîd eder. Takdîri (ما ترى في خلق الرحمن شيئا من تفاوت) şeklindedir ve ibareye yansıttığı anlamı, “*Rahmân’ın yaratmasında düzensizlik/uyumsuzluk adına hiçbir şey göremezsin.*” olarak açıklayabiliriz. Âyet-i kerîmedeki bir diğer edebî nükte ise (ما ترى في خلق الرحمن من تفاوت) cümlesinde, (ما ترى) şeklinde zamir yerine (الرحمن) isminin kullanılarak hükmün illetine; Allâh-u Teâlâ’nın tüm bu evreni kusursuz olarak bir düzen içinde yaratmasındaki asıl sebebe dikkat çekilmesidir. Tüm bu yaratılanların bir düzen ve ahenk içinde olması, Allâh’ın kullarına olan merhametinin, yâni Rahmân isminin bir tecellisidir. Bir başka edebî nükte ise bağlamdan hareketle ayetin (ما ترى في السموات السبع من تفاوت) yerine (ما ترى في خلق الرحمن من تفاوت) şeklinde gelmesi, düzensizlik ve uyumsuzluğun olmayışının sadece göklerin yaratılışıyla sınırlandırılmayıp Allâh’ın tüm yarattıklarını kapsadığına delâlet eder.¹⁷⁷

1.4.1.2. Şîbh-i Kemâl-i İttisâl (شبه كمال الاتصال) (Kısmî Tam Bağlantı)

İkinci cümlelerin, birinci cümlelerin içerdiği mukadder bir suâlin cevâbı ya da açıklama gerektiren bir cümlelerin beyânı olması halinde cümleler arasında kısmî olarak tam bir bağlantı meydana geldiği için fasledilir. Aynı zamanda bu türe isti’nâf-i beyân da denilir. Mülk sûresinin şu ayeti bu konuya uygun bir misaldir:

وَأَسْرُوا قَوْلَكُمْ أَوْ اجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (13) أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ...

Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun; bilin ki O, kalplerin içindekini bilmektedir.

Hiç yaratan bilmez mi?

¹⁷⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 17-18; Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, c. XXIX, s. 6; Zemahşerî, *Keşşâf*, s. 1125; Ebû Suûd, *İrşâdu’l-‘Akli’s-Selîm*, c. IX, s. 3; Ebü’l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbevî el-Bikâî (ö. 885/1480), *Nazmu’d-Dürer fî Tenâsubi’l-Âyât ve’s-Suver*, Kahire, Dârü’l-Kitâbi’l-İslâmî, 1984, c. XX, s. 224; ‘Abde Abdülazîz Kalkîle, *el-Belâğatü’l-İstîlâhiyye*, 3. Baskı, Kahire, Darü’l-Fikri’l-Arabî, 1992, s. 138; İsmail Durmuş, “Tekit”, *DİA*, c. XL, s. 365-368.

(إنه عليم بذات الصدور) cümlesi, bir önceki ayette geçen (ألا يعلم من خلق) cümlesinden kaynaklanan isti'nâf-i beyânî cümlesidir. Bu nedenle ayetler arasında kısmî olarak tam bir bağlantı oluşmuş ve cümleler arasında fasıl yapılmıştır. Birinci ayette “sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun fark etmez; Allah, kalplerdekini bilir.” denildiğinde muhâtabın aklında “Nasıl bilir? İnsanın içinde gizlediğini kendisinden başka kim bilebilir?” şeklinde mukadder bir soru belirir. Bu sorunun cevâbı, akabinde gelen “O kalplerin sahiplerini yaratan Allah, onların kalplerinde gizlediklerini bilmez olur mu hiç?” anlamındaki (يعلم من خلق ألا) ayetindedir.¹⁷⁸

1.4.1.3. Kemâl-i İnkıtâ’/ Tebâyün-i Tâmi (كمال الانقطاع/ التباين التام) (Tam Kopukluk)

Peşi sıra gelen iki cümleden birinin haber, diğerinin inşâ cümlesi olması ya da iki cümle arasında mana yönünden herhangi bir ilişkinin olmaması durumunda tam bir kopukluk meydana gelir ve cümleler birbirine atfedilmeyip fasledilir.¹⁷⁹ Bu konuya ilişkin Mülk sûresinin şu âyet-i kerimesini misal verebiliriz.

إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ (12)

Fakat daha görmeden Rablerinden (azabından) korkanlara gelince, onlar için gerçekten hem bağışlanma hem de büyük mükâfat vardır

Ayet, isti'nâf-i beyânî cümlesi anlamında i'tirâziyye¹⁸⁰ cümlesidir.¹⁸¹ Âyetin sibâkında/öncesinde Allâh-u Teâlâ, dünyadayken rablerine inanmayan, kendilerine gönderilen peygamberlerin uyarılarına kulak tıkayan kâfirleri ahiret hayatında bekleyen kötü akıbetten bahsederken, birden rablerini görmedikleri halde O'ndan korkan müminlerden bahsetmektedir. Kâfirlerden ve ahirette yaşayacakları azap dolu korkunç sahnelerden bahseden ayetler inanmayanlara yönelik tehdit ve korkutma maksadı taşıırken, müminlerden ve onlara verilecek

¹⁷⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 30.

¹⁷⁹ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 253; Kazvînî, *el-İzâh*, s. 120; Kazvînî, *Telhîs*, s. 92; Besyûnî, *'İlmü'l-Meânî*, s. 455; 'Atîk, *'İlmü'l-Meânî*, s. 163; Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa*, s. 184; Bolelli, *Belâgat*, s. 337; Kalkîle, *el-Belâgatü'l-Istîlâhiyye*, s. 256-257, Bulut, *Belâgat-i Müyessera Meânî, Beyân, Bedî*, s. 97-98.

¹⁸⁰ “İ'tirâziyye cümlesi, ifadeyi güçlendirmek amacıyla iki cümle veya birbirine bağlı iki kelime arasına gelen cümledir.” (Daha fazla bilgi için bkz. Şahin Şimşek, “Arap Gramerinde İ'rabta Mahalli Olmayan Cümleler”, Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. VII, sy. 15, 3/2016, s. 142 (136-152).

Bu âyetin sibâk ve siyâkında anlatılan konu doğrudan kâfirlerle ilgilidir. Öncesinde ahirette karşılaşacakları kötü akıbetten bahsedilirken, sonrasında uyarılar ve tehditler sıralanmıştır.

¹⁸¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 29.

olan mükâfatlardan bahseden bu ayet ise müjde ve teşvik maksadı taşımaktadır. Dolayısıyla ayetin öncesiyle mana yönünden herhangi bir bağlantısı olmadığı için tam bir kopukluk oluşmuş ve atfedilmeyip fasıl yapılmıştır.

1.4.1.4. Şibh-i Kemâl-i İnkutâ' (شبه كمال الانقطاع) (Kısmî Kopukluk)

Peşi sıra gelen üç cümleden, son cümle, diğer iki cümle arasındaki sıkı bağlantı nedeniyle, birincisine atfı mümkün olup, ikincisine atfedilmesi durumunda kastedilenin aksine bir mana ortaya çıkıyorsa, bu son cümle önceki cümlelere atfedilmeyip aralarında fasıl yapılır.¹⁸² Bu türden fasıl üslûbuna ise Mülk sûresinin şu âyetini misal verebiliriz.

قالوا بلى قد جاءنا نذير فكذبنا وقلنا ما نزل الله من شيء إن أنتم إلا في ضلال كبير (9)

Onlar şöyle cevap verirler: Evet, doğrusu bize, (bu azap ile) korkutan bir peygamber gelmişti; fakat biz (onu) yalan saymış ve: Allah'ın bir şey gönderdiği yok; siz olsa olsa büyük bir sapıklık içindesiniz! demiştik.

Âyetin mealinden anlaşıldığı üzere (إن أنتم إلا في ضلال كبير) cümlesi, ateşin bekçilerinin bir önceki ayette cehennemliklere yönelik (ألم يأتكم نذير) “Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?” şeklindeki sorularına verdikleri cevabın bir parçası olarak tercüme edilmiştir. Ancak bu konuda hem klasik hem de modern tefsirlerde farklı ihtimaller üzerinde durulmuştur. Zemahşerî, Beydâvî, Neseî ve Râzî gibi klasik dönem müfessirleri, (إن أنتم إلا في ضلال كبير) cümlesinin, meale de yansıtıldığı üzere kâfirlerin uyarıcılara/peygamberlere söyledikleri kelâmın devamı olabileceği gibi kâfirlerin itiraflarına karşılık cehennem bekçilerinin¹⁸³ onlara söyledikleri söz de olabilir diyerek iki ihtimalden bahsetmektedirler.¹⁸⁴ İbn ‘Âşûr ise tefsîrinde her iki ihtimâle de değinmiş, ancak (إن أنتم إلا في ضلال كبير) cümlesinin cehennem bekçilerinin sözü olduğunu birinci ihtimalde zikretmiştir. Bu hususta şöyle der: “Çok açık bir şekilde görülmektedir ki (إن أنتم إلا في ضلال كبير) cümlesi, cehennem bekçilerinin kelâmının devamıdır. Bu nedenle i'tirâziyye cümlesi olarak gelmiş ve bu cümle ile önceki cümleler arası fasledilmiştir. Sonraki ayette

¹⁸² Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, c. II, s. 590.

¹⁸³ Bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde Râzî, takdîrî cümleyi “(إن أنتم إلا في ضلال كبير) cümlesi, cehennem bekçilerinin kelâmının devamıdır. Bu nedenle i'tirâziyye cümlesi olarak gelmiş ve bu cümle ile önceki cümleler arası fasledilmiştir. Sonraki ayette

¹⁸⁴ Zemahşerî, *Keşşâf*, s. 1126; Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, c. V, s. 229; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, c. XXX, s. 64; Neseî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, c. III, s. 513.

cehenneme atılan topluluğa ait sözün devamı olan (وقالوا لو كنا نسمع...) cümlesi bu ihtimali desteklemektedir.”¹⁸⁵

Sonuç olarak (إن أنتم إلا في ضلال كبير) cümlesinin cehennem bekçilerinin kâfirlere söyledikleri söz olarak kabul ettiğimizde, öncesindeki cümlelere atfedildiği zaman kâfirlerin sözüymüş gibi anlaşılacağı ve kastedilen mananın dışına çıkılacağı için fasıl yapılmıştır diyebiliriz.

1.4.2. Vasıl Yapılan Yerler

İki cümle arasında üç yerde vasıl yapmak gerekir.

1.4.2.1. Cümleler Arasında İ'râb Yönünden Ortaklık

Art arda gelen iki cümleden birincisinin i'râbta mahalli varsa ve ikincisi de bu i'râb hükmüne ortak edilmek isteniyorsa, tıpkı müfret lafızlar arasında i'râb hükmünde ortaklık için (و) “vav” ile yapılan atıf gibi bu durumda ikinci cümle, birinci cümleye (و) “vav” harfiyle atfedilir. Mülk sûresinin şu ayetini inceleyelim:

قل إنما العلم عند الله وإنما أنا نذير مبين (26)

De ki: O bilgi, ancak Allah'a mahsustur. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım.

(إنما العلم عند الله) isim cümlesi, ¹⁸⁶(قل) cümlesinin mekûlü'l-kavlidir¹⁸⁷ ve mahallen mensup olup mef'ûlün bihtir. İkinci mekûlü'l-kavl cümlesi olan (إنما أنا نذير مبين) isim cümlesi ise (و) “vav” ile öncesine atfedilmiş olup ma'tûfun aleyh (إنما العلم عند الله) cümlesiyle i'râb hükmünde ortaktır; yani mahallen mensuptur.¹⁸⁸ Burada cümleler arasındaki cihet-i câmia denilen ortak yön, her ikisinin de haber cümlesi olmasıdır. Allâh-u Teâlâ, kâfirlerin uyarıcılara yönelik “Eğer doğru söylüyorsanız, hani ne zamanmış o tehdit?” şeklindeki alaycı sorularına, peygambere, tehdidin ne zaman gerçekleşeceğini ancak Allah'ın bildiğini ve kendisinin ise

¹⁸⁵ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 26.

¹⁸⁶ (قل) emir fiil, sükûn üzere mebnîdir. Fâili, müstetir zamir (أنت) dir. Fiil ve fâilden oluşan (قل) cümlesi, cümle-i isti'nâfiyye olup i'râbta mahalli yoktur.

¹⁸⁷ Söylem

¹⁸⁸ Behçet Abdülvâhid Sâlih, *el-İ'râbü'l-Mufasssal li Kitâbi'l-İlâhi'l-Mürattel*, 1. Baskı, Dârü'l-Fikr, 1993, c. XII, s. 105

sadece apaçık bir uyarıcı olduğunu, yâni zımnen “benim vazifelerim arasında o tehdidin ne zaman gerçekleşeceğini bilmek yok” demesini emrediyor.

1.4.2.2. Cümleler Arasında Lafız ve Mana Yönünden Uyum

Peşi sıra gelen cümleler arasında haber ve inşa cümlesi olması açısından lâfzen ve manen bir uyum ya da sadece manen bir uyum varsa bu cümleler birbirine (و) “vav” ile bağlanır. Mülk sûresinin şu âyeti vaslın bu türüne misâl olarak verilebilir.

هو الذي جعل لكم الأرض ذلولا فامشوا في مناكبها وكلوا من رزقه وإليه النشور (15)

Yeryüzünü size boyun eğdiren O'dur. Şu halde yerin omuzlarında (üzerinde) dolaşın ve Allah'ın rızkıdan yeyin. Dönüş ancak O'nadır.

Âyet-i kerîmedeki (فامشوا في مناكبها) ve (كلوا من رزقه) cümlelerinin inşâî üslupla kurulmuş cümleler olmaları nedeniyle, aralarında lafzen ve manen bir uyum¹⁸⁹ meydana gelmiş ve (و) “vav” atıf harfiyle vasıl yapılmıştır. Ancak cümlelerin haber-inşa yönünden uyumu vasıl yapmak için yeterli sebep değildir. Bunun yanı sıra cümleler arasında mana yönünden ortak bir noktanın olması gerekir.¹⁹⁰ Ayetler arasındaki ortak nokta ise her iki cümlelerin anlamının yeryüzünün insanoğluna boyun eğdirilmesiyle bağlantılı olmasıdır.

1.4.2.3. İki Cümle Arasında Haberî ve İnşâî Üslûp Yönünden Uyumsuzluk

Peşi sıra gelen cümlelerden biri haber diğeri inşâ cümlesi ise ve aralarında vasıl yapılmadığında kastedilen manaya aykırı bir durum ortaya çıkması söz konusuysa, bu durumda cümleler arasında vasıl yapılır. Sûrede bu türden bir vasıl tespit edemedik. “Fasıl ve Vasıl” üslûbunun önemine ilişkin bu konunun birinci dipnotunda verdiğimiz misâl, vaslın bu türüne uygun bir misaldir.

¹⁸⁹ Lâfız ve mânâ yönünden uyum ile kastedilen, cümlelerin lâfzen inşâ cümlesi olup manen haber cümlesi olmaması ya da lâfzen haber cümlesi olup manen inşâ cümlesi olmamasıdır. Bu âyette her iki cümle de lâfzen emir üslûbuyla kurulmuş inşâ cümlesidir ve mânâ yönünden ise daha önce inşâ üslûbu konusunda değindiğimiz gibi ibâha anlamı taşımaktadır.

¹⁹⁰ Ebû Hâmid Bahâüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâfî es-Sübkî el-Mısırî (ö. 773/1372), ‘Arûsü’l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi’l-Miftâh, thk. Abdülhamit Hindâvî, 1. Baskı, Beyrut, el-Mektebetü’l-‘Asriyye, 2003, c. I, s. 526.

1.5. Kasr Üslûbu

Lügatte “hapsetmek, kısmak, alıkoymak, sınırlandırmak ve belirlemek”¹⁹¹ anlamlarına gelen kasr, belâğat istilâhında ise klasik olarak (تخصيص شيء بشيء بطريق مخصوص / معهود) “Bir şeyi özel bir yöntemle başka bir şeye tahsîs etmek” şeklinde tarif edilir.¹⁹² Bu tanıımı açacak olursak; cümlelerin içerdiği yargıyı, bir şeyle sınırlandırarak o hükmün zikredilen şeyden başka bir şeyi kapsamamasını engellemek demektir. Meselâ: (لا يعلم الغيب إلا الله) “Gaybi Allah’tan başkası bilemez.” dediğimizde, gaybi bileni sadece Allah’la sınırlandırmış ve Allah’ın dışındakileri bu kapsamın dışında tutmuş oluruz. Kasr üslûbu¹⁹³, tahsîs anlamının yanı sıra daha önce haber cümlesi konusunda belirttiğimiz te’kîf ve bir sonraki konuda açıklayacağımız icâz üslûbunu da ifade etmektedir. Kasr üslûbunda, “maksûr” ve “maksûrun aleyh” olmak üzere iki öge bulunur. Tahsîs edilen şeye “maksûr”, kendisine tahsîs edilen şeye ise “maksûrun aleyh” denir. Bu iki unsur itibâriyle kasr üslûbu, mevsûfun sîfata ve sîfatın mevsûfa tahsîsi olmak üzere iki kısımda ele alınır. Ancak burada sîfat kelimesiyle, nahiv ilmindeki sîfat/n’at değil, nitelik ve özellik anlamındaki sîfat kastedilmiştir.¹⁹⁴

1.5.1. Kasrın Türleri

Kasr üslûbunun iki unsuru olan “maksûr” ve “maksûrun aleyh” arasında tam veya nisbî tahsîs yapılabilir. Eğer maksûr, maksûrun aleyh üzerine tam tahsîs edilirse buna “hakîkî kasr”, nisbî olarak tahsîs edilirse buna da “izâfî kasr” denir.¹⁹⁵

¹⁹¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, c. V, s. 97-99; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhît*, s. 462; Ebü’l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî (ö. 395/1004), *Mu’cemü Mekâyisi’l-Lüga*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Beyrut, Dârü’l-Fikr, 1979, c. V, s. 96; Meydânî, *el-Belâğatü’l-‘Arabiyye*, c. I, s. 523; Hâşimî, *Cevâhirü’l-Belâğa*, s. 16.

¹⁹² Kazvînî, *Telhîs*, s. 67; Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, s. 288; Taftazânî, *Mutavvel*, s. 381; Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî (ö. 816/1413), *Mu’cemü’t-Ta’rîfât*, thk. Muhammed Sıddîk Minşâvî, Kahire, Dârü’l-Fadîle, t.y., s. 147; Sübkî, *‘Arûsü’l-Efrâh*, c. I, s. 393; Muhammed Ali et-Tehânevî, *Keşşâfû İstılâhâtü’l-‘Ulûmü’l-Belâğa*, thk. Ali Dehrûc, 1. Baskı, Lübnan, Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1996, c. I, s. 1320; Hâşimî, *Cevâhirü’l-Belâğa*, s. 165; ‘Atîk, *‘İlmü’l-Me’ânî*, s. 146; Meydânî, *el-Belâğatü’l-‘Arabiyye*, c. I, s. 523; Bamyânî, *Dürûsü’l-Belâğa*, c. II, s. 298; Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *el-Hâşîye ‘ala’l-Mutavvel*, s. 236; Bolelli, *Belâğat*, s. 311.

¹⁹³ Kasr kelimesi, klasik belâğat kitaplarında ve tefsir kitaplarında genellikle “ihtisâs, tahsîs ve hasr” olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁹⁴ Kazvînî, *el-İzâh*, s. 98-99; Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *el-Hâşîye ‘ala’l-Mutavvel*, s. 237; Kalkîle, *el-Belâğatü’l-İstılâhiyye*, s. 239; ‘Atîk, *‘İlmü’l-Me’ânî*, s. 150; Hâşimî, *Cevâhirü’l-Belâğa*, s. 165; Bolelli, *Belâğat*, s. 311

¹⁹⁵ Kazvînî, *el-İzâh*, s. 98-99; Kazvînî, *Telhîs*, s. 67; Taftazânî, *Mutavvel*, s. 381-382; Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *el-Hâşîyetü ‘ala’l-Mutavvel*, s. 237; Hâşimî, *Cevâhirü’l-Belâğa*, s. 170; Sübkî, *‘Arûsü’l-Efrâh*, I, s. 393 – 395; ‘Atîk, *‘İlmü’l-Me’ânî*, s. 152; Besyûnî, *‘İlmü’l-Me’ânî*, s. 286; Bolelli, *Belâğat*, s. 319-322; Bulut, *Belâğat-i Müyyessera Meânî, Beyân, Bedî*, s. 64-86.

1.5.1.1. Hakîkî Kasr

Hükmün olumsuzluğu, gerçeğe dayalı olarak maksûrun aleyh dışında başka hiçbir şeye tahsîs edilmemesi durumunda kasr üslûbu, hakîkî kasr olur. Meselâ sıfatın mevsûfa hasredildiği (ما خاتم الرسل إلا محمد) “*Son peygamber, Muhammed’den başkası değildir.*” cümlesinde (خاتم الرسل) ögesi maksûr, (محمد) ögesi ise maksûrun aleyhtir. Son peygamber olma vasfı, sadece Muhammed’e (s.a.v.) hasredilmiş, dolayısıyla hükmün olumsuzluğu, maksûrun aleyh dışındaki tüm insanlar için geçerli kılınmıştır.¹⁹⁶

1.5.2.2. İzâfî Kasr

Bu türde ise maksûr ve maksûrun aleyh öğeleri arasındaki tahsîs muayyen bir şeye nispetle yapılır. Meselâ; mevsûfun sıfata hasredildiği (زيد كاتب لا شاعر) “*Zeyd şâir değil, yazardır.*” cümlesinde (زيد) ögesi maksûr, (كاتب) ögesi ise maksûrun aleyhtir. Ancak burada Zeyd’in şairlik sıfatına hâiz olmadığı ifade edilirken, şairlik dışındaki nitelikleri nefyedilmemiştir.¹⁹⁷ İzâfî kasr üslûbu, muhâtabın durumuna göre üç kısımda incelenir.

1.5.2.2.1. Kasr-ı İfrâd

Muhâtap, maksûr ile maksûrun aleyh arasında bir hükümde ortaklık olduğuna inanıyorsa, yani mevsûfun başka bir sıfatının daha olduğuna ya da sıfatın başka bir mevsûfa daha ait olduğuna inanıyorsa, mütekellim mevsûfu sadece bir sıfatla ya da sıfatı sadece bir mevsûfla sınırlandırmak için bu türden bir kasr üslûbuna başvurur.¹⁹⁸ Meselâ; muhâtap hem Zeyd’in hem de Amr’ın cömert olduğuna inanıyorsa ve mütekellim de cömertlik sıfatını Zeyd’e tahsîs ederek (الكريم زيد لا عمرو) “*Cömert olan Zeyd’dir, Amr değil.*” derse, kasr-ı ifrâd yapmış olur.

¹⁹⁶ Kazvînî, *el-Îzâh*, s. 98-99; Kazvînî, *Telhîs*, s. 67-70; Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *el-Hâşiyetü ‘ala’l-Mutavvel*, s. 237; Besyûnî, *‘İlmü’l-Meânî*, s. 290-293; Bolelli, *Belâğat*, s. 319-322.

¹⁹⁷ Kazvînî, *el-Îzâh*, s. 98-99; Kazvînî, *Telhîs*, s. 67-70; Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *el-Hâşiyetü ‘ala’l-Mutavvel*, s. 237; Besyûnî, *‘İlmü’l-Meânî*, s. 290-293; Bolelli, *Belâğat*, s. 323-325.

¹⁹⁸ Sekkâkî, *Miftâhü’l-‘Ulûm*, s. 288; Taftazânî, *Mutavvel*, s. 385; Kazvînî, *Telhîs*, s. 69-70; Besyûnî, *‘İlmü’l-Meânî*, s. 290-293; ‘Atîk, *‘İlmü’l-Meânî*, s. 158.

1.5.2.2.2. Kasr-ı Kalb

Bu kasr türünde ise eğer muhâtap, mütekellimin kasr üslûbuyla ispat ettiği hükmün aksine inanıyorsa, muhatabın görüşünün doğru olmadığını bildirmek amacıyla mütekellim bu türden bir kasr üslubuna başvurur.¹⁹⁹ Mesela; muhâtap, Zeyd'in değil de Amr'ın cömert olduğuna inanıyorsa mütekellim, muhatabın bu bilgisinin doğru olmadığını belirtmek için cömertlik sıfatını Zeyd'e tahsîs ederek (الكریم زيد لا عمرو) “Cömert olan Zeyd'dir, Amr değil.” derse, kasr-ı kalb yapmış olur.

1.5.2.2.3. Kasr-ı Ta'yîn

İzâfî kasrın bu son türünde ise muhâtap, maksûrun aleyh ile maksûrun aleyh dışındakiler arasında hükümde ortaklık olup olmadığı konusunda tereddüt içindeyse, mütekellim bu türden bir kasr üslûbuna başvurur.²⁰⁰ Mesela; muhâtap cömert olan kişinin Zeyd mi yoksa Amr mı olduğu konusunda kararsızsa mütekellim, muhatabın zihnindeki bu tereddüdü gidermek için cömertlik sıfatını Zeyd'e tahsîs ederek (الكریم زيد لا عمرو) “Cömert olan Zeyd'dir, Amr değil.” derse, kasr-ı ta'yîn yapmış olur.

İzâfî kasr türlerini açıklarken her bir türde aynı misalin verilmesinin nedeni, bu kasr türünde önemli olan hususun, sıfatın mevsûfa ya da mevsûfun sıfata tahsîsi ya da tahsîs yapma yöntemi değil, sadece muhatabın durumunun esas alınması olduğuna dikkat çekmektir.

1.5.1.2. Kasr Yöntemleri

Kasr üslûbu birçok yöntemle yapılabilir. Süyûtî, “*el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*” isimli kitabında tam on dört adet kasr yöntemine değinmiştir.²⁰¹ Ancak biz burada sadece Mülk sûresinde geçen kasr üslûplarını ele alacağız.

¹⁹⁹ Sekkâkî, *Miftâhü'l-'Ulûm*, s. 288; Taftazânî, *Mutavvel*, s. 385; Kazvînî, *Telhîs*, s. 69-70; Abdülaziz 'Atîk, *'İlm'ül-Me'ânî*, s. 158

²⁰⁰ Sekkâkî, *Miftâhü'l-'Ulûm*, s. 288; Taftazânî, *Mutavvel*, s. 385; Kazvînî, *Telhîs*, s. 69-70; 'Atîk, *'İlm'ül-Me'ânî*, s. 158.

²⁰¹ Süyûtî'nin açıkladığı kasr yöntemlerini ayrıntılı bir şekilde incelemek için bkz. Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Medine, Mücemme'u'l-Melik Fahd, h. 1426, c. V, s. 1568-1576.

1.5.1.2.1. Nefy ve İstisnâ Edatlarıyla Yapılan Kasr

En yaygın kasr yapma yöntemidir. Cümle unsurlarının dizilişi şöyledir:

4	3	2	1
مقصور عليه	أداة الاستثناء	مقصور	أداة النفي
Maksûrun Aleyh	İstisnâ Edatı	Maksûr	Olumsuzluk Edatı

Muhâtap hükmü inkâr ettiğinde, hüküm hakkında şüpheyi düşüldüğünde ya da bunlardan hiç biri olmadığı halde edebî bir nükteden dolayı muhâtabın bu iki durumdan birinde olduğu kabul edilerek bu yöntemle kasr yapılır.²⁰²

... إن أنتم إلا في ضلال كبير (9)

Siz olsa olsa büyük bir sapıklık içindesiniz!

(إن أنتم إلا في ضلال كبير) cümlesinde (أنتم) kelimesi maksûr, (ضلال كبير) ise maksûrun aleyh olup, mevsûfun sıfata tahsîsi söz konusudur. Yâni maksûr öge (أنتم), büyük bir sapıklık içinde olma sıfatıyla hasredilmiştir. Bu ifadenin muhâtabının kim olduğu konusunda farklı görüşlerin olduğunu fasıl konusunda beyân etmiştik. Muhâtabın peygamberler olma ihtimalini ele alırsak, kâfirler batıl ve sapkın inançları gereğince kendilerine gönderilen uyarıcının uyarılarının vahiy olmadığını, peygamberlerin içinde bulundukları durumun şaşkınlık ve sapkınlıktan başka bir şey olmadığını ifade etmek için kasr üslûbu kullanılmıştır.²⁰³ Böylece kasr üslûbu, muhâtabın yanlış bildiği bir bilgiyi düzeltmek kabilinden olduğu için izâfî kasr üslûbunun kasr-ı kalb bölümünde değerlendirilir. Diğer taraftan haberî isnâdın isim cümlesi olması ve kasr üslûbuyla pekiştirilmesi muhâtabların, yâni uyarıcıların vahyi tebliğ etme konusunda ne kadar ısrarcı olduklarının delilidir.

... ما يمسكهن إلا الرحمن ... (19)

Onları (havada) Rahmân olan Allah'tan başkası tutmuyor.

²⁰² Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğâ*, s. 168; 'Atîk, *'İlmü'l-Meânî*, s. 151; Bolelli, *Belâğat*, s. 313; Bulut, *Belâgat-i Miyyessera Meânî, Beyân, Bedî*, s. 89.

²⁰³ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 26.

Bu âyet-i kerîmede kasr üslûbuyla, siyâk ve sibâk karînesine dayanarak, kâfirlerin her gün şahit oldukları, ancak üzerinde hiç düşünmedikleri bir olay üzerinden Allâh'ın rahmet sıfatına ve kudretinin mükemmelliğine vurgu yapılmaktadır. Ayette (يمسكهن) fiili maksûr, (الرحمن) ise maksûrun aleyhtir. Kasr üslûbu, sıfatın mevsûfa hasredilmesiyle yapılmıştır. Rablerinin tek olduğunu ve ortağının olmadığını bildikleri varsayılarak müşriklere, Allah'ı bırakıp da O'na ortak koştukları putlarının hiçbir şey yapamayacağı yönünde bir hatırlatma/uyarı niteliği taşımaktadır.²⁰⁴ Burada muhâtabın hükümde ortaklığa inandığını düşünürsek, kasr türüne “kasr-ı ifrâd” diyebiliriz.

... إن الكافرون إلا في غرور (20)

İnkârcılar ancak bir aldanış içindedirler.

Bu âyet-i kerîmede ise (الكافرون) kelimesi maksûr, (في غرور) ifadesi maksûrun aleyhtir ve kasr, mevsûfun sifata hasredilmesi ile yapılmıştır. Müşrikler, maruz kalabilecekleri her türlü kötülük ve felâket anında Allah dışında taptıkları ilahlarının koruması altında güven içinde olacaklarına inanmaktadırlar. Kasr üslûbunun bulunduğu bu ayetin tümünü göz önüne aldığımızda müşriklerin bu inanışları yalanlanmış ve onlara Rahmân'dan başka kimsenin yardım edemeyeceği belirtilmiştir. Dolayısıyla buradaki kasr üslûbu, izâfî kasrın *kasr-ı kalb* türüne girer.²⁰⁵ Ayrıca ayette dikkat geçen bir diğer edebî nükte ise müşrikleri zemmetmek için zamir yerine zahir isim (الكافرون) kelimesinin kullanılmasıdır.²⁰⁶ Diğer taraftan (الكافرون) kelimesindeki lââm-ı ta'rîf, istiğrak manasında olup sadece bu olay bağlamında değil, genel olarak her zamanda ve şartta tüm kâfirlerin bir aldanış içinde olduğunu belirtmektedir.²⁰⁷

²⁰⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923), *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, 1. Baskı, Kahire, Dârü Hicr, 2001, c. XXIII, s. 131.

²⁰⁵ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 42-43.

²⁰⁶ Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, c. XXIX, s. 18.

²⁰⁷ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 42.

1.5.1.2.2. (إنما) ile Yapılan Kasr

(إنما) edatıyla²⁰⁸ yapılan kasr üslûbunda önce maksûr, daha sonra maksûrun aleyh ögesi gelir. Nefy ve istisnâ edatıyla yapılan kasrın aksine bu yolla yapılan kasr üslûbunda, muhâtap cümlelerin ihtivâ ettiği hükmü bilir ve inkâr etmez.²⁰⁹

قل إنما العلم عند الله وإنما أنا نذير مبين (26)

De ki: O bilgi, ancak Allah'a mahsustur. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım.

Ayette (العلم) kelimesi maksûr, (عند الله) ifadesi ise maksûrun aleyh olup kasr üslûbu sıfatın mevsûfa hasredilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bir önceki ayette müşriklerin müstehzi bir şekilde sordukları tehdidin zamanını bilmek Allah’a tahsîs edildiği için buradaki kasr, kasr-ı hakîkîdir.²¹⁰ Ayetin ikinci kısmındaki kasr üslûbu da yine (إنما) edatıyla yapılmıştır ve (أنا) maksûr, (نذير مبين) ifadesi de maksûrun aleyhtir. Kasr üslûbuyla peygamberin görevinin Allah’ın dışında kimsenin bilemeyeceği gaybî konuları bilmek değil, sadece Allah’ın mesajını insanlara ulaştırarak onları uyarmak olduğu belirtilmiştir. Müşriklerin, peygamberin her şeyi bilebileceği yönündeki yanlış inançları düzeltilerek doğrusu beyan edildiği için kasr üslûbu tür bakımından izâfî kasrın kasr-ı kalb kısmında değerlendirilir.²¹¹

1.5.1.2.3. Takdîm Yoluyla Yapılan Kasr

Bir cümlede sonra zikredilmesi gereken bir ögenin önce zikredilmesiyle de kasr yapılır. Bu durumda maksûrun aleyh mukaddem (öne alınan) öge, maksûr ise muahhar (sona alınan) ögedir.²¹² Ancak her takdîm, ihtisâs/kasr ifade etmez.²¹³

تبارك الذي بيده الملك... (1)

²⁰⁸ Murâdî, “*el-Cena ‘d-Dânî fî Hurûfi ‘l-Meânî*” adlı eserinde Zemahşerî’nin (أن) ve (إن) harflerinin her ikisine de (ما) bitiştiğinde hasr ifade ettiği görüşünde olduğunu nakletmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Murâdî, *el-Cena ‘d-Dânî*, s. 416.

²⁰⁹ Zerkeşi, *el-Burhân*, s. 1064; “Hâşimî ise muhâtabın hükmü bilmediği ve inkâr da etmediği durumda sadece muhâtabın uyarılmak istenmesi maksadıyla (إنما) ile kasr üslûbu yapıldığını belirtmektedir.” Daha fazla bilgi için bkz. Hâşimî, *Cevâhirü ‘l-Belâğa*, s. 168.

²¹⁰ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve ‘t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 49.

²¹¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve ‘t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 49.

²¹² Meydânî, *el-Belâğatü ‘l-‘Arabiyye*, s. 537; Muhammed Ahmed Kâsım ve Muhyiddin Dîb, *‘Ulûmü ‘l-Belâğa (el-Bedî’ ve ‘l-Beyân ve ‘l-Me‘ânî)*, 1. Baskı, Trablus/Lübnan, el-Müessesetü ‘l-Hadîse li ‘l-Kitâb, 2003, s. 344.

²¹³ Muhammed el-Hanefî, *Hâşiyetü ‘l-Konevî*, c. XIX, s. 459.

Mutlak hükümlerlik elinde olan Allah, yüceler yücesidir ve...

Daha önce takdîm ve te'hîr konusunda değindiğimiz gibi haber öge (بيده), mübteda (الملك) üzerine takdim etmiş ve bu takdimle kasr üslûbu oluşmuştur. Kasr üslûbunda mukaddem öge (بيده) maksûrun aleyh, muahhar öge (الملك) ise maksûr olup mülkü elinde bulundurma sıfatı, muayyen bir mevsûfa, yani Allah'a hasredilerek, hüküm O'nun dışındaki varlıklar için nefyedilmiştir.²¹⁴ Takdîm ile yapılan bu kasr, kasr-ı hakîkîdir.

... إنه بكل شيء بصير (19)

Şüphesiz O her şeyi görmektedir.

Câr ve mecrûrdan oluşan (بكل شيء) şibih cümlelerin, müteallakı (بصير) üzerine takdîmi kasr ifade etmektedir. (بكل شيء) ifadesi maksûrun aleyh, (بصير) ögesi ise maksûrdur. Sûrenin on üçüncü ayetinde, haklarında (وأسروا قولكم أو اجهروا به...) denilen müşrikler gibi Allâh'ın her şeyi bilmediğini zannedenlere cevap niteliğinde olduğu için izâfî kasrın kasr-ı kalb türündendir.²¹⁵

... وعليه توكلنا ... (29)

... ve sırf O'na güvenip dayanmışızdır...

Ayette (توكلنا) fiilinin, mamûlü (عليه) ifadesinden sonra gelmesi, kasr ifade etmektedir. Kasr üslûbunda (عليه) ifadesi maksûrun aleyhtir. Allâh-u Teâlâ bu âyette inananların güvendikleri ve teslim oldukları Tanrı'nın aslında müşrikler tarafından da bilinen Rahmân olan Allâh olduğunu beyân etmiş ve peygamberine bu gerçeği onlara bildirilmesini istemiştir.²¹⁶ Âyet-i kerîmede dikkat çeken bir başka edebî sanat ise tariz üslûbudur. Allah'la beraber putlarına da güvenen ve dayanan ya da tüm varlıklarını putlarına adayarak Allah'a tevekkül etmeyi unutan müşriklerin durumu eleştirilmiştir.²¹⁷

²¹⁴ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 10.

²¹⁵ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 40; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, c. XIX, s. 17.

²¹⁶ Hayrettin Karaman ve Diğerleri, *Kur'an Yolu Tefsiri*, c. V, s. 425.

²¹⁷ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 54.

1.5.1.2.4. Cümle Ögelerinin Ma'rife (Belirli İsim) Yapılmasıyla Oluşan Kasr

İsim cümlesinde haber (müsned) ögesinin marife (belirli isim) olarak gelmesi bağlam karinesi yardımıyla kasr ifade eder.²¹⁸ Bu yolla yapılan kasr üslûbuna şu âyet-i kerîmeyi misâl verebiliriz: *إن عدة الشهور عند الله اثنا عشر شهرا في كتاب الله يوم خلق السماوات والأرض منها أربعة حرم ذلك الدين (القيم) ...* “Göklere ve yeri yarattığı günde Allah'ın yazısına göre Allah katında ayların sayısı on iki olup, bunlardan dördü haram aylardır. İşte bu doğru hesaptır.”²¹⁹ Ayetteki (ذلك الدين القيم) isim cümlesinin müsnedi/haberi (القيم) kelimesinin marife olarak gelmesi, tahsîs ifade eder. Dolayısıyla kasr üslûbunu manaya yansıttığımızda “İşte bu doğru hesaptır.” yerine “İşte en doğru hesap budur.” ya da “Bu hesaptan başka doğru bir hesap yoktur.” şeklinde tercüme edilmesi daha uygun olacaktır. Ta'rîf yöntemiyle yapılan kasr üslûbuna Mülk sûresinin şu âyet-i kerîmesini misâl verebiliriz.

هو الذي جعل لكم الأرض ذلولا ... (15)

Yeryüzünü size boyun eğdiren O'dur.

Munfasıl zamir olan (هو) raf' mahallinde fetha üzerine mebnî mübtedâdır. İsm-i mevsûl (الذي) ise raf' mahallinde sükûn üzerine mebni haberdur.²²⁰ İsim cümlelerinin temel iki ögesi olan mübtedâ (هو) ve haberi (الذي); her ikisi de marife (belirli) isim gelerek kasr üslûbu oluşmuştur. Böylece muhâtaplar, yeryüzünü putların yarattığına inanan kimseler konumuna indirilmiştir. Çünkü müşrikler her ne kadar bunu dile getirmeseler bile putlara ilahlık vasfını yüklemeleri, onların bilinçaltılarında böyle bozuk bir inanca sahip olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla kasr üslûbuyla, müşriklerin bu inançları yalanlandığı ve onlara doğru olan hatırlatıldığı için tür bakımından kasr-ı kalbtir.²²¹

1.6. Müsâvât, İcâz ve İtnâb

Belâğat ilminin temeli, kelâmı oluşturan lâfızları ve bu lâfızların yüklendiği mânâları muhâtabın durumuna uygun olarak kullanmaya dayanır. Bu lâfızlar ve mânâlar, bir takım edebî nüktelere istînâden birbirine denk olabileceği gibi, bazen de biri diğerinden fazla ya da az

²¹⁸ Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, c. I, s. 544.

²¹⁹ Tevbe, 9/36.

²²⁰ Behçet Abdülvâhid Sâlih, *el-İ'râbü'l-Mufasssal*, c. XII, s. 97.

²²¹ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 32.

olabilir. Bu nedenle meramını belîğ sözlerle anlatmak isteyen bir kimse, muhâtabına iletmek istediği mesajını, ancak bu yöntemlerden biriyle ifade edebilir.

1.6.1. Müsâvât

Müsâvât, (س و ی) kökünden türemiş olup, “denklik ve eşitlik” anlamlarında müfâ’ale bâbından mastardır.²²² Me’ânî ilminde ise “kelâmda lâfız ve mânânın birbirine eşit/denk olması” demektir. Bir başka deyişle kelâmın, orta düzeyde bilgiye sahip bir kimsenin günlük hayatta kullandığı ölçüde olmasıdır.²²³ Bu nedenle ilmî kitaplar, kanun maddeleri, antlaşmalar, kararlar, tüzükler ve yönetmelikler, dînî hükümlerle ilgili açıklamalar, fetvâlar, hak ve sorumluluklara ilişkin metinler gibi yazının büyük önem arz ettiği alanlarda bu üslûbun kullanılması uygun görülmüştür.²²⁴

Kelâmda asıl olan, kelâmın delâlet ettiği mânâlara denk olmasıdır. Bu nedenle belâğat kitaplarında bu konu, îcâz ve itnâb konuları kadar geniş yer almamış ve (لا يحمد ولا يذم) “ne övülür ne de zemmedilir” şeklinde nitelendirilmiştir. Çünkü belâğat ilmi, edebî nüktelerle ilgilenir. Nükte ise lâfızlarının ve mânâlarının birbirine eşit olduğu cümlelerde değil, bu eşitliğin bozulduğu durumlarda ortaya çıkar. Nitekim bazı belâğat kitaplarında lâfız-mânâ denkliğinin söz konusu olduğu iddia edilerek âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerden verilen misaller bu hususta tenkîde mâruz kalmıştır.²²⁵

Misâl:

من كفر فعليه كفره ومن عمل صالحا فلأنفسهم يمهدون²²⁶

²²² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. XIV, s. 410; İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyîsi'l-Lügâ*, s. 112.

²²³ Muhammed b. 'Ali b. Muhammed el-Cürcânî, *el-İşârât ve't-Tenbihât fî 'İlmi'l-Belâğâ*, thk. Abdülkâdir Hüseyin, Kahire, Mektebetü'l Âdâb, 1997, s. 148; Sekkâkî, *Miftâhü'l-'Ulûm*, s. 276; Kazvînî, *el-İzâh*, s. 139-143; Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 113; Taftazânî, *Mutavvel*, s. 483-484; Sübkî, *'Arûsü'l-Efrâh*, c. I, s. 575-578; Tehânevî, *Keşşâfû Istılâhâtî'l-Fünûn*, s. 1527; Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatü'l-Vâzıha; el-Beyân ve'l-Me'ânî ve'l-Bedî*, Dârü'l-Me'ârif, t.y., s. 240; Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğâ*, s. 207; 'Atîk, *'İlmü'l-Me'ânî*, s. 202; Muhammed Ahmed Kâsım ve Muhyiddîn Deyb, *'Ulûmü'l-Belâğâ*, s. 366; Merâğî, *'Ulûmü'l-Belâğâ*, s. 190; Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, c. I, s. 16-18; Besyûnî, *'İlmü'l-Me'ânî*, s. 528; Fadl Hasen Abbâs, *el-Belâğatü Fünûnuhâ ve Efnânuhâ 'İlmü'l-Me'ânî*, s. 507; Bolelli, *Belâğat* s. 385; Bulut, *Belâğat-i Müyessera Meânî, Beyân, Bedî*, s. 103.

²²⁴ Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, c. II, s. 13-14.

²²⁵ Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, c. II, s. 18-25; 'Atîk, *'İlmü'l-Me'ânî*, s. 202-205; Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğâ*, s. 207.

²²⁶ Rûm, 30/44.

Kim inkâr ederse, inkârı kendi aleyhine olur. İyi işler yapanlara gelince, onlar da kendileri için (cennetteki yerlerini) hazırlamış olurlar.

Lâfız ve mânâ mutâbakatının sağlandığı duruma yakın olması itibariyle müsâvât üslûbuna misâl olarak verilen bu âyet-i kerîmenin îcâz (îcâz bi'l-hazf) üslûbunu ihtiva ettiği belirtilmiştir. Şöyle ki âyet-i kerîmede (فعليه كفرة) ifadesi, (فعليه ينزل عقاب كفرة) “*Küfrü karşılığında hak ettiği ceza kendisine verilir.*” olarak takdîr edilirken, (فلأنفسهم يمهدون) ifadesi ise (أولمصلحة أنفسهم) “*Yaptıkları bu iyi işler kendi hayırlarına ve çıkarlarınadır.*” şeklinde takdîr edilmiştir.²²⁷

1.6.2. Îcâz

(وجز) maddesinden if’âl bâbında mastar olan îcâz kelimesi, lügatte “*sözü kısaltmak, hızlı hareket etmek ve özetlemek*” anlamlarına gelmektedir.²²⁸ Me’ânî ıstılâhında ise “*muktezâ-i hâle uygun olmak koşuluyla bir düşüncenin açık ve anlaşılır bir şekilde mümkün olan en az kelimeyle anlatılması*” demektir. Bir başka ifadeyle, belâğat kitaplarında “*müte’ârifü ’l-avsâd*” olarak bahsedilen orta düzeyde edebî bilgiye sahip kişilerin anlayabilecekleri şekilde kelâmın kısaltılmasıdır.²²⁹ İbn Raşîk, er-Rummânî’den naklen îcâzın, belâğî bir nükteye istînâden ibârenin mümkün oldukça az harfle ifade edilmesi olduğunu belirtmiştir.²³⁰

Îcâz üslûbunu, “*lâfızların fazlalıklarını hazfetmek*” olarak tanımlayan İbn Esîr ise bu üslûbun kelâmın çok değerli bir türü olduğuna dikkat çekerek îcâzı mücevhere benzetir ve şöyle der: “*Kim lâfızların uzunluğuna bakarsa, o kişi paranın çokluğundan etkilenmiş demektir. Kim*

²²⁷ Meydânî, *el-Belâğatü ’l-‘Arabîyye*, c. II, s. 23.

²²⁸ İbn Manzûr, *Lisânü ’l-‘Arab*, c. V, s. 427; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûs*, s. 528; İbn Fâris, *Makâyîsi ’l-Lügâ*, c. VI, s. 87; Meydânî, *el-Belâğatü ’l-‘Arabîyye*, c. II, s. 26.

²²⁹ Muhammed el-Cürcânî, *el-İşârât ve’t-Tenbîhât*, s. 124; Ebû Ali Hasan b. Raşîk el-Kayravânî el-Ezdî (ö. hicrî 456), *el-‘Umde fî Mahâsini ’ş-Şi’r ve Âdâbihi ve Nakdihî*, thk. Muhyiddîn Abdülhamit, 5. baskı, Beyrut, Dârü’l-Ceyl, 1981, c. I, s. 250, Râzî, *Nihâyetü ’l-Î’câz*, s. 215; Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Saîd el-Hafâcî el-Halebî (ö. 466/1073), *Sırru ’l-Fesâha*, 1. Baskı, Beyrut, Dârü’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1982, s. 208-209; Sekkâkî, *Miftâhü ’l-‘Ulûm*, s. 276 - 277; Ebü’l-Feth Ziyâuddîn Nasrullah b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 637/1239), *el-Meseli’-s-Sâir*, thk. Ahmed el-Hûfî ve Bedevî Tabâna, Kahire, Dârü Nahdati Masr, t.y., c. II, s. 255; Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 113; Kazvînî, *el-Îzâh*, s. 139; Muhammed el-Cürcânî, *Mu’cemü ’t-Ta’rifât*, s. 38; Taftazânî, *Mutavvel*, s. 485; Sübkî, *‘Arûsü ’l-Efrâh*, c. I, s. 575; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 1584-1585; Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatü ’l-Vâziha*, s. 240-242; Hâşimî, *Cevâhirü ’l-Belâğa*, s. 197; Atîk, *‘İlmü ’l-Meânî*, s. 174-175; Merâğî, *‘Ulümü ’l-Belâğa*, s. 188; Meydânî, *el-Belâğatü ’l-‘Arabîyye*, c. II, s. 26-27; Besyûnî, *‘İlmü ’l-Me’ânî*, s. 490-491; Fadl Hasen Abbâs, *el-Belâğa Fünûnuhâ ve Efnânuhâ*, s. 456-457; İn’âm Fevvâl Akkâvî, *el-Mu’cemü ’l-Mufasssal fî ‘Ulümü ’l-Belâğa*, 2. Baskı, Beyrut, Dârü’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1996, s. 242-243; Bolelli, *Belâğat*, s. 356.

²³⁰ İbn Raşîk, *el-‘Umde*, c. I, s. 250.

de mânâların kıymetine bakarsa, o kişi ise tek bir mücevherin nefâsetinden etkilenmiş demektir. Bu nedenledir ki Hz. Peygamber (s.a.v.) Fâtiha sûresine (أم الكتاب – Ümmü'l-Kitâb) “Kitâbın Esâsı” adını vermiştir. Fâtiha sûresine baktığımızda çok kolay olduğunu, Bakara, Âl-i İmrân gibi uzun sûrelerin esâsını teşkil ettiğini görürüz. O vakit bu meselenin, sûredeki lâfızların ihtivâ ettiği mânâlarla ilgili olduğunu anlarız.”²³¹ Îcâz, “îcâz-ı kısar” ve “îcâz-i hazf” olmak üzere ikiye ayrılır.

1.6.3.1. Îcâz-ı Kısar

Îcâz-ı kısar, hazif yapılmadan kısa ibârelerin çok mânâ ifade etmesi demektir. Bir başka deyişle herhangi bir eksiltmeye gitmeden söze çok anlam sığdırmak; sözün az ve öz olmasıdır. Bazı belâğat âlimlerine göre îcâz-ı kısar bulunan bir cümlemin anlamı, aynı sayıda benzeri başka kelimelerle ifade edilemez. Dolayısıyla bu sanat, ancak çok uzun bir düşünme evresinden sonra oldukça zengin edebî birikime sahip kimselerce ibâredeki her bir kelime titizlikle seçilerek; kelimeler arasındaki ince ayrımlar ve bunların muhatabın zihninde uyandıracağı çağrışımlar dikkatle ayarlanarak icrâ edilebilir.²³² Mülk sûresinde tespit edemediğimiz bu îcâz türünün Kur’ân-ı Kerîm’de onlarca örneğine rastlamak mümkündür.

1.6.3.2. Îcâz bi'l-Hazf

Mahzûfa delâlet eden bir karîneye dayalı olmak koşuluyla ibâreden bir veya birden fazla kelime ya da cümlemin düşürülmesiyle yapılan îcâzdır. Hazf yoluyla yapılan bu tür îcâz üslûbuna, muhâtabın bildiği ya da kolay bir şekilde tahmin edebileceği düşünülerek sözü uzatmadan asıl önemli hususa vurgu yapmak veya muhâtabı düşünmeye sevk etmek gibi amaçlarla başvurulur. Ancak hazif yapılırken dikkat edilmesi gereken iki önemli husus vardır. Bunlardan ilki; yukarıda bahsettiğimiz gibi kelâmdaki hazif, anlatılmak istenen fikrin muhataba eksik ulaşmasına yol açmamalı, yâni kelimada hazfedilen unsura delâlet eden bir karîne mutlaka bulunmalıdır. Bir diğeri ise cümleden düşürülen / hazfedilen ifade, cümlede bırakılan /

²³¹ İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-Sâir*, c. II, s. 255-256.

²³² Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 277; Kazvînî, *Telhîs*, s. 113; Kazvînî, *el-Îzâh*, s. 143; Taftazânî, *Mutavvel*, s. 484; Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 762; Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatü'l-Vâziha*, s. 242; 'Atîk, *'İlmü'l-Me'ânî*, s. 176; Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa*, 198; Merâğî, *'Ulûmü'l-Belâğa*, s. 183; İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-Sâir*, c. II, s. 264-265; Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, c. II, s. 29; Bolelli, *Belâğat*, s. 357.

zikredilen ifadeyi pekiştirmemelidir.²³³ Kur'ân-ı Kerîm'de sıkça başvurulan bir îcâz türü olan îcâz-ı hazf üslûbuna Mülk sûresinin şu âyetini misâl verebiliriz.

أَمَّنْ هَذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ بَلْ لَجُوا فِي عَتَوْنِ وَنُفُور (21)

Allah size verdiği rızık kesilirse, size rızık verebilecek olan kimdir? Hayır, onlar azgınlık ve nefrette direnip durmaktadırlar.

Sûrenin (الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ...) ayetinden başlayarak buraya kadar olan bölümünde, deliller, ahirette inanmayanları bekleyen çetin ve sıkıntı dolu anlar, dünya hayatında karşılaşacakları felâketler, öğütler, uyarılar ve ibretler anlatıldıktan sonra muhâtabın zihninde belirmesi muhtemel “*Peki onlar bu kadar uyarıdan, öğütten ve tehditten ders alıp imân ettiler mi?*” suâlne cevâben (بَلْ لَجُوا فِي عَتَوْنِ وَنُفُور) beyânî isti'nâf cümlesiyle muhatabın hüsnü zannı boşa çıkartılmıştır. Dolayısıyla bu ifadede önceki mukadder suâl, bağlam ve makam karinesine istînâden hazfedilerek muhâtabın zekâsına ve nassı anlayıp yorumlamasına bırakılmıştır. İfadenin başındaki (بَلْ) harfi, idrâb²³⁴ harfidir ve öncesindeki hükmü olumsuz kılar. Dolayısıyla ayetin anlamı “*Hayır, onlar rablerinin kendilerine verdiği bu kadar nimete rağmen dünyaya olan hırslarına, heva ve heveslerine, cehâletlerine yenik düşerek haddi aşmakta, isyan etmekte, kibirlenmekte ve nefrette ısrar ettiler.*” olarak şekillenmektedir. Ayet-i kerimede dikkat çeken bir diğer husus ise “*rızık vermek*” anlamındaki (يَرْزُقُ) fiilinin muzâri formda gelmesidir. Muzâri fiil, teceddüde delâlet eder. Rızık verme eylemi, tekrar gerektirir, çünkü insan her dâim Allâh'ın kendisine rızık vermesine muhtaçtır.²³⁵

²³³ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 278; Kazvînî, *Telhîs*, s. 113; Kazvînî, *el-Îzâh*, s. 146; Taftazânî, *Mutavvel*, s. 479-482; Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatü'l-Vâziha*, s. 242; 'Atîk, *'İlmü'l-Me'ânî*, s. 178-179; Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa*, 199; Merâğî, *'Ulûmü'l-Belâğa*, s. 183-188; İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-Sâir*, c. II, s. 268; Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabîyye* s. 39-42; Bolelli, *Belâgat*, s. 357.

²³⁴ (بَلْ) harfi, siyakındaki hükmü neyfedip sibâkındakini ispat içindir. (بَلْ) harfinden sonra bir cümle ya da müfred bir lâfız gelebilir. Harf-i idrâb ya da ibtidâ olarak isimlendirilir. (Daha fazla bilgi ve örnek için bkz. Zerkeşî, *el-Bürhân*, s. 1081).

²³⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1127; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtûrîdî es-Semerikandî (ö. 333/944), *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, thk. Mecdî Bâsellûm, 1. Baskı, Lübnan, Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2005, c. X, s. 124; Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, c. V, s. 231; Ebû Suûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, c. IX, s. 9; İbn 'Âdil, *el-Lübâb*, c. XIX, s. 253; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, c. XXX, s. 72; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, c. XXIX, s. 18; İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 43-44.

1.6.3. İtnâb

İtnâb, lügatte if'âl bâbından (أُظْنِبَ) fiilinin mastarı olup “sözü uzatmak, abartmak, alışıldan fazla olmak” gibi anlamlara gelir.²³⁶ Me'ânî ıstılâhında ise lügat anlamına uygun olarak “haşve (doldurmak) ve tatvîle (uzatmak) kaçmadan bir yarara istînâden maksadı îcâzın aksine çok lâfızla ifade etmek” demektir. Tatvîl, kelâmı amaçsız ve faydasız bir şekilde uzatmaktır. Haşv ise cümlede zikredilen lafzın anlama katkısının olmaması demektir. Mesela; (ذَكَرْتُ أَخِي فَعَاوِدُنِي *** صَدَاغُ الرَّأْسِ وَالْوَصْبُ) “Kardeşimi andığımda baş ağrısı ve halsizlik başladı.” beytinde (رأس) kelimesi anlama herhangi bir katkı sağlamamaktadır. Çünkü (صداع) kelimesi tek başına zaten baş ağrısı demektir. Bu yüzden beyitteki (رأس) kelimesi haşv kabul edilir.²³⁷ İtnâb ile tatvîl arasındaki farka dikkat çeken Rummânî, tatvîli bir kişinin kısa yolu bilmediği için uzun yola sapmasına, itnâbı ise gezip görmek ve fayda sağlamak için kasıtlı olarak uzun yolu tercih etmesine benzetir ve itnâba başvurmanın belâğattan, tatvîle başvurmanın ise meramı anlatma güçlüğünden kaynaklandığını söyler.²³⁸ İtnâb üslûbu; anlamı pekiştirmek, muhâtabı iknâ etmek, muhâtabın zihnindeki şüpheyi izâle etmek gibi belâğat ilminde vukûfiyyeti olan kişinin karîne ve delillere dayalı olarak yorumlayıp çeşitlendirebileceği birçok maksada yönelik olabilir. Birçok yolla yapılan itnâb üslûbu, Mülk sûresinde, tekrar, tezyîl, tekmîl, tetmîm ve i'tirâz yollarıyla yapılmıştır.

1.6.3.1. Tekrâr (Tekrîr)

Muhâtabın zihninde mânâyı iyice yerleştirmek, pekiştirmek, muhâtabı uyarmak, teşvîk etmek, hatırlatmak gibi farklı amaçlarla bir lâfız ya da ifade, iki veya daha fazla tekrarlanır.²³⁹ Mülk Suresinin şu âyetindeki itnâb üslûbu tekrar olarak gelmiştir:

²³⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. I, s. 562; İn'âm Fevvâl Akkâvî, *el-Mu'cemü'l-Mufasssal fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, s. 159; Seyyid Şerif el-Cürcânî, *Mu'cemü't-Ta'rîfât*, s. 28; Tehânevî, *Keşşâfû İstılâhâtü'l-'Ulûmi'l-Belâğa*, c. I, s. 222.

²³⁷ Sekkâkî, *Miftâhü'l-'Ulûm*, s. 277; Kazvînî, *Telhîs*, s. 118; Hafâcî, *Sırru'l-Fesâha*, s. 219-220; İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-Sâir*, c. II, s. 341-342; Sübkî, *'Arûsü'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, c. I, s. 576; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 1585; Muhammed el-Cürcânî, *el-İşârât ve't-Tenbîhât*, s. 135; Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatü'l-Vâziha*, s. 250; Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa*, s. 201; 'Atîk, *'İlmü'l-Meânî*, s. 186-188; Merâğî, *'Ulûmü'l-Belâğa*, s. 191; Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabîyye*, c. II, s. 60; Besyûnî, *'İlmü'l-Me'ânî*, s. 505; Fadl Hasen Abbâs, *el-Belâğa Fünûnuhâ ve Efnânuhâ*, s. 481-482; Bolelli, *Belâğat*, s. 366.

²³⁸ Zehâirü'l-'Arab 16, *Selâsü Resâil fî 'Îcâzi'l-Kur'ân li'r-Rummânî ve'l-Hattâbî ve 'Abdi'l-Kâhîri'l-Cürcânî*, thk. Muhammed Halefullah Ahmed ve Dr. Muhammed Zağlûl Selam, 3. Baskı, Kahire, Dârü'l-Me'ârif, 1976, s. 78-79 (Rummânî'nin en-Nüket fî 'Îcâzi'l-Kur'ân adlı risalesi bu kitap içinde yer almaktadır.)

²³⁹ Kazvînî, *el-İzâh*, s. 153; Taftazânî, *Mutavvel*, s. 494; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 1648; Cemâlüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Saîd b. Akîle el-Mekkî (ö. 1150/1737), *ez-Ziyâde ve'l-İhsân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*

الذي خلق سبع سماوات طباقا ما ترى في خلق الرحمن من تفاوت **فارجع البصر هل ترى من فطور** (3) ثم **ارجع البصر** **كرتين** ينقلب إليك البصر خاسئا وهو حسير (4)

*O ki, birbiri ile âhenktar yedi göğü yaratmıştır. Rahmân olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. **Gözünü çevir de bir bak**, bir bozukluk görebiliyor musun? (3) **Sonra gözünü, tekrar tekrar çevir bak**; göz (aradığı bozukluğu bulmaktan) âciz ve bitkin halde sana dönecektir. (4)*

Evrenin kusursuz yaratılışına, mükemmel ve muntazam bir şekilde işleyişine dikkatleri çeken bu âyet-i kerîmelerde (ارجع) emir fiilinin tekrarıyla itnâb üslûbu oluşmuştur. Tesniye kalıbında gelen (كرتين) kelimesi çokluk içindir, yani fiilin defalarca yapılmasına delâlet eder. Tekrarın gayesi, Allâh'ın yaratmasında bir düzensizlik ve kusur bulmayı uman müşriklerin, ne kadar uğraşırlarsa uğraşsınlar amaçlarına ulaşmakta kesinlikle âciz kalacaklarını vurgulamaktır. Ayrıca âyetin muhâtabı olan mü'minler de bir şeye körü körüne inanmamaları hususunda öğütlenmişler ve bir şeyi araştırırlarken işlerini son derece ciddiyet içinde yapmaya teşvik edilmişlerdir.²⁴⁰

1.6.3.2. Tezyîl

Tezyîl, bir cümleden sonra mânâyı pekiştirmek amacıyla başka bir cümlelerin gelmesidir.²⁴¹

الذي خلق الموت والحياة ليبلوكم أيكم أحسن عملا وهو العزيز الغفور (2)

(Süyûtî'nin el-İtkân adlı eserini tamamlamak üzere kaleme alınmıştır.), eş-Şârîka/Birleşik Arap Emirlikleri, 1. Baskı, Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirâsât (eş-Şârîka Üniversitesi), 2006, c. VI, s. 146-148; Sadrüddîn Alî Hân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed Ma'sûm el-Hüseynî el-Medenî (ö. 1120/1708), *Envârü'r-Rebî' fî Envâ'i'l-Bedî'*, thk. Şâkir Hâdî Şûkr, 1. Baskı, Necef, Matba'atü'n-Nu'mân, 1968-1969, c. V, s. 345; Merâğî, 'Ulûmü'l-Belâğa, s. 193; 'Atîk, 'İlmü'l-Me'ânî, s. 191-192; Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa*, s. 202-203; Meydânî, 'Ulûmü'l-Belâğa, c. II, s. 71-72; Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatü'l-Vâzıha*, s. 251.

²⁴⁰ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 18-19; Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, c. V, s. 228; Hayrettin Karaman ve Diğerleri, *Kur'an Yolu Tefsiri*, c. 5, s. 416-417; Elmalılı Muhammed H. Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, c. VIII, s. 200; İbn 'Âdil, *el-Lübâb*, c. XIX, s. 229-230.

²⁴¹ Kazvînî, *el-İzâh*, s.154; Taftazânî, *el-Mutavvel*, s. 496; İbn 'Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, c. VI, s. 169; Merâğî, 'Ulûmü'l-Belâğa, s. 195; 'Atîk, 'İlmü'l-Me'ânî, s. 197 ve 201; Meydânî, 'Ulûmü'l-Belâğa, II, s. 86; Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatü'l-Vâzıha*, s. 251; Besyûnî, 'İlmü'l-Belâğa, s. 517; Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa*, s. 204.

O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak galiptir, çok bağışlayıcıdır.

Âyet-i kerîmedeki (وهو العزيز الغفور) cümlesi, ölümün ve hayatın yaratılış gâyesinin, insanların dünyada iyi ameller yapmaları hususunda birbirleriyle rekâbet halinde olmalarını sağlamak, kimin daha iyi ve faziletli ameller işlediğini sınamak ve ortaya çıkarmak olduğunu bildiren (الذي خلق الموت والحياة ليبلوكم أيكم أحسن عملا) cümlesinin mânâsını kuvvetlendirmektedir. Nitekim Allâh, (العزيز) mutlak gâlip ve (الغفور) çok bağışlayandır; hesap günü kötülük yapanı cezalandırır ve -burada makâm karînesine uygun olarak- onlardan tövbe edenleri de bağışlar.²⁴²

1.6.3.3. Tekmîl (İhtirâs)

Bir cümlede kastedilen mânânın aksine farklı bir mânânın anlaşılması ihtimalini ortadan kaldırmak amacıyla cümlenin ortasına veya sonuna ilâve yapmak demektir.²⁴³

تبارك الذي بيده الملك وهو على كل شيء قدير (1)

Mutlak hükümlerlik elinde olan Allah, yüceler yücesidir ve O'nun her şeye gücü yeter.

Âyette (وهو على كل شيء قدير) cümlesi, (الذي) ism-i mevsûlünün sıla cümlesi olan (بيده الملك) cümlesine atfedilmiş olup sıla cümlesinde kastedilen mânânın yanlış anlaşılmasını engellemek üzere gelmiştir. Yâni (وهو على كل شيء قدير) cümlesi, “Mülk Allâh'ın elindedir, ancak dilediği her şeye güç yetiremez.” şeklinde müşriklerin asılsız bir düşünceye sapmalarının önüne geçmektedir. Allah, mutlak anlamda mülkü kendi elinde bulundurduğu gibi mülk üzerinde dilediği şekilde tasarrufta bulunma kudretine de sahiptir. O'nun gücünün yetmediği hiç bir şey yoktur.²⁴⁴

²⁴² İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 15-16; Beydâvî, *Envârü 't-Tenzîl ve Esrârü 't-Te'vîl*, c. V, s. 228; Âlûsî, *Rûhu 'l-Me'ânî*, c. XXIX, s. 6; İbn Suûd, *İrşâdu 'l-'Akli 's-Selîm*, c. IX, s. 3.

²⁴³ Kazvînî, *el-Îzâh*, s. 156; Taftazânî, *el-Mutavvel*, s. 497-498; İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve 'l-İhsân*, c. VI, s. 170; İbn Ma'sûm, *Envârü 'r-Rebî'*, c. V, s. 185; Merâğî, *'Ulümü 'l-Belâğa*, s. 195; 'Atîk, *'İlmü 'l-Me'ânî*, s. 193; Meydânî, *'Ulümü 'l-Belâğa*, c.II, s. 84; Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatü 'l-Vâziha*, s. 251; Besyûnî, *'İlmü 'l-Belâğa*, s. 519; Hâşimî, *Cevâhirü 'l-Belâğa*, s. 205.

²⁴⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1124; İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 11; Behçet Abdülvâhid Sâlih, *el-İ'râbü 'l-Mufasssal*, c. XII, s. 86.

1.6.3.4. Tetmîm

Tekmilden farklı olarak anlatılmak istenen düşüncenin aksine bir intibâ vermeyen, yâni yanlış anlaşılabilir herhangi bir durumun söz konusu olmadığı bir cümleye, edebî bir nükteden dolayı söz eklemektir.²⁴⁵

وللذين كفروا بربهم عذاب جهنم وبئس المصير (6)

Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. O, ne kötü dönüştür!

Bir önceki âyette (وأعتدنا لهم عذاب السعير) cümlesiyle şeytanlar için yakıcı bir azabın hazırlandığı belirtilmiş, akabinde ise bu âyetle, azâbın sadece şeytanları değil, tüm inkârcıları kapsadığı vurgulanmıştır. Tetmîm yoluyla yapılan itnâb üslûbundaki edebî nükte, muhâtabın zihnindeki “Peki inkârcılar için de azap var mı?” şeklindeki mukadder soruya cevap olarak manayı tamamlamaktır.²⁴⁶ Dikkat çeken bir başka husus ise daha önce bahsettiğimiz gibi âyet-i kerîmenin hem isim cümlesi halinde gelmesi, hem de haberinin mübtedâ üzerine takdîm etmesiyle cümlenin mânâsının pekiştirilmiş olmasıdır. Dolayısıyla tüm bu hususlar göz önüne alındığında âyetin mânâsı “*Elbette rablerini inkâr edenler için de cehennem azâbı vardır.*” olarak şekillenmektedir.

1.6.3.5. İ'tirâz Cümlesi (Ara Cümle)

Mânâ yönünden birbirine bağlı iki cümle arasına ya da bir cümlenin lâfızları arasına, yanlış anlamayı düzeltme dışındaki edebî bir nükteden dolayı getirilen i'râbta mahalli olmayan cümledir.²⁴⁷

أَمَّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ جَنْدٌ لَكُمْ يَنْصَرِكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ إِنَّ الْكَافِرِينَ إِنْ لَا فِي غُرُورٍ (20) أَمَّنْ هَذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ...
(21)

²⁴⁵ İbn 'Akile, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, c. VI, s. 172; İbn Ma'sûm, *Envârü'r-Rebî*, c. V, s. 52; Merâğî, *'Ulûmü'l-Belâğa*, s. 196; Meydânî, *'Ulûmü'l-Belâğa*, c. II, s. 88; Besyûnî, *'İlmü'l-Belâğa*, s. 521; Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa*, s. 205.

²⁴⁶ İbn 'Aşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 23; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, c. XXIX, s. 10.

²⁴⁷ İbn 'Akile, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, c. VI, s. 173; İbn Ma'sûm, *Envârü'r-Rebî*, c. V, s. 136; 'Atîk, *'İlmü'l-Me'ânî*, s. 194; Meydânî, *'Ulûmü'l-Belâğa*, c. II, s. 80; Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatü'l-Vâzıha*, s. 251; Besyûnî, *'İlmü'l-Belâğa*, s. 523; Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa*, s. 203.

Rahmân olan Allah'a karşı şu size yardım edecek askerleriniz hani kimlerdir? İnkârcılar ancak derin bir gaflet içinde bulunmaktadırlar. (20) Allah size verdiği rızkı kesiverse, size rızık verebilecek olan kimdir?

Bu ayetlerde, dünyada başlarına gelecek felâketlerden kendilerini sadece Allah'ın değil, aynı zamanda sözde ilah edindikleri putlarının da koruduğunu iddia eden ya da âhirette putları sayesinde azaptan korunacaklarını düşünen ve rızıkları kesildiğinde onları ilahlarının doyuracağına inanan müşrikler, inatları ve azgınlıkları sebebiyle azarlanmaktadır. Burada itnâb üslûbu, aralarında mânâ ve üslûp bakımından bir birliktelik olan (أمن هذا الذي هو جند لكم ينصركم من) (إن الكافرون إلا في غرور) (إن الكافرون إلا في غرور) cümleleri arasında (أمن هذا الذي يرزقكم إن أمسك رزقه...) (دون الرحمن) ve (إن الكافرون إلا في غرور) cümlesi getirilmek suretiyle oluşmuştur. İtnâb üslûbuyla amaçlanan edebî nükte ise manayı pekiştirmektir. Dikkat çeken bir diğer husus ise muktezâ-i zâhirin dışına çıkılarak zamir makâmında zâhir ismin getirilmesidir. Yani ayet, (إن الكافرون إلا في غرور) yerine, (إن الكافرون إلا في غرور) şeklinde gelmiştir. Buradaki nükte ise küfürleri nedeniyle onları zemmetmek ve aşağılamaktır.²⁴⁸

²⁴⁸ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 42-43; s İbn 'Âdil, *el-Lübâb*, c. XIX, s. 229-253; İbn Suûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, c. IX, s. 8.

İKİNCİ KISIM: BEYÂN İLMİ ÇERÇEVESİNDE

Belâğat ilmini oluşturan üç temel ilim dalından ikincisi beyân ilmidir. Beyân ilmi, kişiye farklı söz ve usullerle merâmını güzel ve etkili bir şekilde ifâde edebilme becerisi kazandırır. Lügatte (بان) fiilinin mastarı olup “bir şeyi açıklamak, ortaya çıkarmak, anlaşılır hale getirmek”²⁴⁹ anlamlarına gelen beyân, belâğat ıstılâhında “mânâyı ifâde etmekte lâfzî açıklığa kavuşturmak için gereken melekeyi kazandıran, duygu ve düşünceleri farklı yollarla etkili bir biçimde ifâde etme usul ve kâidelerini inceleyen” ilimdir. Klasik belâğat kitaplarında ise beyân ilmi şöyle tanımlanmıştır: (وهو علم يعرف به إيراد المعنى الواحد بطرق مختلفة في وضوح الدلالة) “Bir mânâyı açık bir şekilde farklı yollarla ifâde etmeyi öğreten ilimdir.”²⁵⁰ Yâni anlatılmak istenen bir düşüncenin muktezâ-i hâle uygun olarak farklı söz ve usullerle ifâde edilmesidir. Meselâ bir kimsenin cömert olduğu şu cümlelerle anlatılabilir:

O, cömerttir.	هو كريم.
O, deniz gibidir.	هو كالبحر.
Yoksulları doyuran bir deniz gördüm.	رأيت بحرا يطعم الفقراء.
Onun eli , açıktır.	يده مبسوطة.

Bu cümleler, kullanılan lâfızlar farklı olmasına rağmen, hepsi aynı mânâyı delâlet etmektedir. Birinci cümlede lâfız, gerçek mânâsında kullanıldığı için hakikat; ikinci cümlede kişi cömertlikte denize benzetildiği için teşbîh; üçüncü cümlede gerçek mânâsının dışında

²⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, c. XIII, s. 67; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, s. 1182; Merâğî, *‘Ulûmü'l-Belâğa*, s. 207; Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Mu‘cemü't-Ta‘rîfât*, s. 43; Tehânevî, *Keşşâfü’l-İstılâhâtü'l-Fünûn ve'l-‘Ulûm*, c. I, 348-349; Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, c. I, s. 88.

²⁵⁰ Sekkâkî, *Miftâhü'l-‘Ulûm*, s. 162; Kazvînî, *Telhîs*, s. 125; Kazvînî, *el-Îzâh*, s. 163; Taftazânî, *Mutavvel*, s. 506; Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa*, s. 216; Besyûnî, *‘İlmü'l-Beyân (Dirâse Tahlîliyye li Mesâilü'l-Beyân)*, 4. Baskı, Kahire, Müessesetü'l-Muhtâr, 2015, s. 15; ‘Atîk, *‘İlmü'l-Beyân*, Beyrut, Dârü'n-Nahdati'l-‘Arabîyye, 1985, s. 49; Fadl Hasen Abbâs, *el-Belâğatü Fünûnuha ve Efnânuhâ ‘İlmü'l-Beyân ve'l-Bedî*, 10. Baskı, Amman, Dârü'l-Furkân, 2005, s. 9-12; Meydânî, *el-Belâğatü'l-‘Arabîyye*, c. II, s. 126; Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Beyan”, *DÎA*, c. 6, s. 22-23; Bolelli, *Belâğat*, s. 33.

kullanıldığı için mecâz ve istiâre; son cümlede ise lâfız, gerçek ve mecâz anlama gelecek şekilde, ancak mecâz anlam, gerçek anlamı bastırdığı için kinâye üslûbu vardır.

Yukarıda verdiğimiz misallerden de anlaşılacağı üzere bir düşüncüyü, açıklık ve kuvvet derecesine göre ifâde etmeyi sağlayan bir anlatım teknikleri bütünü olan beyân ilmi, hâkikat, mecâz, teşbih, istiâre ve kinâye konularını incelemektedir.

Çalışmamızın bu kısmında, beyân ilminin konularını ve bu konular çerçevesinde Mülk Sûresinde bulunan edebî üslupları inceleyeceğiz. Teşbih sanatı, mülk suresinde bulunmamaktadır. Ancak beyan ilminin konularının birbiriyle sıkı ilişki içinde olduğu ve birinin tam olarak anlaşılmadan diğerinin anlaşılamayacağı aşikârdır. Bu nedenle istiare, mecaz ve kinaye konularının anlaşılabilmesi için teşbih konusuna da yer vereceğiz.

1.1. Teşbîh (Benzetme)

Belâgat terimleri içerisinde erken dönemde farkına varılan teşbih, son derece kıymetli ve yüce bir edebî sanattır. Müberrid “*Eğer birisi Arap kelâmının çoğunun teşbihten ibâret olduğunu söylese, hata etmiş olmaz.*” diyerek Arap dilinde teşbihin sık kullanımına ve önemine dikkat çekmiştir.²⁵¹ Bazı belâgat âlimlerinin kitaplarında teşbih ve temsile ayrı ayrı bölüm açılmasına rağmen İbnü’l-Esîr gibi belâgat âlimleri her ikisinin de ortaya çıkma itibarıyla aynı şey olduğunu söylerlerken bazıları ise temsil kelimesini, benzeme yönünün ayrıştırılamayacak şekilde birden fazla unsurdan meydana geldiği teşbîh-i mürekkeble aynı mana da kullanmışlardır.²⁵²

Lügatte (شبه) kökünden türeyen ve tef’îl babında mastar olan teşbîh, “*bir şeyi başka bir şeye benzetmek*” anlamına gelmektedir.²⁵³ Beyân ilmi ıstılâhında ise “*manada bir şeyin başka bir şeye müşâreketine delâlet etmesidir*”. Bir başka deyişle, bir veya daha fazla şeyin, bir veya daha fazla vasıfta ortak olduklarını, benzeyeni benzetilene benzetme yönüyle yaklaştıran (ك) “kef” harfi veya onun manasında başka bir kelime²⁵⁴ zikrederek ya da takdir ederek

²⁵¹ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 1535 (III/128); İbn ‘Akîle, *ez-Ziyâde ve’l-İhsân*, c. V, s. 466.

²⁵² Meydânî, *el-Belâgatü’l-‘Arabiyye*, c. II, s. 161; İbnü’l-Esîr, *el-Meselü’s-Sâir*, c. II, s. 115.

²⁵³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. XIII, s. 503-504; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhît*, s. 1247; Merâğî, ‘*Ulûmü’l-Belâğa*, s. 213; Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Mu’cemü’t-Ta’rîfât*, s. 43; Tehânevî, *Keşşâfû Istılâhâtü’l-Fünûn ve’l-‘Ulûm*, c. I, s. 434; Zemahşerî, *Esâsü’l-Belâğa*, c. I, s. 493.

²⁵⁴ Harf olarak (كَن), isim olarak (مَثَل), (مَثَل), (مَثَل), (شبه), (مشابه), (نظير) vb. isimler; fiil olarak ise (يُمَثِّل), (يشابه), (يُضَارِع), (يُحَاكِي) vb. fiiller olabilir.

açıklamaktır. Teşbih üslûbu, *müşebbeh* (benzeyen), *müşebbehün bih* (benzetilen), *vech-i teşbih* (benzetme yönü; müşebbeh ile müşebbehün bih arasındaki ortak vasıflar) ve *teşbih edatı* (benzeme anlamına gelen tüm kelimeler) olmak üzere dört unsurdan oluşur. Müşebbeh ve müşebbehün bih unsurlarına ise teşbihin iki tarafı denir. Teşbih sanatında asıl olan müşebbehün bihin müşebbehten daha güçlü olmasıdır. (زيد كالأسد في الشجاعة) “Zeyd, cesurlukta aslan gibidir.” cümlesinde (زيد) müşebbeh, (الأسد) müşebbehün bih, (الشجاعة) vech-i teşbih ve (ك) ise teşbih edatıdır.²⁵⁵

Teşbih sanatı, teşbîhi oluşturan unsurlardan vech-i teşbîh (benzetme yönü) ve/veya teşbîh edatının zikredilmesi ya da hafzedilmesine göre kısımlara ayrılır. Teşbih, teşbih edatı zikredildiğinde “teşbîh-i mürsel”, hafzedildiğinde “teşbîh-i müekked”, benzetme yönü zikredildiğinde “teşbîh-i mufassal”, hafzedildiğinde “teşbîh-i mücmel” ve her iki unsur hafzedildiğinde ise “teşbîh-i belîğ” adını alır. Vech-i teşbihin ve teşbih edatının birlikte hafzedildiği teşbîh-i belîğ, edebî değeri en yüksek olan teşbih türüdür. Benzetme edatı veya benzetme yönü hafzedilen teşbih türleri ise bu iki unsurun zikredildiği teşbih türlerinden daha değerlidir.²⁵⁶ Bu tasnifi daha net görebilmek için aşağıdaki tabloda teşbih türleri ve edebî değerleri örneklerle gösterilmiştir.

Edebî Değer	Türü	Teşbih Yönü	Teşbih Edatı	Misâl
2	Mürsel = (mücmel)	Yok	Var	هو كالأسد.
2	Müekked = (mufassal)	Var	Yok	هو أسد في شجاعته.
3	Mufassal = (mürsel)	Var	Var	هو كالأسد في شجاعته.
1	Belîğ = (müekked) + (mücmel)	Yok	Yok	هو أسد.

²⁵⁵ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-İ'câz*, s. 68-69; Sekkâkî, *Miftâhü'l-'Ulûm*, s. 332; Kazvînî, *Telhîs*, s. 137; Kazvînî, *el-İzâh*, s. 164; Taftazânî, *Mutavvel*, s. 516; İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-Sâir*, c. II, s. 115; İbn Raşîk, *el-'Umde*, c. I, 286; İbn 'Akile, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*, c. V, s. 466-467; Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa*, s. 219; 'Atîk, *'İlmü'l-Beyân*, s. 61-62; Fadl Hasen Abbas, *el-Belâğatü Fünûnuhâ ve Efnânuhâ 'İlmü'l-Beyân ve'l-Bedî*, s. 17; Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, c. II, s. 161; Merâğî, *'Ulûmü'l-Belâğa*, s. 213; Kalkîle, *el-Belâğatü'l-İstîlâhiyye*, s. 37; Bolelli, *Belâğat*, s. 34-35.

²⁵⁶ Besyûnî, *'İlmü'l-Beyân*, s. 81-106; Muhammed Ahmed Kasım – Dr. Muhyiddîn Deyb, *'Ulûmü'l-Belâğa el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî*, s. 158-166; 'Atîk, *'İlmü'l-Beyân*, s. 80-84; Bolelli, *Belâğat*, s. 41; Bulut, *Belâğat-i Müyessera Meânî, Beyân, Bedî*, s. 131.

Ayrıca teşbih, tarafları itibariyle de farklı kısımlara ayrılmıştır. Eğer bir teşbihte, benzeme yönü (vech-i teşbih), müşebbehte müşebbehün bih'ten daha güçlü ve belirgin olduğu iddia edilerek müşebbeh ile müşebbehün bihin yerleri değiştirilirse bu teşbih türüne “**teşbîh-i maktûb**” veya “*teşbîh-i ma'kûs ya da mûn'akis*” denir.²⁵⁷ Bakara sûresinin (ذلك بأنهم قالوا إنما البيع (مثل الربوا) “Bu hal onların «Alışveriş, ancak faiz gibidir» demeleri yüzündendir.”²⁵⁸ âyet-i kerimesinde teşbîh-i maktûb vardır. Çünkü müşebbeh, müşebbehün bihin yerine getirilmiştir. Kelâmın aslının (إنما الربا مثل البيع) olduğunu söyleyen Beydâvî, buradaki edebî nüktelyi şöyle açıklar: “Yahudiler, fâizle alışverişi aynı kefeğe koyarak fâizin helâl olduğunu iddia ettiler. Hâlbuki bu iki kavram arasındaki fark çok açıktır. Bir dirheme karşılık iki dirhem veren, bir dirhemini zayı etmiş olur. Ancak bir dirhemlik malı iki dirheme satın alan kişinin durumuna gelince, bunu belki de o mala çok ihtiyaç duyduğu için ya da o maldan kâr beklentisi içinde olduğu için yapmıştır. Âyetin devamında “Allah, alışverişi helâl, fâizi ise haram kılmıştır.” denilerek onların fâizi asıl kabul edip ticaretten üstün tutmaları reddedilmiş, iki kavram arasındaki yaptıkları kıyasın yanlış olduğu bildirilmiştir.”²⁵⁹

Teşbihte, müşebbeh ile müşebbehün bih arasındaki benzeme yönü birbirinden ayırtılamayacak şekilde iki veya daha fazla vasıftan oluşan bir tasavvurdan ibaretse, bu tür teşbihlere **temsîlî teşbih** denir. Temsîlî teşbih, üzerine birden fazla resim çizilmiş tuval gibidir. Anlatılmak istenen fikir, sadece bir resimden değil, genel olarak resmin tamamından anlaşılır.²⁶⁰ Cuma sûresinin şu âyeti, temsîlî teşbih türüne güzel bir örnek teşkil etmektedir: (الذين حملوا التوراة ثم لم يحملوها كمثل الحمار يحمل أسفارا) “Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir.”²⁶¹ Ayette, Yahudilerin yükümlü tutuldukları kitaba karşı kayıtsız kalmaları, kitap taşıyan eşeğe benzetilmiştir. Çünkü onlar kendilerine gönderilen kitabın hükümlerinden istifade edip, onunla amel etmek yerine bu hükümleri hiçe saymışlardır. Buradaki teşbihte benzeme yönünü tek bir vasıf üzerinden belirlemek mümkün değildir. Teşbihle kastedilen mana ancak teşbih unsurlarının tamamına genel olarak bakmakla anlaşılabilir. Dolayısıyla bu ayette müşebbeh; Tevrat’la yükümlü tutulup, ancak onunla amel etmeyen Yahudiler”, müşebbehün bih; “içinde faydalı bilgiler

²⁵⁷ Kalkîle, *el-Belâğatü'l-İstîlâhiyye*, s. 50; Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, c. II, s. 201; Bolelli, *Belâğat*, s. 77.

²⁵⁸ Bakara, 2/275.

²⁵⁹ Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl*, c. I, s. 162.

²⁶⁰ Meydani, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, c. II, s. 186; Besyûnî, *İlmü'l-Beyân*, s.74; Bolelli, *Belâğat*, s. 55-57.

²⁶¹ Cuma, 62/5.

bulunan kitapları taşıyan, ancak o kitaplardan faydalanamayan eşek” ve benzeme yönü ise “fayda veren bir şeyi taşıyıp ondan faydalanamamak” diyebiliriz.²⁶²

1.2. Hakikat

Kelâmda asıl olan bir lâfzın gerçek/hakîkî mânâsında kullanılmasıdır. Hakikat (gerçek anlam) ise bir lâfzın aslî olarak konulduğu mânânın kastedilmesi demektir. Bir başka ifâdeyle bir ses bileşiminin / sözcüğün başlangıçta yansıttığı ilk ve temel anlamıdır. Mesela (الشمس مصدر للحرارة وال ضوء) “Güneş, ısı ve ışık kaynağıdır.” dendiğinde, buradaki (الشمس) kelimesi hakikî anlamında kullanılmıştır. Beyân ilmi, hakikatle değil, mecâzla ilgilenir. Ancak mecâz kavramının iyi bir şekilde anlaşılabilmesi maksadıyla klasik belâğat kitaplarında hakikat konusu mecâzla birlikte ele alınmıştır.²⁶³

1.3. Mecâz ve Kısımları

Sözlükte (جاز) fiilinin mastarı (جَوَازًا وَمَجَازًا) olan mecâz, “geçmek” mânâsına gelir. Aynı zamanda bir kişinin geçip gittiği yere ve zamana da mecâz denir.²⁶⁴ Beyân ıstılâhında ise kelimenin vazedildiği mânâsından alınarak başka bir mânâyı aktarılmasıdır. Ancak kelimenin mecâz mânâda kullanılabilmesi için hakîkî mânâ ile mecâz mânâ arasında bir alâka olmalı ve hakîkî mânâyı kastetmeyi engelleyen bir karîne bulunmalıdır. Alâka, hakîkî mânâ ile mecâzî mânâ arasındaki ilgi ve ilişki; karîne ise bazen lâfızdan bazen de durumdan anlaşılan işâret / ipucu demektir.²⁶⁵

Mecâz, insanın zihinsel dünyasını dışı vurabileceği güzel ve etkili bir anlatım tarzıdır. Mecazlı anlatımlarda, mânâlar hissî nitelik kazanır ve âdeta dinleyicinin gözünün önüne serilir. Araplar sözlü anlatım geleneğinin egemen olduğu bir kültüre sahip olduklarından ifade tarzlarını geliştirmek, zenginleştirmek ve daha etkili hale getirmek maksadıyla, birçok mânâyı delâlet eden ve insanın hislerini harekete geçiren mecazlı anlatıma başvurmuşlar, hitâbetlerini

²⁶² Beydâvî, *Envârü 't-Tenzîl*, c. V, s. 211.

²⁶³ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Esrâru 'l-Belâğa*, s. 350; Meydânî, *el-Belâğatü 'l-'Arabiyye*, c. II, s. 218-219; Besyûnî, *'İlmü 'l-Beyân*, s. 127; 'Atîk, *'İlmü 'l-Beyân*, s. 136; Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, 6. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015, c. III, s. 180; Bolelli, *Belâğat*, s. 82.

²⁶⁴ Kazvîni, *el-İzâh*, s. 205; İbn Manzûr, *Lisânü 'l-'Arab*, c. V, s. 326; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü Elfâzi 'l-Kur'ân*, s. 211; İbn Raşîk, *el-'Umde*, c. I, s. 266; Meydânî, *el-Belâğatü 'l-'Arabiyye*, s. 217.

²⁶⁵ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Esrâru 'l-Belâğa*, s. 351-352; Seyyid Şerif el-Cürcânî, *Mu'cemü 't-Ta'rîfât*, s. 169; Meydânî, *el-Belâğatü 'l-'Arabiyye*, c. II, s. 218; Merâğî, *'Ulûmü 'l-Belâğa*, s. 248; Fadl Hasen Abbas, *'Ulûmü 'l-Belâğa Fünûnuhâ ve Efnânuhâ*, s. 136; 'Atîk, *'İlmü 'l-Beyân*, s. 139; Bolelli, *Belâğat*, s. 82.

ve şiirlerini mecâzla süslemişlerdir.²⁶⁶ Mecâz zenginliği bakımından Arapçanın diğer lisanlar arasında ön plana çıktığını belirten İbn Raşîk, kadîm Arapların konuşmalarında mecâzı çok sık kullandıklarını, bununla iftihâr ettiklerini ve mecâzın, fesâhatin delîli ve belâğatin esâsı olduğunu belirtmiştir.²⁶⁷

Belâgat âlimleri mecâzı, mecâz-ı aklî ve mecâz-ı lügavî olmak üzere iki kısımda incelemişlerdir.

1.3.1. Mecâz-ı Aklî

Mecâz-ı aklî, fiil ya da fiil mânâsında olan ögenin, işi yapan asıl fâilin dışında başka bir fâile isnâd edilmesidir. *Mecâz-ı hükmî* ve *isnâd-ı mecâzî* olarak da isimlendirilir. Bu mecâz türünde lâfızlar hakîkî mânâda kullanılmıştır. Isnâd-ı mecâzî, bir fiili; sebebine, zamânına, mekânına, mastarına, ma'lûm bir kipi, meçhûl kipe veya ism-i mef'ûlû ism-i fâile isnâd etmekle olur.²⁶⁸ Bu mecâz türüne Mülk sûresinin şu âyet-i kerîmesini misal verebiliriz.

تَكَادُ تَمِيزُ مِنَ الْغِيظِ... (8)

Neredeyse cehennem öfkesinden çatlayacak!

Âyet-i kerîmede (تَكَادُ تَمِيزُ) “*neredeyse çatlayacak*” fiili, (جهنم) “*cehennem*” kelimesine mecâzî olarak isnâd edilmiştir. Fiilin hakîkî isnâdı ise (زبانية) “*cehennemde görevli melekler*” kelimesinedir. Bu durumda takdîri şöyle olur: (تَكَادُ تَمِيزُ زبَانِيَّتَهَا مِنَ الْغِيظِ) “*Cehennemde görevli melekler neredeyse öfkelerinden çatlayacaklar!*” “Ateş canlı bir varlık değildir, o halde nasıl öfkelenmek fiiliyle nitelenebilir.” sorusuna İbn Hatîb el-Kazvînî şöyle cevap veriyor: “*Bize göre bir şeyi canlıların sıfatıyla vasıflandırmak için o şeyin canlı olması gerekmez. Belki de Allah bizim kavrayabileceğimiz bir şekilde canlı bir ateş yaratmıştır. Belki de ateşin alevlerinin sesi ve şiddetli yanışı öfkeye benzetildiği için istiâre yapılmıştır ya da burada kastedilen cehennemde görevli meleklerdir.*” Beydâvî ise ayeti kerimedeki (تَكَادُ تَمِيزُ مِنَ الْغِيظِ) ifadesinin, cehennem ateşinin şiddetini gösteren bir temsil olduğunu ve öfkeden çatlamak fiilinin hakîkî isnatla cehennem meleklerine isnâd edilebileceğini belirtir. Bu mecâzî tasvir, kendilerine gönderilen peygamberlerin uyarılarını dikkate almayan inkârcıların âhirette karşılaşacakları

²⁶⁶ Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa*, s. 249.

²⁶⁷ İbn Raşîk, *el-'Umde*, c. I, s. 265.

²⁶⁸ Fadl Hasen Abbâs, *el-Belâğa Fünûnuhâ ve Efnânuhâ*, s.140; Merâğî, *'Ulûmü'l-Belâğa*, s. 297; 'Atîk, *'İlmü'l-Beyân*, s. 143-144; Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatü'l-Vâziha*, s. 117; Bolelli, *Belâğat*, s. 160.

cezânın ne derece şiddetli olduğunu daha iyi hissettirme amacına yöneliktir.²⁶⁹ Bu âyeti isti'âre konusunda yeniden inceleyeceğiz.

ولقد زينا السماء الدنيا بمصابيح وجعلناها رجوما للشياطين... (5)

*Andolsun ki biz, (dünyaya) en yakın olan göğü kandillerle donattık. **Bunları** şeytanlara atış taneleri **yaptık**...*

Âyetteki (جعلناها) ifadesinde alakası mekân olan mecaz-ı akli vardır. Zamir, atış işleminin gerçekleştiği mekân olan (السماء الدنيا) ifadesine râcidir. Ancak gökyüzünün kendisiyle şeytanların taşlanması söz konusu değildir. Dolayısıyla (ها) zamiriyle kastedilen, gökyüzünü kuşatan yıldızlardır.

أأمنتم من في السماء... (16) (17)

Gökte olanın...

Sûrenin on altıncı ve on yedinci âyetlerinde geçen (من في السماء) ifadesi, lâfzen “*Semadaki zât (gökte olan)*” demektir. Klasik tefsir kitaplarında sayfalarca bu ifadeye hamledilen farklı manalar ve bu manalarla ilgili görüşler beyan edilmiştir. Bazı müfessirler bu ifadeyle, insandan üstün yaratılmış gökte bulunan tüm akıl sahibi varlıkların, yâni görevli meleklerin kastedildiğini söylemişlerdir. Ancak siyâk karînesine göre bu ifadeyle meleklerin değil, Allâh-u Teâlâ’nın bizâtihi kendisinin kastedildiği anlaşılmaktadır ki selef âlimlerinden nakledilen görüş çoğunlukla bu yöndedir. Bu durumda ise (وسع كرسيه السموات والأرض) “*O’nun kürsüsü gökleri ve yeri içine alır...*”²⁷⁰ ve (ليس كمثله شيء) “*O’nun benzeri hiçbir şey yoktur.*”²⁷¹ ayetlerine göre Arş’tan daha üstün olan ve benzeri bulunmayan Allah’ın (من في السماء) ifadesine göre gökte olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü ifadedeki (في) harfi zarfiyyet manasındadır; zarf mazruftan daha büyük olacağı mantığından hareketle göğün Allah’tan daha büyük olduğu, yaratılmış varlıklar gibi O’nun da bir yere ihtiyaç duyduğu anlaşılır ki bu

²⁶⁹ Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, c. XXIX, s. 10; Beydâvî, *Envârü’t-Tenzîl*, c. V, s. 229, Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, c. XXX, s. 63; İbn ‘Âdil, *el-Lübâb*, c. XIX, s. 239; Hayrettin Karaman ve Diğerleri, *Kur'an Yolu Tefsiri*, c. V, s. 419.

²⁷⁰ Bakara, 2/255.

²⁷¹ Şûrâ, 42/11.

durumda, Allah'ın naklî ve aklî delillerle mekândan münezzehtir olduğu inancıyla tamamen zıt bir mana ortaya çıkar.²⁷²

Ebû Müslim el-İsfahânî²⁷³ gibi bazı âlimler, (من في السماء) “Gökteki” ifadesinin Allah'ın gökte olduğunu zanneden müşriklerin zannına uygun bir hitap olduğunu benimsemişlerdir. Bu nedenle ifadeyi (من ترعمونه في السماء) “Sizin gökte sandığınız” şeklinde takdîr ederek, bu iki âyette geçen tehditlerle beraber müşriklerin bâtil inançlarına bir gönderme / ta’rîz niteliği taşıdığını belirtirler. Ancak hitabın önceki âyette olduğu gibi umumi bir anlam taşımasının sözcüğüne daha uygun olduğu gerekçesiyle bu görüş kabul görmemiştir. Bazı âlimler de (وهو الذي في السماء) “Ve her (وأوحى في كل سماء أمرها) ve (Gökteki ilâh da, yerdeki ilâh da O’dur”²⁷⁴ ve (Gökteki ilâh da, yerdeki ilâh da O’dur”²⁷⁴ ve (Gökteki ilâh da, yerdeki ilâh da O’dur”²⁷⁴ ayetlerine göre bu ifadeyi “Hükmü, emri gökte cereyan etmektedir.” şeklinde anlamlandırmışlardır. Yine bu görüşe yakın bir başka görüşte ise gökyüzünün meleklerin mekânı olması, ‘Arş’ın, Kürsî’nin ve Levh-i Mahfûz’un gökte bulunması, kader ve kazâyâ dair her türlü kararın orada alınması, kitapların, emirlerin ve nehiylerin gökten indirilmesi gibi sebeplerle burada Allâh-u Teâlâ’nın melekûtunun kastedildiği belirtilmiştir.²⁷⁶

Selef âlimleri ise bu ifadeyi de (الرحمن على العرش استوى) “Rahmân, Arş’a istivâ etti.”²⁷⁷ ayeti gibi müteşâbih kabul etmişler ve (لا يعلم تأويله إلا الله) “Müteşâbihin te’vîlini Allah’tan başka kimse bilmez...”²⁷⁸ diyerek te’vîle girmeden mahiyetini Allah’a havale etmişlerdir. Sonuç olarak Allâh’ı mekânla sınırlandırmak ve yaratılmışlara benzetmek gibi bâtil bir inanca düşmemek adına buradaki gök ile bildiğimiz manada cismani gök değil, mutlak yücelik, yükseklik ve üstünlük kastedildiği belirtilmiştir.²⁷⁹

²⁷² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, c. VIII, s. 237-238.

²⁷³ Ebû Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfahânî (ö. 322/934): Kur’an’da neshi kabul etmemesiyle tanınan müfessir ve Mu‘tezile kelâmcısı. (Daha fazla bilgi için bkz. Lütfullah Cebeci, “İsfahânî, Ebû Müslim”, *DİA*, c. XXII, s. 509)

²⁷⁴ Zuhurf, 43/84.

²⁷⁵ Fussilet, 41/12.

²⁷⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1127; Mâturîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-Sünne*, c. X, s. 117; Beydâvî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, c. V, s. 230; ‘İsâmu’d-dîn İsmâil b. Muhammed, *Hâşiyetü’l-Kônevî âlâ Tefsîri’l-İmâmî’l-Beydâvî*, c. XIX, s. 204; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefsîr*, c. III, s. 418; İbn ‘Âdil, *el-Lübâb*, c. XIX, s. 249; Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. ‘Arafe el-Vergammî, *Tefsîru İbni ‘Arafe*, thk. Celâl el-Asyûtî, 1. Baskı, Lübnan, Dârü’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 2008, c. IV, s. 262; Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mizân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 1. Baskı, Beyrut, Müessesetü A’lâmî li’l-Matbû’ât, 1997, c. XIX, s. 374; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344), *el-Bahrü’l-Muhît*, thk. tlk. Zekerîya Abdülmecid en-Nûtî ve Ahmed en-Necûlî el-Cemel, Beyrut, Dârü’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1993, c. VIII, s.296; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, c. VIII, s. 237-238.

²⁷⁷ Tâhâ, 20/5.

²⁷⁸ Âl-i ‘İmrân, 3/7.

²⁷⁹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, c. VIII, s. 238.

1.3.2. Mecâz-ı Lügavî

Bir lâfzın, aralarındaki bir ilgi ve münâsebetten dolayı lügavî / asıl mânâsından çıkarılıp farklı mânâyâ aktarılmasıdır. Bu mecâz türü ise mecâz-ı mürsel ve isti'âre olmak üzere ikiye ayrılır. Bir lâfzın aslî anlamı dışında kullanılmasını sağlayan, yâni zihnin gerçek anlamdan mecâzî anlama geçmesini sağlayan alâka, benzerlikse o mecâz, isti'âre; eğer benzerlik dışında farklı bir alâka ise mecâz-ı mürsel adını alır. Ancak mecâz denildiğinde ilk akla gelen mecâz-ı mürseldir.²⁸⁰

1.3.2.1. Mecâz-ı Mürsel ve Alâkaları

Benzerlik dışında bir alâkayla bir kelimenin ilk vazedildiği gerçek mânâsının dışında kullanılmasıdır. Gerçek mânânın kastedilmesine engel lâfzî veya hâli bir karine bulunmalıdır. Mecâz-ı mürselin oluşmasına neden olan birçok alâka vardır. Bunların bazıları şunlardır: Sebebi zikredip müsebbebi (neticeyi) kastetmeye *sebebiyyet*; müsebbebi zikredip sebebi kastetmeye *müsebbebiyyet*; parçayı zikredip bütünü kastetmeye *cüz'iyet*, bütünü zikredip parçayı kastetmeye *külliyet*; geçmiş göz önünde bulundurmaya *i'tibâr mâ kâne*; geleceği göz önünde bulundurmaya *i'tibâr mâ yekûn*; yeri zikredip hâli kastetmeye *mahalliyyet*; hâli zikredip yeri kastetmeye *hâliyyet*; âleti zikredip o âletin etkisini kastetmeye *âliyyet* ve bir şey zikredip onun yanındakini / yakınındakini kastetmeye de *mücâveret* denir.²⁸¹ Mecâz-ı mürselin bu alâkaları örnekleriyle beraber aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Sebebiyyet	رعت الماشية الغيث. “Sürü, yağmur u otladı.” cümlesinde “ yağmur ” ile kastedilen bitkilere. Sebep zikredilmiş, ancak müsebbeb (sonuç) kastedilmiştir.
Müsebbebiyyet	أمطرت السماء نباتا. “Gök, bitki yağdırdı.” cümlesinde “ bitki ” ile kastedilen yağmurdur. Müsebbeb (sonuç) zikredilmiş, ancak sebep kastedilmiştir.

²⁸⁰ ‘Atîk, ‘İlmü’l-Beyân, s. 156.

²⁸¹ ‘Atîk, ‘İlmü’l-Beyân, s. 158-165; Fadl Hasen Abbâs, *el-Belâğa Fünûnuhâ ve Efnânuhâ*, s.153-158; Bolelli, *Belâğat*, s. 144-153.

Cüz'iyet	الإسلام يحث على تحرير الرقاب. “İslâm, boyunları âzad etmeyi teşvik eder.” cümlesinde “boyunlar” ile kastedilen kölelerdir. Parça zikredilmiş, ancak bütün kastedilmiştir.
Külliyet	أقام أبو الطيب المتنبي في مصر فترة من حياته. “Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî, hayatının bir dönemini Mısır 'da geçirdi.” cümlesinde “Mısır” ile kastedilen Mısır'ın bir yeridir, tamamı değildir. Bütün zikredilmiş, ancak parça kastedilmiştir.
İ'tibâr mâ kâne	من الناس من يأكل القمح ومنهم من يأكل الذرة والشعير. “İnsanların bazıları buğday , bazıları da mısır ve arpa yer.” cümlesinde “buğday, mısır ve arpa” ile kastedilen bu ürünlerden yapılan ekmektir.
İ'tibâr mâ Yekûn	إني أراني أعصر خمرا. “Ben rüyamda kendimi şarap sıkarken gördüm.” (Yûsuf, 12/36) âyetinde “şarap” ile kastedilen üzümdür. Zira şarap zaten üzümlün sıkılmış halidir ve sıvı olduğu için sıkılmaz.
Mahalliyyet	واسأل القرية التي كنا فيها... “İçinde bulunduğumuz şehre sor.” (Yûsuf, 12/82) âyetin “şehir” ile kastedilen şehirde yaşayan halktır.
Hâliyyet	وأما الذين أبيضت وجوههم ففي رحمة الله هم فيها خالدون. “Yüzleri ağaranlara gelince, onlar Allah'ın rahmeti içindedirler; orada ebedî kalacaklardır.” (Âl-i İmrân, 3/107) âyetinde “rahmet” ile kastedilen ebedî kalacakları yer olan cennettir.
Âliyyet	واجعل لي لسان صدق في الآخرين. “Sonra gelecekler arasında beni doğrulukla anılanlardan kıl.” (Şu'arâ, 26/84) ayetinde Hz. İbrâhîm, kendisinden sonra gelecekler arasında iyi bir nâmla anılması temenni etmektedir. Ayette “lisân (dil)” zikredilmiş, ancak nâm kastedilmiştir.
Mücâverât	فهمت هذه الجملة. “Bu cümleyi anladım.” cümlesinde “cümle” ile kastedilen cümlelerin anlamıdır.

Mecâz-ı mürsel ve alâkalarıyla ilgili Mülk Sûresinin şu âyetlerini misâl verebiliriz:

1.3.2.1.1. Sebebiyet Alâkası

Bir şeyin sebebini zikredip sonucunu kastetmektir.

تبارك الذي بيده الملك وهو على كل شيء قدير (1)

*Mutlak hükümlerlik **elinde** olan Allah, ne yücedir! O'nun her şeye gücü yeter.*

Âyet-i kerîmedeki (يد) “el” kelimesinde, alâkası sebebiyyet olan mecâz-ı mürsel vardır. Çünkü (يد) kelimesi; güç, kudret ve tasarrufta bulunmanın sebebidir. Sebebi olan (يد) “el” zikredilmiş, ancak müsebbeb olan “Allah’ın mülk üzerinde mutlak hâkimiyeti ve tasarruf sahibi olması” kastedilmiştir. (بيده الملك); yâni mülkün sahibi odur, istediği gibi tasarruf eder. Ayrıca (بيده) ifadesindeki (ب) “be” harf-i cerri, (ولقد نصرم الله بيدر)²⁸² “Allah, Bedir’de de size yardım etmişti.” âyetinde olduğu üzere mekân isimlerine dâhil olan (ب) “be” gibi (في) “fî” mânâsında olup buradaki zarfiyyet, Allâh’ın kudretinin mülkün hakikatini ihata etmesi anlamında mecâzî olarak kullanılmıştır.²⁸³

1.3.2.1.2. Müsebbebiyyet Alâkası

Bir şeyin sonucunu (müsebbebi) zikredip sebebi kastetmektir.

أَمَّنْ هَذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ... (21)

*Allah size verdiği **rızık kesiverse**, size rızık verebilecek olan kimdir?*

Allah’a şirk koştukları ilahlarının / putlarının bereketiyle rızıklandıklarına inanan müşrikleri bu sapkın düşüncelerine karşı uyaran ve onlara meydan okuyan bu âyet-i kerîmede, (أسباب إمساك الرزق) “rızık kesilme sebepleri” ifâdesiyle (إمساك الرزق) “rızık kesilmesi” kastedilmiştir. Yâni sonuç (müsebbeb) zikredilmiş, sebep kastedilmiştir. Rızık kesilme sebepleri ise yağmurun yağmaması, hasadın herhangi bir nedenle zarar görmesi ve benzeri durumlar olarak yorumlanmıştır.²⁸⁴

1.3.2.1.3. Külliyyet Alâkası

Bir şeyin bütünü zikredip bir parçasını kastetmektir.

فَاعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ... (11)

²⁸² Âl-i İmrân, 3/123.

²⁸³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1124; Mâturîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-Sünne*, c. X, s. 101; Beydâvî, *Envârü’t-Tenzîl*, c. V, s. 228; İbn ‘Âdil, *el-Lübâb*, c. XIX, s. 222; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 10.

²⁸⁴ Ebû Suûd, *İrşâdu’l-‘Akli’s-Selîm*, c. IX, s.9; Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, XXX, s. 72; Beydâvî, *Envârü’t-Tenzîl*, c. V, s. 231; İbn ‘Âdil, *el-Lübâb*, c. XIX, s. 253.

Böylece **günahlarını** itiraf ederler...

Ayette geçen (ذنب) “günah” kelimesi, lügatte “cezayı gerektiren eylem, Allah’ın emir ve yasaklarına aykırı büyük ya da küçük, derecesi ne olursa olsun her türlü davranış” anlamına gelir. En büyük günah ise Allah’a şirk koşturmak ve O’nu inkâr etmektir, yani küfürdür. Bağlamdan da anlaşılacağı üzere buradaki (ذنب) “günah” kelimesiyle, müşriklerin kendilerine gönderilen uyarıcıyı yalanlamaları, yani Allah’a ve hesap gününe inanmamaları kastedilmiştir.²⁸⁵

1.3.2.1.4. Mahalliyyet Alâkası

... إنه عليم بذات الصدور (13)

... O, **kalplerin** içindekini bilmektedir.

Ayeti kerimede “kalpler” olarak tercüme edilen (صدر) kelimesinin müfredi (صدر) “sadr” kelimesi, sözlükte “göğüs, sine, vücudun boyunla karın arasında bulunan ve kalp, akciğer vb. organları içine alan bölüm” demektir. Burada mahalliyyet alâkasıyla (صدر) “sadr” kelimesiyle kalp veya akıl kastedilmiş olabilir. Mahal zikredilmiş, fakat o mahallin içindeki kalp kastedilmiştir.²⁸⁶ Allâh-u Teâlâ, düşünme ve akletme eyleminin sadırda bulunan kalple gerçekleştiğini şu ayette beyan etmektedir:

“Yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, düşünecek kalpleri, işitecek kulakları olsun? (Dolaştılar, ama ibret almadılar). Çünkü gerçekte gözler değil, göğüslerdeki kalpler (kalp gözleri) kör olur.”²⁸⁷

1.4. İsti’âre (Eğretileme)

Beyân ilminin önemli konularından biri olan isti’âre, lügatte “bir şeyi kaldırmak ve onu bir yerden alıp başka bir yere koymak veya bir şeyden istifade etmek üzere onu ödünç

²⁸⁵ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, s. 331; Ebû Suûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, c. IX, s. 6; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, c. XXIX, s. 12.

²⁸⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. IV, s. 445-446; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, c. XXIX, s. 13-14; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, s. 1512.

²⁸⁷ Hâc, 22/46.

istemek” anlamlarına gelir.²⁸⁸ Beyân ıstılâhı olarak ise “Bir lâfzın hakîkî ve mecâz anlamı arasındaki benzerlik alâkasından dolayı hakîkî anlamını kastetmeye mâni bir karîne olması şartıyla, lâfzın mânâsının geçici olarak başka bir lâfız için kullanılması” demektir.”²⁸⁹

İsti’âre’nin varlığına ilk dikkat çeken Câhiz’e göre isti’âre, bir şeyin kendisi dışında başka bir şeyin yerine geçmesi durumunda o şeyle isimlendirilmesidir. Sekkâkî’ye göre ise isti’âre, teşbih taraflarından birinin zikredilmesi ve zikredilen tarafla, müşebbeh’in müşebbehün bih cinsinden olduğu iddiasıyla diğer tarafın kastedilmesidir.²⁹⁰

Ebu’l-Hasen er-Rummânî de isti’âreyi “ibârenin, lügatin aslında kendisi için vaz’ edilen mânâsının dışında kullanılması” olarak tanımlamış ve Haccâc’ın (إني أرى رؤوسا قد أينعت وحان قطافها) “Olgunlaşmış ve koparma vakti gelmiş başlar görüyorum.” sözünü misâl olarak göstermiştir.²⁹¹ Bu söz teşbîh üslûbuyla (إني أرى رؤوسا كثمار أينعت) “Olgunlaşmış meyveler gibi başlar görüyorum.” şeklinde söylenir. Müşebbehün bih (ثمر) “meyveler” hazfedilmiş ve hazfedilen bu müşebbehün bih’e kendisiyle ilgili bir husus olan (أينعت) “olgunlaştı” fiiliyle işaret edilmiştir.

Câhiz ve Abdülkâhir el-Cürcânî gibi belâğat âlimleri, müşâbehet alâkası nedeniyle isti’âreyi teşbîhin bir türü olarak kabul ederlerken Fahreddîn er-Râzî, Sekkâkî ve daha sonra gelenler ise isti’âreyi mecâzın bir türü olarak görmüşlerdir.²⁹²

İsti’âre, alâkası müşâbehet olan bir mecâz türüdür. Buradan hareketle her isti’âre mecazdır, ancak her mecâz isti’âre değildir sonucuna varılır. Ayrıca isti’âre, taraflarından biri hazfedilmiş teşbîh sayılır. Fakat teşbihte tarafların (müşebbeh ve müşebbehün bih) zikredilmesi gerektiği için isti’âreye teşbîh denilmez. Süyûtî, mecâz, teşbîh ve isti’âre arasındaki bu sıkı ilişkiyi, (زَوْجَ الْمَجَازِ بِالتَّشْبِيهِ قَوْلًا بَيْنَهُمَا الْإِسْتِعَارَةُ) “Mecaz, teşbihle evlendirildi ve isti’âre adında bir çocukları oldu.” şeklinde vecîz bir şekilde ifâde etmiştir.²⁹³

²⁸⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. IV, s. 619; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhît*, s. 446; Tehânevî, *Keşşâfü Istılâhâtü’l-Fünûn*, 156-169; İn’âm Fevâil ‘Akkâvî, *el-Mu’cemü’l-Mufasssal fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, s. 639; Hâşimî, *Cevâhirü’l-Belâğa*, s. 258; ‘Atîk, *‘İlmü’l-Beyân*, s. 167.

²⁸⁹ Kazvînî, *Telhîs*, s. 160; Kazvînî, *el-İzâh*, s. 212-213; Taftazânî, *el-Mutavvel*, s. 578; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 1543; İbn Raşîk, *el-‘Umde*, c. I, s. 270-271; Hâşimî, *Cevâhirü’l-Belâğa*, s. 258-259; Merâğî, *‘Ulûmü’l-Belâğa*, s. 259-260; Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *Belâğatü’l-Vâziha*, s. 77; ‘Atîk, *‘İlmü’l-Beyân*, s. 173-175; Meydânî, *el-Belâğatü’l-‘Arabîyye*, c. II, s. 229; Fadl Hasen Abbas, *el-Belâğatü Fünûnuhâ ve Efnânuhâ ‘İlmü’l-Beyân ve’l-Bedî*, s. 163; Bolelli, *Belâğat*, s. 90-91; Bulut, *Belâgat-i Müyessera Meânî, Beyân, Bedî*, s. 158.

²⁹⁰ Sekkâkî, *Miftâhü’l-‘Ulûm*, s. 384; ‘Atîk, *‘İlmü’l-Beyân*, s. 168.

²⁹¹ İbn Raşîk, *el-‘Umde*, c. I, s. 271; ‘Atîk, *‘İlmü’l-Beyân*, s. 173.

²⁹² İsmail Durmuş ve İskender Pala, “İstiare”, DİA, c. XXIII, s. 315-318.

²⁹³ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 1543.

Kur’ân üslûbunda tercîh edilen güçlü anlatım araçlarından biri olan isti’âre, akıl ile his arasında bir köprü kurarak düşünceyi ve hayalleri güçlendirir. Tasavvur ve tahayyül imkânını zenginleştirerek mânâyâ parlaklık ve canlılık kazandırır. Zihindeki soyut kavramları bir şekle, nesneye, sembole dönüştürerek ifadeyi daha etkili hâle getirir. Mânâyı hissedilebilir bir şekilde tablolastırır ve böylece ifâdeler donuk birer yazı olmaktan çıkıp zihinde canlanan somut belirgin bir yapıya dönüşür. İşte bu nedenle isti’âre, düz yazıya tercîh edilmiştir.²⁹⁴

Belâğat kitaplarında tasrîhiyye / musarraha, mekniyye ve temsîliyye olmak üzere üç temel bölümde ele alınan isti’âre sanatı; kendisinden mânâ eğretilenen (müste’ârun minh / müşebbehün bih), kendisine mânâ eğretilenen (müste’ârun leh / müşebbeh), eğreti sözcük ya da terkip (müste’âr / isti’âre), iki mânâ arasındaki ilgi (câmi’ / müşâbehet alâkası) ve hakîkî anlamı kastetmeye engel karîne (karîne-i mânia) şeklinde beş ögeden oluşur.²⁹⁵

1.4.1. İsti’âre-i Tasrîhiyye (Açık İsti’âre)

Müşebbehün bih’in açıkça zikredilip, müşebbehin hazfedildiği isti’âreye, “*isti’âre-i tasrîhiyye veya musarraha*” denir. Bir başka deyişle müşebbehün bih lâfzının müşebbeh yerine kullanıldığı isti’âre türüdür.²⁹⁶

Rum elçisinin Seyfûddeve’nin huzuruna çıkışını vassfededen Mütenebbî’nin şu dizesini bu isti’âre türüne misâl verebiliriz.

إلى البحر يسعى أم إلى البدر يرتقي²⁹⁷ *** وأقبل يمشي في البساط فما درى

Yaygı üzerinde yürüyerek geldi ve bilemedi

Denize doğru mu koşsun yoksa dolunaya mı yükselsin.

Bu dizede mecâz-ı lügavî vardır. Çünkü (البحر) “deniz” ve (البدر) “dolunay” kelimeleri gerçek anlamlarının dışında kullanılarak bu kelimelerle şâirin övgüler yağdırdığı Seyfûddeve

²⁹⁴ İsmail Durmuş ve İskender Pala, “İstiare”, DİA, c. XXIII, s. 315-318; Seyyid Kutup, *et-Tasavvuru'l-Fennî fi'l-Kur'ân*, 17. Baskı, Kahire, Dâru's-Şurûk, 2004, s. 36.

²⁹⁵ Besyûnî, *İlmu'l-Beyân*, s. 155; Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa*, s. 258; Bolelli, *Belâğat*, s. 91-92.

²⁹⁶ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 373; Kazvînî, *el-İzâh*, s. 237; Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabîyye*, c. II, s. 242-243; Tehânevî, *Keşşâfü Istulâhâtü'l-Fünûn*, 224; Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa*, s. 260; 'Atîk, *İlmü'l-Beyân*, s. 176; Bulut, *Belâğat-i Müyessera Meânî, Beyân, Bedî*, s. 159.

²⁹⁷ Abdurrahmân el-Berkûk, *Şerhu Dîvânî'l-Mütenebbî*, Kahire, Müessesetü Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-Sekâfe, 2014, s. 829.

kastedilmiştir. Alâkası müşâbehet (*benzerlik*) olduğu için de *isti'âre*dir. Müşâbehet alakası ilk kelimedede cömertlik, ikinci kelimedede ise yüksek mevki ve yüceliktir. Her iki kelimenin gerçek mânâsının anlaşılmasına engel olan ipucu / *karîne-i mânia*, (وأقبل يمشي في البساط) ifâdesidir. Bu *isti'âre*, müşebbehün bih (*kendisine benzetilen*) (البحر) ve (البدر) kelimeleri zikredilip, müşebbeh (*benzeyen*) Seyfûddevele hazfedildiği için *isti'âre-i tasrihiyye*'dir.²⁹⁸

1.4.2. *İsti'âre-i Mekniyye (Kapalı/Kinâyeli İsti'âre)*

“*İsti'âre-i mekniyye*”, tasrîhiyye'nin aksine müşebbehün bih'in hazfedilip, müşebbeh'in zikredildiği *isti'âre*dir. Ancak bu tür *isti'âre*de, mahzûf müşebbehün bih'e işaret eden levâzımından bir unsurun bulunması gerekir. Bu *isti'âre* türüne “*kinâyeli isti'âre*” veya “*isti'âre-i tahayyüliyye*” de denir.²⁹⁹ Ebû Züeyb el-Hüzelî'nin şu dizesini *isti'ârenin* bu türüne misâl verebiliriz:

ألفيت كل تميمة لا تنفع³⁰⁰

وإذا المنية أنشبت أظفارها

Ecel pençelerini bir geçirdi mi,

O vakit anlarsın hiçbir muskanın yarar sağlamadığını!

Bu dizede, *ecel* / ölüm (المنية), ansızın saldıran bir yırtıcı hayvana benzetilmiş, sonra benzetilen / müşebbehün bih öge hazfedilmiştir. İbâreden düşürülen benzetilen ögenin lâzımı (أنشبت أظفارها) “*pençelerini geçirmek*” sözü, ansızın yakalamaya izâfe edilmek suretiyle *ecel*, habersiz bir şekilde saldıran yırtıcı bir hayvan olarak tasvîr edilmiştir.³⁰¹

1.4.3. *İsti'âre-i Temsîliyye (Mürekkab İsti'âre / Alegori)*

Hakîkî mânânın kastedilmesine mâni bir karîneyle birlikte müşâbehet alâkasından dolayı bir terkîbin kendisi için vaz' edilen mânânın dışında kullanılmasıdır. *İsti'âre* birden fazla lâfzın oluşturduğu bir terkipte meydana geldiği için “*isti'âre-i mürekkebe*” olarak da isimlendirilmiştir. Aslında temsîlî *isti'âre*, birden fazla benzetme konusu olan özelliklerin

²⁹⁸ 'Atîk, *İlmü'l-Beyân*, s. 176; Bolelli, *Belâğat*, s. 96-97.

²⁹⁹ Besyûnî, *İlmü'l-Beyân*, s. 171; Merâğî, *Ulûmü'l-Belâğat*, s. 270-277.

³⁰⁰ Nûra el-Şemlân, *Ebû Züeyb el-Hüzelî Hayâtuhû ve Şi'ruhu*, 1. Baskı, Riyad, Şeriketü't-Tıbbâ'ati'l-'Arabiyyeti's-Su'ûdiyye, 1980, s. 57. (Riyad Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi'nde hazırlanan yüksek lisans tezi)

³⁰¹ Kalkîle, *el-Belâğatü'l-İstılâhiyye*, s. 64; Râzî, *Nihâyetü'l-Îcâz*, s. 147; Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, c. II, s. 245; Bolelli, *Belâğat*, s. 99-100.

zikredilmesi bakımından temsîlî teşbîhe benzetmektedir, ancak temsîlî isti'ârede müşebbehün bih öge hazfedilir. Kısacası temsîlî isti'âre, müşebbeh'in hazfedilip, müşebbehün bihin birden fazla özelliğinin zikredildiği isti'âre türüdür.³⁰²

Nasihatten anlamayan, onun değerini bilmeyen ve onunla amel etmeyen birine nasihatte bulunan kimseye söylenen (لا تنثر الدر أمام الخنازير) “*İncileri, domuzların önüne serpmeye!*” cümlesinde isti'âre-i temsîliyye vardır. Çünkü “*lâftan anlamayan birine nasihat eden kişinin durumu*”, bağlamdan anlaşılan hâl karinesiyle gerçek anlamının dışında kullanılan terkip halindeki “*domuzların önüne inci serpen kişinin durumuna*” benzetilmiştir. Bu iki durumun benzeştiği yön ise her ikisinde de verilen değerli şeyden faydalanılmamasıdır.³⁰³

Şimdi Mülk Sûresinde isti'âre sanatının bulunduğu ayetleri inceleyelim.

ولقد زينا السماء الدنيا بمصابيح وجعلناها رجوما للشياطين وأعتدنا لهم عذاب السعير (5)

*Andolsun ki biz, (dünyaya) en yakın olan göğü **kandillerle** donattık. Bunları şeytanlara atış taneleri yaptık ve onlara alevli ateş azabını hazırladık.*

Âyette, (مصابيح) “*kandiller*” kelimesi, yıldızlara ve gezegenlere benzetilmiş, müşebbehün bih (مصابيح) zikredilirken, müşebbeh (نجوم) ya da (كواكب) hazfedilmiştir. Benzerlik alâkası ışık kaynağı olarak insanların evlerinde ve mescitlerde kandiller tutuşturup süslemeleridir. Gerçek manasının anlaşılmasına engel karîne ise (ولقد زينا السماء الدنيا) “*en yakın göğü süsledik*” ifâdesidir. Müşebbehün bih zikredilip müşebbeh hazfedildiği için “*isti'âre-i tasrîhiyye*” sanatı meydana gelmiştir.³⁰⁴ İbn ‘Âşûr ise burada (النجوم) yıldızların, (مصابيح) kandiller olarak isimlendirilerek teşbîh yapıldığını, benzetme edatı ve benzetme yönü hazfedildiği için de “*teşbîh-i belîğ*” olduğunu belirtmiş ve benzetme yönünü (حسن المنظر) “*güzel görüntü*” şeklinde takdir etmiştir.³⁰⁵

³⁰² Tehânevî, *Keşşâfû Istulâhâtî'l-Fünûn*, 157; İbnü'l-Esîr, *Kifâyetü't-Tâlib fî Nakdi Kelâmi's-Şâ'iri ve'l-Kâtib*, thk. Nûri el-Kaysî, Hâtim ed-Dâmin ve Hilâl Nâcî, Musul, Müessesetü Câimati'l-Mevsil, 1982, s. 160; İbn Raşîk, *el-'Umde*, c. I, s. 277; Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *Belâğatü'l-Vâzıha*, s. 98.

³⁰³ 'Atîk, *'İlmü'l-Beyân*, s. 194; Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatü'l-Vâzıha*, s. 99; Bolelli, *Belâğat*, s. 136.

³⁰⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1125; Beydâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, c. V, 229; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, c. XXIX, s. 10; Neseî, *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl*, c. III, s. 512; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, s. 1511; Bikâ'î, *Nazmu'd-Dürer*, c. XX, s. 188.

³⁰⁵ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 21.

Kâinat, bizim tasavvurumuzun çok üstünde bir büyüklüğe ve genişliğe sahiptir. Âyetteki teşbîh sanatıyla, günümüzde bile bu kadar teknolojik gelişmeye rağmen aklın alamayacağı uzaklıkta ve büyüklükteki gök cisimleri, adeta muhâtabın kolay bir şekilde tasavvur edebileceği ve algılayabileceği bir boyuta indirgenmiştir.

إذا ألقوا فيها سمعوا لها شهيقا وهي تفور (7) تكاد تميز من الغيظ كلما ألقى فيها فوج سألهم خزنتها ألم يأتكم نذير (8)

Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler.(7) Neredeyse cehennem öfkesinden çatlayacak! Her ne zaman oraya bir topluluk atılsa, onun bekçileri onlara: Size, (bu azap ile) korkutucu bir peygamber gelmemiş miydi? diye sorarlar.(8)

Âyette geçen (شهيقا) kelimesi sözlüklerde “nefesi şiddetle içeri çekerken çıkan ses, hırıltı, homurtu, uğultu, rahatsızlık verici ses, en çirkin ses, anırma”³⁰⁶ gibi anlamlara gelir. Ateşin/cehennemin alevlerinden çıkan korkutucu ses, bağlamdan anlaşılacağı üzere canlılara ait olan sese, yâni (شهيقا) sesine benzetilmiştir. Böylece müşebbeh hazfedilip, müşebbehün bih açıkça ibârede zikredildiği için “*isti’âre-i tasrîhiyye*” meydana gelmiştir.³⁰⁷ Bu kelime Hûd Sûresinde ise doğrudan cehennemliklere nispet edilmektedir.³⁰⁸

Bir sonraki ayette geçen (تكاد تميز من الغيظ) “neredeyse öfkesinden çatlar” ifadesinde yine cehennem ateşinin şiddetli yanması, öfkesinden çılgına dönen kişiye benzetilmiş ve müşebbehün bih hazfedilip levazımından olan (الغيظ) kelimesi ibarede bırakılarak “*isti’âre-i mekniyye*” meydana gelmiştir. Ayetin devamında ise (خزنتها) “ateşin bekçileri” ifadesiyle bağlam karinesine istinaden, cehennemde görevli azap melekleri kastedilmiştir. Sözlükte “bir şeyi korumakla ve sağlam bir yerde tutmakla görevli kimse” anlamına gelen (خازن) kelimesi ile azap melekleri arasındaki müşabehet alakası, çok sıkı koruma sağlamak, gözetim ve denetim altında tutmaktır diyebiliriz. Müşebbehün bih zikredilip müşebbeh hazfedildiği için “*isti’âre-i tasrîhiyye*” meydana gelmiştir.³⁰⁹

Cehennem sahnelerinin tasvir edildiği bu ayetlerdeki isti’âre sanatıyla, inanmayanların ahirette karşılaşacakları azabın ne derece şiddetli olacağı muhâtaba hissettirilmiş ve böylece

³⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisânü ’l-‘Arab*, c. X, s. 191.

³⁰⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1125; İbn Raşîk, *el-‘Umde*, c. I, s. 275.

³⁰⁸ Hûd, 11/106. (فأما الذين شقوا ففي النار لهم فيها زفير وشهيق)

“Bedbaht olanlar ateştedirler, orada onların (öyle feci) nefes alıp vermeleri vardır ki.”

³⁰⁹ Sâbûnî, *Safvetü ’t-Tefâsîr*, c. III, s. 422; Beydâvî, *Envârü ’t-Tenzîl ve Esrârü ’t-Te’vîl*, c. V, 229; Neseî, *Medâriku ’t-Tenzîl ve Hakâiku ’t-Te’vîl*, c. III, s. 512-513; Halebî, *ed-Dürü ’l-Mesûn*, c. X, s. 382-383; Sekkâkî, *Miftâhü ’l-‘Ulûm*, s. 389.

gaybî bir meseleye ilişkin olaylar, adeta birer fotoğraf karesi gibi somut birer yapıya dönüşerek muhâtabın zihninde canlanmıştır.

هو الذي جعل لكم الأرض ذلولا فامشوا في مناكبها وكلوا من رزقه وإليه النشور (15)

Yeryüzünü size **boyun eğdiren O'dur**. Şu halde yerin **omuzlarında** (üzerinde) dolaşın ve Allah'ın rızından yeyin. Dönüş ancak O'nadır.

Âyetteki (وجعل لكم الأرض ذلولا) ifâdesinde yeryüzü, itaatkâr ve uysal bir hayvana benzetilmiştir. Buradaki söz sanatının teşbîh-i belîğ mi, yoksa isti'âre-i mekniyye mi olduğu hususunda bazı ihtilaflar söz konusudur. Teşbîhin her iki tarafı zikredildiği için, yâni (ذلولا) kelimesini *müşebbehün bih* olarak düşünenler, *teşbîh-i belîğ* olduğunu söylerken, el-Hafâcî gibi âlimler ise ifadeyi (وجعل لكم الأرض مركوبا ذلولا) ya da (وجعل لكم الأرض أرضا ذلولا) olarak takdir ederek *isti'âre-i mekniyye* olduğunu belirtmektedirler. Âyetin devamındaki (فامشوا في مناكبها) “onun (yeryüzünün) omuzlarında yürüyün” cümlesinde (مناكب) kelimesi yeryüzünün yüksek yerlerine, dağlarına ya da yollarına benzetilmiş ve müşebbeh hazfedildiği için “*isti'âre-i tasrîhiyye*” oluşmuştur. Burada (ذلولا) ifadesiyle birlikte (المشي على المناكب) “omuzlar üzerinde yürümek” ifadesi yeryüzünün insan için tam manasıyla bir yaşam alanına çevrildiğini ve insanın emrine âmâde kılındığını göstermektedir. Omuzlarda yürümek ifadesi yeryüzünün tümüyle insanın emrine sunulduğu ifadesini pekiştirir. Çünkü hayvanın omuzları, üzerinde yürümenin en tehlikeli ve en zor olduğu yerleridir. Bir hayvanın, omuzları üzerinde yürünmesine müsaade edecek duruma gelmesi, onun son derece itaatkâr ve uysal olduğunu gösterir.³¹⁰

Âyetteki bu edebî sanatlarla, Allah'ın sonsuz güç ve kudretinin delili olarak, yeryüzünün her türlü nimet ve imkânlarla donatılıp insanın üzerinde yaşayabileceği bir yer haline getirilmesi ve onun emrine âmâde kılınması, muhâtabın zihninde hayatın içinden objelerle canlandırılmak suretiyle anlatılmıştır.

أفمن يمشي مكبا على وجهه أهدى أمن يمشي سويا على صراط مستقيم (22)

³¹⁰ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, c. XXIX, s. 14; İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 31-32; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, c. XXX, s. 69.

Şimdi (düşününün bakalım), yüz üstü kapanarak yürüyen mi (varılacak) yere daha iyi erişir, yoksa doğru yolda düzgün yürüyen mi?

İnanan kimse, doğru yolda dimdik, şaşmadan ve kendinden emin bir şekilde yürüyen kimseye benzetilirken, inkârcı kimse ise yüzüstü kapaklanarak düşe-kalka yürüyen, sürekli tökezleyen ve dik duramayan kimseye benzetilmiştir. Müşebbeh zikredilmeyip, müşebbehün bih'in birden fazla özelliği, yani benzeme yönü terkip halinde zikredildiği için “*isti'âre-i temsîliyye*” oluşmuştur. İsti'âre yoluyla, hidâyet ve dalâlet gibi soyut kavramlar daha belirgin bir hâl almış ve muhâtap çok etkili bir şekilde düşünmeye sevk edilmiştir.³¹¹

1.5. Kinâye (Örtülü Anlatım)

Sözlükte “*bir şeyi gizlemek, açıklamamak, üstü kapalı söylemek, bir şeye îmâ/işâret etmek*”³¹² gibi anlamlar taşıyan ve sülâsî mücerredin birinci bâbından (كنى - يكنو) fiilinin ya da ikinci bâbından (كنى - يكني) fiilinin mastarı olan kinâye (كناية), edebî bir sanat olarak beyân ilminde “*kelâmdaki hakîkî mânâsının yanında başka bir mânânın (lâzımî mânânın) anlatıldığı kelime veya terkip*” demektir. Bir başka ifâdeyle kinâye, bir sözü gerçek manasının anlaşılmasına engel teşkil edecek bir karînenin bulunmaması şartıyla başka bir mânâ kastederek söylemektir. Meselâ (طويل النجاد) “*kılıç bağı uzun*” lâfzıyla gerçekten o kişinin kılıç bağının uzun olduğu anlaşılabilceği gibi asıl kastedilen kişinin (طويل القامة) “*uzun boylu*” olmasıdır. Çünkü kılıç bağının uzun olması, kişinin uzun boylu olmasını gerektirir.³¹³ Câhiz'e göre kinâye, hâlin gereğine göre mânânın, açık bir şekilde (tasrîh) değil de îmâ yoluyla (telmîh) ifade edilmesidir.³¹⁴

Klasik belâğat kitaplarında tevriye olarak da ifâde edilen kinâyeyi mecâzdan ayıran özellik, lâfızda hakîkî mânânın kastedilmesine engel bir karînenin bulunmamasıdır. Oysa

³¹¹İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 44-45; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, c. XXIX, s. 19-20; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, c. III, s. 422.

³¹²İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. XV, s. 233; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhîr*, s. 1329; Sekkâkî, *Miftâhü'l-'Ulûm*, s. 402; Taftazânî, *Mutavvel*, s. 630; 'Atîk, *İlmü'l-Beyân*, s. 203; İn'âm Fevâil Akkâvî, *el-Mu'cemü'l-Mufasssal fî 'Ulûmü'l-Belâğa*, s. 628; Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Mu'cemü't-Ta'rîfât*, s. 157.

³¹³Cürcânî, *Delâilü'l-İcâz*, s. 306; Sekkâkî, *Miftâhü'l-'Ulûm*, s. 402-416; Taftazânî, *Mutavvel*, s. 630; Kazvînî, *el-İzâh*, s. 242; Sübkî, *'Arûsü'l-Efrâh*, c. II, s. 206; Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 500; Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Mu'cemü't-Ta'rîfât*, s. 157; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 1556 (III/143); Ali Cârîm ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatü'l-Vâzîha*, s. 123-132; Merâğî, *Ulûmü'l-Belâğa*, s. 301; Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa*, s. 286-287; Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabîyye*, c. II, s. 135-151; Fadl Hasen Abbas, *el-Belâğa Fünûnuhâ ve Efnânuhâ 'İlmü'l-Beyân ve'l-Bedî*, s. 247; Abdülazîz 'Atîk, *İlmü'l-Beyân*, s. 203; Bolelli, *Belâğat*, s. 171.

³¹⁴'Atîk, *İlmü'l-Beyân*, s. 204.

mecâzda sadece mecâzî mânâ kastedilir ve hakîkî mânânın kastedilmesine engel bir karîne bulunur.³¹⁵

Kinâye; kinâyenin bulunduğu lâfız “mekniyyün bih/ kendisiyle kinâye yapılan” ve kendisine işâret edilen mânâ “mekniyyün anih / kendisinden kinâye yapılan” olmak üzere iki temel unsurdan oluşur. Meselâ Türkçede “eli açık” ifadesinin lâfzı mekniyyün bih, bu lâfızla kastedilen “cömert” mânâsı ise mekniyyün anihdir.³¹⁶

Kinâye, mekniyyün anih bakımından sıfattan, mevsuftan ve nisbetten kinâye olmak üzere üç kısımda incelenir. Ayrıca iki temel unsuru arasındaki vâsıtaların çokluğu-azlığı ve mânâyâ delâletinin gizliliği-açıklığı yönünden telvîh, ta’rîz, remz ve îmâ/işâret olmak üzere dört kısma ayrılır.³¹⁷

Sekkâkî, Abdülkâhir el-Cürçânî, Zerkeşî ve Süyûtî gibi âlimler, kinâyenin maksat ve meramı açıkça ifâde etmekten daha belîğ olduğunu belirtmişlerdir. Kinâye de isti’âre gibi mânâları zihinde canlandırması ve hissedilebilir sûretlere dönüştürmesi bakımından aynı etkiye sahiptir.³¹⁸

Mülk Sûresinde, çeşitli nükte ve maksatlar taşıyan kinâye sanatı örneklerini inceleyelim:

ثم ارجع البصر كرتين ينقلب إليك البصر خاسئاً وهو حسير (4)

Sonra gözünü, **tekrar tekrar** çevir bak; göz (aradığı bozukluğu bulmaktan) âciz ve bitkin halde sana dönecektir.

Âyet-i kerîmede “iki defa, iki kez, iki kere” anlamlarına gelen tesniye/ikil kalıbındaki (كرتين) “kerrateyn” lâfzı, (رجع) fiilinin mef’ûl-ü mutlakı olan (رجعتين) yerine kullanılmıştır. Arapçada tesniye bir kelime, çoğul (cem’) mânâda kullanılabilir. Buradaki (كرتين) kelimesi lâfız olarak her ne kadar tesniye kalıbında gelmiş olsa da, çokluktan kinâyedir, yâni (كرّات/مرّات)

³¹⁵ Meydânî, *el-Belâğatü’l-‘Arabiyye*, c. II, s. 135; Merâğî, *‘Ulûmü’l-Belâğa*, s. 301.

³¹⁶ Merâğî, *‘Ulûmü’l-Belâğa*, s. 301; Ali Cârîm ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatü’l-Vâziha*, s. 125; Bolelli, *Belâğat*, s. 171-172.

³¹⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 1562-1564 (III/147-149); Meydânî, *el-Belâğatü’l-‘Arabiyye*, c. II, s. 140; Ali Cârîm ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatü’l-Vâziha*, s. 125; Bolelli, *Belâğat*, s. 178-182.

³¹⁸ Sekkâkî, *Miftâhü’l-‘Ulûm*, s. 402; Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 500; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 1556 (III/143)

“defâlarca” şeklinde çoğul mânâdadır. Kinâyede, gerçek mânânın anlaşılmasına engel bir karîne bulunma şartı aranmamakla beraber bazı müfessirler (كرتين) kelimesinin çoğul mânâda kullanıldığına ispat olarak (ينقلب إليك البصر خاسئاً وهو حسير) “göz (aradığı bozukluğu bulmaktan) âciz ve bitkin halde sana dönecektir.” cümlesini göstermektedirler. Çünkü göz bir yere iki defa bakmakla yorulmaz, bunun için bakma işleminin defâlarca tekrarlanması gerekir.³¹⁹

Âlûsî, âyette geçen (كرتين) lâfzının takdîrini (رجعة بعد رجعة أي رجعات كثيرة بعضها على أثر) “peşi sıra, defâlarca, tekrar tekrar” olarak yapmakta ve tesniye ile (لبيك) ve (سعديك) kelimelerinde olduğu gibi tekrar ve çokluk (kesret) kastedildiğini belirtmektedir.³²⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ise bu hususta şöyle der: “(كرتين) esasen (كرة) ’nin tesniyesi olduğundan “iki kere” demektir. Bununla beraber (لبيك) “emir sizindir efendim” ve (سعديك) “baş üstüne” gibi bazen matematikte olduğu gibi şekilde tekrar ile çokluğu, te’kîd ve takviye etmek için kullanılır ki bizim tekrar tekrar tâbirimiz de böyledir.”³²¹

Netice olarak (كرتين) lâfzı çokluktan kinâye olup sayı olarak iki kere bakmayı değil, defâlarca bakmayı ifâde eder. Allâh’ın yarattıklarında kusur arayan; kâinatın düzeninde bir bozukluk bulmayı bekleyen kimse, ne kadar bakarsa baksın, aradığını bulmakta aciz kalacak ve müthiş hassas bir düzenle karşılaşacaktır.

وأسروا قولكم أو اجهروا به إنه عليم بذات الصدور (13)

Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun; bilin ki O, kalplerin içindekini bilmektedir.

Âyette yer alan (ذات الصدور) “zâti’s-sudûr” ifadesi lâfız olarak “göğüs kafesleri sâhipleri” anlamına gelmektedir ve mecâzen “kalplerin, gönüllerin, sînelerin sahipleri, yani insanların gizledikleri, açığa vurmak istemedikleri, içlerinde tuttukları sırlar” kastedilmiştir. Buradaki (ذات), sâhip mânâsında (نو) ’nün müennesidir. (ذات الصدور) ifâdesi mevsûfu hazfedilmiş bir sıfat olarak da kabul edilebilir. Nitekim bazı müfessirler, âyetin nüzûl sebebi bağlamında, Peygamber (s.a.v.) aleyhinde kendi aralarında konuştukları şeyleri Allah’tan gizlediklerini zanneden müşrikleri kastederek, mevsuf ögeyi (الفئة) veya (الجماعة) şeklinde takdîr etmişlerdir.

³¹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1125; Neseffî, *Medâriku’t-Tenzîl*, c. III, s. 511; ‘İsâmu’d-dîn İsmâ’îl, *Hâşiyetü’l-Konevî ‘alâ Tefsîri’l-İmâmi’l-Beydâvî*, c. XIX, s. 186-187; Halebî, *ed-Dürri’l-Mesûn*, c. X, s. 380; Behçet Abdülvâhid Sâlih, *el-İ’râbü’l-Mufasssal*, c. XII, s. 89.

³²⁰ Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, c. XXIX, s. 7.

³²¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, c. VIII, s. 200.

İbâreyi uzatarak (إنه عليم بما تخفونه من أسرار في قلوبكم) “Allah, kalplerinizin içinde bulunan sırlarınızdan gizledikleriniz şeyleri bilir.” şeklinde söylemek yerine, (إنه عليم بذات الصدور) denilerek (ذات الصدور) ile insanlar kastedilirken (الصدور) ile de kalp ve sırların mekânı olması hasebiyle kalpte gizli tutulan şeyler kastedilerek, ifâde daha vecîz ve daha etkili hale getirilmiştir.³²²

Dikkat çeken bir diğer husus ise Kur’ân’da başka sûrelerde de geçen (بذات الصدور) ifâdesinin, Allâh’ın (علم) “’ilm” mastarından türetilmiş mübâlağalı ism-i fâil olan (عليم)³²³ “’alîm” sıfatıyla özdeşleşmiş olmasıdır. Bu tâbirin kinâye yoluyla (insan>sadr>kalp>gizlenen şeyler) şeklinde “tûmdengelim / bütünden parçaya” yöntemiyle söylenmesi, Allâh’ın insanın en gizli maksatlarını, niyetlerini, temâyüllerini, duygu ve düşüncelerini en ince ayrıntısına kadar bildiği gerçeğiyle mükemmel bir uyum sağlamaktadır.

... قليلا ما تشكرون (23)

... **Ne az şükrediyorsunuz!**

Âyet-i kerîmedeki (قليلا) lâfzı, ibâreden düşürülmüş mef’ûlü mutlak ögenin sıfatıdır. Takdîri ise (تشكرون شكراً قليلا) şeklindedir. (ما) harfî, zâid olup killeti/azlığı te’kîd eder ya da şükürün tam mânâsıyla yapılmadığına, üstün körü geçirilmek sûretiyle örfî mânâda bir şükür yapıldığına işârettir. Eğer (قليلا) “az” ifâdesiyle umûm kastediliyorsa, yâni hem mü’minlere hem de kâfirlere yönelik bir hitapsa, “azlık” kelimesi hakîkî anlamında kullanılmıştır. Ancak bağlamdan hareketle anlatım akışına göre kâfirler kastediliyorsa, o vakit bu kelimeyle azlık değil, yokluk/hiçlik mânâsı kastedilmiştir, yâni “hiç şükretmiyorsunuz” anlamına gelir. Ayrıca muhâtap tüm insanlar ise (قليلا) kelimesiyle sayı bakımından az kişinin bu nimetler için Allah’a şükrettiği, muhâtap müşrikler ise fiil bakımından değil, fiilin zamanı bakımından az

³²² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 30; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, c. VIII, s. 227; ‘İsâmu’d-dîn İsmâ’îl, *Hâşiyetü’l-Konevî ‘alâ Tefsîri’l-İmâmi’l-Beydâvî*, c. XIX, s. 199; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefsîr*, c. III, s. 418; Recep Abdülcevvâd İbrâhîm, *Mu’cemü’l-Mustalahâtü’l-İslâmiyye fî’l-Misbâhi’l-Münîr*, 1. Baskı, Kahire, Dâru’l-Âfâki’l-‘Arabiyye, 2002, s. 101.

³²³ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü Elfâzi’l-Kur’ân*, s. 581; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. XII, s. 416; Eşref Taha Ebu’d-Deheb, *el-Mu’cemü’l-İslâmî*, 1. Baskı, Kahire, Dâru’ş-Şurûk, 2002, s. 420.

şükrettikleri, yani Allâh’a şirk koştukları için bazı konularda Allah’a, bazı konularda ise putlarına şükrettikleri anlaşılabilir.³²⁴

قل هو الرحمن آمنا به وعليه توكلنا... (29)

De ki: (Sizi imana davet ettiğimiz) O (Allah) çok esirgeyicidir; biz O'na iman etmiş ve sırf O'na güvenip dayanmışızdır.

Âyetteki takdîm ve te’hîr konusuna çalışmamızın birinci kısımdaki “Cümle Öğelerinin Halleri” başlığında değinmiş ve ta’rîz üslûbunun oluştuğundan bahsetmiştik. Kinâyeye konusunun bir alt başlığı olarak belâğat kitaplarında anlatılan ta’rîz, “dokundurmak, iğnelemek” anlamına gelir. Genellikle terkip ve cümlelerde görülen ta’rîz bir beyân ilmi istilâhî olarak “ortaya ve genele veya muayyen birine söylenen kelâmın bir ucunun imâ ve işâret yoluyla bir başkasına dokundurulması” demektir. Burada (وعليه توكلنا) cümlesinde fiilin ma’mûlû olan (عليه) ifâdesinin , (توكلنا) fiili üzerine takdimiyle meydana gelen kasr üslûbuyla beraber aynı zamanda ta’rîz sanatı da meydana gelmiştir. Böylece sanki müminler, müşriklere “biz sizin yaptığınız gibi Allâh’la beraber putlara, mallara, güce ve sayıca çok olmaya değil, sadece Rahmân olan Allâh’a güvendik ve dayandık” diyerek onların içinde bulundukları duruma bir gönderme yapmışlardır.³²⁵

Yukarıda incelediğimiz ayetlerin dışında Mülk sûresinde kinâyeli söz veya terkip içeren ayetler tabloda gösterilmiştir.

³²⁴ Ebû Suûd, *İrşâdu'l-‘Akli's-Selîm*, c. IX, s. 9; İbn ‘Arafe, *Tefsîru İbn Arafê*, c. IV, s. 265; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 47; Behçet Abdülvâhid Sâlih, *el-İ'râbü'l-Mufasssal*, c. XII, s. 104.

³²⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1128; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, c. XXX, s. 76; İbn ‘Âdil, *el-Lübâb*, c. XIX, s. 259; İbn ‘Arafê, *Tefsîru İbn Arafê*, c. IV, s. 266; İsmail Durmuş, “Kinaye”, *DİA*, c. XXVI, s. 34-36.

Edebî Nükte	Kastedilen Mânâ (Mekniyyün Anh)	Söz, Terkip veya Cümle (Mekniyyün bihi)	Ayet No
İnsanlara, Allah'ı nasıl methedeceklerini ve O'na nasıl hamd edeceklerini öğretmek	İnşâî Cümle (Medih/Senâ)	تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمَلِكُ ...³²⁶ Mutlak hükümrânlık elinde olan Allah, yüceler yücesidir...	1
Müşriklere karşı kızgınlığı en üst perdeden ifade etmek	Öfkenin şiddeti	تَكَادُ تَمِيزُ مِنَ الْغَيْظِ ...³²⁷ Neredeyse cehennem öfkesinden çatlayacak! ...	7
Temiz rızık aramak için yeryüzünün her yerine gidilebilirsiniz.	Yeryüzünün insanın emrine amade kılındığı olgusunu pekiştirmek	... فَاَمْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا ...³²⁸ ... Şu halde omuzlarında dolaşın...	15
O günün mutlaka geleceğini te'kît etmek	Gelecekte (hesap gününde) görecekler	فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سَبَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدْعُونَ³²⁹ Ama onu (azabı) yakından gördükleri zaman, inkâr edenlerin yüzleri kararacak ve (kendilerine): İşte sizin isteyip durduğunuz budur! denecektir.	27
Allah'ı bırakıp putlara tapanlar, ne denli bir sapkınlık içinde olduklarını üzerinde düşünmeye çağrılmaktadır.	Allah, kıtlık ve kuraklık sebebiyle müşrikleri aç ve susuz bırakarak onlara ceza vereceğine işaret etmiştir.	قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ³³⁰ De ki: Suyunuz çekilirse, söyleyin bakalım, size kim bir akar su getirebilir?	30

³²⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXIX, s.9

³²⁷ Bîkâî, *Nazmu'd-Dürer*, XX, s. 235

³²⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, XXX, s. 68-69

³²⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXIX, s. 49-50

³³⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXIX, s.55; Diyânet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Yolu Tefsiri*, V, 425-426

İKİNCİ BÖLÜM

SÛREDEKİ EDEBÎ SANATLARIN MEÂLLERE YANSIMASI

Çalışmamızın bu bölümünde me’ânî ve beyân ilimleri çerçevesinde birinci bölümde tahlil edilen Mülk Sûresindeki edebî sanatların Diyanet İşleri Başkanlığı ve Diyanet Vakfı meâllerine nasıl yansıtıldığı incelenecektir. Bölüm başlıklarının sıralaması, belâğat konularına göre değil, âyet tertibine göre yapılmıştır. Sûredeki her bir âyetin meâli, âyetin ihtivâ ettiği edebî sanat/sanatlar dikkate alınarak belirlenen değerlendirme kriterleri çerçevesinde incelenmiş ve akabinde bu kriterlere göre gerekli görülmesi halinde meâl, tashîh, parantez içi açıklama veya dipnot önerilerinde bulunulmuştur.

1.1. Birinci Âyet

تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (1)

DİB Meâli: *Hükümranlık elinde olan Allah, yücedir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.*

TDV Meâli: *Mutlak hükümranlık elinde olan Allah, yüceler yücesidir ve O'nun her şeye gücü yeter.*

1.1.1. Değerlendirme Kriterleri

- (تبارك) “Tebâreke” Fiilinin Anlamı – Haberî ve İnşâî Üslûp
- Fâilin/Müsnedün İleyh’in İsm-i Mevsûl Olarak Seçilmesi
- (يد) “Yed” Kelimesinin Mecâzî Anlamı
- (بيده الملك) Cümlesindeki Kasr Üslûbu
- (الملك) “el-Mülk” Kelimesindeki Ma’rifelik
- (وهو على كل شيء قدير) Cümlesi ve Öncesiyle İ’râb İlişkisi

1.1.2. Tahlîl

1.1.2.1. (تبارك) “Tebâreke” Fîlinin Anlamı – Haberî ve İnşâî Üslûp

Lügatte “kişinin bir yerde durup bir işi yapmakta devam etmesi” mânâsındaki (برك) kökünden türeyen ve tefâ’ul babından fiil-i mâzi olan tebâreke (تبارك), “hayır, lütuf ve ihsanı her ölçünün üstünde olan, zâtında ve sıfatlarında yüce ve münezzeh olan” anlamlarına gelir. Âyet-i kerîme, sadece Allâh’ın yüceliğini bildirme amacı taşıyan haberî bir üslûp olabileceği gibi, aynı zamanda lâfzen haber cümlesi olmasına rağmen mânâ itibarıyla kulların Allâh’ı nasıl öveceklerini ve yücelteceklerini öğretmeyi amaçlayan inşâî bir üslûp olması da muhtemeldir. Nitekim (تبارك) fiili, ta’zîm ve duâ maksadıyla kullanılan ve sadece Allâh’a nispet edilen bir fiildir.³³¹ Dolayısıyla (تبارك) fiilinin mânâsı dikkate alınarak yüklem, haberî üslupla “**yüceler yücesidir.**” veya inşâî üslupla “**ne yücedir!**” şeklinde tercüme edilmesini uygun buluyoruz.

1.1.2.2. Fâilin/Müsnedün İleyh’in İsm-i Mevsûl Olarak Seçilmesi

Fâilin (öznenin) ism-i mevsûl olarak gelmesi, muhâtabın (özelde âyetin ilk muhâtaplarının, genelde ise Kur’ân’ı okuyup anlamak isteyen herkesin) zihninde merak uyandırması bakımından önem arz etmektedir.³³² Çünkü merak ve gizem, insanı öğrenmeye teşvik eder. Muhâtap, zahir isim olmadan zikredilen bir ism-i mevsûlün sılasını merak edecektir. Tabi bu husus aslında cümle öğelerinin dizilişiyle ilgili olması nedeniyle Arapça için geçerlidir. Çünkü muhâtap önce ism-i mevsûl, sonra sıra cümlesini işitir/okur. Türkçede ise bu durumun tam tersi söz konusudur. Ancak yine de âyetin Arapça metnine sadık kalınarak – hatta parantez içine alma ihtiyacı duymadan – tercümede Lafzatullâh’ın zikredilmemesi, muhatap açısından aynı hissin meâlde de yakalanmasını sağlayabilir.

1.1.2.3. (يد) “Yed” Kelimesinin Mecâzî Anlamı

Mecâz yoluyla ifâde etme biçiminin dildeki varlığı tartışılmaz bir gerçektir. Ancak Kur’ân’da mecâz var mıdır, yok mudur tartışmalarını bir kenara bırakacak olursak, sadece mecâzî ifadenin tercüme biçimiyle ilgili olarak şunu çok açık bir şekilde söyleyebiliriz ki, yanlış

³³¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve t-Tenvîr*, s. XXIX, s. 9; Hatice Kelpetin Arpaguş, “Teâlâ”, *DİA*, c. XL, s. 206-207.

³³² Halil İbrahim Kaçar, “Ma’rife (Belirli İsim) Kullanımlarının Semantik Boyutu (Ta’rif Üslûbu)”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 28, 2005, s. 167-205 (189).

anlaşılmanın ya da hiç anlaşılmamanın önüne geçmek için mecâzî ifade hedef dile, o dili kullanan toplumların, örf ve kültür bağlamında kelimelere yüklediği ikincil/yan anlamlar dikkate alınarak aktarılmalıdır. Meselâ Arapçada, cömert ve misafîrperver bir kişiye kinâye yoluyla “*külü çok olan*” manasında (كثير الرماد) denilir. Fakat bu ifade olduğu gibi dilimize aktarıldığında arka planı olmayan anlamsız bir tabir olmaktan öteye geçemeyecektir. Bunun yerine “*eli açık*” veya “*kapısı herkese açık*” gibi ifadeler kullanılabilir.³³³

Mecâzın tercümesiyle ilgili bu temel kaideden bahsettikten sonra ayetteki (بيده الملك) ifadesinin çevirisine ilişkin şunları söyleyebiliriz: Arapçada (الأمر بيده) “*İş onun elindedir.*” şeklindeki kullanım dilimizde de “*bir şeyi elinde bulundurmak, kontrol etmek, bir şeye sahip olmak, hâiz olmak*” gibi anlamlara³³⁴ geldiği için kelimeye yüklenen ikincil anlam bakımından dilimizdeki kullanımıyla aynıdır. Bu nedenle (بيده) ifadesinin “*elinde olan*” şeklinde meâlde yansıtılması uygundur.

1.1.2.4. (بيده الملك) Cümlesindeki Kasr Üslûbu

İsm-i mevsûl (الذي) kelimesinden sonra gelen (بيده الملك) sıla cümlesinin, haberi mübtedâ üzerine takdîm etmiş bir isim cümlesi olduğunu ve bu nedenle haber öge olan (الملك), mübteda öge (بيده) ifadesine tahsîs edilerek kasr üslûbu oluştuğunu belirtmiştik. Yukarıda her iki meâlde de bu üslûbun dikkate alınmadığı görülmektedir. Kasr üslûbunu “*sadece, yalnız, ancak*” vb. zarflarla tercümeyle yansıtmak mümkündür. Bu nedenle (الذي بيده الملك) cümlesinin, “*mülk sadece kendi elinde olan*” şeklinde tercüme edilmesi gerekir.

1.1.2.5. (الملك) “el-Mülk” Kelimesindeki Ma’rifelik

Genel bir gramatik kural olarak Arapçada bir ismi belirli hale getirmenin yollarından biri de kelimenin başına lââm-ı ta’rîf gelmesidir. Ancak lââm-ı ta’rîf farklı amaçlarla getirilebilir. Bunlardan biri de cins/istiğrâk için olan lââm-ı ta’rîftir ve başına geldiği cins ismin bütün türlerini hakîkî mânâda kapsadığını gösterir. Âyetteki, “*hâkimiyet, hükümrânlık, egemenlik, yetki, otorite*” anlamlarına gelen (الملك) “el-Mülk” kelimesinin başındaki lââm-ı ta’rîf de istiğrâk için gelmiştir. Yâni mülkün bütün türlerini kapsadığını ifade eder.³³⁵ Bu nedenle kelime

³³³ İsmail Durmuş, “Mecaz”, *DİA*, c. XXVIII, s. 217-220.

³³⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. XV, 419-426.

³³⁵ Sadık Koç ve Tahsin Yeşilçay, “Arap Dilinde Harf-i Ta’rîf”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. XII, sy. 2, Elazığ, 2002, s. 191-210 (200-201).

“**mutlak anlamda mülk/mülkün tamamı/tüm mülk**” şeklinde tercüme edilebilir. TDV Meâli’nde bu mânâ meâle yansıtılırken, DİB Meâli’nde lâm-ı ta’rîfin ifade ettiği mananın dikkate alınmadığı görülmektedir.

1.1.2.6. (وهو على كل شيء قدير) Cümlesi ve Öncesiyle İ’râb İlişkisi

Bu cümle (و) “vâv” harfî ile sıla cümlesi olan (بيده الملك) cümlesine i’râb hükmünde ortak edilmek amacıyla atfedilmiştir. Dolayısıyla (الذي)’nin ikinci sıla cümlesidir. İtnâb konusunda belirttiğimiz gibi bu cümlenin, birinci sıla cümlesinin tetmîmi / tekmîli olduğunu düşünürsek, müstakil bir cümle olarak tercüme etmek yerine, her iki sıla cümlesini de fiile bağlamak uygun olacaktır. Ayrıca müşriklerin, taptıkları putlarının ne gökleri ve yeri, ne de ölümü ve yaşamı yaratmaya güçlerinin yetmediğini itiraf etmelerine rağmen, putlarına ulûhiyet sıfatını nispet etme çabalarını boşa çıkarmak ve Allah’ın gücünün her şeye yettiğini vurgulamak maksadıyla isim cümlesinin öğeleri yer değiştirmiş, yani câr ve mecrûrdan oluşan (على كل شيء) ifadesi, (قدير) kelimesi üzerine takdim etmiştir.³³⁶ Bu mânânın da meâle yansıtılması için “**her şeye**” kelimesinin yükleme yakın olması gerektiğini düşünüyoruz. Zira “**Onun her şeye gücü yeter**” cümlesindeki vurgu “**güç**” kelimesindeyken, “**Onun gücü her şeye yeter**” cümlesindeki vurgu ise “**her şey**” ifadesindedir.

Her iki meâlde de ikinci sıla cümlesi müstakil bir cümle olarak tercüme edilmiş ve haberin mübtedası üzerine takdîmi sadece fasılaya riâyet olarak değerlendirilerek cümledeki vurgunun haber ögesinde olduğu göz ardı edilmiştir. Diğer taraftan DİB Meâlinde, (قدير) kelimesinin vezniyle ilgili mübalağa manası, sözlükte “gereği gibi, derinlemesine, ayrıntılarıyla”³³⁷ anlamlarına gelen “**hakkiyla**” kelimesiyle meâle yansıtılırken, TDV Meâlinde bu ayrıntının da göz ardı edildiği görülmektedir.

1.1.3. Meâl Önerisi

Yukarıdaki kriterler çerçevesinde bu âyet-i kerîmenin şu şekilde tercüme edilmesi, manayı daha iyi ifade edebilir.

³³⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve ‘t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 11; Âlûsî, *Rûhu ‘l-Meânî*, c. XXIX, s. 3.

³³⁷ Türk Dil Kurumu Sözlükleri (<http://sozluk.gov.tr/>) – “Hakkiyla” maddesi.

Mutlak hükümlanlık **sadece** kendi elinde olan ve gücü **hakkiyla her şeye** yeten ne yücedir! / yüceler yücesidir.

1.2. İkinci Âyet

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ (2)

DİB Meâli: *O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.*

TDV Meâli: *O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak galiptir, çok bağışlayıcıdır.*

1.2.1. Değerlendirme Kriterleri

- İsm-i Mevsûl'ün İ'râbı Hakkında
- (يَبْلُو) Fiilinin Mânâsı
- (العزیز) ve (الغفور) Kelimelerinin Âyetin Muhtevâsıyla İlgisi

1.2.2. Tahlîl

1.2.2.1. İsm-i Mevsûl'ün İ'râbı Hakkında

Bu âyetteki ism-i mevsûlün i'râbı hakkında iki ihtimal vardır. Birinci ihtimale göre ism-i mevsûl, birinci âyetteki ism-i mevsûl'den bedel olabilir. Bu durumda Allah'ın yüceliğine şehâdet etmekte birinci mevsûl gibidir. Yâni “*Mutlak hümlanlığı sadece kendi elinde bulunduran, gücü hakkiyla her şeye yeten, **hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratan**... yüceler yücesidir.*” şeklinde birinci âyetdeki sıla cümlesinden bedel olabilir. Bir diğer ihtimal ise ism-i mevsûlün, mübtedası düşürülmüş/mahzûf haber olduğudur. Bu durumda âyetin başına bir mübteda (هو الذي) takdîr edilir.³³⁸ Her iki meâlde de ikinci ihtimalin düşünüldüğü görülmektedir.

³³⁸ Behçet Abdülvehid Sâlih, *el-İ'râbü'l-Mufasssal*, c. XII, s. 86; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, c. XXIX, s. 4.

1.2.2.2. (يَلُو) Fiilinin Mânâsı

Bu fiil, “sınamak, imtihan etmek, denemek” anlamlarına gelir. Ancak sınama eyleminin temelinde daha önceden bilinmeyen bir şeyi ortaya çıkarma manası olduğu için bu fiilin hakîkî mânâda Allâh’a nispet edilmesi düşünülemez. Nitekim Allâh’ın ilmi, ezeli ve ebedî olup bütün kâinatı ve her şeyi kuşatmıştır. Hiç bir şey onun ilminin dışında kalmaz. Bu nedenle fiil, mecâzî anlam içerir.³³⁹ Böylece âyetin mânâsı “**Sizleri sorumlu kılıp imtihân meydanına çıkararak hanginizin daha güzel amel yaptığını bildirmek/göstermek için ölümü ve hayatı yaratan...**”³⁴⁰ olarak şekillenmektedir. Bu mânâ, meâlde parantez içi veya dipnot olarak gösterilebilir.

1.2.2.3. (العزیز) ve (الغفور) Kelimelerinin Âyetin Muhtevâsıyla İlgisi

Âyet-i kerîmede yer alan (وهو العزيز الغفور) cümlesi, öncesindeki yargıyı pekiştirme amacı taşıyan itnâb üslûbunun bir çeşidi olan tezyîldir. (أيكم أحسن عملاً) cümlesinden mânâ itibariyle aslında zımnen (أيكم أسوأ عملاً) cümlesi de anlaşılmaktadır. Makâm karînesine istînâden burada (العزیز) kelimesi, “Allah, kötülük eden/kötü amelde bulunan kimseyi cezalandırmaktan aciz değildir.” mânâsına delâlet ederken, (الغفور) kelimesi ise “Allah, kötülük edenlerden dilediğini veya seçiminden dolayı tevbe edeni bağışlar.” mânâsına gelmektedir.³⁴¹ Bu nedenle Allâh-u Teâlâ’nın bu iki sıfatının, âyetin mânâsıyla olan ilişkisini göstermek kabilinden yukarıda bahsini ettiğimiz tezyîl anlamı dipnot olarak meâlde yer alabilir.

1.2.3. Dipnot Önerisi

Yukarıdaki kriterler çerçevesinde bu âyet-i kerîmeye iki dipnot öneriyoruz.

1.2.3.1. Birinci Dipnot

(Âyetteki “sınamak” fiili, “ortaya çıkarmak, bildirmek ve göstermek” fiillerinden kinâyedir. Bu fiilin hakîkî mânâda Allah’a izâfe edilmesi muhaldir. Nitekim Allâh’ın ilmi, ezeli ve ebedî olup bütün kâinatı ve her şeyi kuşatmıştır. Allâh, insanları sorumlu kılmış, imtihân

³³⁹ Bîkâî, *Nazmu’d-Dürer*, c. XX, s. 220; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 14; Zemahşerî, *Keşşâf*, s. 1124; İbn ‘Âdil, *el-Lübâb*, c. XIX, s. 226.

³⁴⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, c. VIII, s. 182.

³⁴¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, s. 1124; Beydâvî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, c. V, s. 228; Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, c. XXIX, s. 6.

alanına çıkarmış ve kimin daha güzel davranışta bulunduğunu bildirmek için ölümü ve hayatı yaratmıştır.)

1.2.3.2. İkinci Dipnot

(Allah, **mutlak güç sahibidir**; kötülük eden/kötü amelde bulunan kimseyi cezalandırmaktan aciz değildir, **çok bağışlayandır**; kötülük edenlerden dilediğini veya seçiminden dolayı tevbe edeni bağışlar.)

1.3. Üçüncü Âyet

الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَافُوتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ (3)

DİB Meâli: O, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır. Rahmân'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun?

TDV Meâli: O ki, birbiri ile âhenktar yedi göğü yaratmıştır. Rahmân olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun?

1.3.1. Değerlendirme Kriterleri

- (طِبَاقًا) Kelimesinin Manası ve İ'râb Durumu
- (الرحمن) Kelimesinin Zikredilmesi
- (من تفاوت) ve (من فطور) İfadeleri

1.3.2. Tahlîl

1.3.2.1. (طِبَاقًا) Kelimesinin Mânâsı ve İ'râb Durumu

Bu kelimenin yapısına ve i'râbına ilişkin tefsirlerde farklı görüşler bulunmaktadır. Yapısı hakkında çoğul kelime ya da müfâ'ale babından mastar olduğu söylenirken, i'râbına ilişkin ise (سبع) kelimesinin sıfatı, takdîri (طوبقت طِبَاقًا) olduğu için mef'ûl-ü mutlak ya da hâl

üzerine nasb olduğu belirtilmiştir.³⁴² DİB Meâlinde “**tabaka tabaka**” şeklinde tercüme edildiği için bu kelimenin (طبق) ya da (طبقة) kelimesinin çoğulu olarak kabul edildiği, TDV Meâli’nde ise “**birbiri ile âhenktar**” şeklinde tercüme edildiği için (طابق) fiilinin mastarı sayıldığı görülmektedir.

1.3.2.2. (الرحمن) Kelimesinin Zikredilmesi

Burada belâğat kitaplarında “*İzmâr makâmında izhâr*” adıyla ele alınan konu mevzubahistir. Bazen zamir kullanılması gereken yerde bir takım belâğî nükteler sebebiyle zâhir isim kullanılır. (ما ترى في خلق الرحمن من تفاوت) cümlesinde zamir yerine (خلق الرحمن) zâhir isim gelmiştir. Hâlbuki bağlamdan hareketle (ما ترى فيهن من تفاوت) şeklinde gelmesi beklenirdi. Zâhir isim gelmesinin sebebi iki nokteye dayanmaktadır. Birincisi; uyumsuzluk/bozukluk görülmemesi durumunun sadece yedi gökle sınırlandırılmaması, ikincisi ise; her şeyin mükemmel bir düzen içinde yaratılmasının, insanlara Allah’ın rahmetinin bir tecellisi olduğuna îmâ etmektir. Ayrıca Allah’ın yarattıklarının yüceliğine bir işaret olarak da değerlendirilmiştir.³⁴³ Dolayısıyla meâlde sadece “**Rahmân**” kelimesini zikredip, bu edebî nüktelerin dipnot olarak belirtilmesi, âyetin muhtevâsını anlama noktasında meâle bir zenginlik katacaktır.

1.3.2.3. (من تفاوت) ve (من فطور) İfadeleri

Bu kelime müfâ’ale vezninden mastardır ve sözlükte “*uyumsuzluk, çelişki, birbirine zıt olmak, düzensizlik, nizamsızlık, münâsebetsizlik*” anlamlarına gelmektedir. (من) harf-i cerri zâid harftir ve cümlelerin olumsuzluğunu pekiştirme görevi üstlenmiştir. (فطر) kelimesi ise (فطر) kelimesinin çoğuludur ve sözlükte “*yarık, delik, çatlak*” anlamlarına gelmektedir. Buradaki (من) harfi de zâid harftir ve cümlelerin manasını pekiştirir.³⁴⁴ DİB Meâli’nde cümleyi pekiştiren (من) harflerinin “*hiçbir*” sıfatıyla karşılandığı görülürken, TDV Meâli’nde ikinci (من) harfinin

³⁴² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 16; Behçet Abdülvâhid Sâlih, *el-İ’râbü’l-Mufasssal*, c. XII, s. 88; el-‘Ukberî, *et-Tibyân fî İ’râbi’l-Kur’ân*, s. 1232.

İbn ‘Âdil şöyle der: “(طباقا) kelimesi, (سبع)’nın sıfatıdır ve yapısına ilişkin üç görüş vardır. (جبل - جبال) örneğinde olduğu gibi (طبق) kelimesinin çoğuludur. (رحبة - رحاب) örneğinde olduğu gibi (طبقة) kelimesinin çoğuludur. (طابق) fiilinin mastarıdır. (مطابقة وطباقا) (Daha fazla bilgi için bkz. İbn ‘Âdil, *el-Lübâb*, c. XIX, s. 227.)

³⁴³ Hâşimî, *Cevâhirü’l-Belâğa*, s. 110; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1125; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 17; Tantâvî, *et-Tefsîrü’l-Vasît*, c. XV, s. 9; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, c. XXX, s. 58; Nesefî, *Medâriku’t-Tenzîl*, c. III, s. 511; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, c. III, s. 416.

³⁴⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 17.

cümleye kattığı anlamın meale yansıtılmadığı görülmektedir. Zira (هل ترى من فطور) ile (هل ترى) arasında mutlaka fark vardır. Dolayısıyla bu mananın, “hiçbir, herhangi bir, en ufak bir” ifadeleriyle karşılanabileceğini düşünüyoruz.

1.3.3. Tashîh ve Dipnot Önerisi

Yukarıdaki değerlendirmelere istinâden, Diyânet Vakfı Meâline ait üçüncü âyetin tercümesindeki “*Rahmân olan Allah*” ifadesinin “*Rahmân*” olarak değiştirilmesini ve bu kelimenin zikredilmesindeki edebî nüktelerin dipnot olarak okuyucuya aktarılmasını, yine aynı ayette yer alan **ikinci (من) harfinin pekiştirme görevinin** meâle yansıtılmasını öneriyoruz.

1.4. Dördüncü Âyet

ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ (4)

DİB Meâli: *Sonra tekrar tekrar bak; bakışların (aradığı çatlak ve düzensizliği bulamayıp) âciz ve bitkin hâlde sana dönecektir.*

TDV Meâli: *Sonra gözünü, tekrar tekrar çevir bak; göz (aradığı bozukluğu bulmaktan) âciz ve bitkin halde sana dönecektir.*

1.4.1. Değerlendirme Kriterleri

➤ (كرتين) Kelimesinin Anlamı

1.4.2. Tahlîl

1.4.2.1. (كرتين) Kelimesinin Anlamı

Tesniye formundaki bu kelimenin sayıyla sınırlı olmayıp, kesretten/çokluktan ve te’kîttan kinâye olduğunu belirtmiştik. Türkçeye bu anlam “*tekrar tekrar, defalarca, bir daha bir daha, üst üste, ardı ardına*” gibi ifadelerle aktarılabilir. Her iki meâlde de bu mana için “*tekrar tekrar*” ifadesi tercih edilmiştir.

1.5. Beşinci Âyet

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ (5)

DİB Meâli: *Andolsun biz, en yakın göğü kandillerle donattık. Onları şeytanlara atılan taşlar yaptık ve (ahirette de) onlara alevli ateş azabını hazırladık.*

Dipnot: Yıldızların şeytanlara atılan taşlar yapılması ile, ya mahiyetini yalnızca Allah'ın bildiği bir şekilde şeytanların taşlanması kastedilmekte; ya da, insanlardan şeytanî özellikler taşıyan ve yıldızlara bakıp gaybden haber veriyormuş gibi insanları birtakım yalanlarla, saçma-sapan şeylerle kandırmaya çalışan falcıların ve kâhinlerin hiçbir bilgiye dayanmayan atıp tutmalarına işaret edilmektedir. Ayrıca bakınız: Hicr sûresi, âyet, 15-18; Sâffât sûresi, âyet, 6-10.

TDV Meâli: *Andolsun ki biz, (dünyaya) en yakın olan göğü kandillerle donattık. Bunları şeytanlara atış taneleri yaptık ve onlara alevli ateş azabını hazırladık.*

Dipnot: Bazı tefsirlere göre burada, havada parıldayan, bir ateş tanesi gibi hızla ve tek istikamette hareket edip sönen «şihâb»lar kastedilmektedir. Bu konuda, Hicr sûresinin 16-18. âyetlerine ve Sâffât sûresinin 6-10. âyetlerine bak.

1.5.1. Değerlendirme Kriterleri

- (مصابيح) Kelimesindeki Tenkîr Üslûbu ve İsti'âre Sanatı
- (وجعلناها رجوما للشياطين) Cümlesi ve (ها) Zamirinin Mecâz Anlamı

1.5.2. Tahlîl

1.5.2.1. (مصابيح) Kelimesindeki Tenkîr Üslûbu ve İsti'âre Sanatı

Âyet-i kerîmede yıldızların, kandillere benzetilmek suretiyle isti'âre sanatı meydana geldiğini; müşebbehün bih/müste'ârun minh öge zikredilip, müşebbeh/müste'ârun leh öge hazfedildiği için isti'ârenin tasrîhiye türü olduğunu belirtmiştik.

Genel olarak söz sanatları, bir toplumun doğal çevresi, deneyimleri, yaşam tarzı, üzüntüleri ve sevinçleri gibi yaşamsal unsurların dile yansımasıdır. Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerîm'deki söz sanatlarının da muhâtabı olduğu kadîm Arapların sosyal, kültürel ve yaşamsal özelliklerini yansıttığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla bir söz sanatının başka bir dile aktarımında

dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biri, o söz sanatının oluşumunda geçirdiği evreler, yani arka planın anlaşılmasını sağlayacak unsurların dikkate alınmasıdır.³⁴⁵

Âyette teşbîh sanatının daha belîğ biçimi olan isti'âre sanatıyla gökyüzünün kandillerle süslenmiş güzel yaratılışına dikkat çekilmektedir. (مصباح) kelimesinin çoğul formu (مصاييح) “kandiller” kelimesi ta'zîm³⁴⁶ için nekre/belirsiz yapılarak, yaratılan o gökcisimlerin ne kadar korkutucu büyüklükte olduklarına işâret edilmiştir.

Âyet-i kerîmede “kandiller” ile yıldızların anlaşılmasına mâni herhangi bir karine bulunmadığı için “مصاييح” kelimesinin olduğu gibi aktarılmasının uygun olduğunu, ancak aynı kelimedeki tenkîr üslûbunun ifâde ettiği edebî nüktenin meale yansıtılması gerektiğini düşünüyoruz.

Her iki meâlde de tenkîr üslûbunun içerdiği edebî nükte tercümeyle yansıtılmamıştır.

1.5.2.2. (وجعلناها رجوما للشياطين) Cümlesi ve (ها) Zamirinin Mecâz Anlamı

Tefsîr kitaplarında (وجعلناها) ifadesindeki (ها) zamirinin nereye râci' olduğu hususunda farklı görüşler mevcuttur. Bazı müfessirler, zamirin (مصاييح) “kandiller” kelimesine râci' olduğunu ifâde ederken, bazıları ise (وجعلناها منها) şeklinde takdîr edip zamirin (السماء الدنيا) “en yakın gök” ifadesine râci' olduğunu belirtmişlerdir. Ancak baskın görüş zamirin (مصاييح) kelimesine râci' olduğu yönündedir. Şeytanlara atılan şeylerin (رجوما للشياطين), yıldızların/gezegengelerin kendileri değil onlardan kopan ateş topuna dönüşmüş parlak göktaşları olduğu düşünülerek, müsebbebi sebep yerine kullanmak suretiyle (رجوما) lafzında mecâz-ı mürsel olduğu ifade edilmiştir. (رجوما) kelimesi, (رَجْمٌ) mastarının çoğul formu olarak gelmiş ve “kendisiyle atılan şeye” isim olarak verilmiştir. Bu ifâdeden hakîkî mânâda gökten bilgi çalmaya çalışan şeytanlara atılan şeyler anlaşılabilceği gibi, aynı zamanda ifâdenin Kehf suresinde³⁴⁷ geçtiği şekilde “bilinmeyen bir şey hakkında zanda bulunmak, atıp tutmak,

³⁴⁵ Mehmet Hakkı Suçın, *Öteki Dilde Var Olmak Arapça Çeviride Eşdeğerlik*, 2. Baskı, İstanbul, Say Yayınları, 2013, s. 134-137.

³⁴⁶ “Klasik belâğat literatüründe bu edebî maksat, “tehvîl ve ta'zîm” (korkunç ve büyük olduğunu ifade) diye isimlendirilmiştir. Bundan kasıt, şahsa veya nesneye isnâdı düşünülen hükmün/mesajın, muhatabın zihninde edebî anlamda kabul edilebilir ölçüde abartılı ve etkili bir şekilde ortaya konmasının temin edilmesidir.” (Daha fazla bilgi için bkz. Halil İbrahim Kaçar, “Arapça’da Nekre (Belirsiz isim) Kullanımların Semantik Boyutu (Tenkîr Üslûbu)”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 29 (2005/2), 165-184 (171).

³⁴⁷ Kehf, 18/22. (رجما بالغيب)

spekülasyon yapmak” anlamlarına gelen mecâz bir ifade olduğu da belirtilmektedir. Bu durumda şeytanlardan kasıt, insanlardan olan şeytanlar olabilir, yâni yıldızlara bakarak insanların geleceği hakkında bir takım bilgiler vermeye çalışan, gaybi bildiklerini iddia eden müneccimler kastedilmiş olabilir.³⁴⁸

Hakîkî mânânın anlaşılmasına engel karîne ya da karînelerin güçlük derecesine göre tercümede mecâz anlamlı kelime ve ifadelerin sadece hakîkî anlamlarıyla yetinilebileceği gibi, eğer hakîkî ya da mecâz anlam, kastedilen anlamı tam olarak karşılamıyorsa, bu durumda hem hakîkî hem de mecâzî anlamın birlikte tercümeye yansıtılması gerektiğini düşünüyoruz.

DİB Meâli’nde, bu âyetin dipnotunda, (وجعلناها رجوما للشياطين) ifadesinin mecâzî anlamının açıklandığını, ancak zamirdeki mecâz-ı mürsel ile kastedilen mânâdan bahsedilmediğini, TDV Meâli’nde ise tam tersi durumun söz konusu olduğunu görüyoruz.

1.6. Altıncı Âyet

وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (6)

DİB Meâli: *Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. Ne kötü varılacak yerdir orası!*

TDV Meâli: *Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. O, ne kötü dönüştür!*

1.6.1. Değerlendirme Kriterleri

- Haberî İsnâd ve İsim Cümlesi
- Takdîm ve Te’hîr Üslûbu
- İtnâb Üslûbu
- Hazif Üslûbu

³⁴⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 21-23; Beydavi, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, c. V, s. 229; ‘İsâmu’d-dîn İsmâ’il b. Muhammed, *Hâşiyetü Konevî ‘alâ Tefsîri’l-İmâmi’l-Beydâvî*, c. XIX, s. 188-189.

1.6.2. Tahlîl

1.6.2.1. Haberî İsnâd ve İsim Cümlesi

(وللذين كفروا بربهم عذاب جهنم) cümlesi, câr ve mecrûrdan meydana gelen haberin, mübtedâsı üzerine takdîm ettiği bir isim cümlesidir. Haber cümlesini pekiştiren unsurlardan biri de fiil cümlesi yerine isim cümlesinin seçilmesidir. Çünkü isim cümlesinde mübtedâyâ râci bir zamir vardır ve böylece mübtedânın iki defa tekrarlanması te’kîd ifade eder. Cümlelerin takdîri (عذاب جهنم هو للذين كفروا بربهم) şeklindedir. Haber cümlesinin te’kîdli olması ise muhatabın, cümlelerin içerdiği hüküm konusunda mütereddit olduğunu gösterir. Ancak bu ayetin muhatabı zaten Allah’ı inkâr eden kâfirler olduğu için, onların kendileri için azabın olup olmadığını bilmek istemeleri söz konusu değildir. Yâni muktezâ-i zâhirin dışına çıkmıştır. Haber cümlesine başvurulmasındaki nükte ise, Allah’la beraber putları da ilâh edinen müşrikleri sapkın inançları yüzünden kınamak, azarlamak ve bu halleri nedeniyle âhirette karşılaşacakları azabı onlara hatırlatmaktır. Dolayısıyla isim cümlesinin haberî üslûba kazandırdığı te’kîd manası meâle “*elbette, muhakkak ki, kesinlikle, şüphesiz, kuşkusuz*” gibi sözcüklerden biriyle yansıtılabilir.³⁴⁹

1.6.2.2. Takdîm ve Te’hîr Üslûbu

Burada isim cümlesi öğelerinin yer değiştirmesi; yâni haberin mübtedâ üzerine takdîmi, cümlelerin içerdiği yargının güçlendirilmesi ve bir önceki ayetin manasının pekiştirilmesi gibi maksatlara yönelik olabilir. Ayrıca muhâtabın zannının aksine bir durum olduğunu belirterek kötü haberi ona vermekte acele etmek amaçlanmış da olabilir. Takdîm ve te’hîr üslûbunun dilimizdeki karşılığı devrik/kuralsız cümledir ve genellikle devrik cümleye başvurulmasında amaç, anlatıma duygu değeri kazandırmaktır. Bu nedenle ayetin tercümesi devrik cümle olarak kurulabilir.³⁵⁰

³⁴⁹ Behçet Abdülvehid Sâlih, *el-İ’râbü’l-Mufasssal*, s. 90-91; Meydânî, *el-Belâğatü’l-‘Arabiyye*, c. I, s. 174 - 187; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 23; Merâğî, *‘Ulûmü’l-Belâğa*, s. 46.

³⁵⁰ Meydânî, *el-Belâğatü’l-‘Arabiyye*, c. I, s. 380; Bilal Aktan, *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*, 2. Baskı, Konya, Eğitim Yayınevi, 2016, s. 121.

1.6.2.3. İtnâb Üslûbu

Bir başka husus ise âyet-i kerîmenin, bir önceki âyetin manasına ilişkin muhâtabın zihninde beliren mukadder soruya cevap niteliği taşımasıdır. Hem bu nedenle hem de âyetin i'râb hükmünde öncesiyle bir ortaklığı bulunmadığı için (و) “vâv” harfî, vâv-ı isti'nâfiyye'dir. Bahsini ettiğimiz mukadder soru ise “*Peki, cehennem azâbı sadece şeytanlar için mi hazırlanmıştır?*” sorusudur. Âyet-i kerîme, azâbın sadece şeytanlar için hazırlandığı vehmine kapılmayı önlemek maksadıyla, itnâb üslûbunun bir çeşidi olan tetmîm için gelmiştir.³⁵¹ Bu anlam âyetin mealine Türkçede *dahi* manasında “-da, -de” ekiyle verilebilir. Böylece âyetin anlamı “***Elbette*** rablerini inkâr edenler için ***de*** vardır cehennem azâbı.” olarak şekillenir.

1.6.2.4. Hazîf Üslûbu

(وبئس المصير) cümlesindeki *mahsûs bi'z-zem* öge, malûm olduğu için, yâni mahzûf ögenin ne olduğu *mâ kablinden*/öncesinden anlaşıldığı için hazfedilmiştir. Takdîri ise tefsirlerde (بئس المصير عذاب جهنم) “*Ne kötü sondur, cehennem azâbı!*” şeklinde yapılmıştır. (صار، يصير) fiilinin mastarıdır ve “*bir işin sonu, müntehâsı, varılacak yer, âkıbet, dönüş yeri*” gibi anlamlara gelir.³⁵² Her iki meâlde de (المصير) kelimesine uygun anlamlar verilmiştir, ancak TDV Meâli'nde hazfedilen mahsus bi'z-zemm öge yerine “O” zamiri takdir edildiği görülmektedir.

1.6.3. Meâl Önerisi

Yukarıdaki değerlendirme kriterleri doğrultusunda bu âyet-i kerîmeye şöyle bir meâl önerisinde bulunuyoruz:

Elbette rablerini inkâr edenler için ***de*** vardır cehennem azâbı. ***Ne kötü âkıbet!***

1.7. Yedinci Âyet

إِذَا أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ (7)

³⁵¹ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 23; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, c. XXIX, s. 10; Behçet Abdülvâhid Sâlih, *el-İ'râbü'l-Mufasssal*, s. 90-91; Merâğî, *Ulûmü'l-Belâğa*, s. 196.

³⁵² İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 23; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. IV, s. 477; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, s. 499; Behçet Abdülvâhid Sâlih, *el-İ'râbü'l-Mufasssal*, s. 91.

DİB Meâli: *Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı korkunç uğultuyu işitirler.*

TDV Meâli: *Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler.*

1.7.1. Değerlendirme Kriterleri

- Müsnedün İleyh Ögenin Hazfî
- Muktezâ-i Zâhirin Dışına Çıkılması
- İsti'âre Sanatı

1.7.2. Tahlîl

1.7.2.1. Müsnedün İleyh Ögenin Hazfî

Âyet-i kerîmedeki (إِذَا أَلْقَا فِيهَا) “Oraya atıldıklarında” ifadesinde (أَلْقَا) fiili yapı bakımından meçhûl/edilgen bir fiildir. İbârede (إِذَا أَلْقَى الْكَافِرُونَ فِيهَا) “**Kâfirler** oraya atıldıklarında” ifadesi yerine (إِذَا أَلْقَا فِيهَا) “Oraya atıldıklarında” ifadesi tercih edilerek, müsnedün ileyh ögenin (الْكَافِرُونَ) hazfedilmesi; bir taraftan kâfirlerin tahkîr edildiğini, - manayı ihlal derecesinde olmadığı sürece - zikredilmeye değer bulunmadıklarını gösterirken, diğer taraftan fiile vurgu yapılarak inkârları sebebiyle hesap gününde karşılaşacakları sahnenin zihinde daha etkin bir şekilde canlanması sağlanmıştır. Fiilin (إِدْخَال) “sokmak, girdirmek” değil de (إِلْقَاء) “atmak, fırlatmak” olarak tercih edilmesi, bu durumu desteklemektedir. Çünkü onlar odunun ateşe atıldığı gibi cehenneme atılacaklardır.³⁵³ Her iki meâlde de “Onlar/Kâfirler/İnkârcılar” gibi sözcüklerle müsnedün ileyh takdîr edilmeden bu edebî incelik okuyucuya başarılı bir şekilde yansıtılmıştır.

1.7.2.2. Muktezâ-i Zâhirin Dışına Çıkılması

Muktezâ-i zâhirin dışına çıkıldığı durumlardan biri de gelecekte vukuu bulacak olayların mâzî/geçmiş zaman kipiyle aktarılmasıdır. Bu tür anlatımlarda amaç, olayın olmuş bitmiş gibi kesinliğini belirtmektir. Sekkâkî, bir olayın gerçekleşmesi hususunda muhatabın

³⁵³ Merâgî, ‘Ulûmü’l-Belâğa, s. 91-92; İbn ‘Âdil, el-Lübâb, c. XIX, s. 237; İsmâil Hakkı Bursevî, Rûhu’l-Beyân, Beyrut, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Ârabî, t.y., c. X, s. 82.

şüphede içinde olması durumunda, olayın muzâri fiil kipi yerine mâzî fiil kipiyle anlatılarak şüphenin izâle edilmeye çalışıldığını ve böylece olayın kesinlikle gerçekleşeceğinin ifade edilmiş olduğunu söyler.³⁵⁴

Kur’ân’da birçok örneği bulunan bu üslûp Mülk sûresinde cehennem sahneleri tasvir edilirken kullanılmıştır.³⁵⁵ Bu âyette (ألقوا) ve (سمعوا) fiilleri mâzî kipiyle gelerek muhâtaba olayın kesinkes gerçekleşeceğini hissettirmekte ve tüm benliğiyle bizâtihi olayın içindeymiş duygusuna kapılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla hem söz sanatı hem de âyetin mânâsı dikkate alınarak tercümede okuyucuya (سمعوا) mâzî fiilin *işitirler(işitecekler)/işittiler* şeklinde mecâzî ve hakîkî anlamının birlikte verilmesinin uygun olacağını düşünüyoruz.

1.7.2.3. İsti’âre Sanatı

Âyet-i kerîmede cehennem kaynarken ateşin çıkardığı ses, “*nefesi şiddetle içeri çekerken çıkan ses, hırıltı, homurtu, uğultu, eşek sesi*” gibi anlamlara gelen (شهيق) sesine benzetilerek yapılan bu isti’âre sanatıyla, inkârcıların âhirette maruz kalacakları azâbın ne denli şiddetli olacağı hissi muhataba verilmeye çalışılmıştır.³⁵⁶

Hakîkî anlamı “*ateşin şiddetli bir şekilde yanarken çıkardığı ses*” olan (شهيقا) kelimesi, TDV Meâlinde tercümeye sadece “*uğultu*” kelimesiyle aktarılırken, DİB Meâlinde ise “*korkunç uğultu*” şeklinde sıfat tamlamasıyla aktarılmıştır. Ateşin şiddetle yanarken çıkarttığı sesin “*korkunç uğultu*” olarak ifade edilmesi, bizce olayın zihinde canlanması için yeterli değildir.

1.7.3. Meâl Önerisi

Yukarıdaki değerlendirmeler doğrultusunda, (شهيقا) kelimesinin ve sonrasındaki (وهي تفور) hal cümlesinin birlikte etkili bir üslûpla “*oraya fırlatılıp atıldıklarında ateşin cayır cayır yanarken çıkardığı korkunç sesini işitirler/işittiler*” şeklinde tercüme edilmesinin daha uygun olacağını düşünüyoruz. Çünkü Türkçede “*fırlatılıp atmak*” fiiliyle inkârcıların aşağılanması daha etkili bir biçimde ifade edilmiş olacak, “*cayır cayır*” ikilemesiyle de meâl okuyucusunun

³⁵⁴ Sekkâkî, *Miftâhü’l-‘Ulûm*, s. 240; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 25; Meydânî, *el-Belâğatü’l-‘Arabiyye*, c. I, s. 509-510.

³⁵⁵ Mülk suresinin 7-11. ayetleri arasında ve 27. ayette cehennem ehlinin durumu ve meleklerin onlarla soru-cevap şeklindeki diyalogları mâzî kipiyle anlatılmıştır.

³⁵⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, c. XXX, s. 63, İbn Raşîk, *el-‘Umde*, c. I, s. 275, İbn ‘Âdil, *el-Lübâb*, c. XIX, s. 238.

zihninde ateşin ne kadar şiddetli yandığı canlanmış, böylece betimleme daha güzel ve etkili bir tarzda anlatılmış olacaktır.

1.8. Sekizinci Âyet

تَكَادُ تَمَيِّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ (8)

DİB Meâli: Neredeyse cehennem öfkesinden çatlayacak! Her ne zaman oraya bir topluluk atılsa, onun bekçileri onlara: Size, (bu azap ile) korkutucu bir peygamber gelmemiş miydi? diye sorarlar.

TDV Meâli: Neredeyse cehennem öfkeden çatlayacaktır! Oraya her bir topluluk atıldıkça oranın bekçileri onlara, “Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?” diye sorarlar.

1.8.1. Değerlendirme Kriterleri

- İsti’âre Sanatı
- İstifhâm Üslûbu

1.8.2. Tahlîl

1.8.2.1. İsti’âre Sanatı

Bir önceki âyette başlayan cehennem betimlemesi bu ayetle devam etmektedir. (تَمَيِّزُ) ifadesinde cehennemin sanki bir canlıymış gibi öfkeli durumu tasvir edilmiştir. Cehennemin inkârcıları hemen cezalandırma isteği, onları yutma arzusu, çıkardığı korkunç uğultu ve gürleme sesleriyle betimlendikten sonra öfkesinden neredeyse paramparça olacak duruma geldiği ifade edilerek cehennem, düşmanına karşı aşırı derecede öfkelenen kişiye benzetilmiştir.³⁵⁷

³⁵⁷ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, c. X, s. 83; Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, c. V, s. 229; Halebî, *ed-Dürü'l-Mesûn*, c. X, s. 383; İbn Raşîk, *el-'Umde*, c. I, s. 275.

İsti'âre sanatı başta olmak üzere mecâzî anlam içeren ifadelerin Arapça aslına bağlı kalınarak tercüme edilmesi yerine dilimizdeki en uygun karşılık bulunarak tercüme edilmesinin daha uygun olacağı kanısındayız. (تميز من الغيظ) ifadesi “öfkeden çatlamak/patlamak, öfkeden kudurmak/deliye dönmek” gibi deyimlerle tercümeye yansıtılabilir. Her iki meâlde de bu ifade “öfkeden çatlamak” şeklinde gayet uygun bir deyimle başarılı bir şekilde tercüme edilmiştir.

1.8.2.2. İstifhâm Üslûbu

Âyetteki (ألم يأتكم نذير) soru cümlesi, cevap beklenen bir soru cümlesi değil, ateşe müstahak olan kâfirleri azarlamak ve kınamak içindir. Böylece maruz kalacakları fiziki acının yanında pişmanlıkları katbekat artırarak psikolojik olarak da acı çekecekler ve ateşi gerçekten hak ettiklerini anlayacaklardır. Cevap beklenen bir soru olmamasına rağmen sonraki ayette (قالوا بلى قد جاءنا نذير) “Evet, doğrusu bizi uyaran bir peygamber gelmişti.” şeklinde cevap vermeleri, suçlarını itiraf etmeleri kabilindendir.³⁵⁸

Soru cümlelerinin muhataptan bilgi istemek dışında içerdiği mecâzî anlamların tercümeye yansıtılması oldukça zordur. Çünkü bu husus, sorunun hangi durumda sorulduğuna bağlıdır. Ancak metne bağlı kalarak “size **hiçbir** uyarıcı gelmemiş miydi?” cümlesiyle, istifhâm üslûbunun içerdiği tevbîh/azarlama anlamı bir nebze de olsa tercümeye yansıtılabilir. Eğer metne sadık kalma kaygısı yaşanmazsa, âyetin lafzında olmamasına rağmen “Size **hiçbir** uyarıcı gelmedi **ha, öyle mi?**” şeklindeki bir çevirinin, istifhamdaki tevbîh/azarlama mânâsını daha etkili bir şekilde içereceği kanaatindeyiz.

1.8.3. Meâl Önerisi

Yukarıdaki değerlendirmemizde isti'âre sanatının meâlde başarılı bir şekilde yansıtıldığını, ancak istifhâm üslûbunun ifade ettiği tevbîh/azarlama manasının tercümeye yansıtılabilmesi için metne bağlı kalma kaygısı taşımadan mümkün olabileceğini söylemiştik. Bu değerlendirme ve daha önceki ayetlerde yaptığımız değerlendirmeler çerçevesinde, meal önerimiz;

³⁵⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve ‘t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 25; Sâbûnî, *Safvetü ‘t-Tefâsîr*, c. III, s. 417.

Neredeyse (**cehennem**) öfkeden çatlayacak! Oraya her bir topluluk atıldığında, oranın bekçileri (**cehennemde görevli melekler**) onlara “Size hiçbir uyarıcı **gelmedi ha! Öyle mi?**” diye sorarlar.

şeklinde olacaktır.

1.9. Dokuzuncu Âyet

قَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ إِن أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ (9)

DİB Meâli: Onlar da şöyle derler: “Evet, bize bir uyarıcı gelmişti. Fakat biz onu yalanlamış ve ‘Allah hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz’ demiştik.”

TDV Meâli: Onlar şöyle cevap verirler: Evet, doğrusu bize, (bu azap ile) korkutan bir peygamber gelmişti; fakat biz (onu) yalan saymış ve: Allah'ın bir şey gönderdiği yok; siz olsa büyük bir sapıklık içindesiniz! demiştik.

1.9.1. Değerlendirme Kriterleri

- Haberin Muktezâ-i Zâhirin Dışına Çıkması
- Kasr Üslûbu

1.9.2. Tahlîl

1.9.2.1. Haberin Muktezâ-i Zâhirin Dışına Çıkması

Bir önceki âyetin değerlendirmesinde bahsettiğimiz gibi cehennem ehlinin bu sözleri, meleklerin sorusuna cevap değil, sadece suçlarını itiraf etmelerinden ibârettir. Çünkü melekler onların neden ateşe atılacaklarını bilirler. Bu nedenle istifhâm üslûbu muktezâ-i hâle uygun olarak azarlama manasına delalet etmektedir. Ancak âyette cehennem ehlinin dilinden anlatılan haber cümleleri, muktezâ-i zâhirin dışına çıkılarak te’kîdli getirilmiştir. Sanki muhâtap verilen haberin doğruluğundan şüphe duyuyor ya da inkâr ediyormuş gibi (أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ) sorusuna (بلى)

demek yeterli iken, (قد جاءنا نذير) cümlesiyle cevap pekiştirilmiş, ayrıca (قد) harfiyle ifadenin daha da pekişmesi sağlanmıştır.³⁵⁹

Bu âyette haberin muktezâ-i zâhirin dışına çıkmasındaki edebî nükteli, cehennem ehlinin suçlarını itiraf ettiklerini etkili bir anlatım tarzıyla göstermek, dehşetli azabı gördüklerinde içlerine dolan korkunun dillerine de yansması ve geri dönüşü olmayan bir yola girmelerine rağmen belki son bir kurtuluş umudu yakalamak istercesine çırpınışlarını ifade tarzına dökmek olarak izah edebiliriz. Sonuç olarak haber üslûbu, muktezâ-i zâhirin dışına çıkmıştır, ancak muktezâ-i hale uygundur.

İnkârcıların bu ruh halini tam olarak tercümeyle yansıtmak zordur.³⁶⁰ Fakat onların içine düştükleri sıkıntılı durumu olabildiğince dilin tüm imkânlarını zorlayarak tercümeyle yansıtmaya çalışmak, meâl okuyucusunun ayetlerin siyak ve sibakıyla olan ilişkisini daha iyi kavramasını sağlayacaktır. Bu nedenle cehennem ehlinin pişmanlığını ve şaşkın halini göstermek için (بلى) kelimesi “Ah! Evet, evet!” şeklinde meâle yansıtılabilir. Ayrıca (قد) harfinin mâzî fiile kattığı pekiştirme anlamı “*elbette, kesinlikle, muhakkak*” gibi çeşitli zarf öğeleriyle tercümede belli edilmesi gerektiği kanaatindeyiz. TDV Meâli’nde (قد) harfinin cümleye kattığı pekiştirme anlamı “*doğrusu*” ifadesiyle yansıtılmıştır. Ancak her iki meâlin de genel olarak inkârcıların şaşkın ve korkak ruh hallerini tercümeyle yansıtmada başarılı olduğu söylenemez.

İstifhâm üslûbuyla ilgili bir önceki ayette yaptığımız değerlendirmeye istinâden ayetin başındaki (قالوا) fiilinin “*cevap verirler*” yerine “*derler*” şeklinde tercüme edilmesinin uygun olduğunu düşünüyoruz.

1.9.2.2. Kasr Üslûbu

Âyet-i kerîmedeki (إِن أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ) cümlesinde, nâfiye (إِنْ)’i ve istisnâ edâtı (إِلَّا) ile yapılmış kasr üslûbu bulunmaktadır. Buradaki kasr, kasr-ı izâfî’nin kalb türüne³⁶¹ girmekte

³⁵⁹ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, c. XXIX, s. 25-26; Fadl Hasen Abbas, el-Belâğatü Fünûnuhâ ve Efnânuhâ ‘İlmü’l-Me’ânî, s. 135.

³⁶⁰ Aslında bu durum genel manada Kur’ân’ın tamamı için geçerlidir. Çünkü Kur’ân bir söz olarak vahyedilmiş ve Hz. Peygamber (a.s.) da o sözü, yazısız bir topluma şifâhî olarak iletmiştir. Söz, yazıya geçirildiği zaman kelimeler görsellik boyutuna hapsedilir. Hâlbuki kelimeler, konuşurken vurgulanır ve konuşmacının sesinden ne tür bir psikolojik durumun içinde olduğu anlaşılabilir. (Yazılı metin ile sözlü metin arasındaki farklar için bkz. Mustafa Öztürk, *Kur’ân Dili ve Retoriği*, s. 13-17)

³⁶¹ (إِن أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ) sözünün kime ait olduğu ve kime söylendiği hususuna göre kasr üslûbunun türü değişebilir.

olup mevsûfun sîfata tahsisiyle yapılmıştır. Bu cümlelerin kime ait olduğu konusunda tefsir kitaplarında üç ihtimal üzerinde durulduğunu fasıl konusunda açıklamıştık. Fahreddîn er-Râzî, âyeti (أَنَ الْكَافِرَ لَمَّا قَالُوا ذَلِكَ الْكَلَامَ قَالَتِ الْخَزَنَةُ لَهُمْ إِنَ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ) “*Kâfirler bu sözü söylediklerinde cehennem bekçileri de onlara “Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz” dedi. şeklinde takdîr ederek, bu sözün cehennemde görevli meleklerin sözü olduğuna dikkat çekmiştir.*³⁶² Hem lafzen cümlelerin kâfirlerin itiraf niteliği taşıyan sözlerinden ayrılması/fasledilmesi, hem de cümleye ilişkin haberî üslûpta belirttiğimiz gibi inkârcıların psikolojik durumunu dikkate alarak bu sözün mütakelliminin cehennemdeki görevli melekler, muhatabının ise cehennem ehli olduğu kanısındayız. Böylece burada kasr, tamamen gerçeğe dayalı olur ve hüküm inkârcılar dışındakiler için geçersiz hale gelir ki bu durumda kasr üslûbu, kasr-ı hakîkî olarak değerlendirilebilir.

Kasr üslûbu, DİB Meâlî’nde “*ancak*” ifadesiyle, TDV Meâlî’nde ise “*olsa olsa*” ifadesiyle tercümeyle yansıtılmıştır. Ancak cümle, mütakellimi ve muhatabı hakkında tefsir kitaplarında belirtilen ihtimallerden sadece bir ihtimal üzerinde durularak tercüme edilmiştir.

1.9.3. Meâl Önerisi

Bu ayetin şu şekilde tercüme edilmesini öneriyoruz:

Onlar da şöyle dediler/derler: “Ah! Evet, evet! Bize elbette bir uyarıcı gelmişti. Fakat biz (onun uyarılarını) yalanlamış ve «Allah, hiçbir şey indirmemiştir.» demiştik. (Onların bu sözü üzerine cehennem melekleri şöyle dediler:) “Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz.”

1.10. Onuncu Âyet

وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ (10)

DİB Meâlî: *Yine şöyle derler: “Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şu alevli ateştekilerden olmazdık.”*

³⁶² Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, c. XXX, s. 64.

TDV Meâli: *Ve: Şayet kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, (şimdi) şu alevli cehennemin mahkûmları arasında olmazdık! diye ilâve ederler.*

1.10.1. Değerlendirme Kriterleri

- İnşâî Üslûp: (لو) “Lev” Edatının Temennî Anlamı

1.10.2. Tahlîl

1.10.2.1. İnşâî Üslûp: (لو) “Lev” Edatının Temennî Anlamı

Sözlükte (امتناع الشيء لامتناع غيره) “bir şeyin, kendi dışındaki bir şey nedeniyle imkânsızlığı” şeklinde tarif edilen (لو) “lev” edatı, şartın mümkün olmaması nedeniyle cevâbın da mümkün olmadığını göstermek için kullanılır.³⁶³ (لو) “lev” edatı, mâzî/geçmiş veya müstakbel/gelecek zamanda şart ifade eder ve Türkçede “eğer, -sa, -se” anlamlarına gelir. Ancak bu edat (ليت) “leyte” edatında olduğu gibi bazen gerçekleşmesi imkânsız olan bir temenni için de kullanılır ve bu durumda cümlenin cevap kısmının başında (ف) “fe” harfî bulunur. Türkçeye özlem veya pişmanlık bildiren söz olan “keşke, ne olurdu” ifadeleriyle aktarılır.³⁶⁴

Kazvîni’nin *Telhîs*’ini şerh eden Abdurrahmân el-Berkûkî, kitapta inşa üslûbu konusunun temennî başlığında geçen (وبلو...) “ve lev edatıyla” ibaresini şöyle açıklar: “(لو) “lev” ile temennideki edebî nükte, temenni edilen şeyin ne kadar önemli ve yüce olduğunu muhâtaba hissettirmektedir.”³⁶⁵

(لو) “lev” edatıyla ilgili yukarıda bahsettiğimiz bilgiler ışığında, her ne kadar bu âyette (لو)’in cevap kısmının başında (ف) harfî bulunmasa da temenni edilen şeyin imkânsız olduğu ortadadır. Ateşi hak eden inkârcıların pişmanlıklarını ve hayıflanmalarını vecîz bir şekilde ifade eden bu ayetteki olay âhirette geçeceğine göre, artık onların yeniden dünyaya gelip uyarıcıların sözlerini dinlemeleri ve düşünüp akıllarını çalıştırmaları imkânsızdır. Ayrıca uyarıcıya kulak

³⁶³ Fîrûzâbâdî, *Kâmûs’ül-Muhît*, s. 1352; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü Elfâzi’l-Kur’ân*, c. 753.

³⁶⁴ Ahmet Muhtâr Ömer, *Mu’cemü’l-Lügati’l-‘Arabiyyeti’l-Mu’âsıra*, 1. Baskı, Kahire, ‘Âlemü’l-Kutub, 2008, c. III, s. 2043-2044; Mehmet Kılıçarslan, “Kur’ân-ı Kerîm’de Temennî İfadeleri”, *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 2, sy. II, 2016, s. 13-44 (19).

³⁶⁵ Kazvîni, *et-Telhîs fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, şrh. Abdurrahmân el-Berkûkî, Dârü’l-Fikri’l-‘Arabî, 1932, s. 152.

vermek ve düşünüp akıl erdirmek, imân etmek için vazgeçilmez iyi temel eylemdir. Bu nedenle her iki eylemin de ne denli önemli ve değerli olduğu muhâtaba hissettirilmek istenmiş olabilir.

Her iki meâlde de temennî anlamı göz ardı edilmiştir. Temennî anlamı “*Keşke, «Ah, ne olurdu ... olsaydı da ... olmasaydık»*” gibi ifadelerle tercümeyle yansıtılabilir.

1.10.3. Meâl Önerisi

(لو) edatının temennî manası meâlde şöyle yansıtılabilir:

Ve: Ah, ne olurdu/Keşke kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık da, (şimdi) şu alevli cehennem mahkûmları arasında olmasaydık! diye ilave ederler.

1.11. On Birinci Âyet

فَاعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ (11)

DİB Meâli: İşte böylece günahlarını itiraf ederler. Artık alevli ateştekiler Allah'ın rahmetinden uzak olsun!

TDV Meâli: Böylece günahlarını itiraf ederler. Artık (Allah'ın rahmetinden) uzak olsun, o alevli cehennem mahkûmları!

1.11.1. Değerlendirme Kriterleri

- (الفاء) “Fe” Harflerinin Anlamı
- (سحقا) Kelimesi

1.11.2. Tahlîl

1.11.2.1. (الفاء) “Fe” Harflerinin Anlamı

Türkçede “arkasından, hemen sonra, peşinden, sebebiyle, sonucunda, böylece” gibi ifadelerle tercüme edilebilen (ف) edatı, (فاعترفوا) ifadesinde isti'nâf (yeni başlayan bir cümle) için getirilmiş olabileceği gibi, siyaktan anlaşılacağı üzere (وندموا فاعترفوا) “pişman oldular ve sonra itiraf ettiler” şeklinde atıf harfî ya da (فقد تبين أنهم اعترفوا هنالك بذنبهم) “Böylece orada

günahlarını itiraf ettikleri ortaya çıktı.” şeklinde takdir edilerek kendisinden önce hazfedilen ifadeyi açıklamak için de getirilmiş olabilir. (فسحا) ifadesindeki (ف) harfi ise fâ-i isti’ nâfiyyedir, yâni mana itibarıyla öncesinden bağımsız bir cümle başladığını gösterir.³⁶⁶

Birinci (ف) harfi DİB Meâli’nde “*işte böylece*” ifadesiyle karşılanırken, TDV Meâli’nde ise sadece “*böylece*” ifadesi tercih edilmiştir. “*İşte*” edatı, anlatılan bir sözün sonucuna geldiğini gösterir, “*böylece*” edatı da aynı manayı içerir. Bu nedenle her iki meâlde de birinci (ف) edatının başarılı bir şekilde tercüme aktarıldığı görülmektedir.

İkinci (ف) edatı için ise her iki mealde “*bundan böyle, bundan sonra*” anlamlarına gelen “*artık*” ifadesi tercih edilmiştir. Bu ifadenin de çok isabetli bir tercih olduğunu düşünüyoruz. Çünkü surede Allah’ın Rahmân sıfatına çok fazla vurgu yapılmasından da anlaşılacağı üzere, dünyada henüz imtihan aşaması bitmediğinden düşünüp akıllarını çalıştırıp imân etmeleri için Allah’ın rahmeti kapsamındaki inkârcılar, hesap günü her şey bittikten sonra onların pişmanlıkları ve itirafları fayda vermeyecek ve artık rahmet kapsamının dışında kalacaklar. Allah onlara bu aşamadan sonra rahmetiyle değil, azabıyla muamele edecek.

1.11.2.2. (سحا) Kelimesi

Bu kelime, (بعد) “*uzak olmak*” manasında mastardır. Burada ise fiilin yerine gelen mef’ûl-ü mutlak ögedir. Takdiri ise (أسحق الله إسحاقا) şeklindedir. (قاتله الله) “*Allah onu kahretsin.*” ve (ويل له) “*Ona yazıklar olsun*” cümlelerindeki gibi beddua manasında olabilir ya da makama uygun olarak bu kadar nimetlere ve delillere rağmen inkârcıların içinde bulundukları durumu şaşkınlıkla karşılamak manasını da içerebilir. Hem mef’ûl-ü mutlakın fiilinin ve fâilinin hazfedilmesi, hem de tefsir kitaplarında ifade edildiğine göre cehennem ehlinin uzak olacağı şeyin (من رحمة الله) şeklinde Allah’ın rahmeti olarak belirtilmesi, âyette icâz-ı hazif üslûbunun gerçekleştiğini gösterir. Bu haziflerle birlikte (سحا) kelimesine özel bir vurgu yapılmıştır. Böylece ibarede maksadı yoğun bir şekilde ifade eden öğelerin dışındaki kelimeler hazfedilerek muhataba daha etkili bir anlatım tarzıyla hitap edilmiştir.³⁶⁷

³⁶⁶ Behçet Abdülvâhid Sâlih, *el-İ’râbü’l-Mufasssal*, s. 94; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 28; Halil İbrahim Kaçar, “Arapça’da Meânî (Semantik) Açısından Atıf (Bağlama) Edatları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XVI, sy. 2, 2012, s. 163-191 (173-176).

³⁶⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 28-29; Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, c. XXIX, s. 12; Beydâvî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, c. V, s. 229; Sâbûnî, *Saḫvetü’t-Tefâsîr*, c. III, s. 417; Halil İbrahim Kaçar, “Türkçe

Hazfedilen (من رحمة الله) takdîri ifadenin tercümeyle DİB Meâli'nde doğrudan, TDV Meâli'nde ise parantez içinde yansıtıldığı görülmektedir. Etkili bir anlatım tarzı yakalamak için hazif üslûbuna riayet edilmesinde fayda olduğunu mülâhaza ediyoruz.

1.12. On İkinci Âyet

إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ (12)

DİB Meâli: *Görmedikleri hâlde Rablerinden korkanlar için bir bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.*

TDV Meâli: *Fakat daha görmeden Rablerinden (azabından) korkanlara gelince, onlar için gerçekten hem bağışlanma hem de büyük mükâfat vardır.*

1.12.1. Değerlendirme Kriterleri

- Haberî İsnâd
- (بالغيب) İfadesi

1.12.2. Tahlîl

1.12.2.1. Haberî İsnâd

Bu âyet-i kerîme, beyan/açıklama maksadı taşıyan bir isti'nâf/başlangıç cümlesidir. Kur'ân'a has bir anlatım üslûbu olarak inkârcılar anlatıldıktan sonra bu ayetle inananların kalplerini ferahlatmak ve onları teşvik etmek amaçlanmıştır.³⁶⁸ Âyetin Mekke'de tam bir zulüm ortamında nâzil olduğu dikkate alınırsa, haberî cümlelerin sadece haber vermekten ibaret olmadığı, aksine inananları rahatlatma maksadı taşıdığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla haber cümlesi muktezâ-i zâhirin dışına çıkmış, ancak muktezâ-i hâle uygun olarak gelmiştir.³⁶⁹

Meâllerin Eksilteli Kullanımlar (Hazif Üslûbu) Açısından Değerlendirilmesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30 (2006/1), 169-189 (178-180).

³⁶⁸ Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, c. XXIX, s. 13.

³⁶⁹ Samsun Dostder, Prof. Dr. Mehmet OKUYAN Yasin Sûresi 7-12 (Yeni Dönem), 12 Mart 2014, <https://www.youtube.com/watch?v=eqbQ1WaH9Do>, (İlgili Bölüm Aralığı: 1:05:00 – 1:10:00)

Âyetin muhatabı olan müminler, Allah’a inanmanın son derece tehlikeli olduğu bir ortamda tüm zorluklara göğüs gererek imân etmeleri neticesinde Allah’ın kendilerini bağışlayacağını ve kendilerine büyük mükâfat vereceğini bilirler. Zaten bunu bildikleri için inanmışlar ve tehlikelere maruz kalmayı kabullenmişlerdir. Buradan hareketle âyetin, salt bir haber vermekten daha çok onların gönüllerini ferahlatmayı ve teselli etmeyi amaçladığı söylenebilir.

Meâlleri incelediğimizde, DİB Meâli’de metne sadık kalma kaygısıyla harfî tercüme yapıldığı ve (إن) te’kîd edatının tercümeyle yansıtılmadığı görülmektedir. TDV Meâli’nde ise lafzen ayette bulunmadığı halde “*fakat*” bağlacıyla, haberi cümlemin maksadı okuyucuya daha akıcı bir üslûpla aktarılmıştır.

1.12.2.2. (بالغيب) İfadesi

Bu kelimeye tefsir kitaplarında iki mana yüklenmektedir ki yukarıda bahsini ettiğimiz haberî üslûbun içerdiği maksat, kelimeye yüklenen bu iki manaya göre yön değiştirebilir. (بالغيب) ifadesi (غائبين عن أعين الناس) “*İnsanlardan uzak, kendi başlarına, gizlenerek*” ya da (غائبا عنهم) “*O’nu görmedikleri halde*” şeklinde takdir edilmiştir.³⁷⁰ Şöyle ki eğer kelime, surenin nâzil olduğu dönem ve o dönemde inananların çektikleri sıkıntılar dikkate alınarak (غائبين عن) şeklinde takdir edilirse, haber cümlesinin maksadı yukarıda açıkladığımız şekilde olur. Ancak Kur’ân’da ifade edildiği gibi “şehâdet”in zıddı olan “ğayb”³⁷¹, yâni akıl ve duyu organlarıyla idrak etmenin mümkün olmadığı bilgi manasında (غائبا عنهم) şeklinde takdir edilirse, bu durumda (لهم مغفرة وأجر كبير) ifadesiyle beraber haber cümlesi inananlara müjde vermek, onları methetmek ve teşvik etmek anlamlarını içerebilir.

Tabii bu manaların tercümeyle yansıtılması tek bir cümle bağlamında mümkün değildir, ancak siyak ve sibak ilişkisi göz önünde bulundurularak bütüncül bir yaklaşımla akıcı bir üslûpta yapılan tercümeden okuyucunun belli bir bilgi birikimiyle bu manaları hissedebilmesi imkân dâhilindedir.

³⁷⁰ ‘İsâmu’d-dîn İsmâ’îl, Hâşiyetü’l-Konevî ‘alâ Tefsîri’l-İmâmi’l-Beydâvî, c. XIX, s. 199.

³⁷¹ En’âm, 6/73.

1.13. On Üçüncü Âyet

وَأَسْرُوا قَوْلَكُمْ أَوْ اجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (13)

DİB Meâli: Sözüünüzü gizleyin, yahut onu açığa vurun; (fark etmez). Şüphesiz Allah, sinelerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilir.

TDV Meâli: Sözüünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun; bilin ki O, kalplerin içindekini bilmektedir.

1.13.1. Değerlendirme Kriterleri:

- (و) “Vâv” Harfinin Semantik Boyutu
- İnşâ Cümlesi – Emir Fiil
- Haber Cümlesi
- Kinâye Sanatı

1.13.2. Tahlîl

1.13.2.1. (و) “Vâv” Harfinin Semantik Boyutu

Âyet-i kerîmenin başında yer alan (و) “vâv” harfi, bazı kaynaklara göre vâv-ı isti’nâfiyye, bazılarına göre ise atıf vâvı’dır.³⁷² Sûrenin on birinci, on ikinci ve on üçüncü ayetlerini mana itibariyle bir bütün olarak incelediğimizde “Siz sözüünüzü ister gizleyin ister açığa vurun fark etmez. Allah, gönüllerde olanları hakkıyla bilendir. O, yarattığını bilmez olur mu hiç?” meâlindeki âyetlerin, Mekke döneminde zorlu şartlarda inancını gizlemek durumunda olan müminlere hitap ettiği anlaşılmaktadır. Böylece âyetin manası âdetâ “Siz imanınızı gizleseniz de açığa vursanız da Allah için bu birdir. Allah sizin kalplerinizde olanı biliyor. Sizi yaratan, kalplerinizde gizlediğiniz imanı bilmez olur mu hiç?” olarak şekillenmektedir ki bu durumda (و) “vâv” harfinin makama ve muktezâ-i hâle uygun olarak atıf harfi olduğu açıktır. Ancak rivayetlerde geçen bilgilere istinaden âyetin nüzûl sebebiyle paralel olarak düşünüldüğünde burada müminlerden değil, “Sözüünüzü gizleyin ki Muhammed’in ilahı sizi

³⁷² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 29-30; Behçet Abdülvâhid Sâlih, *el-İ’râbü’l-Mufasssal*, c. XII, s. 95.

duymasın.” diyen müşriklerden bahsedildiği anlaşılır. Bu durumda ise (و) “vav” harfi, bir önceki ayetten bağımsız yeni bir cümle başladığını bildiren isti’nâf vâv’ı olarak değerlendirilir.³⁷³

Her iki meâlde de (و) “vâv” harfinin isti’nâf vâv’ı olarak değerlendirildiği görülmektedir.

1.13.2.2. İnşâ Cümlesi – Emir Fiil

Âyet-i kerîmede geçen (أسروا) ve (اجبروا) emir fiillerinin tesviye manası içerdiğini belirtmiştir. Bu mana dilimizde “*ister... ister..., ...de/da ...de/da aynıdır/fark etmez/ birdir/ eşittir*” gibi söz öbekleriyle karşılanabilir. Yâni “**ister** gizleyin **ister** açığa vurun, gizleseniz **de** açığa vursanız **da aynıdır/fark etmez/birdir/eşittir**” şeklinde tercüme edilebilir.

Her iki meâlde de tesviye manasının tercümeye başarılı bir şekilde yansıtıldığı görülmektedir.

1.13.2.3. Haber Cümlesi

(إنه عليم بذات الصدور) cümlesi, makam ve sebeb-i nüzûl karinesiyle emir sığalarından anlaşılan tesviye manasını ta’lîl³⁷⁴ eden bir cümledir.³⁷⁵ Muhatabı olan müşriklerin, Allah’ın her şeyi bilmediğini iddia etmeleri, yâni haberin içerdiği hükmü inkâr etmeleri söz konusu olduğundan haber cümlesi (إن) te’kîd edatıyla pekiştirilmiş, ayrıca hem (عليم) kelimesinin mübâlağa ism-i fâil formda getirilmesi hem de cümle ismi cümlesi olarak kurulmasıyla ifade iyice te’kîd edilmiştir. Bu nedenle haber cümlesi, inkârî haber türüne girer.

Meâllere baktığımızda DİB Meâli’nin haber cümlesini te’kîd eden unsurları dikkate alarak başarılı bir çeviri yaptığını görmekteyiz. Ancak TDV Meâli’nde hem (إن) harfinin te’kîd manası hem de (عليم) ism-i fâilindeki mübâlağa manası göz ardı edilmiştir.

³⁷³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve ‘t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 29-30; Şevkânî, *Fethu ‘l-Kadîr*, s. 1512.

³⁷⁴ “**Ta’lîl**: Eylemin veya hükmün illete dayandırılmasını, illete bağlanarak açıklanmasını ifade eder.” (Daha fazla bilgi için bkz. H. Yunus Apaydın, “Ta’lîl”, DİA, c. XXXIX, s. 511-514).

³⁷⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve ‘t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 30.

1.13.2.4. Kinâye Sanatı

(ذات الصدور) ifadesinin “kalplerde/sinelerde gizlenenler” manasında kinâye olduğunu belirtmiştik. Her iki meâl de kastedilen manayı başarılı bir şekilde tercümeğe yansıtmıştır.

1.13.2.5. Tashîh Önerisi

Yukarıdaki değerlendirmeler doğrultusunda, TDV meâli için (إنه عليم بذات الصدور) cümlesindeki te’kîd edatının ve (فعيل) vezninde gelen (عليم) kelimesinin içerdiği mübâlağa manasının tercümeğe yansıtılmasını öneriyoruz.

Ayrıca âyet-i kerîmenin başında yer alan (و) “vâv” harfi, atıf harfi olarak değerlendirildiğinde ortaya çıkan mananın meâl düzeyinde dikkate alınmasının zor olduğu kanaatindeyiz.

1.14. On Dördüncü Âyet

أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ (14)

DİB Meâli: Yaratan bilmez mi? O, en gizli şeyleri bilir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır.

TDV Meâli: Hiç yaratan bilmez mi? O, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır.

1.14.1. Değerlendirme Kriterleri

- İstifhâm Üslûbu
- (من خلق) İfadesi

1.14.2. Tahlîl

1.14.2.1. İstifhâm Üslûbu

Âyet-i kerîme, bir önceki ayetteki (إنه عليم بذات الصدور) cümlesini beyan eden isti’nâf cümlesidir. Allâh-u Teâlâ, inkârcı muhatabın aklına gelen “Allah, sinelerin içindekini nasıl

bilecekmiş?” sorusunu, mantıkî boyutu bulunan ve cevap istemek kastıyla sorulmamış bir soruyla cevaplamaktadır. Âyetin başında yer alan hemze, istifhâm-ı takrîrî için gelmiştir. İstifhâm üslûbuyla, Allah’ın bilgisinin her şeyi kuşatmasının, inkâr edilmesi mümkün olmayacak kadar apaçık bir biçimde ortada olduğu kastedilmiştir.³⁷⁶

İstifhâm üslûbu, DİB Meâli’nde “*Yaratan bilmez mi?*” şeklinde kelimesi kelimesine tercüme edilirken, TDV Meâli’nde ise soruya “*hiç*” zarfı ilave edilerek, istifhâmın takrîrî manasının tercümeyle daha etkin bir şekilde yansıtıldığını düşünüyoruz. Ancak bizce âyetin “*Yaratan bilmez olur mu hiç?*” şeklinde tercüme edilmesi daha uygun olacaktır.³⁷⁷

1.14.2.2. (من خلق) İfadesi

Bu ifade tefsîr kitaplarında, fâil olarak mahallen merfû’ ya da mef’ûl-ü bih olarak mahallen mansûb olmak üzere iki farklı şekilde i’râblanmaktadır.³⁷⁸ Fâil sayıldığında cümle, “*Yaratan bilmez olur mu hiç?*” şeklinde, mef’ûl-ü bih sayıldığında ise “*O, yarattığını bilmez olur mu hiç?*” şeklinde tercüme edilmesi gerekir. Ancak Zemahşerî başta olmak üzere cumhuru ulemâ, (من خلق) ifadesinin fâil olduğu görüşündedir. Bu durum, cümlelerin nahivle ilgili olan boyutudur. Belâğatı ilgilendiren kısmı ise cümlede hazif ile yapılan icâzdır. Bağlam karînesiyle hazfedilen mef’ûl-ü bih ögenin “*gizlenen ve açığa vurulan her şeyi*” şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu hazif üslûbunun kelimadaki lâfzî rolünün, siyâk ve sibâktan kolay bir şekilde anlaşılan bir şeyi söyleyip kelamı uzatarak muhâtabı usandırmaktan kaçınmak olduğu; manevî rolünün ise, muhâtabın ilgisini çekerek metinle hemhâl olmasını sağlamak ve onun düşünmesine fırsat tanımak olduğu söylenebilir.

1.14.3. Tashîh ve Dipnot Önerisi

Yukarıdaki değerlendirmeler çerçevesinde, (ألا يعلم من خلق) cümlesinin “*Yaratan bilmez olur mu hiç?*” şeklinde tashîh edilmesini, (من خلق) ifadesinin ise mef’ûl öge sayılarak “*O,*

³⁷⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 30; Râzî, *Me’âtilihü’l-Ğayb*, c. XXX, s. 67.

³⁷⁷ “Mastarların bağlandıkları “olur mu” yüklemdeki “mi” eki genellikle olumluluk ve olumsuzluk bakımından cümleyi etkilediği gibi anlama da kesinlik ve gereklilik kavramı katar. Örnek: “Yapmak olur mu?” (Kesinlikle yapmamak gerekir.)” (bkz. Nadir İLHAN, “Türkçede Olumsuzluk”, http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/nadir_ilhan_turkcede_olumsuzluk.pdf)

³⁷⁸ İbn ‘Âdil, *el-Lübâb*, c. XIX, s. 243; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1126; el-‘Ukberî, *et-Tibyân fî İ’râbi’l-Kur’ân*, s. 1248.

yarattığını bilmez olur mu hiç?” şeklinde tercüme edilebileceğinin dipnotta belirtilmesini öneriyoruz.

1.15. On Beşinci Âyet

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِن رِّزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ (15)

DİB Meâli: O, yeryüzünü sizin ayaklarınızın altına serendir. Haydi onun üzerinde yürüyün ve Allah'ın rızından yiyin. Dönüş ancak O'nadır.

TDV Meâli: Yeryüzünü size boyun eğdiren O'dur. Şu halde yerin omuzlarında (üzerinde) dolaşın ve Allah'ın rızından yeyin. Dönüş ancak O'nadır.

TDV Meâli Dipnot: Burada, yeryüzünün insanların faydalanmalarına hazır ve uygun bir durumda yaratıldığını ifade eden bir temsil mevcuttur. Yeryüzü, omuzlarında dolaşılacak bir halde emre âmâde kılındığına göre, artık dünyada insanlara boyun eğmeyecek hiçbir maddi varlık yok demektir. Bu âyet-i kerîmede insanlığı ve özellikle müslümanları daima yükselmeye bir teşvik vardır.

1.15.1. Değerlendirme Kriterleri

- İsti'âre Sanatı
- Kasr Üslûbu

1.15.2. Tahlîl

1.15.2.1. İsti'âre Sanatı

Âyet-i kerîmedeki (وجعل لكم الأرض ذلولا) ve (فامشوا في مناكبها) cümlelerinde meydana gelen isti'âre sanatlarına ayrıntılı bir şekilde değinmiştik. Bu sanatların meâllere nasıl yansıtıldığını incelediğimizde; öncelikle (وجعل لكم الأرض ذلولا) cümlesindeki isti'ârenin, DİB Meâli'nde “ayaklar altına sermek”, TDV Meâli'nde ise “boyun eğdirmek” deyimleriyle gayet anlaşılır şekilde başarılı bir tercümeyle okuyucuya sunulduğu görülmektedir. Ancak (فامشوا في مناكبها) cümlesindeki isti'âre sanatının tercümesi, her iki meâlde de neredeyse kelimesi kelimesine yapılmış ve bu nedenle maksat tam olarak anlaşılmamaktadır.

Hâlbuki ikinci isti'âre sanatıyla, birinci isti'âre sanatı pekiştirilerek³⁷⁹ yeryüzünün tamamıyla insanın emrine âmâde kılındığı, yaşaması/rızık araması için dünyanın her bir köşesinin uygun hale getirildiği kastedilmiştir. Bu nedenle (فامشوا في مناكبها) cümlesindeki isti'âre sanatını, “üzerinde yürüyün” veya “omuzlarında dolaşın” şeklinde sadece kelimeleri tercüme ederek değil, “o halde dilediğiniz yerine gidin/dilediğiniz yerinde dolaşın” şeklinde manayı tercüme ederek okuyucuya sunmak gerektiği kanaatindeyiz. TDV Meâlî'nde isti'âre sanatlarının ifade ettiği belâğî manalar farklı yönlerden de değerlendirilerek dipnot halinde verilmiştir.

Ayrıca (كلوا من رزقه) cümlesinde de bir takım belâğî nükteler bulunmaktadır. Beydâvî, melzûmu zikredip lâzımı kastetmek kabîlinden (الأكل) ile mecâzen “istemek, talep etmek” anlamında (الالتماس) kelimesinin kastedildiğini söyler.³⁸⁰ (من رزقه) ifadesindeki (من) “min” harfi ise “bir kısmı” manasına gelen teb'îz ifade eder.³⁸¹ Bu durumda (كلوا من رزقه) ifadesi, “temiz olanından yeyin, bir kısmını yeyin bir kısmını infâk edin ya da rızkın yenmeye müsait olan kısımlarını yeyin” gibi farklı anlamlara gelebilir. Yine (من رزقه) ifadesindeki zamirin, rızkın yeryüzünden çıkması münasebetiyle, (وإليه النشور) ifadesindeki zamirin de ölümden sonra son varılacak yerin kabir/toprak olması münasebetiyle makama uygun olarak (ذلولاً) kelimesine, yâni dolaylı olarak (الأرض) yeryüzüne râci olduğu ifade edilmektedir.³⁸² Bu durumda ise ayetin manası, “Yeryüzünden çıkan rızıkların bir kısmını yeyin, eninde sonunda dönüşünüz toprağadır ve oradan diriltilip haşrolunacaksınız.” olarak şekillenir. Ancak tüm bu manaların meal düzeyinde aktarılması mümkün olmayıp, tefsirde satır arası manalar olarak açıklanabilir.

1.15.2.1. Kasr Üslûbu

Bu ayette isim cümlesinin temel öğeleri olan mübteda ve haberin marife yapılmak suretiyle kasr üslûbu meydana geldiğine ve bu üslûpla kastedilen belâğî nükteye değinmiştik. Bu üslûp meâle “Yeryüzünü sizin emrinize âmâde kılan/ayaklarınızın altına seren/yeryüzünü size boyun eğdiren **yalnız** O'dur” şeklinde yansıtılabilir. Böylece kasr üslûbuyla beraber cümlenin, “Yeryüzünü sizin için boyun eğdiren, zannettiğiniz gibi putlarınız değil, Rahmân olan

³⁷⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1126.

³⁸⁰ Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, c. XXIX, s. 15; Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, c. V, s. 230.

³⁸¹ Murâdî, *el-Cena'd-Dânî fî Hurûfî'l-Me'ânî*, s. 309.

³⁸² İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 32.

*Allah 'tır.*³⁸³ anlamında müşriklere yönelik ta'rîz üslûbu içerdiğini söylemek de mümkündür. TDV Meâli'nde âyet-i kerîme “*Yeryüzünü size boyun eğdiren O'dur.*” şeklinde tercüme edilerek (هو) zamirine vurgu yapılmış ve kasr üslûbu bir nebze olsun tatbik edilmiştir diyebiliriz. Ancak DİB Meâli'nde kasr üslûbunun tamamen göz ardı edildiği görülmektedir.

Âyetteki bir diğer kasr üslûbu ise (وإليه النشور) cümlesinin öğelerinin birbirine takdîm ve te'hîri ile yapılmıştır. Her iki meâlde de üslûp, başarılı bir şekilde tercümeyle yansıtılmıştır.

1.15.3. Meâl Önerisi

Yukarıdaki değerlendirmeler çerçevesinde bu âyet için şöyle bir meâl önerisinde bulunuyoruz:

Yeryüzünü sizin emrinize âmâde kılan yalnız O'dur. Şu halde yeryüzünde dilediğiniz yere gidin ve (Allah'ın) rızından yeyin. Dönüş ancak O'nadır.

Ayrıca isti'âre ve kasr sanatı dışında bahsini ettiğimiz diğer belâğî manalar dipnot olarak okuyucuya sunulabilir.

1.16. On Altıncı Âyet

ءَأَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ (16)

DİB Meâli: Göktekinin sizi yere geçirivermeyeceğinden emin mi oldunuz? (O zaman) bir de bakarsınız yeryüzü şiddetle çalkalanıyor.

TDV Meâli: Gökte olanın, sizi yere batırırvermeyeceğinden emin misiniz? O zaman yer sarsıldıkça sarsılır.

TDV Meâli Dipnot: Âlemin tedbiri ile görevli olan meleklerle işaret bulunduğu belirtilmekle beraber; asıl fiili yaratan ve cezayı veren Cenab-ı Allah'tır, her şey O'nun izni ve emriyle meydana gelmektedir.

1.16.1. Değerlendirme Kriterleri

➤ Mecâz

³⁸³ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 32.

- İstifhâm Üslûbu
- İzmâr Makamında İzhar

1.16.2. Tahlîl

1.16.2.1. (من في السماء) İfadesi

Âyet-i kerîmede geçen bu ifadeye yüklenen mecâzî anlamlara değinmiştik. Yukarıdaki meâllerin bu anlamları ne ölçüde yansıttığına baktığımızda, her iki meâlde de (من في السماء) ifadesinin kelimesi kelimesine tercüme edildiğini, TDV Meâli’nde mecâzi anlamın dipnot olarak verildiğini görüyoruz.

Bu ifadenin daha iyi anlaşılması için Allah’ın mekândan münezzehtir olduğu ilkesine ters düşmeyecek şekilde konuyla ilgili farklı ayetlere atıfta bulunarak ifadeyle kastedilen mecâzî anlamın/anlamların dipnot olarak okuyucuya sunulması gerektiği kanaatindeyiz.

1.16.2.2. İstifhâm Üslûbu

Âyetteki istifhâm hemzesi, istifhâm-ı inkârî olup tevbih/azarlama ve tahzîr/uyarı manasında kullanılmıştır. Bu üslûp aynı zamanda muhatapları düşünmeye sevk etmesi açısından oldukça etkilidir. Ayetin vermek istediği mesaj zımnen “Allah’a ve âhiret gününe inanmanız ve şirk koşturmadan yalnız ona kulluk etmeniz için o kadar çok delil varken ve size rahmetiyle muamele etmesine rağmen siz nankörlük eder şirkinizde ısrar ederseniz, Allah da sizi yerin dibine geçirir, ayağınızı denk alın.” şeklinde anlaşılabilir.³⁸⁴ Bu nedenle ayeti yalın bir soru üslûbuyla tercüme etmek yerine, her ne kadar ayetin lafzında karşılığı olmasa da içerdiği uyarı, azarlama ve korkutma anlamlarını daha etkili bir şekilde tercüme yansıtmak için “eminsiniz ha! öyle mi?!” veya “... nasıl da emin olabiliyorsunuz?” tarzında soru kalıpları kullanmanın daha uygun olacağını düşünüyoruz.

Her iki meâlde de âyet düz bir soru cümlesi olarak tercüme edilmiş, bu nedenle istifhâm üslûbunun içerdiği anlamlar göz ardı edilerek tercüme yansıtılmamıştır.

³⁸⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve ‘t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 34.

1.16.2.3. İzmâr Makâmında İzhâr

Muktezâ-i zâhire göre (ءَأَمَنْتُمْ مِنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ الْأَرْضَ...) cümlesinin (ءَأَمَنْتُمْ مِنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ الْأَرْضَ...) şeklinde gelmesi gerekirdi. Burada zamir yerine ism-i mevsûlün getirilmesi, mahzûf sîla cümlesine müteallak câr ve mecrûr (فِي السَّمَاءِ) ifadesiyle gücün kaynağı olarak görülen gökyüzünde Allah'ın yüceliğine ve her şeyin tasarrufunun kendisinde olduğuna işaret etme fırsatı vermektedir.³⁸⁵

Bu nedenle ism-i mef'ûlün zamir olarak gelmesi mümkünken özellikle zahir isim halinde zikredilmesi, mecâzi anlam yüklenen (مِنْ فِي السَّمَاءِ) ifadesiyle neyin/nelerin kastedildiğini anlamaya çalışmamızın gerekliliğini güçlendiriyor diyebiliriz.

1.16.3. Meâl ve Dipnot Önerisi

Yukarıdaki kriterler doğrultusunda bu ayet için meâl ve dipnot önerimiz şöyle olacaktır:

Göktekinin¹ sizi yere geçirivermeyeceğinden eminsiniz **ha! Öyle mi?** (O zaman) bir de bakarsınız yeryüzü şiddetle çalkalanıyor.

¹ Tefsir kaynakları incelendiğinde, âyetteki “Gökteki” ifadesiyle bazı müfessirler meleklerin kastedildiğini söylerken, bazıları ise bu ifadenin müşriklerin Allah'ın gökte olduğu zannına uygun olarak geldiğini belirtmişlerdir. Ayrıca 'Arşın, kürsünün, Levh-i Mahfûz'un gökte olması, kader ve kazâya dâir her türlü kararın orada alınması, kitapların, emirlerin ve nehiylerin gökten indirilmesi gibi sebeplerle bu ifadeyle Allâh'ın melekûtunun kastedildiği de söylenmiştir. Ancak siyâk karînesine göre bu ifadeyle Allâh-u Teâlâ'nın bizâtihi kendisinin kastedildiği anlaşılmaktadır ki selef âlimlerinden nakledilen görüş çoğunlukla bu yöndedir. Selef âlimleri de Taha 20/5 ve Âl-i 'İmrân 3/7 ayetlerine göre ifadeyi te'vil etmekten kaçınarak mâhiyetini Allâh'a havale etmişler ve “Gökteki” demekle yetinmişlerdir. Bununla beraber bu ifadeyle, Allâh'a mekân izâfe edilmemiş, O'nun mutlak yüceliği kastedilmiştir denilebilir.

1.17. On Yedinci Âyet

أَمْ أَمِنتُمْ مِنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ (17)

³⁸⁵ İbn 'Âşûr, et-Tahrîr ve 't-Tenvîr, c. XXIX, s. 33.

DİB Meâli: *Yahut göktekinin, üzerinize taş yağdıran rüzgâr göndermeyeceğinden mi emin oldunuz? O zaman, uyarım nasılmış bileceksiniz!*

TDV Meâli: *Yahut gökte olanın üzerinize taş yağdıran (bir fırtına) göndermeyeceğinden emin misiniz? İşte (bu) tehdidimin ne demek olduğunu yakında bileceksiniz!*

1.17.1. Değerlendirme Kriterleri

➤ İstifhâm Üslûbu

1.17.2. Tahlîl

1.17.2.1. İstifhâm Üslûbu

Âyette yer alan (فستعلمون) fiilindeki (ف) “fe” harfi, fâ-i isti’nâfiyye ya da (إذا رأيت المنذر) “İzâ râ’یتü’l-menzer” (به فستعلمون كيف نذيري) “Sizi kendisiyle uyardığımız şeyi gördüğünüz vakit, uyarımın ne demek olduğunu bileceksiniz.” manasında mukadder şart cümlesinin cevabına dâhil olan “fe” harfi olabilir. (كيف نذير) cümlesi ise isim cümlesidir ve (تعلمون) fiilinin mef’ûl-ü bihi olup mahallen mansûbtur. İstifhâm edatı (كيف), tehdîd ve tehvîl/korkutma manasındadır. Fasılaya riâyet maksadıyla (نذير) kelimesinden (ي) “ye” hazfedilmiştir.³⁸⁶

İnkârcıların şirklerinde ısrar etmeleri hâlinde yerden ve gökten Allah’ın onlara göndereceği felâketler uyarı ve tehdit mahiyetinde kendilerine istifhâm üslûbuyla bildirildikten sonra, bu felâketlerle karşı karşıya kaldıklarında o vakit bu uyarılarının ne demek olduğunu anlayacakları, ancak o gün geldiğinde anlamalarının kendilerine fayda vermeyeceği ve onları kimsenin kurtaramayacağı beyan edilmiştir.

Âyetteki (كيف) soru edatının içerdiği tehdîd ve korkutma manası, DİB Meâli’nde “*uyarım nasılmış...*” şeklinde, TDV Meâli’nde ise “*tehdidimin ne demek olduğunu...*” şeklinde gayet başarılı bir şekilde tercümeyle yansıtılmıştır. Ancak (ستعلمون) fiilinin “*bileceksiniz*” değil

³⁸⁶ Behçet Abdülvâhid Sâlih, *el-İ’râbü’l-Mufasssal*, c. XII, s. 99; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 35-36.

de “görürsünüz siz”³⁸⁷ şeklinde tercüme edilmesi kanaatimizce soru üslûbuyla kastedilen mananın daha etkili hale gelmesini sağlayacaktır.

1.17.3. Meâl Önerisi

Bu ve bir önceki ayetteki değerlendirme kriterlerine göre şöyle bir meâl öneriyoruz:

*Yahut göktekinin, üzerinize taş yağdıran rüzgâr göndermeyeceğinden eminsiniz **ha!**
Öyle mi? O zaman, uyarım nasılmış **görürsünüz siz!***

1.18. On Sekizinci Âyet

وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ (18)

DİB Meâli: *Andolsun, onlardan öncekiler de yalanlamıştı. Beni inkâr etmenin sonucu nasıl oldu!?*

TDV Meâli: *Andolsun ki, onlardan öncekiler de (bunu) yalan saymışlardı; ama benim karşılık olarak verdiğim azap nasıl olmuştu!*

1.18.1. Değerlendirme Kriterleri

➤ Haberî İsnâd

1.18.2. Tahlîl

1.18.2.1. Haberî İsnâd

Sûrede (وَأَسْرُوا قَوْلَكُمْ أَوْ أَجْهَرُوا به...) âyetinden başlayarak, inkârcıları uyarma, onları inkârlarından vazgeçirecek kanıtlar sunma, şirk koştukları halde rablerinin onlara rahmetiyle muamele ettiğini hatırlatma, azabıyla korkutma ve tehdit etme gibi bizâtihi kendilerinin muhatap alındığı bir dizi hitaptan sonra, Allah Resûlü’nü yalanlamaları ve uyarılara kulak tıkamaları nedeniyle, bu ayetle birlikte muhatap alınmayarak hitap, üçüncü şahıs kipiyle devam

³⁸⁷ “İşin sonucunu anla, anlarsın” anlamında kullanılan bir tehdit sözü: ‘Birini çağırıp o güvercinleri vereyim de sen de gör.’ -M. Ş. Esendal.” (Bkz. TDK Sözlükleri, “Gör (Görürsün)” Maddesi, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, <http://sozluk.gov.tr>, (10.07.2019))

etmiş ve böylece içinde bulundukları sapkın duruma ve âkıbetlerine üstü kapalı bir gönderme yapılmıştır. Dolayısıyla âyet-i kerîmede (من قبلکم) “sizden öncekiler” yerine (من قبلهم) “onlardan öncekiler” denilerek hem iltifât sanatı ve ta’rîz sanatı meydana gelmiştir. Diğer taraftan âyette, hazif ile yapılan îcâz üslubu da vardır. Şöyle ki (كذب) fiilinin mef’ûlü bihi olarak takdir edilen (الرسَل)³⁸⁸ “peygamberleri” ifadesi hazfedilmiştir. Mahzûf ögenin ne olduğu âyetin siyakından anlaşıldığı için kelâmı uzatmamak ya da muhatabı ibareye ortak edip düşünmesine fırsat vermek maksadıyla mef’ûlü bih öge hazfedilmiş olabilir.³⁸⁹ Bu edebî sanatların – özellikle de iltifât ve ta’rîz sanatlarının – ifade ettiği edebî nükteler, haber cümlesinin kuruluş gayesinin anlaşılmasına güzel bir zemin oluşturacağı düşüncesiyle öncelikle bu sanatları izah etmeye çalıştık.

Âyette haberî isnâd olan (ولقد كذب الذين من قبلهم) cümlesi, lâmu’ t te’kîd/lâmu’ l-kasem ve harf-i tahkîk olan (قد) harfiyle pekiştirilerek, kendilerine lâf dokundurulan müşrikler, önceki kavimlerin suçsuz oldukları halde cezalandırıldıklarını ya da resulleri yalanlama suçu dışında başka bir suçtan dolayı cezalandırıldıklarını zanneden kişiler olarak kabul edilmiştir. Bir başka deyişle muhatap, âyetteki hükmü inkâr etmiyor, çünkü önceki kavimlerin helak edildiğini biliyor, ancak o kavimlerin durumuna düştüğünü inkâr ediyor. Hâlbuki önceki kavimler de peygamberleri yalanladıkları için helak edilmişlerdi. İşte bu nedenle haber cümlesi iki te’kîd unsuruyla pekiştirilmiştir. Haber cümlesinin gayesi ise Peygamber’i (s.a.v.) teselli etmek, rahatlatmak; müşrikleri de tehdit etmek ve korkutmaktır.³⁹⁰

Her iki meâlde de kasem anlamı tercümeyle “andolsun” ifadesiyle yansıtılırken, haber cümlesinin ikinci te’kît unsuru olan tahkîk manasındaki (قد) harfinin göz ardı edildiği görülmektedir. “Andolsun” ifadesi zaten kesinlik manasını içeriyor denilebilir, ancak bu durumda muhatabın durumu dikkate alınarak haber cümlesinin iki tane te’kîd unsuruyla pekiştirilmesindeki belâğî amaç ıskalanmış olur.

³⁸⁸ Hazfedilen mef’ûl-ü bih öge, (Fâtır, 35/4, 25) ayetlerine istinâden takdir edilen mef’ûldür.

³⁸⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 37; Âlûsî, *Rûhu’ l-Me’ânî*, c. XXIX, s. 17.

³⁹⁰ Behçet Abdülvâhid Sâlih, *el-İ’râbü’ l-Mufasssal*, c. XII, s. 99; Beydâvî, *Envârü’ t-Tenzil ve Esrârü’ t-Te’vîl*, c. V, s. 230.

1.18.3. Meâl Önerisi

Yukarıdaki değerlendirmelere ve bir önceki ayette istifhâm üslûbuna ilişkin yaptığımız değerlendirmeye göre bu âyet için meâl önerimiz şöyle olacaktır:

*Andolsun ki, onlardan öncekiler **muhabkak surette** yalanlamışlardı. Beni inkâr etmek nasılmış, gördüler!*

1.19. On Dokuzuncu Âyet

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ مَا يُمَسِّكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَنُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ (19)

DİB Meâli: Üstlerinde kanat çırparak uçan kuşlara bakmazlar mı? Onları (havada) ancak Rahmân tutuyor. Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla görendir.

TDV Meâli: Üstlerinde kanatlarını aç-kapata uçan kuşları (hiç) görmediler mi? Onları (havada) rahmân olan Allah'tan başkası tutmuyor. Şüphesiz O her şeyi görmektedir.

1.19.1. Değerlendirme Kriterleri

- İstifhâm Üslûbu
- Kasr Üslûbu
- Haberî İsnâd

1.19.2. Tahlîl

1.19.2.1. İstifhâm Üslûbu

Âyet-i kerîmedeki istifhâm hemzesi, inkâr veya taaccüp manasındadır. Müşrikler her gün gözlerinin önünde cereyan eden kuşların kanat çırpıp uçuşu hadisesini gördükleri halde Allah'ın mükemmel yaratışının delili olan bu olayı dikkate almıyorlar. İlahlık sıfatını sadece Allah'a değil taptıkları putlarına da yükleyerek O'na şirk koşuyorlar. Dolayısıyla bu olayı görmüyorlarmış gibi onlara hitap edilerek olay üzerinde düşünmeleri isteniyor. Ayrıca istifhâm

üslûbuyla, bu kadar mükemmel bir olay karşısında müşriklerin kayıtsız kalmalarının şaşılacak bir durum olduğu da ifade edilmiş olabilir.³⁹¹

İstifhâm üslûbunun ifade ettiği inkâr manası DİB Meâli’nde “*bakmazlar mı?*”, TDV Meâli’nde ise “*(hiç) görmediler mi?*” şeklinde tercümeyle yansıtılmaya çalışılmıştır. DİB Meâli’ndeki mananın, TDV Meâli’ndeki manadan daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Çünkü TDV Meâli’nde her ne kadar parantez içinde “*hiç*” kelimesiyle inkâr manası verilmeye çalışılmışsa da fiil kipi olduğu gibi tercüme edildiği için tam olarak istenilen manayı vermemektedir. Bizce paranteze ihtiyaç duymadan “*hiç görmezler mi?/hiç bakmazlar mı?*” şeklindeki soru kalıbı “*görürler/bakarlar*” anlamına gelir ve inkâr manasını tercümeyle yansıtmış olur.

1.19.2.2. Kasr Üslûbu

Âyet-i kerîmedeki (ما يمسكهن إلا الرحمن) cümlesinde, olumsuzluk mâ’sı (ما) ve istisna edâtı (إلا) ile kasr üslûbu meydana gelmiştir. Daha önceki âyetlerde olduğu gibi burada da Allah’ın Rahmân sıfatına vurgu yapılarak, kanat çırpıp uçan kuşları sonsuz bilgisiyle ve hikmetiyle havada tutanın Allah’tan başkası olamayacağı ifade edilmiştir.³⁹²

DİB Meâli’nde kasr üslûbu, “*ancak*” ifadesiyle, TDV Meâli’nde ise “... -den / -dan başkası değil.” kalıbıyla tercümeyle başarılı bir şekilde yansıtıldığı görülmektedir.

1.19.2.3. Haberî İsnâd

(إنه بكل شيء بصير) cümlesinin sebebini açıklayan (ما يمسكهن إلا الرحمن) unsuruyla pekiştirilmiş haber cümlesidir. Te’kit unsurlarından biri (إن), diğeri ise (بكل شيء بصير) ifadesinde takdim yoluyla meydana gelen kasr üslûbudur. Bu cümle, bulunduğu ayet içinde anlam bütünlüğünü sağlamakla beraber Allâh’ın her şeyi bilemeyeceğini iddia eden ve haklarında (وأسروا قولكم أو اجهروا به) “*Sözünüzü ister gizleyin ister açıktan söyleyin...*” denilen müşriklere yanıt niteliğindedir.³⁹³

³⁹¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve ‘t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 39.

³⁹² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve ‘t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 39-40.

³⁹³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve ‘t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 39.

Meâllerde te’kîd edâtı (ن), “şüphesiz” zarfıyla tercümeyle yansıtılırken, takdîm üslûbuyla meydana gelen kasr üslûbunun dikkate alınmadığı görülmektedir.

Takdîm üslûbunun sadece fâsılâya riayet maksadıyla gerçekleştiği düşünülmüş olabilir. Ancak fâsılanın rolünün lafzı güzelleştirmekle sınırlanamayacağına vurgu yapan Zemahşerî *el-Keşşâf*’ında şöyle der: “Fasılâyı, sadece nazmı güzelleştirmesi ve lafızları birbirine uyumlu hale getirmesi gereken bir yöntem olarak düşünüp mananın aynen kaldığını söylemek, fasılanın edebî yönden güzelliğini ortaya çıkarmaz. Çünkü sadece lafız güzelliği dikkate alınarak mana ihmal edilirse o cümlede belâğî yönün olduğu söylenemez.”³⁹⁴ Bu nedenle (بكل شيء) ifadesinin (بصير) üzerine takdîmi, sadece fasıladan dolayı değil, aynı zamanda ihtisâs/kasr üslûbu ifade etmesi istenildiği için gerçekleşmiştir.

1.19.3. Meâl Önerisi

Yukarıdaki değerlendirmeler doğrultusunda bu âyet için önerdiğimiz meâl şöyle olacaktır:

Üstlerinde kanatlarını aç-a-kapata uçan kuşları **hiç görmezler mi?** Onları (havada) tutan Rahmân’dan başkası değildir. Şüphesiz her şeyi hakkıyla gören **ancak O’dur**.

1.20. Yirminci Âyet

أَمَّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ يَنْصُرُكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ إِنَّ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي غُرُورٍ (20)

DİB Meâli: Yahut Rahmân’dan başka size yardım edecek şu ordunuz (taraftarlarınız) kimlerdir? İnkârcılar ancak bir aldaniş içindedirler.

TDV Meâli: Rahmân olan Allah’a karşı şu size yardım edecek askerleriniz hani kimlerdir? İnkârcılar ancak derin bir gaflet içinde bulunmaktadırlar.

1.20.1. Değerlendirme Kriterleri:

➤ İstifhâm Üslûbu

³⁹⁴ İbn ‘Akîle, ez-Ziyâde ve’l-İhsân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân, c. III, s. 528.

➤ Kasr Üslûbu

1.20.2. Tahlîl

1.20.2.1. İstifhâm Üslûbu

Âyet-i kerîmedeki istifhâm üslûbu, tahkîr ve ta'cîz (*muhâtabı bir şeyi yapmaktan aciz bırakma*) manasındadır. Müşrikler, kendilerini her türlü iyiliğe götüren ve tehlikelerden koruyan gücün putları olduğuna inanıyorlardı. Buradaki istifhâm üslûbuyla, Allah'ın dışında onlara kimsenin yardım edemeyeceği, güvendikleri putların, malların ve sayıca çok olmamalarının hiçbir değerinin olmadığı ifade edilmiştir.³⁹⁵ Ayrıca ta'rîf ve tenkîr üslûbuyla bu mananın pekiştirildiğini görüyoruz. Âyette (هذا) ism-i işareti ve (جند) kelimesinin nekre getirilmesi de tahkîr manasındadır. Bir taraftan “*Allah'ın dışında size yardım edecek **şu** ordunuz da **kimmiş!***” denilerek güvendikleri putlar küçük görülüp tahkîr edilirken, diğer taraftan zımnen “*Allah'ın dışında size yardım edecek kimse yoktur!*” denilerek putlara güvenmelerinin ne kadar akılsızca bir iş olduğu ta'rîz üslûbuyla ifade edilmiş ve böylece tahkîr manası pekiştirilmiştir. Âyette dikkat çeken bir diğer husus ise; ölmeden önce akıllarını çalıştırıp imân etmeleri için müşriklerin hâlâ fırsatlarının olduğunu ima etmek için Rahmân sıfatına vurgu yapılmaya devam edilmektedir. Görüldüğü gibi Âyet edebî sanatlarla âdeta ilmek ilmek işlenmiştir.

Meâllerde istifhâm üslûbu, düz soru kalıbıyla tercüme edilerek tahkîr manasını ifade edebilecek bir formatta sunulmadığı görülmektedir. Lafza bağlı kalarak cümleyi sanki cevap beklenen bir soruymuş gibi kurmak yerine, istenilen manayı tercümeyle yansıtmak için “*Hani neredeymiş!?*” veya “*... da kimmiş?*” ifadeleri kullanılabilir. TDV Meâli'nde istifham üslûbunun DİB Meâli'nde nispetle daha iyi yansıtıldığı söylenebilir.

1.20.2.2. Kasr Üslûbu

Âyette “*in-i nâfiye*” (إن) ve istisnâ edatı (إلا) ile yapılan kasr üslûbunun bulunduğu (إن الكافرون إلا في غرور) i'tirâziyye cümlesi, kendisinden önceki tahkîr manası içeren soru cümlesini te'kît etmektedir.³⁹⁶ Müşrikler, ilahlarının koruması altında başlarına gelebilecek her türlü felâketten güvende olduklarına inanıyorlardı. Kasr üslûbuyla bu sapkın düşünceleri

³⁹⁵ Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, c. XXIX, s. 18; İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 41.

³⁹⁶ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 42-43.

yalanlanarak sadece büyük bir aldaniş içinde oldukları ifade edilmiştir. Ayrıca (غور) kelimesinin nekre/belirsiz isim olarak gelmesi, boyutunun tahmin bile edilmesi mümkün olmayacak düzeyde büyük bir aldaniş içinde olduklarına işaretler.

Meâllerde kasr üslûbunun “*ancak*” ifadesiyle başarılı bir şekilde tercüme edildiği görülmektedir. Tenkîr üslûbunun ifade ettiği mana ise sadece TDV Meâli’nde dikkate alınmıştır.

1.20.3. Meâl Önerisi

Bu değerlendirmeler doğrultusunda âyet-i kerîme için önerdiğimiz meâl şöyledir:

*Rahmân’dan başka size yardım edecek şu ordunuz **da kimmiş?**/ hani neredeymiş?*
*İnkârcılar ancak **derin** bir aldaniş/gaflet içindedirler.*

1.21. Yirmi Birinci Âyet

أَمَّنْ هَذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ بَلْ لَجُّوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ (21)

DİB Meâli: *Peki, Allah rızkını keserse, kimdir size rızık verecek olan? Hayır, onlar azgınlık ve nefretle direnip durdular.*

TDV Meâli: *Allah size verdiği rızkı kesirse, size rızık verebilecek olan kimdir? Hayır, onlar azgınlık ve nefrette direnip durmaktadırlar.*

1.21.1. Değerlendirme Kriterleri

- Mecâz-ı Mürsel

1.21.2. Tahlîl

1.21.3. Mecâz-ı Mürsel

Âyette (إن أمسك رزقه) ifadesinde alakası müsebbebiyyet olan mecâz-ı mürsel sanatı vardır.³⁹⁷ Rızkın kesilmesi, rızkın ortaya çıkmasına sebep olan başta yağmur olmak üzere her türlü rızık faktörünün ortadan kaldırılması demektir. Müsebbeb/sonuç olan “rızık” zikredilip, sebep olan “yağmur veya rızkın ortaya çıkmasını sağlayan herhangi bir sebep” kastedilmiştir.

Meâllerde mecâz-ı mürsel sanatı “rızkın kesilmesi” olarak lâfzî tercüme edilmiş olup, bu mecâzî kullanım Türkçede çok rahat bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu durum “rızkın kesilmesi” deyiminin dilimizde de kullanılmasından kaynaklanır. Lâfzî olarak tercüme edilen, yâni kastedilen mananın göz ardı edildiği her mecâz-ı mürsel, başka bir dilde anlaşılmayabilir.

Bu âyetteki istifhâm üslûbu için yapacağımız değerlendirme bir önceki âyetteki yaptığımız değerlendirmeye aynı olacaktır.

1.22. Yirmi İkinci Âyet

أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمْ مَنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (22)

DİB Meâli: Şimdi, yüzüstü kapanarak düşe kalka yürüyen mi daha doğru gider, yoksa dosdoğru bir yolda dimdik yürüyen mi?

TDV Meâli: Şimdi (düşünün bakalım), yüz üstü kapanarak yürüyen mi (varılacak) yere daha iyi erişir, yoksa doğru yolda düzgün yürüyen mi?

1.22.1. Değerlendirme Kriterleri

➤ İsti'âre Sanatı

³⁹⁷ Ahmed Hamd Muhsin el-Cabûrî, *Mevsûatü Esâlîbi'l-Mecâz fî Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2015, s. 443.

1.22.2. Tahlîl

1.22.2.1. İsti'âre Sanatı

Bu âyet-i kerîmede müşrik ile mü'minin durumu karşılaştırılmış; müşrik, yüzüstü kapanarak sürünen kimseye, mü'min ise doğru yolda dimdik yürüyen kimseye benzetilmiştir. Böylece dalâlet ve hidâyet gibi soyut kavramlar herkes tarafından bilinen somut olaylarla tasvir edilerek muhatabın zihninde canlanması ve mesajın daha etkili bir şekilde anlaşılması sağlanmıştır.

Daha önce belirttiğimiz gibi teşbih, isti'âre ve kinaye gibi söz sanatları tercüme edilirken, meâl okuyucusunun kastedilen manayı anlayabilmesi için dilimizdeki uygun deyimler ve atasözleri kullanılmalıdır. Âyette geçen (مكب على وجهه) ifadesi sözlükte (رجل مكب) “sürekli yere bakarak yürümek” demektir. Bazı müfessirler ise bu ifadeyi (منكسا رأسه لا ينظر أمامه، ولا يمينه ولا شماله، فهو لا يأمن من العثر) “Kafasını eğmiş, önüne ve sağına-soluna bakmayan, yolundaki engellerden sakınmayan” şeklinde açıklamışlardır.³⁹⁹ Dolayısıyla bu ifade Türkçeye “tökezleyerek yürümek, sendelemek, adımlarını şaşırarak, dengesi bozulup düşecek gibi olmak, düşe kalka yürümek” vb. ifadelerle aktarılabilir. Ancak “yüzüstü kapanarak yürümek” ifadesiyle insanın aklına “yüzüstü kapanarak nasıl yürünebilir?” şeklinde bir soru geliyor. Çünkü “yüzüstü kapanmak” eylemiyle kullanılabilecek en uygun fiil “yürümek” değil, “sürünmek” fiilidir.

Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, bu iki meâl dışında incelediğimiz yirmiden fazla meâlde de âyetteki birinci (يمشي) fiiline “yürümek” manası vermekte ısrar edilmesinin nedeni, büyük ihtimalle bu âyetle ilgili hadîs-i şerîfe dayanmaktadır. Âlûsî, tefsirinde “Peygamber (s.a.v.), kâfirin yüzüstü nasıl yürüdüğü kendisine sorulduğunda, «Dünyada onu iki ayağı üzerinde yürüten, âhirette de yüzüstü yürütmeye kâdirdir.» buyurdu.” rivayetini aktarır ve bu nedenle ayette teşbihe yer olmadığını ifade eder.⁴⁰⁰

(يمشي مكبا على وجهه) cümlesi, DİB Meâli’nde hadis-i şerifteki hakîkî mana ve sözlükteki mecaz anlam mezc edilerek “yüzüstü kapanarak düşe kalka yürüyen” şeklinde, TDV Meâli’nde

³⁹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. I, s. 696; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûs ’ül-Muhît*, s. 128.

³⁹⁹ İbn ‘Âdil, *el-Lübâb*, c. XIX, s. 255.

⁴⁰⁰ Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, c. XXIX, s. 19-20; Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc (ö. 311/923), *Me’ânî’l-Kur’ân ve İrâbuhu*, thk. Abdülcelil Abdu Şelbî, 1. Baskı, Beyrut, ‘Âlemü’l-Kütüb, 1988, c. V, s. 200.

ise sadece hadis-i şerif esasa alınarak “yüz üstü kapanarak yürüyen” şeklinde tercüme edildiği görülmektedir. Olayın hakiki manada âhirette gerçekleşeceğini bildiren bir hadis-i şerifin varlığı ortadayken ifadeye farklı manalar yüklemek yersizdir.

1.23. Yirmi Üçüncü Âyet

قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ (23)

DİB Meâli: *De ki: “O, sizi yaratan ve size kulaklar, gözler ve kalpler verendir. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!”*

TDV Meâli: *(Resûlüm!) De ki: Sizi yaratan, size işitme duyusu, gözler ve kalpler veren O'dur. Ne az şükrediyorsunuz!*

1.23.1. Değerlendirme Kriterleri

➤ Haberî ve İnşâî Üslûp

1.23.2. Tahlîl

1.23.2.1. Haberî ve İnşâî Üslûp

Sûrenin altı âyeti (قُلْ) “de ki” emir fiiliyle başlamaktadır. Bu emir fiillerinden sonra gelen kısım, Allâh’ın Peygamberine söylemesini emrettiği “mekûlû’l-kavl” denilen sözdür. Sûrede (قُلْ) emir fiiliyle başlayan âyetler genellikle isti’nâfiyye cümlesi olduğu için mukadder bir sorunun cevabı niteliğini taşırlar. Buradaki mukadder soru “Bizi kim yarattı?” veya “Allâh’a şirk koşmadan O’nun varlığına ve birliğine inanmamızı sağlayacak deliller nedir?” soruları olamaz. Çünkü müşrikler kendilerini Allâh’ın yarattığını çok iyi biliyorlardı.⁴⁰¹ Ayrıca sureye bütüncül olarak bakıldığında müşriklerin, tüm bu delilleri bildikleri halde inatları yüzünden inkâr ettikleri anlaşılmaktadır. Bu nedenle surede (قُلْ) emir fiiliyle gelen inşâ üslubunun, müşriklere yönelik bir tehdîd ve korkutma amacı taşıdığını söylenebilir.⁴⁰²

⁴⁰¹ Zuhurf, 43/87.

⁴⁰² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve ’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 46-47.

Âyet-i kerîmede (قُلْ) emir fiilinden sonraki söz (mekûlü'l-kavl); (هو) zamir/mübtedâ ve (الذي) ism-i mevsûl/haber öğelerinden oluşan isim cümlesi, haber cümlesidir. Cümlemin iki temel unsuru marife yapılmak suretiyle kasr üslûbu meydana gelmiş olup (هو) maksûr öge, (الذي) ise maksûrun aleyh ögedir. Yâni yaratma, işitme duyusu, gözler ve kalpler verme özelliği/sıfatı, sadece mevsûfa/Allâh'a hasredilmiştir. Hitap, Peygamber (s.a.v.)'in dilinden, yaratma konusunda putlarını Allah'a ortak koşan müşriklere deliller sunarak onları düşünmeye sevk etmek, uyarmak ve aynı zamanda da tehdit ve korkutma amacı taşımaktadır.⁴⁰³

Meâllerde kasr üslûbu dikkate alınmamış, âyet düz bir cümle olarak tercüme edilmiştir. Bu üslûp, “O’dur sizi yaratan...” ya da “...O’ndan başkası değildir.” şeklinde meâle yansıtılabilir.

İnşa üslûbunun ise şöyle yansıtılabileceğini düşünüyoruz: “Onlara de ki, «Sizi yaratan ve size işitme duyusu, gözler ve kalpler veren O’ndan başkası değildir...”»”

Şunu da belirtmek gerekir ki âyetteki (قليلًا ما تشكرون) cümlesindeki (قليلًا) kelimesi, muhatap eğer müşrikler ise yokluktan kinaye, yani “(Buna rağmen) Hiç şükretmiyorsunuz!”, hitap genel anlamda herkese ise bu durumda bildiğimiz anlamdadır denilmiştir.⁴⁰⁴

1.23.3. Meâl Önerisi

Yukarıdaki değerlendirmeler doğrultusunda âyetin meâlinin şu şekilde olmasını öneriyoruz:

Onlara de ki, «Sizi yaratan ve size işitme duyusu, gözler ve kalpler veren O’ndan başkası değildir. (Buna rağmen) Ne kadar az şükrediyorsunuz!”

1.24. Yirmi Dördüncü Âyet

قُلْ هُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ (24)

DİB Meâli: De ki: “O, sizi yeryüzünde yaratıp çoğaltandır. Ancak O’nun huzurunda toplanacaksınız.”

⁴⁰³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve ’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 47.

⁴⁰⁴ Bursevî, *Rûhu ’l-Beyân*, c. X, s. 95.

TDV Meâli: *De ki: Sizi yeryüzünde çoğaltıp yayan O'dur; ancak O'nun huzuruna gelip toplanacaksınız.*

1.24.1. Değerlendirme Kriterleri

➤ Takdîm Üslûbu

1.24.2. Tahlîl

1.24.2.1. Takdîm Üslûbu

Âyette câr ve mecrûrdan oluşan (إليه) ifadesinin, (تحشرون) fiili üzerine takdîmi, vurgu ve fâsılaya riâyet içindir. İbn ‘Âşûr’a göre âyetin birincil muhatapları müşrikler olduğundan ve onlar da yeniden dirilip Allâh’ın huzurunda toplanılacağına inanmadıkları için buradaki takdîm üslûbu, kasr değil, sadece vurgu ve fâsılaya riayet etme amacı taşımaktadır.⁴⁰⁵ Zaten bir sonraki âyette müşriklerin alaycı bir üslûpla (ويقولون متى هذا الوعد إن كنتم صادقين) “*Eğer doğru söylüyorsanız, hani ne zamanmış bu vaat!*” demeleri ve yeniden dirilmeye inanmadıklarını beyan eden nice ayet, burada kasr üslûbunun olmadığını ispat eder.

Her iki meâlde de sûrenin genel bağlamı dikkate alınmadığı için âyetteki takdîm üslûbu “*ancak*” ifadesiyle kasr üslûbu olarak tercümeyle yansıtılmıştır. Yeniden dirilmeyi kesin bir dille inkâr eden müşrikler, sanki huzurunda toplanılacak olanın Allâh değil de, putları olduğuna inanıyorlarmış ve onların bu bozuk inançları düzeltiliyormuş gibi kasr üslûbunu andıran “*ancak*” ifadesinin tercümeden çıkarılması gerektiğini düşünüyoruz.

1.25. Yirmi Beşinci Âyet

وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ (25)

DİB Meâli: “*Eğer doğru söyleyenler iseniz, bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?*” diyorlar.

⁴⁰⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 48.

TDV Meâli: «Doğru sözlü iseniz (söyleyin), bu tehdit hani ne zaman (gerçekleşecek)?» derler.

1.25.1. Değerlendirme Kriterleri

➤ İstifhâm Üslûbu

1.25.2. Tahlîl

1.25.2.1. İstifhâm Üslûbu

Âyette “ne zaman” anlamındaki (متى) soru edâtı, tehekküm/istihzâ (alay etme) manasında kullanılmıştır. (الوعد) kelimesi ise ism-i mef’ûl manasında mastardır, yâni “vaat edilen şey” demektir. Bu kelimeyle, (وإليه تحشرون) “O’nun huzuruna gelip toplanacaksınız.” ifadesiyle belirtilen haşr ya da bazı âlimlere göre müşriklerin yerin dibine geçirilmek ve üzerlerine taş yağdırmakla korkutuldukları sûrenin on altıncı ve on yedinci ayetlerinde geçen tehditler kastedilmiştir. Müşrikler, Peygamber’e (s.a.v) ve beraberindeki Müslümanlara karşı kendilerince onların söylediklerinin asla gerçekleşmeyeceğini ve yalancı olduklarını vurgulamak maksadıyla sık başvurdukları bir davranış biçimi olan alaycı bir üslûp kullanmışlardır.⁴⁰⁶

Bu ayette geçen tehekküm anlamındaki soru üslûbunun çeviriye yansıtılması gerekmektedir. Meâllere baktığımızda; DİB Meâli’nde soru üslûbu düz bir anlatımla tercüme edilerek tehekküm manasının meâle yansıtılmadığını görüyoruz. TDV Meâli’nde ise bu mana, “Nerede, ne oldu, nerede kaldı” anlamlarına gelen “hani” kelimesiyle başarılı bir şekilde tercüme aktarılmıştır.

1.26. Yirmi Altıncı Âyet

قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ (26)

⁴⁰⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’-Tenvîr*, c. XXIX, s. 49; Tantâvî, *et-Tefsîrü’l-Vasît*, c. XV, s. 37; Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, c. XXIX, s. 95-96.

DİB Meâli: *De ki: “O bilgi, ancak Allah katındadır. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım.”*

TDV Meâli: *De ki: O bilgi, ancak Allah'a mahsustur. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım.*

1.26.1. Değerlendirme Kriterleri

- Kasr Üslûbu
- Ta'rîf Üslûbu

1.26.2. Tahlîl

1.26.2.1. Kasr Üslûbu

Âyette (إنما) ile yapılmış iki tane kasr üslûbu bulunmaktadır. Belâğatta meşhur kasr yollarından biri olan (إنما) edatıyla yapılan kasr üslûbunda, maksûr ögenin başına (إنما) getirilir ve ardından da maksûrun aleyh zikredilir. Buna göre (قل إنما العلم عند الله) “*De ki: O ilim, ancak Allah katındadır.*” âyetinde maksûr öge olan (العلم) ifadesinin başına (إنما) getirilerek, bir önceki âyette müşriklerin müstehzi bir üslûpla sordukları tehdidin ne zaman gerçekleşeceği hakkındaki bilginin ancak Allah’ın katında olduğu hususunda kasr anlamı ifade edilmiştir. Aynı şekilde âyetin devamındaki (وإنما أنا نذير مبين) “*Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım*” cümlesinde (أنا) maksûr öge, (نذير) ise maksûrun aleyh ögedir. Böylece kasr üslûbuyla, Peygamberin görevinin Allah’ın dışında kimsenin bilemeyeceği gaybî konuları bilmek değil, sadece vahyi insanlara ulaştırarak onları uyarmak olduğu ifade edilmiştir. Kasr üslûbunun hangi yolla yapıldığı dikkate alınmadığında, buradaki kasrın amacının peygamberin her şeyi bilmesi gerektiği yönünde müşriklerin yanlış düşüncelerini düzelterek doğrusunu beyan etmek olduğu ve bu nedenle de muhatabın durumu dikkate alındığında bu kasr üslûbunun, izâfî/kalb kasrı olduğu söylenebilir.⁴⁰⁷ Ancak belâgat kitaplarında belirtildiğine göre kasr üslûbunun hangi yolla yapıldığı, bize muhatabın durumu hakkında bilgi vermektedir.⁴⁰⁸ Zerkeşî *el-Burhân*’ında (إنما) edatıyla yapılan kasr üslûbu ile (ما/إن/لم/لن) ve (إلا) edatlarıyla yapılan kasr üslûbu arasındaki farkı beyan ulemâsının şöyle açıkladığını aktarır: “*Aslında (إنما) edatı, muhatabın bildiği ve*

⁴⁰⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve ‘t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 49.

⁴⁰⁸ Şu’arâ, 26/115 (إن أنا إلا نذير مبين); Hicr, 15/89 (إني أنا النذير المبين); Zâriyât, 51/50 (إني لكم نذير مبين).

inkâr etmediği durumlarda kullanılır. Mesela (إنما هو اخوك) ve (إنما هو صاحبك القديم) cümlelerini, bu bilgiyi bilen bir kişiye söyleyebilirsin. Ancak nefy ve istisna edatıyla yapılan kasır üslûbunda ise muhatap hükmü hem bilmiyor hem de inkâr ediyor olması gerekir.”⁴⁰⁹

Yukarıdaki açıklamalar müvâcehesinde değerlendirildiğinde âyet zımnen şu anlama gelir: “Tehdit edildiğiniz şeylerin ne zaman gerçekleşeceğine dair bilginin sadece Allah katında olduğunu ve benim de sadece apaçık bir uyarıcı olduğumu siz de biliyorsunuz. Sırf inadınızdan ve kibrinizden dolayı inkâr ediyor ve bize karşı müstehzi bir üslûpla güya bizi tahkîr ediyorsunuz.” Ancak bu mananın meâl düzeyinde yansıtılması pek mümkün görülmemektedir.

1.26.2.2. Ta’rîf Üslûbu

Âyette yer alan (العلم) kelimesindeki lââm-ı ta’rîf, ahd içindir. Yâni muhatabın bildiği belirli bir bilgi kastedilmiştir. Bu nedenle (العلم) kelimesiyle kastedilen, bir önceki âyette alaycı bir üslûpla müşriklerin sordukları tehdidin ne zaman gerçekleşeceğine dâir bilgidir. Ayrıca kelimedeki lââm, lââm-ı ivaz/karşılık olarak da isimlendirilir ve (عِلْمُهُ/علم هذا الوعد) “onun bilgisi, bu tehdidin ne zaman gerçekleşeceği bilgisi” olarak takdir edilebilir.⁴¹⁰ Bu nedenle (العلم) kelimesinin anlamı “o bilgi / onun bilgisi / o tehdidin ne zaman gerçekleşeceğinin bilgisi” şeklinde tercümeyle yansıtılabilir.

Her iki meâlde de lââm harfinin kelimeye kattığını anlam “o bilgi” şeklinde başarılı bir şekilde tercümeyle yansıtılmıştır.

1.27. Yirmi Yedinci Âyet

فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سَيِّئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدْعُونَ (27)

DİB Meâli: Onu (azabı) yakından gördükleri zaman inkâr edenlerin yüzleri kötüleşir ve onlara, “İşte bu, (alaylı bir biçimde) isteyip durduğunuz şeydir” denir.

TDV Meâli: Ama onu (azabı) yakından gördükleri zaman, inkâr edenlerin yüzleri kararacak ve (kendilerine): İşte sizin isteyip durduğunuz budur! denecektir.

⁴⁰⁹ Zerkeşî, el-Burhân, s.1064.

⁴¹⁰ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve ‘t-Tenvîr, c. XXIX, s. 49; Tantâvî, et-Tefsîrü ‘l-Vasît, c. XV, s. 42.

1.27.1. Değerlendirme Kriterleri

- Hazif Üslûbu
- Kasr Üslûbu

1.27.2. Tahlîl

1.27.2.1. Hazif Üslûbu

Âyet-i kerîmedeki (سَيِّئٌ) ve (قِيلَ) fiilleri, meçhul/edilgen yapıdadır. Fiiller ma'lûm/etken yapıda, (سَاءَتْ رُؤْيَا الْوَعْدِ وَجُوهُهُمْ) “*Vaat edileni görmek, onların yüzlerini karartır/kötüleştirir.*” ve (قَالَ لَهُم مَّلَائِكَةُ الْمَحْشَرِ خُزْنَةُ جَهَنَّمَ) “*Mahşerdeki /cehennemde görevli melekler onlara dedi ki*” şeklinde takdir edilir. Fiillerin edilgen yapıda gelerek fâillerin hazfedilmesi, vurgunun mef'ûllerde olduğunu gösterir. Çünkü asıl anlatılmak istenen, “*inkârcıların yüzlerinin karardığı*” ve “*gerçekleşmeyeceğini iddia ettikleri tehdit/azap*” söylemleridir.⁴¹¹

Diğer taraftan âyetteki (تَدْعُونَ) fiilinin mef'ûl-ü bihi hazfedilmiştir. Çünkü mef'ûlün ne olduğu (وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) “*Eğer doğru sözlü iseniz, bu tehdit hani ne zaman gerçekleşecek derler.*” âyetinde bellidir. Ayrıca bu fiil (تَكْذِبُونَ) “*yalanladığınız*” manasını da geldiği için fiil, câr ve mecrûrdan oluşan (بِه) ifadesinin muteallakıdır. Bir îcâz türü olarak; eğer bir âmil, başka bir âmilin manasını içeriyorsa, bu durumda kelimada zikredilen âmilin mamulü hazfedilir, hazfedilen ögeye zikredilen ögenin delalet etmesi için ise manasını içerdiği fiilin mamulü zikredilir. Yâni (تَدْعُونَ) fiili (تَكْذِبُونَ) manasında olduğu için (تَدْعُونَ) fiilinin mamulü hazfedilmiş, hazfedilen bu mamüle delâlet etmesi içinse (تَكْذِبُونَ) fiilinin mamulü olan (بِه) zikredilmiştir.⁴¹² Aynı zamanda tefsirlerde (بِه تَدْعُونَ) ifadesi (تَطْلُبُونَهُ) “*istediğiniz*” olarak da takdîr edilmiştir.⁴¹³

Ayrıca âyet-i kerîmede “*izmâr mahallinde izhâr*” üslûbu vardır. Siyaktan kimlerin yüzlerinin azabı gördüğü vakit kararacağı anlaşılmaktadır, yâni (وَجُوهَ الَّذِينَ كَفَرُوا) ifadesi yerine

⁴¹¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve ‘t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 50-51; Âlûsî, *Rûhu ‘l-Me‘ânî*, c. XXIX, s. 21.

⁴¹² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve ‘t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 51.

⁴¹³ İbn ‘Âdil, *el-Lübâb*, c. XIX, s. 258.

(وجوههم) getirilebilirdi. Ancak burada zamir yerine ism-i mevsûlün getirilmesiyle, inkârcılar tahkîr edilmek/zemmedilmek istenmiştir.⁴¹⁴

Meâllerde, olması gerektiği gibi edilgen fiiller yapıları korunarak tercüme edilmiş. Âyetteki (تَطْلُبُونَهُ) ifadesinin ise (بِهِ تَدْعُونَ) olarak tercümeyle yansıtıldığı görülmektedir. Zamir yerine zâhir ismin getirilmesindeki küçümseme manasının meâle yansıtılabilmesi, ancak lafızdan uzaklaşmakla mümkün olabilir, yâni kelimesi kelimesine tercümeyle mümkün değildir. Bu mananın “Azabı yakından gördüklerinde, *o inkârcılar var ya, işte onların yüzleri kapkara kesilir.*” şeklinde tercümeyle yansıtılması mümkün olabilir.

1.27.2.2. Kasr Üslûbu

Âyette dikkat çeken bir diğer edebî üslûp ise (فِيل) fiilinin mekûlû'l-kavli olan (هَذَا الَّذِي) isim cümlesinin her iki ögesinin de belirli isim yapılmasıyla meydana gelen kasr üslûbudur. Bu kasr üslûbuyla, (فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مِّمَطَرِنَا... كُنْتُمْ...) “*O azabı vadilerine doğru yayılan bir bulut olarak gördüklerinde, «Bu, bize yağmur getiren bir buluttur» dediler.*”⁴¹⁵ ayetindeki gibi inkârcılar, azabı gördüklerinde onu başka bir şey sanan inkârcıların seviyesi indirilerek, inkârlarında ne kadar inatçı ve ısrarcı olduklarına gönderme/ta’rîz yapılmıştır.⁴¹⁶

Meâllerde kasr üslûbunun dikkate alınmadığı görülmektedir. Bu üslûp, “*İşte budur sizin yalanladığınızı/isteyip durduğunuz/gerçekleşmeyeceğini iddia ettiğini şey!*” şeklinde devrik cümle olarak ya da “*İşte sizin... bundan başkası değil!*” şeklinde tercümeyle yansıtılabilir.

1.28. Yirmi Sekizinci Âyet

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكْنِي اللَّهُ وَمَنْ مَعِيَ أَوْ رَحِمَنَا فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ (28)

DİB Meâli: De ki: “Söyleyin bakalım: Diyelim ki Allah beni ve beraberimdekileri helâk etti, yahut bize acıdı. Peki, ya inkârcıları elem dolu bir azaptan kim koruyacak?”

⁴¹⁴ Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, c. XXIX, s. 21.

⁴¹⁵ Ahkâf, 46/24.

⁴¹⁶ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 51.

TDV Meâli: *De ki: Allah beni ve beraberimdekileri (sizin istediğiniz üzere) yok etse veya (öyle olmayıp da) bizi esirgese, (söyleyin bakalım) inkârcıları yakıcı azaptan kurtaracak kimdir?*

1.28.1. Değerlendirme Kriterleri

➤ İstifhâm Üslûbu

1.28.2. Tahlîl

1.28.2.1. İstifhâm Üslûbu

Âyette (فمن يجير الكافرين) ifadesindeki istifhâm, inkârîdir ve nefy, yâni “*İnkârcıları elem verici azaptan kurtaracak kimse yoktur.*” manasındadır. Meâllerde “*Söyleyin bakalım, peki ya inkârcıları elem dolu/yakıcı azaptan kim kurtaracak/koruyacak*” cümlesiyle ifadenin içerdiği inkârî mananın başarılı bir şekilde tercüme yansıtıldığı görülmektedir. Fakat (عذاب) kelimesinin “... *bir azaptan...*” şeklinde tercüme edilmesi doğru değildir. Çünkü bu kelime, tehvîl ve terhîb, yâni azabın ne denli dehşetli olacağını bildirmek maksadıyla nekre/belirsiz isim olarak getirilmiştir.⁴¹⁷ Bu nedenle TDV Meâli’nde olduğu gibi “*bir*” kelimesi eklenmeden ya da parantez içinde “... *elem verici (dehşetli) azaptan...*” şeklinde tercüme edilerek tenkîr üslûbunun manası meâle yansıtılabilir.

1.29. Yirmi Dokuzuncu Âyet

قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ أَمَّنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (29)

DİB Meâli: *De ki: “O, Rahmân’dır. O’na iman ettik, yalnızca O’na tevekkül ettik. Siz, kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu yakında öğreneceksiniz!”*

TDV Meâli: *De ki: (Sizi imana davet ettiğimiz) O (Allah) çok esirgeyicidir; biz O’na iman etmiş ve sırf O’na güvenip dayanmışızdır. Siz kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu yakında öğreneceksiniz!*

⁴¹⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve ’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 53.

1.29.1. Değerlendirme Kriterleri

- Kasr Üslûbu
- İstifhâm Üslûbu

1.29.2. Tahlîl

1.29.2.1. Kasr Üslûbu

Âyet-i kerîmede takdîm üslûbuyla meydana gelen kasr sanatı vardır. (عليه توكلنا) ifadesinde, car ve mecrurdan oluşan (عليه) mamulü, âmili olan (توكلنا) fiili üzerine takdîm ederek kasr sanatı oluşmuştur. Böylece mana, “Biz O’nun dışında kimseye güvenmeyiz./Biz ancak O’na güveniriz.” olarak şekillenmiştir. Kasr sanatındaki edebî nükte ise; taptıkları putlara dayanıp güvenen ve böylece tevekkül konusunda onları Allah’a eş koşan müşriklerin durumuna ta’rîz yapmaktır.⁴¹⁸ Meâllerde kasr sanatının “yalnızca” ve “sırf” ifadeleriyle tercümeyle başarılı bir şekilde yansıtıldığı görülmektedir.

1.29.2.2. İstifhâm Üslûbu

Âyetteki (من هو في ضلال مبين) cümlesindeki (من) soru edatı, tehdit ve uyarı anlamı taşımaktadır. İfadenin takdîri şöyle yapılabilir: (فستعلمون في عاجل أمرنا وأجله، أنحن الذين على الحق أم) (أنتم؟ ونحن الذين على الباطل أم أنتم؟) “Eninde sonunda «Doğru yolda olan biz miyiz, yoksa siz misiniz? Batıl üzerine olan biz miyiz, yoksa siz misiniz?» öğreneceksiniz.”⁴¹⁹ Dolayısıyla tehdit ve uyarı manası içeren istifhâm üslubunun “Kimmiş bakalım apaçık sapkınlıkta olan anlayacaksınız!” şeklinde tercümeyle yansıtılabileceğini düşünüyoruz.

1.29.3. Meâl Önerisi

Yukarıdaki değerlendirmeler ve daha önce yaptığımız değerlendirmelere göre bu âyet için şöyle bir meâl öneriyoruz:

⁴¹⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve ’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 54.

⁴¹⁹ Tantâvî, *et-Tefsîrü ’l-Vasît*, c. XV, s. 41.

De ki: (Sizi imana davet ettiğimiz ve sizi o elem verici dehşetli azaptan kurtaracak) Rahmân olan O’dur. Biz O’na imân ettik ve sırf O’na güvenip dayandık. (Size gelince) Kimmiş bakalım apaçık sapkınlıkta olan anlayacaksınız!

1.30. Otuzuncu Âyet

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ (30)

DİB Meâli: *De ki: “Söyleyin bakalım: Suyunuz çekilirse, size kim temiz bir akar su getirir?”*

TDV Meâli: *De ki: Suyunuz çekilirse, söyleyin bakalım, size kim bir akar su getirebilir?*

1.30.1. Değerlendirme Kriterleri

➤ İstifhâm Üslûbu

1.30.2. Tahlîl

1.30.2.1. İstifhâm Üslûbu

Âyet-i kerîmedeki (فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ) ifadesinde (من) soru edatıyla yapılan istifhâm üslûbu, inkârî mana taşımaktadır. Yâni “*Allâh’ın dışında hiç kimse size tertemiz akan suyu getirmeye güç yetiremez.*” demektir. Tefsir kitaplarında (معين) kelimesinin ne anlama geldiğine dair çeşitli rivayetler aktarılmıştır. İbn ‘Abbâs (بماء معين) ifadesiyle, (ظاهر تراها العيون) “*gözlerin gördüğü ortada açık bir şekilde duran*” manası kastedilmiştir der. Bu durumda kelime, ism-i mef’ûldür, yâni “*gözle görünen*” demektir. Yine İbn ‘Abbas’tan gelen bir rivayette (بماء معين) ifadesiyle, (بماء عذب) yani “*tatlı su*” kastedildiği bildirilmiştir. Bazı tefsirlerde ise (معين) kelimesinin (كثُر) “*çok oldu*” manasındaki (معن) fiilinden türediği belirtilmiştir. Bu durumda ise kelime (كثير) gibi (فعليل) “*fa’il*” veznindedir ve “*çok su*” manasındadır.⁴²⁰

⁴²⁰ İbn ‘Âdil, *el-Lübâb*, c. XIX, s. 260; Tantâvî, *et-Tefsîrü'l-Vasît*, c. XV, s. 42.

Meâllerde istifhâm üslûbunun içerdîği inkârî mana “... *getiremez, öyle değil mi?*” şeklinde de meâle yansıtılabilir.

SONUÇ

Çalışmamızda Mülk Sûresi özelinde edebî sanatları tespit edip açıkladık ve akabinde her biri birer heyet tarafından hazırlanan Diyânet İşleri Başkanlığı'nın “*Kur'ân-ı Kerîm Meâli*” ve Türkiye Diyânet Vakfı'nın “*Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*” adlı Türkçe Kur'ân meâllerinde bu sanatların sûredeki yansımalarını inceledik.

Tezimizin iki kısımdan oluşan birinci bölümünde, klasik sıralamaya göre me'ânî ve beyân ilimleri çerçevesinde temel belâğat kitaplarından istifade ederek belâğat konularını ele aldık. Öncelikle edebî sanatları lügat ve ıstılah manalarıyla birlikte detaylı bir şekilde açıklayıp her bir konu için sureden tespit ettiğimiz ayetleri, ilgili belâğat konusu doğrultusunda tahlil ettikten sonra gramer ve belâğat yönüyle ön plana çıkmış klasik ve modern dönem tefsir kitaplarından yararlanarak edebî nükteleri tespit etmeye çalıştık. İkinci bölümde ise edebî sanatların, ilgili meâllerdeki yansımalarının izini sürdük, bu sanatların âyetlere kattığı edebî derinliğin tercümede ne ölçüde dikkate alındığını değerlendirmeye çalıştık.

Me'ânî ve beyân ilimleri konularının hemen hepsi Mülk Sûresinde bulunmaktadır. Hatta bazı âyetlerde birden fazla edebi sanat görülmüş, bazı âyetlerde ise edebi sanatların, “kasr ve ta'rîz üslûbu”, “haber ve inşâ üslûbu”, “takdîm, kasr ve ta'rîz üslûbu” şeklinde ikili ve üçlü kombinasyonlar halinde bulunduğu tespit edilmiştir. Mesela; sûredeki (و عليه توكلنا) cümlesinde takdîm üslûbu; takdîm üslûbu nedeniyle kasr üslûbu ve her ikisi nedeniyle de ta'rîz üslûbu bulunmaktadır.

Bu çalışmamızla edebî sanatların meâllere yansıtılmasına ilişkin vardığımız sonuçları şöyle özetleyebiliriz:

Haber cümlesindeki yargının pekiştirilmesi amacıyla te'kîd edatlarının kullanılıp kullanılmaması, muhâtabın durumuyla ilgili olup, bazen bir takım karinelerle haber cümlesi muktezâ-i zâhirin dışına çıkabilir. Te'kîd edatları açısından meâlleri değerlendirdiğimizde genel olarak şunu görmekteyiz: Haber cümlesindeki “inne”, “kasem” ve “kasr” gibi te'kîd unsurları tercümeğe yansıtılırken, takdîm üslûbuyla ya da isim cümlesinin her iki ögesinin ma'rife yapılmasıyla oluşan “kasr üslûbu” ve harf-i tahkîk olan “kad” gibi te'kîd unsurları dikkate alınmamıştır. Hatta haber cümlesinin mukteza-i zâhirin dışına çıktığı surenin on ikinci âyeti, DİB Meâlinde, te'kîd edatı olan “inne” yokmuş gibi tercüme edilmiştir. Haber cümlesinin

bir takım amaçlara istinâden muktezâ-i zahirin dışına çıktığı durumlarda kastedilen mananın tercümeyle yansıtılmasında meâllerin pek başarılı oldukları söylenemez.

İnşâî üslûp bakımından değerlendirdiğimizde ise özellikle farklı edebî nükteler amaçlanarak kullanılan istifham üslûbunun, bazı istisnalar dışında genellikle klasik soru formatında tercüme edildiği görülmektedir. Ancak emir fillerinin aslî manalarının dışına çıktığı âyetlerde, kastedilen manalar tercümeyle başarılı bir şekilde aktarılmıştır. Surede bir tane temenni üslûbu bulunmaktadır ve bu üslup (لو) “lev” edatıyla yapılmıştır. Ancak her iki meâlde de bu üslûp temenni değil, şart üslûbu olarak tercüme edilmiştir.

Meâllerde hazif üslûbunun başarılı bir şekilde tercümeyle yansıtıldığı görülmektedir. Bu sanat, siyâk/bağlam ve üslûp karinesiyle anlaşılır. Bazı durumlarda mahzûf ögenin tercümeyle yansıtılması gerekirken, bazı durumlarda da amaca binaen hazif üslûbuna riâyet edilmesi gerekir. Bir diğer deyişle meâl okuyucusunun yanlış anlama ihtimalinin yüksek olduğu düşünülen durumlarda mahzûf ögenin, gerek doğrudan gerekse de parantez içi meale yansıtılması gerekirken, bazen de âyetteki hazif üslûbunu tatbik edip okuyucunun onu hissetmesini sağlamak gerekebilir. Bu bağlamda meâllerin bu konuda başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak takdîm ve te’hîr üslûpları genellikle fâsılâya riâyet olarak değerlendirilmiş ve bağlam-durum karinelerinin de desteğiyle takdîm ve te’hîr üslûbuyla oluşan kasr üslûbu dikkate alınmamıştır. Bir diğer sorun ise özellikle ta’zîm, tahkîr ve tehvîl gibi manalar içeren ta’rîf ve tenkîr üslûplarının tercümeyle yansıtılmamasıdır.

Meâllerde, “innema” ve “nefy - istisna edatları” ile yapılan kasr üslûbu tercümeyle yansıtılırken, takdim üslûbuyla yapılan ya da isim cümlesinin her iki ögesinin ma’rife yapılmak suretiyle oluşan kasr üslûbu dikkate alınmamış, düz cümle olarak tercüme edilmiştir.

Teşbih sanatında, müşebbeh ve müşebbehün bih ögelerinin her ikisinin de kelâmda zikredilmesi gerektiği için sûrede teşbih sanatı yoktur diyebiliriz. Ancak teşbih sanatından daha belîğ kabul edilen isti’âre sanatının bütün türleri surede bulunmaktadır. Meâllerde bu sanat, genel olarak başarılı bir şekilde tercümeyle yansıtılmıştır. Ancak (هو الذي جعل لكم الأرض ذلولا فامشوا) ifadesi harfî tercüme yöntemiyle tercüme edilmeye çalışıldığı için kastedilen mana çeviriye yansıtılamamıştır. Hâlbuki yapılması gereken âyetin lafzının değil, manasının tercümeyle aktarılmasıdır. Bu ise ya kastedilen manayı açıklamakla ya

da Türkçede bu manayı karşılayabilecek deyimlerle tercüme etmekle mümkündür. Yine mecâz-ı aklî ve mecâz-ı mürsel sanatlarında kastedilen mananın tercümeyle yansıtılması gerekmektedir. Ancak genel olarak meâllerde bu dikkate alınmamış ve hakikî anlamlarla yetinilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm, lâfzıyla ve manasıyla mucize bir kitaptır. Bu nedenle hangi tercüme metodu kullanılırsa kullanılsın, ilâhî kelâmın kusursuz bir şekilde başka bir dile aktarılması mümkün değildir. Her meâl mutlaka bir yönüyle eksik kalacaktır. Ancak bu itibarla bu alanda her türlü ilmî araştırmanın yapılması kaydıyla meâllerin eksik olması, kusur olarak görülmemeli, aksine meâllerdeki farklılıkların, vahyin anlam zenginliğine işaret ettiği düşünülmelidir. Önemli olan meâl yazarının, Kur'ân'ın edebî üslûbuna vakıf olması ve mümkün olabildiğince anlaşılır ve güzel bir dille manayı tercümeyle yansıtmaya çalışmasıdır.

KAYNAKÇA

- Abbâs, Fadl Hasen, *el-Belâğâ; Fünûnuhâ ve Efnânuhâ; 'İlmü'l-Meânî*, 12. Baskı, Amman: Dârü'n-Nefâis, 2009.
- _____, *el-Belâğatü Fünûnuha ve Efnânuhâ 'İlmü'l-Beyân ve'l-Bedî*, 10. Baskı, Amman: Dârü'l-Furkân, 2005.
- Akkâvî, İn'âm Fevvâl, *el-Mu'cemü'l-Mufasssal fî 'Ulûmi'l-Belâğâ*, 2. Baskı, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1996.
- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, 6. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015, (I-III).
- Aktan, Bilal, *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*, 2. Baskı, Konya: Eğitim Yayınevi, 2016.
- Altuntaş, Halil ve Şahin, Muzaffer, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 12. Baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî (ö. 1270/1854), *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, t.y., (I-XXX).
- Apaydın, H. Yunus, "Ta'lîl", *DİA*, c. XXXIX, s. 511-514.
- Arpaguş, Hatice Kelpetin, "Teâlâ", *DİA*, c. XL, s. 206-207.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl (ö. 400/1009'dan sonra), *Kitâbü's-Sinâ'ateyn el-Kitâbetü ve's-Şi'r*, 1. Baskı, Kahire: nşr. Matba'atü 'İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1952.
- Atîk, 'Abdülazîz, *'İlmü'l-Me'ânî*, 1. Baskı, Beyrut: Dârü'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 2009.
- _____, *'İlmü'l-Beyân*, Beyrut: Dârü'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1985, s. 49.
- Bamyânî, Muhammedî, *Dürûs fî'l-Belâğâ (Şerhu Muhtasar'il-Meânî li't-Taftâzânî)*, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü'l-Belâğ, 2008.
- Berkûk, Abdurrahmân, *Şerhu Dîvânî'l-Mütenebbî*, Kahire: Müessesetü Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-Sekâfe, 2014.
- Besyûnî, Abdülfettâh, *'İlmü'l-Meânî: Dirâse Belâğîyye ve Nakdiyye li-Mesâili'l-Me'ânî*, 4. Baskı, Kahire: Müessesetü'l-Muhtâr, 2015.
- _____, *'İlmü'l-Beyân (Dirâse Tahlîliyye li Mesâili'l-Beyân)*, 4. Baskı, Kahire: Müessesetü'l-Muhtâr, 2015.:

- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed (ö. 685/1286), *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 1. Baskı, Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, t.y., (I-V).
- Bikâî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbevî (ö. 885/1480), *Nazmu'd-Dürer fî Tenâsubi'l-Âyât ve's-Suver*, Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1984, (I-XXII).
- Bolelli, Nusrettin, *Belâgat (Beyân – Meânî – Bedî' İlimleri) Arap Edebiyatı*, 11. baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No: 72, Mart/2017.
- Bulut, Ali, *Belâgat-i Müyessera (Meânî – Beyân – Bedî')*, 4. Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No: 349, Ekim/2016.
- Bursevî, İsmâil Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, Beyrut: Dârü İhyâi't-Turâsi'l-Ârabî, t.y., (I-X).
- Cabûrî, Ahmed Hamd Muhsin, *Mevsûatü Esâlîbi'l-Mecâz fî Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015.
- Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî (ö. 255/869), *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk. ve şrh. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, 7. Baskı, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1998, (I-IV).
- Cârim Ali ve Emîn Mustafa, *el-Belâğatü'l-Vâziha; el-Beyân ve'l-Me'ânî ve'l-Bedî'*, Dârü'l-Me'ârif, t.y., (I-II).
- Cebeci, Lütfullah, “İsfahânî, Ebû Müslim”, *DİA*, c. XXII, s. 509.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr, Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1990, (I-VII).
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed (ö. 471/1078-79), *Delâilü'l-İ'câz fî 'İlmi'l-Me'ânî*, tsh. Muhammed Reşit Rıza, 1. Baskı, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- _____, *Delâilü'l-İ'câz*, thk. Mahmut Muhammed Şakir, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, t.y.
- Cürcânî, Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ebü'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf (ö. 816/1413), *el-Hâşiyetü 'âle'l-Mutavvel; Şerhu Telhîsi Miftâhi'l 'Ulûm*, thk. Reşid A'radî, 1. Baskı, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- _____, *Mu'cemü't-Ta'rîfât*, thk. Muhammed Sıddîk Minşâvî, Kahire: Dârü'l-Fadîle, t.y.
- _____, *el-İşârât ve't-Tenbîhât fî 'İlmi'l-Belâğa*, thk. Abdülkâdir Hüseyin, Kahire: Mektebetü'l Âdâb, 1997.

- Deyb, Muhammed Ahmed Kâsım ve Muhyiddin, *'Ulûmü'l-Belâğa (el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî)*, 1. Baskı, Trablus/Lübnan: el-Müessesetü'l-Hadîse li'l-Kitâb, 2003.
- Dirâz, Sabbâh 'Ubeyd, *Esrâru'l-Fasl ve'l-Vasl*, 1. Baskı, Kahire: Matbaatü'l-Emâne, 1986.
- Dönmez, İbrahim Kâfî, "Mubah", *DİA*, c. XXX, s. 341-345.
- Durmuş, İsmail ve Pala İskender, "İstiare", *DİA*, c. XXIII, s. 315-318.
- Durmuş, İsmail, "Kinaye", *DİA*, c. XXVI, s. 34-36.
- _____, "Mecaz", *DİA*, c. XXVIII, s. 217-220.
- _____, "Müberred", *DİA*, c. XXI, s. 432-434.
- _____, "Tekit", *DİA*, c. XL, s. 365-368.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344), *el-Bahrü'l-Muhît*, thk. ve tlk. Zekeriya Abdülmecid en-Nûtî ve Ahmed en-Necûlî el-Cemel, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993, (I-VIII).
- Ebu'd-Deheb, Eşref Taha, *el-Mu'cemü'l-İslâmî*, 1. Baskı, Kahire: Dârü's-Şurûk, 2002.
- Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed el-'Amâdî (ö. 982/1574), *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Merâye'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y., (I-IX).
- Fakî, Subhî İbrâhîm, *İlmü'l-Lügati'n-Nassî Beyne'n-Nazariyyeti ve't-Tatbîk*, Kahire: Dârü Kuba, 2000, (I-II).
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed (ö. 817/1415), *el-Kâmûsü'l-Muhît*, 8. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Gezer, Süleyman, "İnşâ ve Haber Bağlamında Kur'ân Dilinin Yapısı", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007/1, c. VI, sy. 11, s. 135-153.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah, "Beyan", *DİA*, c. 6, s. 22-23.
- Hafâcî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Saîd el-Halebî (ö. 466/1073), *Sırru'l-Fesâha*, 1. Baskı, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1982.
- Halebî, Ahmed b. Yûsuf, *ed-Dürü'l-Mesûn fî 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dimaşk: Dârü'l-Kalem, t.y., (I-XI).
- Hâşimî, es-Seyyid Ahmet, *Cevâhirü'l-Belâğa fî'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, tkk. ve tsk. Yusuf es-Sumeylî, 1. Baskı, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1999.
- İbn Âdil, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Nûreddîn Alî en-Nu'mânî ed-Dimaşkî (VIII./XIV. yüzyıl), *el-Lübâb fî 'Ulûmi'l-Kitâb*, thk: Âdil Ahmed Abülmevcût ve Ali Muhammed Muavvad, 1. Baskı, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998, (I-XX).

- İbn Akîle, Cemâlüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Saîd el-Mekkî (ö. 1150/1737), *ez-Ziyâde ve'l-İhsân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* (Süyûtî'nin el-İtkân adlı eserini tamamlamak üzere kaleme alınmıştır.), eş-Şârika/Birleşik Arap Emirlikleri: 1. Baskı, Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirâsât (eş-Şârika Üniversitesi), 2006, (I-X).
- İbn Arafe, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Vergammî, *Tefsîru İbni 'Arafe*, thk. Celâl el-Asyûtî, 1. Baskı, Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008, (I-IV).
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî (1879-1973), *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus: ed-Dârü't-Tûnisiyye, 1984 (I-XXX).
- _____, Muhammed et-Tâhir, “Tefsir, Tevil ve Tefsir'in İlim Oluşu Hakkında”, tercüme: Enes Büyük, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 3, sy. 2, Güz 2016, s. 157-168.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî (ö. 395/1004), *Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüga*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1979, (I-VI).
- İbn Ma'sûm, Sadrüddîn Alî Hân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed Ma'sûm el-Hüseynî el-Medenî (ö. 1120/1708), *Envârü'r-Rebî' fî Envâ'i'l-Bedî'*, thk. Şâkir Hâdî Şükr, 1. Baskı, Necef: Matba'atü'n-Nu'mân, 1968-1969, (I-VII).
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlu'd-dîn Muhammed b. el- 'İzz b. el-Mukarrem el-Ensârî (ö. 711/1311), *Lisânü'l-'Arab*, Beyrut: Dârü Sâdır, Beyrut, t.y., (I-XV).
- İbn Raşîk, Ebû Ali Hasan el-Kayravânî el-Ezdî (ö. hicrî 456), *el-'Umde fî Mahâsini's-Şi'r ve Âdâbihi ve Nakdihi*, thk. Muhyiddîn Abdülhamit, 5. baskı, Beyrut: Dârü'l-Ceyl, 1981, (I-II).
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Feth Ziyâuddîn Nasrullah b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 637/1239), *el-Meselü's-Sâir fî Edebi'l-Kâtibi ve's-Şâ'ir*, thk. Ahmed el-Hûfî ve Bedevî Tabâna, Kahire, Dârü Nahdati Masr, t.y., (I-IV).
- _____, *Kifâyetü't-Tâlib fî Nakdi Kelâmi's-Şâ'iri ve'l-Kâtib*, thk. Nûri el-Kaysî, Hâtim ed-Dâmin ve Hilâl Nâcî, Musul: Müessesetü Câimati'l-Mevsıl, 1982.
- İbrâhîm, Recep Abdülcevvâd, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-İslâmiyye fî'l-Misbâhi'l-Münîr*, 1. Baskı, Kahire: Dârü'l-Âfâki'l-'Arabiyye, 2002.
- İlhan, Nadir, “Türkçede Olumsuzluk”, http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/nadir_ilhan_turkcede_olumsuzluk.pdf, s. 4 (1-6), (10 Haziran 2019).

- Kaçar, Halil İbrahim, “Arapça’da Meânî (Semantik) Açından Atıf (Bağlama) Edatları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 16, sy. 2, 2012, s. 163-191.
- _____, “Arapça’da Nekre (Belirsiz isim) Kullanımların Semantik Boyutu (Tenkîr Üslûbu)”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 29 (2005/2), s. 165-184.
- _____, “Belâgat Açısından Eksiltisiz İfadelerin (Zikir Üslûbu) Anlam Boyutu”, *Marmara Üniversitesi Fakültesi Dergisi*, 22 (2002/1), 57-79.
- _____, “Ma’rife (Belirli İsim) Kullanımlarının Semantik Boyutu (Ta’rîf Üslûbu)”, *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 28, 2005, s. 167-205.
- _____, “Türkçe Meâllerin Eksiltili Kullanımlar (Hazif Üslûbu) Açısından Değerlendirilmesi”, *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 30 (2006/1), s. 169-189.
- Kalkîle, Abde Abdülazîz, *el-Belâğatü’l-İstîlâhiyye*, 3. Baskı, Kahire: Darü’l-Fikri’l-Arabî, 1992.
- Kara, Ömer, “Râgıb el-İsfahânî”, *DİA*, c. XXXIV, s. 398-402.
- Karadâvî, Yusuf ‘Abdullah, *Mevkîfî’l-İslâm*, 1. Baskı, Kahire: Mektebetü Vehîbe, 1994.
- Karaman, Hayrettin, Ali Özek, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrıç, Sadrettin Gümüş ve Ali Turgut, *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, 29. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları / 86 – A, Haziran/2016.
- Karaman, Hayrettin, Mustafa Çağrıç, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur’ân Yolu Tefsîri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, (I-V).
- Kâsım, Riyâd Mahmûd Câbir, “Zevâhirü’l-Belâğiyye fî Sûreti’l-Mülk (Dirâse Tefsîriyye Tahlîliyye)”, *İslam Üniversitesi İslâmî Araştırmalar Dergisi*, c. XXIII, sy. 1, Ocak/2015, s. 177 – 220. (ISSN 1726-6807 <http://www.iugaza.edu.ps/ar/periodical/>)
- Kattân, Mennâ’, *Mebâhisü fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, 11. Baskı, Kahire: Mektebetü Vehbe, 2000.
- Kaya, Mahmut, “Kindî, Ya’kûb b. İshak”, *DİA*, c. XXVI, s. 41-58.
- Kazvînî, Ebü’l-Me’âlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahmân b. Ömer b. Ahmed eş-Şâfî (ö. 739/1338), *el-İzâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa ‘İlmü’l-Me’ânî ve’l-Beyân ve’l-Bedî’*, 1. Baskı, Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 2003.
- _____, *et-Telhîs fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, şrh. Abdurrahmân el-Berkûk, Beyrut: Dârü’l-Fikri’l-‘Arabî, 1932.
- _____, *Telhîsü’l-Miftâh Ma’a Şerhuhü’l-Cedîd Tenvîrî’l-Misbâh*, Şrh. İbn-ü Dâvûd Abdülvâhid el-Attârî, 1. Baskı, Pakistan: Mektebetü’l-Medîne, 2016.

Kılıç, Hulusi, “Belâğat”, *DİA*, V, 380-383.

Kılıçarslan, Mehmet, “Kur’ân-ı Kerîm’de Temennî İfadeleri”, *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 2, sy. 2, 2016, s. 13-44.

Koç, Sadık ve Yeşilçay Tahsin, “Arap Dilinde Harf-i Ta’rîf”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 12, sy. 2, Elazığ, 2002, s. 191-210.

Konevî, ‘İsâmu’d-dîn İsmâil b. Muhammed el-Hanefî, *Hâşiyetü’l-Konevî ‘alâ Tefsîri’l-Beydâvî*, 1. Baskı, Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2001, (I-XX).

Kutup, Seyyid, *et-Tasavvuru’l-Fennî fi’l-Kur’ân*, 17. Baskı, Kahire: Dâru’ş-Şurûk, 2004.

Matlûb, Ahmed, *el-Bahsü’l-Belâğî ‘inde’l-‘Arab*, Bağdat: Menşûrât Dârü’l-Câhız li’n-Neşr, 1982, s. 21-28.

_____, *Esâlîb Belâğîyye*, 1. Baskı, Kuveyt: Vekâletü’l-Matbû’ât, 1980.

Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî (ö. 333/944), *Te’vîlâtü Ehli’s-Sünne*, thk. Mecdî Bâsellûm, 1. Baskı, Lübnan: Dârü’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2005, (I-X).

Merâğî, Ahmet Mustafa, *‘Ulûmü’l-Belâğa el-Beyân ve’l-Me’ânî ve’l-Bedî’*, 3. Baskı, Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1993.

Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke, *el-Belâğatü’l-‘Arabîyye Ususühâ ve Ulûmühâ ve Fünûnuhâ*, 1. Baskı, Şam: Dârü’l-Kalem, 1996, (I-II).

Murâdî, el-Hasen b. Kâsım, *el-Cena’d-Dânî fi Hurûfi’l-Meânî*, thk. Fahrettin Kabâve ve Muhammed Nedîm Fazıl, 1. Baskı, Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1992.

Mut’inî, Abdülazîm İbrahim, *et-Tefsîrü’l-Belâğî li’l-İstifhâm*, 1. Baskı, Kahire: Mektebetü Vehbe, 1991, (I-IV).

Nesefî, Ebü’l-Berekât Hâfîzüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd (ö. 710/1310), *Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl*, 1. Baskı, Beyrut: Dârü’l-Kelîmî’t-Tayyîb, 1998, (I-III).

Nu’mânî, Ebû Cemâl Kutbu’l-İslâm, “et-Tercüme: Darûra Hadâriyye”, *Dirâsâtu’l-Câmi’ati’l-İslâmiyyeti’l-‘Âlemiyye*, Chittagong, ISSN 1813-7733, c. 3, Aralık/2006, s. 185-198.

Ömer, Ahmet Muhtâr, *Mu’cemü’l-Lügati’l-‘Arabîyyeti’l-Mu’âsıra*, 1. Baskı, Kahire: ‘Âlemü’l-Kutub, 2008, (I-IV).

Öztürk, Mustafa “İkinci Meşrutiyetten Günümüze Kur’ân Mealleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 9, sy. 18 (2011), s. 139-189.

_____, “Meâl”, *DİA*, EK-II, 205-207.

_____, *Kur’ân Dili ve Retoriği*, 4. Baskı, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

- Pak, Süleyman, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Tefsir Denemesi: Mülk Sûresi Tefsiri” (Araştırma Makalesi), *Journal of Turkish Studies*, Volume 13/25, Fall 2018, DOI: 10.7827/TurkishStudies.14626, ISSN: 1308-2140, Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY, s. 373-400.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği), *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, 4. Baskı, Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 2009.
- Râzî, Ebû 'Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî (ö. 606/1210), *Nihâyetü'l-İcâz fî Dirâyetü'l-İ'câz*, thk. ve tlk. Nasrullah Hacımüftüoğlu, 1. Baskı, Beyrut: Dârü Sadr, 2004.
- _____, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 1. Baskı, Beyrut: Dârü'l- Fikr, 1981, (I-XXXII).
- Rummânî, Ebü'l-Hasen 'Alî b. 'Îsâ b. Alî el-Bağdâdî (ö. 384/994), *en-Nüket fî İ'câzi'l-Kur'ân* (Selâsü Resâil fî İ'câzi'l-Kur'ân adlı kitaptaki ikinci risale), thk. ve tlk. Muhammed Halefullâh Ahmed ve Muhammed Zağlûl Selâm, 3. Baskı, Kahire, Dârü'l-Me'ârif, 1976.
- Sa'idî, 'Abdü'l-Müte'âl, *el-Belâğatü'l-'Âliye 'İlmü'l-Me'ânî*, 2. Baskı, Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 1991.
- Sâbûnî, Muhammed 'Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, 4. Baskı, Beyrut: Dârü'l-Kur'ânî'l-Kerîm, 1981, (I-III).
- Sâlih, Behçet Abdülvâhid, *el-İ'râbü'l-Mufasssal li Kitâbi'l-İlahi'l-Mürattel*, 1. Baskı, Amman: Dârü'l-Fikr, 1993, (I-XII).
- Sâmîrrâî, Fâzıl Sâlih, *Lemsêtün Beyâniyyetün fî Nüsûsin mine't-Tenzîl*, 3. Baskı, Amman: Dârü 'Ammâr li'n-Neşr, 2003.
- Samsun Dostder, “Prof. Dr. Mehmet OKUYAN Yasin Sûresi 7-12 (Yeni Dönem)”, 12 Mart 2014, <https://www.youtube.com/watch?v=eqbQ1WaH9Do>, (İlgili Bölüm Aralığı: 1:05:00 – 1:10:00).
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebû Bekr Muhammed b. Ali (ö. 626/1229), *Miftâhü'l 'Ulûm, Darü'l-Kütübi'l-'İlmiyye*, 2. Baskı, Beyrut: Kitâbü'l- İlmiyye, 1987.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî (ö. 180/796), *el-Kitâb*, thk. ve şrh. Abdüsselam Muhammed Harun, 3. Baskı, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1988.
- Suçin, Mehmet Hakkı, *Öteki Dilde Var Olmak Arapça Çeviride Eşdeğerlik*, 2. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2013.

- Sübkî, Ebû Hâmid Bahâüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâfî el-Mısırî (ö. 773/1372), *'Arûsü'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, thk. Abdülhamit Hindâvî, 1. Baskı, Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2003, (I-II).
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî (ö. 911/1505), *El-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân (Kur'ân ilimleri ansiklopedisi)*, tercüme: Sâkıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik, 1. Baskı, İstanbul: Mavde Yayınları, 2002, (I-II).
- _____, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Merkezü'd-Dirâsâtî'l-Kur'âniyye, Medine: Mücemme'u'l-Melik Fahd, h. 1426, (I-VII).
- Şemlân, Nûra, *Ebû Züeyb el-Hüzelî Hayâtuhû ve Şi'ruhu*, 1. Baskı, Riyad: Şeriketü't-Tıbbâ'ati'l-'Arabiyyeti's-Su'ûdiyye, 1980. (Riyad Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi'nde hazırlanan yüksek lisans tezi).
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî (ö. 1250/1834), *Fethu'l-Kadîri'l-Câmi'i Beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min 'İlmi't-Tefsîr*, 4. Baskı, Beyrut: Dârü'l Ma'rife, 2007.
- Şimşek, Şahin, "Arap Gramerinde İrabta Mahalli Olmayan Cümleler", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 7, sy. 15, 3/2016, s. 136-152.
- Şû, Suhbî Ömer, *Üslûb'ü-Şart ve'l-Kasem fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 1. Baskı, Amman: Dârü'l-Fikr, 2009.
- Tabâne, Bedevî, el-Beyânü'l-'Arabî (Dirâse Târîhiyye Fenniyye fî Usûli'l-Belâğati'l-'Arabiyye), 2. Baskı, Kahire: Mektebetü Angilu'l-Mısriyye, 1958.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin, *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü A'lâmî li'l-Matbû'ât, 1997, (I-XXII).
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî (ö. 310/923), *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, 1. Baskı, Kahire: Dârü Hicr, 2001, (I-VII).
- Taftazânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî (ö. 792/1390), *el-Mutavvel Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-'Ulûm*, thk. Abdülhamit Hindâvî, 3. Baskı, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2013.
- Tantâvî, Muhammed Seyyid, *et-Tefsîrû'l-Vasît fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2. baskı, Kahire: Dârü'r-Risâle, 1986, (I-XV)
- Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşâfü İstılâhâtî'l-'Ulûmi'l-Belâğa*, thk. Ali Dehrûc, 1. Baskı, Lübnan: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1996, (I-II).

- Tirmizî, Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ, *el-Câmi'u'l-Kebîr*, thk. thr. ve tlk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, 1. Baskı, Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1996 (I-VI).
- Tiyek, Fatih, "Vâv Harfî ve Kur'ân'ı Anlamaya Etkisi", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Bilimname Düşünce Platformu, XXX, 2016/1, s. 275-296.
- Türabi, Ahmet Hakkı, "Kindî, Ya'kûb b. İshak", *DİA*, c. XXVI, s. 58-59.
- Türk Dil Kurumu, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, "Gör (Görürsün)" <http://sozluk.gov.tr>, (10.07.2019).
- _____, Güncel Türkçe Sözlük, "Çeviri" (<http://sozluk.gov.tr/>).
- Ukberî, Ebü'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ezecî el-Bağdâdî (ö. 616/1219), *et-Tibyân fî 'Îrâbi'l-Kur'ân*, thk. Ali Muhammed el-Bucâvî, Kahire: nşr. 'Îsâ el-Bâbî el-Halebî, 1976, t.y, (I).
- Yaşaroğlu, M. Kâmil, "Mülk Sûresi", *DİA*, XXXI, 542.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Te'vîl", *DİA*, c. XLI, s. 27.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (ö. 1361/1942), *Hak Dîni Kur'ân Dili Tefsîri*, İstanbul: Azim Dağıtım, 1992, (I-X).
- Yılmaz, Hasan, "Kur'ân Meali Bağlamında Harfî Tercüme ile Tefsîrî Tercüme Türü Arasında Bir Mukayese", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6, Kars, 2016, s. 1-18.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl (ö. 311/923), *Me'ânî'l-Kur'ân ve 'Îrâbuhu*, thk. Abdülcélil Abdu Şelbî, 1. Baskı, Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1988, (I-V).
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, 3. Baskı, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2009.
- _____, *Esâsü'l-Belâğâ*, thk. Muhammed Bâsil, 'Uyûn es-Sûd, 1. Baskı, Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, (I-II).
- Zerkânî, Muhammed 'Abdülazîm, *Menâhilü'l-'İrfân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 3. Baskı, Kahire: Matba'atü 'Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şurakâuhu, 1943, (I-II).
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî eş-Şâfiî (ö. 794/1392), *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ebü'l-Fadl el-Dimyâtî, Kahire: Darü'l-Hadîs, 2006.